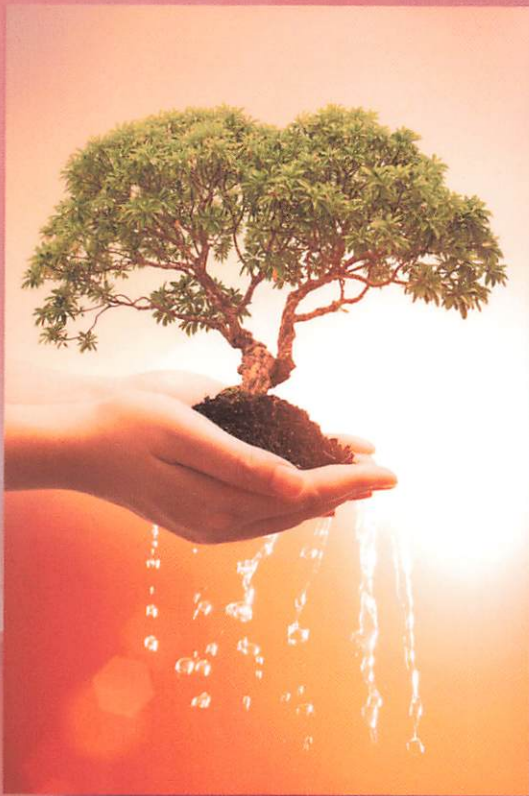

İBADET HAYATIMIZ

Sosyal Adaletin Temel Unsuru

ZEKÂT

M. FETHULLAH GÜLEN

SOSYAL ADALETİN TEMEL UNSURU

ZEKÂT

M. Fethullah Gülen

Sosyal Adaletin temel Unsuru
ZEKÂT

Copyright © Süreyya Yayınları, 2020

Bu eserin tüm yayın hakları Süreyya yayınlara aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin, Süreyya yayınlara önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

ISBN

978-1-68236-845-9

Mayıs 2020

Süreyya Yayınları

<http://www.sureyyayayinlari.com>

Printed in Canada

İçindekiler

Takdim Yerine.....	13
GİRİŞ	17
a. Birlikte Yaşama Zorunluluğu	17
b. Fıtrat Kanunlarına Riayet.....	18
c. Dinden Uzaklaşmanın Neticesi.....	19
d. Mü'minin Dünyaya Bakışı.....	20
e. Emek-Sermaye Dengesi	23
İslam'da Emek ve Sermaye	25
f. Namaz ve Zekât.....	26

BİRİNCİ BÖLÜM

VERME AHLÂKI

1. BİR ERDEM OLARAK CÖMERTLİK.....	31
A. Mü'min Olmanın Şiarı	31
B. Vermeyi Alışkanlık Hâline Getirmek	32
C. Vermede Sınır Tanımamak.....	34
Ebû Akıl Destanı.....	35
D. İmkân Nispetinde Mükellefiyet	39
E. Vermede Zamanlama	41
İlk Olma Hususiyeti.....	41
Sebebiyet Sevabı	43
Vermede de Denge!	48
F. Cömertliğin Kazandırdıkları.....	50
1. Cömertlik, İnsanı Yücelten Bir Vasıfur	50
2. Cömertlik Bereketdir	52
3. Cömertlik Bir Kalkandır	54
4. Cömertlik, İçtimâî Huzursuzluğun İlacıdır	56

2. ALLAH RESÛLÛ VE SAHABENİN CÖMERTLİĞİ.....	57
A. Efendimiz'in Cömertliği.....	57
B. Sahabenin Cömertliği.....	65
1. Cömertlik Yarışı.....	67
2. İhsan-ı İlahîye İhsanla Mukabele.....	69
3. Vermeyi Fıtrat Hâline Getirme.....	72
3. CÖMERTLİĞİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER.....	74
A. Şeytanın İki Oyunu	75
B. Cimrilik Felâketidir	76

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL BİR MÜESSESE OLARAK ZEKÂT

1. KAVRAMLAR.....	81
a. Zekât.....	81
b. Sadaka	82
c. İnfak.....	85
d. Öşür.....	86
e. Nevâib.....	86
2. TARİHTE ZEKÂT	87
A. İslâmiyet'ten Önce Zekât.....	87
1. Yahudilikte Zekât.....	90
2. Hristiyanlıkta Zekât	94
B. İslâm'da Zekât	97
1. Asr-ı Saadette Zekât.....	98
a. İktisadî Hayat.....	99
aa. Kazanç ve Harcamada Duruluk.....	99
ab. Hazineye Denge	102
ac. Parada Canlılık	103
b. Mükellefiyet Olarak Zekât	103
ba. Farz Kılınması	105
bb. Devletin Organizesi	110

2. Hulefa-i Raşidin Dönemi	111
C. İslâm ve Diğer Dinlerin Zekât Anlayışı Arasındaki Farklar	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEKÂTLA GELEN MASLAHATLAR

GİRİŞ	119
1. İSLÂM'DA İBADET	121
a. İbadet-Ubûdiyet	121
b. İbadet-Kurbet-Taât	123
c. İbadette Havf-Muhabbet Dengesi	125
d. İbadette Niyet ve Hakk'a Teveccüh	126
e. İbadetlerde Bütünlük	127
f. İbadet Olarak Zekât	128
2. ZEKÂTIN EHEMMİYETİ	129
3. ZEKÂTIN FERT VE TOPLUMA KAZANDIRDIKLARI	131
A. Zekâtın Ferde Kazandırdıkları	132
1. Veren Açısından	132
a. Allah'a Yaklaştırır	133
b. Zekât Bir Yatırımdır	135
c. Cimriliği Ortadan Kaldırır	136
d. Rahmete Vesiledir	138
e. Zekât Temizliktir	140
f. Malı Bereketlendirir	141
g. Mala Ebediyet Kazandırır	145
h. Malı "Kenz" Olmaktan Kurtarır	146
i. Tûl-i Emeli İzale Eder	150
j. Duaya Vesiledir	153
k. Günahlara Kefarettir	155
l. Emniyeti Temin Eder	156
m. Maddenin Esiri Olmaktan Kurtarır	156

2. Alan Açısından	157
a. İhtiyaçların Esiri Olmaktan Kurtarır	158
b. Çalışma Gücü Kazandırır.....	159
c. Çalışmaya Teşvik Eder	160
d. İtibar Kazandırır	162
e. Kıskançlıktan Korur	163
B. Zekâtın Topluma Kazandırdıkları	164
1. Sınıf Kavgalarını Önler	164
2. Orta Sınıfı Kuvvetlendirir	165
3. İçtimai Hastalıkları Yok Eder	167
4. Toplumu Faizden Kurtarır	171
5. Toplumu Potansiyel Suçlardan Kurtarır	188

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZEKÂTIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI VE ZEKÂT MİKTARLARI

GİRİŞ	193
1. ZEKÂTIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI	194
A. Şahısla İlgili Şartlar	194
1. İslâm	194
2. Hürriyet.....	194
3. Borçlu Olmamak	195
4. Akıl ve Bülûğ.....	196
B. Malla İlgili Şartlar.....	197
1. Mülkiyet	197
2. Nema.....	198
3. Nisap Miktarına Ulaşma.....	198
4. Asli İhtiyaçlardan Fazla Olması	199
5. Üzerinden Bir Yıl Geçmesi	199
2. ZEKÂT VERİLMESİ GEREKEN MALLAR	200

A. Hayvanlar	201
1. Deve.....	201
2. Sığır	205
3. Koyun	206
4. At ve Benzerleri	207
5. Diğer Hayvanlar.....	208
6. Hayvan Ürünleri.....	209
7. Bal	211
B. Menkul Kıymetler	212
1. Altın ve Gümüş	212
2. Para, Çek ve Senet.....	215
3. Hisse Senetleri	215
4. Süs Eşyaları	216
5. Değerli Taşlar	217
C. Arabanın Zekâtı	217
D. Gayrimenkuller	218
E. Rikâz.....	220
F. Ziraî Mahsuller	221
G. Ticaret Eşyası.....	224

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT ORGANİZASYONU

1. ZEKÂTIN TOPLANMASI	230
A. Ayrı Fonda Toplama	230
B. Başka Cinsle Verme.....	231
C. Zekât Kaçırarak İçin Hile Yapma	232
D. Başa Kakma	233
E. Açık Veya Gizli Verme.....	234
F. Malın İyisinden ve Helâlinde Verme	237
G. Zamanlama İle İlgili Meseleler	241

1. Zekâtın Ramazan'da Verilmesi	241
2. Vaktinden Önce Zekât Verme	242
3. Zekâtı Vermede Acele Etme	242
H. Alacakların Zekâtı	244
I. Zekât Vermeyenlerin Durumu	244
1. Dünyevi Ceza	245
2. Uhrevî Ceza	247
2. ZEKÂTIN DAĞITIMI	249
A. Zekât Verilecek Sınıflar	249
1. Fakirler	250
2. Miskinler	252
3. Zekât Memurları	253
4. Müellefe-i Kulub	257
5. Köleler	266
6. Borçlular	268
7. Fî Sebilillâh	269
8. Yolcular	276
B. Zekât Verilemeyecek Sınıflar	276
1. Zenginler	277
2. Çalışma Gücü Olanlar	278
3. Gayrimüslimler	279
4. Yakın Akrabalar	280
5. Haşim Oğulları	281
C. Vermenin Keyfiyeti	283
1. Hepsine Birden Vermek	284
2. Yakınlara Vermek	285
3. Günümüzde Öne Çıkan Bir Vazife	287
D. Günümüzde Zekât Organizasyonunu Deruhte Eden Kurumlar	288
E. Temlik	289
BİTİRİRKEN	294

Bu eser, Muhterem Müellif'in 1980 öncesi vaizlik döneminde cami kürsülerinde yaptığı "Zekât" konulu sohbetlerden derlenmiştir.

Takdim Yerine

Zekât ve namaz, İslâm'ın en başta gelen iki rûknüdür. Namaz, bedenî ibadetleri, zekât ise malî ibadetleri temsil eder. Kur'ân'da birçok âyet-i kerimde zekât ve namaz birlikte zikredilir. Kur'ân'ın namazdan sonra en fazla üzerinde durduğu ibadet, zekâttır. Cenâb-ı Hak, Yüce Kitabı'nda zekât vermeyi mü'min olmanın çok önemli bir şartı olarak ortaya koyar ve bu mükellefiyeti yerine getirenleri uhrevî nimetlerle müjdeler. Zekât vermeyenleri ise şiddetle ikaz eder ve ahirette onları bekleyen büyük azaba dikkat çeker.

Niçin?

Allah, insan nefsini mala karşı olabildiğince düşkün yaratmıştır. Ama aynı zamanda ona, çok sevdiği mallarının bir kısmını fakirlere vermesini emretmiştir. İşte nefsini dinlemeyip bu emri yerine getirenlerdir ki Allah'a sadakat ve bağlılıklarını ortaya koymuş ve kulluk vazifelerini eda etmiş olacaktırlar. Zekât, kulluk imtihanını başarıyla geçip Allah'ın hoşnutluğunu kazanabilmek, uhrevî nimetlere nail olabilmek için çok önemli bir vesiledir.

Zekâtın bu taabbudî mânâsının yanında hem veren hem alan hem de toplum açısından pek çok fayda ve maslahatları temin ettiğinde şüphe yoktur. Zekât vesilesiyle infak ve tasadukla alışan bir kişi, nefsini cimrilik hastalığından, tul-i emel illetinden ve maddenin esiri olmaktan kurtarır. Hem malına bereket kazandırmış hem de onu korumuş olur. Zekât verdiği kimselerin sevgisini kazanıp dualarını alır.

Zekâtı alan kişi, ihtiyaçlarının altında kalmaktan ve fakirliğin getireceği pek çok olumsuzluktan kurtulur. Muvakkaten de olsa rahat bir nefes alır. Hatta yerine göre yeniden çalışma gücüne, üretme imkânına kavuşur. Zenginlere karşı içinde oluşacak haset ve kıskançlık duyguları izale olur.

Zekât, sosyal adaletin ve toplumsal huzurun sağlanması açısından da çok önemlidir. O, toplum için âdeta bir sigorta

vazifesi görür. Toplumdaki yaraların sarılmasına, muhtaçların elinden tutulmasına, fakir-zengin arasındaki kaynaşmanın sağlanmasına vesile olur. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) ifadeleri içinde o, zenginle fakiri birbirine bağlayan bir köprüdür.

Hiç şüphesiz bütün bu hikmetlerin hâsıl olabilmesi için zekâtın belirli bir sistem ve düzene bağlanması gerekir. Fakihler, ilgili âyet ve hadislerden yola çıkarak zekâtla ilgili çok önemli hükümler vaz etmişlerdir. Kimlerin zekât vereceğini, kimlere verileceğini, hangi mallara zekât terettüp edeceğini, zekât miktarının ne olduğunu... tafsilatlı olarak izah etmişlerdir.

İslâm hukukçuları, zekât mükellefiyetinin hakkıyla eda edilmesi ve kendisinden beklenen meyveleri vermesi adına çok önemli içtihatlar ortaya koymuşlardır. Ne var ki günümüzün değişen sosyal ve iktisadî yapısıyla birlikte, halledilmesi ve bir hükme bağlanması gereken zekâta dair pek çok güncel sorun ortaya çıkmıştır.

İşte elinizde tuttuğunuz Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi'ye ait bu kitap, bütün bu konulara dair oldukça doyurucu ve ikna edici bilgiler sunuyor. Hocaefendi, bu kıymetli eserinde bir taraftan zekâtın teşri kılınma maksadıyla ilgili oldukça ufuk açıcı tahlil ve değerlendirmelere yer verirken, diğer yandan da ilgili ahkâmı izah ediyor. Günümüzde zekâtla ilgili oldukça tartışmalı meseleler olan “müellefe-i kulûb”, “fi sebillillah”, “temlik” gibi muhtelif konulara, günümüzün şartları muvacehesinden bakıp yeni düşüncelere kapı aralıyor.

Kitap, her ne kadar zekât konusu etrafında kaleme alınmış olsa da, İslâm'ın iktisadî yapısına dair çok önemli izahları da içinde barındırıyor. Emek-sermaye ilişkisi üzerinde duruyor, mal ve mülkiyete dair önemli izahlar yapıyor, zekâtın yanında daha başka infak çeşitlerini ele alıyor, çalışma, kazan-

ma ve üretmenin önemine dikkat çekiyor, cömertlik hasletinin ferdî ve içtimaî neticelerini gösteriyor. Özetle İslâm'ın nasıl bir iktisadî ve içtimaî yapı kurmaya çalıştığına işaret ediyor.

“İbadet Hayatımız” serisinin üçüncüsü olarak yayınlanan *Sosyal Adaletin Temel Unsuru: Zekât* isimli bu değerleri eser, diğerleri gibi Fethullah Gülen Hocaefendi'nin vaaz ve sohbetlerinden hazırlandı. Hocaefendi'nin 24 Kasım 1978-16 Şubat 1979 tarihleri arasında yapmış olduğu zekât vaazları (8 adet) eserin aslını oluştursa da daha başka vaaz ve sohbetlerinde konu etrafında dile getirdiği görüş ve açıklamalardan da istifade edildi.

Fethullah Gülen Hocaefendi, seri hâlinde yaptığı vaazlarında ele aldığı konuları oldukça sistematik anlattığı, âyet ve hadisler çerçevesinde işlediği, o konularla ilgili geniş bir bakış açısı sunduğu, yaptığı tahlil ve yorumlarla üzerinde durduğu konunun çok farklı boyutlarına ışık tuttuğu için, konuların irticali olarak dile getirilmiş olması eser açısından bir eksiklik oluşturmuyor.

Biz sözü daha fazla uzatmayarak okuyucuları eserle baş başa bırakıyor, bu kıymetli çalışmasından ötürü Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi'ye en içten teşekkürlerimizi arz ediyor, kendisine Cenab-ı Hak'tan sağlık, sıhhat, afiyet ve uzun ömürler ihsan etmesini niyaz ediyoruz.

Süreyya Yayınları

GİRİŞ

a. Birlikte Yaşama Zorunluluğu

İnsanlar yaratılış itibarıyla eşittirler. Bununla birlikte sosyal hayattaki konumları, çeşitli yönleriyle farklılık arz eder. Makamlar, mevkiler, meslekler farklı olduğu gibi, maddî imkânları açısından da insanlar birbirinden farklıdır. Bu bir yönüyle zaruridir. Çünkü fertlerin huzurlu bir toplum meydana getirebilmeleri ve bunu herhangi bir zorlama ile değil, tabii seyri içinde yapabilmeleri buna bağlıdır. Zira her bir insanın pek çok ihtiyacı vardır. Maddî ve bedenî ihtiyaçlarının yanında ruhî ihtiyaçları da vardır ki bu sonuncusu âdeta sınırsızdır. İlim, irfan ve terbiye gibi hususlar da bu tür ihtiyaçlara dâhildir. İşte Âdemoğlunun bütün bu ihtiyaçlarını kendi başına karşılaması imkânsız denecek ölçüde zordur. Hele günümüzde ihtiyaçlar daha da çeşitlenmiş ve artmış, buna bağlı olarak da giyimden gıdaya kadar pek çok alanda farklı farklı sektörler ortaya çıkmıştır. Bir insanın tek başına bütün bu sektörleri işletebilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla hayatın normal akışının devam edebilmesi ve ihtiyaçların karşılanabilmesi için insanların birbirleriyle koordineli bir şekilde çalışmaları ve yardımlaşmaları şarttır. Aksi hâlde, şahsî ihtiyaçlarını karşılamak için bütün ömürlerini tüketseler bile, yine de istedikleri neticeye ulaşamazlar. İşte meseleye bu zaviyeden bakılacak olursa insanların ayrı ayrı istidat ve kabiliyette yaratılmasının hikmeti daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Her insanın mükemmel bir kısım özellikleri olabileceği gibi eksik yönleri de olabilir. Mesela biri iyi bir terzidir fakat berberlikten hiç anlamaz. Bir başkası çiftçilikte oldukça mahir fakat kendi ürettiği ham mamulleri bile işleyecek beceriye sahip değildir. İşte insanlar bu eksik taraflarından ötürü başkalarıyla birlikte yaşamaya ve yardımlaşmaya mecburdurlar.

Durum böyle olunca, sosyal farklılıklar da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bu farklılıkların elbette bir de imtihan yönü vardır. Cenab-ı Hak, insanları hem bu farklılıklar hem de toplu yaşamının getirmiş olduğu sorumluluklar cihetiyle imtihan etmektedir. Zaten insanın dünyaya geliş gayesi de bin bir çeşit imbikten geçerek, karşılaştığı zorluklarla mücadele ederek ve önüne çıkan her türlü engeli aşarak maksuda ulaşmak değil midir?

b. Fıtrat Kanunlarına Riayet

Allah (celle celâluhu), bütünüyle varlığı belli kanunlar üzerine bina etmiştir. İnsan ancak Allah'ın koyduğu bu kanunlara riayet ettiği ölçüde isteklerini yerine getirmeye muvaffak olabilecektir. Hayatın âhenk içinde devam ve temadi edebilmesi, Yüce Yaratıcı'nın kâinata koymuş olduğu kanunlara riayet çerçevesinde dengeli bir hayat sürmekle mümkündür. O'nun koyduğu sisteme haksız ve yanlış bir müdahalede bulunmak, altından kalkılamayacak problemleri de beraberinde getirecektir. Haddizâtında insan, Cenab-ı Allah'ın halifesi olduğu için, ağaç budamaktan tarlayı sürmeye, toprağa tohum atmaktan meyveyi devşirmeye kadar birçok alanda ona varlık ve eşyaya müdahale etme hakkı verilmiştir. Fakat onun bu müdahalesi, fıtrat kanunlarına uygun olmalıdır. Aksi takdirde istediği neticeyi elde etmesi mümkün olmayacaktır.

İnsanoğlu, Allah'ın yeryüzüne koymuş olduğu bu kanunlara riayet etmek suretiyle dünyasını mamur kılacağı gibi, ahiret hayatı adına da önemli yatırımlar yapmış ve büyük kazançlar elde etmiş olacaktır. Çünkü şeriat-ı fitriyeye uygun hareket tarzı, ferdî, ailevî ve içtimaî hayatı tanzim edeceği gibi, aynı zamanda kullarını Allah'a da yaklaştırmış olacaktır. Allah'a kurbet kesbeden birinin kaybedeceği hiçbir şey yoktur ve o hep kazanma kuşağındadır.

c. Dinden Uzaklaşmanın Neticesi

İslâm, insanları ebedî âlemde mutlu etmenin yanında onların dünyalarını da imar edecek prensiplerle dolu ilâhî bir sistemdir. O, bir bütün olarak değerlendirilip ahkâmı eksiksiz şekilde hayata tatbik edildiğinde günümüz insanlarını meşgul eden pek çok problemin temelden çözüldüğü görülecektir. Nitekim tarihte buna şahitlik yapabilecek pek çok dönem olmuştur.

Şayet bugün İslâm dünyası olarak ferdî ve içtimaî konumumuz itibarıyla istediğimiz yerden ve olmamız gereken noktadan uzakta bulunuyorsak, öncelikle bunun sebebini kendimizde aramalıyız ki çözüm adına isabetli adımlar atabilelim. Aksi takdirde geri kalmanın, itibarsızlaşmanın ve üst üste birikmiş problemlerin altında ezilmenin sebeplerini dışarıda aramak ve atf-ı cürümlerde bulunmak çözüm adına herhangi bir fayda sağlamayacaktır.

İlâhî fermanında da belirttiği üzere Allah (celle celâluhu), herhangi bir topluluk kendi içinden dejenere olup bozulmadıkça, onların ikballerini (ilerleme) idbara (gerileme) çevirmez. Bu, O'nun, kullarına vermiş olduğu bir vaat ve teminattır:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

“Bir toplum, kendi iç dünyası itibarıyla kendini değiştirmedikçe (ruhta ve mânâda deformasyona uğramadıkça) Allah onlara bahsettiği lütufları geri alarak o toplumu değiştirmez, onlara olan nimetini geri çekmez.”¹

Öyleyse bizim, bugünkü geri kalmışlığımızın ve olmamız gereken seviyeye ulaşamayışımızın sebeplerini sadece dışarıda değil, aynı zamanda ve daha çok da kendi bünyemizde aramamız gerekir. Böyle davranmak, hastalığı yerinde ve doğru teşhis mânâsını taşıdığı için tedavinin seyri seri olacak

¹ Ra'd sûresi, 13/11; Ayrıca bkz.: Enfâl sûresi, 8/53.

ve kısa zamanda –Allah’ın izniyle– ferdî ve içtimaî hayatımızı tehdit eden problemlerden kurtulmuş olacağız. Bunun tek yolu da kaybettiğimiz değerlere yeniden yönelmek ve onları hayatımıza tekrar hâkim kılmaktır.

d. Mü’minin Dünyaya Bakışı

Allah’ın, şuurlu bir varlık olan insana gönderdiği ve onunla Kendini tanıttığı iki farklı kitabı vardır. Bunların birincisi kâinat kitabı, diğeri de başta Kur’ân olmak üzere peygamberlere gönderilen semavî kitaplardır. Esasında kâinat kitabı, –dilinden anlayanlar için– esmâsıyla, sıfâtıyla Zât-ı Bârî’yi mükemmel şekilde anlatmaktadır. Ne var ki Allah (celle celâluhu), kullarına olan merhametinin gereği onların ellerine bir de semavî kitaplar vermiş, bu kitaplar vasıtasıyla kâinat kitabını şerh ve izah etmiş ve böylece insanların yanlış yollara sapmalarına mani olmayı murat buyurmuştur.

Kâinat kitabının nadide bir parçası olan yeryüzü, ilâhî sanatlarla donatılmış manidar ve harika bir eserdir. Aslına bakılacak olursa Allah (celle celâluhu), isimlerine tecelligâh yaptığı bu eseri, insanoğlunun istifadesi için yaratmış ve insana bu eser üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi vermiştir. Cenab-ı Hakk’ın, *إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً* “Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım.”² kavl-i kerimiyle insanı halife olarak vasıflandırması da buna delâlet etmektedir.

Şu âyet-i kerimelerde ise özellikle mü’minlerin Allah’ın halifeleri ve yeryüzünün mirasçıları olduğu vurgulanmıştır:

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ

“Kasem olsun ki Zikir’den sonra Zebur’da da, ‘Yeryüzüne salih kullarım mirasçı olacaklardır.’ diye yazdık.”³

² Bakara sûresi, 2/30.

³ Enbiyâ sûresi, 21/105.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ
كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ
وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا

“Allah, iman edip salih amel işleyenlerinize, kendilerinden öncekileri hâkim ve halife kıldığı gibi, onları da yeryüzüne hâkim ve halife kılacağını, onlar için razı olduğu dinlerini yerleştirip koruyacağını ve çektikleri sıkıntı ve korkularını giderek yerine güven duygusu ihsan edeceğini vaat etti.”⁴

İnsanı yaratıp hilafet vazifesiyle dünyaya gönderen Allah'ın (celle celâluhu), onu dünya ile bu ölçüde irtibatlı görmesi yanında mü'minin dünyadan elini-eteğini çekip bir karnarda oturması elbette düşünülemez. Bilakis o, dünya adına önüne serilen her türlü imkânı, –meşru dairede olmak kaydıyla– çok iyi değerlendirecek ve dünyayı imar etme yollarını arayacaktır. Fezaya seyahatler tertip edecek, semanın diline kulak verecek, deniz ve okyanusların derinliklerine dalacak, varlık ve eşyayı didik didik edecek ve bu koskoca âlemin kendisine fısıldadığı hakikatler üzerinde tefekküre dalecektir. Böylece o, bir taraftan Allah'ın büyüklüğünü ve kendi küçüklüğünü idrak ederek onu yaratıp yaşatan Yüce Rabbi karşısındaki konumunu bilecek; diğer yandan da ilim ve fenlerde önemli mesafeler katedecektir.

Esasında dünya, mü'min nazarında ayrı bir değere sahiptir. Çünkü o, ebedî ahiret hayatını kazanma adına bir tohum ekme yeridir. Ahiret, ancak dünyada kazanılır. Kulluk adına yapılması gereken bütün amellerin mahalli de yine dünyadır. Dünya hayatı ölümle noktalandıktan sonra kulluk adına yapılacak hiçbir şey kalmamış demektir. Aynı zamanda dünya, binbir tecellileriyle nazarlarımıza arz edilen ilâhî isimlerin çok yönlü temaşa yeridir. Biz, onların bize fısıldadıklarıyla Rabbi-

⁴ Nûr sûresi, 24/55.

mizi birbirinden güzel isim ve sıfatlarıyla daha bir derin duyar ve mânânın atmosferine girebilmenin huzurunu iliklerimize kadar hissetmeye çalışırız.

Mü'min, denge insanıdır. Bu sebeple de o, her şeye, olması gerektiği kadar değer verir. Daha doğrusu o, her meselede ilâhî takdiri anlamaya çalışır ve her şeye, Allah'ın verdiği değer ölçüsünde değer verir. Bu da ona apayrı bir kıymet kazandırır. Bu noktada mü'minin dikkat etmesi gereken husus, dünya ile ahiret dengesini koruyabilmek ve dünyaya dünyanın darlığı ve geçiciliği, ahirete de ahiretin genişliği ve ebediliği kadar ehemmiyet verme hassasiyetini göstermektir. Nitekim Kur'ân-ı Hakîm, şu ifadeleriyle bu dengenin nasıl kurulması gerektiğini talim buyurur:

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا

“Allah'ın sana verdikleriyle hep ahiretin peşinde ol, ama dünyadan da nasibini unutma!”⁵

Dünya hayatında saadet içinde yaşamayı da şekavete kaymayı da iki cümleyle anlatan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ وَالْمَسْكَنُ الصَّالِحُ وَالْمَرْكَبُ الصَّالِحُ
وَمِنْ شِقْوَةِ ابْنِ آدَمَ الْمَرْأَةُ الشَّوْءُ وَالْمَسْكَنُ الشَّوْءُ وَالْمَرْكَبُ الشَّوْءُ

“Üç şey kişinin saadetine vesile olur: İyi bir hayat arkadaşı, iyi bir ev ve iyi bir binek. Üç şey de insanın bedbahtlığına sebep olan faktörlerdendir: Kötü bir hayat arkadaşı, kötü bir ev ve kötü bir binek.”⁶

Görülüyor ki Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) saadet sebebi olarak tavsif ettiği hususlar, doğrudan dünya ile alâkadardır ve insan hayatını kolaylaştırmaya matuftur. Talih-

⁵ Kasas sûresi, 28/77.

⁶ Ahmed İbn Hanbel, el-Müsned, 1/168; el-Hâkim, el-Müstedrek 2/157.

sizlik olarak görülen şeyler de onun huzurunu kaçıran ve onu rahatsız eden hususlardır.

Evet, dünya, belli imkânları elde etmede önemli bir vasıta-
dır. Dolayısıyla mü'min, bu vesile ve vasıtaları çok iyi değerlen-
dirmek suretiyle bir taraftan dünyayı imar etmeli, diğer taraftan
da ahireti adına ciddi yatırımlar yapmalıdır. Bununla birlikte in-
sandan beklenen asıl vazife, ruh ve kalbinin de hakkını vererek
dünya ve ahiret arasındaki dengeyi kurabilmesidir. Bu nokta-
da Üstad Bediüzzaman'ın, dünyanın kesben değil, kalben terk
edilmesi gerektiği şeklindeki orijinal yaklaşımı çok önemlidir.⁷
Dünyanın kalben terk edilmesinin ölçüsü ise, insanın dünya
hayatından kazandığına sevinmemesi ve kaybettiğine de üzül-
memesidir. Farklı bir ifadeyle mü'min, elindeki bütün imkânları
sonuna kadar değerlendirerek dünyayı imar etmeye çalışmalı,
fakat yeri ve zamanı geldiğinde, kazandıklarının hepsini Allah
rızası istikametinde sarf etme bahtiyarlığını gösterebilmelidir.
Bunu yaparken de kalbinde zerre kadar tereddüt hissetmemeli-
dir. Bazen de Cenab-ı Hakîm-i Mutlak vermiş olduklarını de-
ğişik imtihanlarla geri alır ki, işte o zaman da şikayetçi olmamak
dünyanın kalbe girmedişinin emaresi olur.

e. Emek-Sermaye Dengesi

Tarihin sayfaları zaman zaman emek-sermaye kavgasına
şahit olmuştur. Bu kavganın belli ölçek ve formatlarda bu-
gün de devam ettiğini söylemek pekala mümkündür. Öteden
bu yana bir kısım insanlar, sadece emeği esas alarak tefrit
çizgilerini zorlarken, diğer bir kısmı ise bütün işlerini serma-
yeye bina etmek suretiyle ifrat sınırlarında dolaşmaktadırlar.

Yalnız emeği esas alan anlayış, insanları, neticede tarihî
maddeciliğin vardığı korkunç diyalektiğe götürmüş ve onları
ileri derecede servet ve zengin düşmanları hâline getirmiştir.

⁷ Bkz.: Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nûriye*, s.113 (Habbe).

Şüphe yok ki, sermayenin hiçbir şey ifade etmediğini ve bir hükmünün olmadığını iddia etmek bir ifrattır. İddia edilenler ile gerçekte yaşananlar arasında ciddi çelişkilerin olduğu âşikârdır. Aksi hâlde sermaye düşmanlığı yapan kimselerin, aynı zamanda ev ve apartman sahibi olabilmek için çabalayıp durmaları, araba için yatırım yapmaları ve başkalarına ait mallara sahip olma hayalleri kurmalarını anlamak mümkün değildir. Şayet esas mesele servetin el değiştirmesi ise, o zaman servet düşmanlığı yapmanın anlamı nedir? Görünen o ki, problem detaylarıyla ele alınıp ciddi bir tahlile tâbi tutulmadan öne sürülmekte ve toplum fertleri birbirine düşürülmek istenmektedir.

Bu yanlış düşüncenin karşısında, onu körükleyici bir rol üstlenen başka bir aşırı görüş daha vardır ki, o da servet ve sermayeyi her şey zannetmektedir Hâlbuki parayı her şey görmek de yanlıştır. Zira tek başına paranın yapabileceği şeyler çok sınırlıdır. Tarihte elinde çuvalar dolusu para olduğu hâlde açlıktan kıvrım kıvrım kıvranan nice topluluklar olmuştur. Karşılığı olmayan paranın, karın doyurması veya insana herhangi bir menfaat sağlaması mümkün değildir. Belli bir dönemde yaşadığımız kıtlık yılları, bunun açık misalidir. O gün, birçok insanın evinde ciddi miktarda para vardı ama yine de ağızlarına koyacak yiyecek bulmakta zorlanıyorlardı.

Esasında para ve mala aşırı düşkün olma ve hırsla bunları elde tutma, İslâm'ın da menettiği bir davranıştır. Stok düşüncesiyle biriktirilen, piyasaya sürülmeyen ve infakta da bulunulmayan paranın, –ki Kur'an buna “kenz” demektedir– sahibi için öbür âlemde acı bir cezaya sebep olacağı Kur'an'da ifade edilmektedir.⁸ Demek ki elindeki imkânları köşe-bucak saklayıp âtil vaziyette bırakanlar, bir şekilde dünyada bunun cezasını çekecekleri gibi, aynı cürmün faturasını ahirette de acı acı ödeyeceklerdir.

⁸ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/34.

İslâm'da Emek ve Sermaye

İslâm, sa'y (emek) ve sermaye arasında müthiş bir denge kurmaktadır. Ona göre sa'yin bir hakikati vardır ve insan ancak sa'yinin karşılığını görmektedir. Allah'ın birer hazine hâlinde takdim ettiği emtia da şartlarına uyularak istifadeye sunulacak ve sermaye daima hareket hâlinde olacaktır. Bunun neticesi olarak stokçuluk ortadan kalkacak ve ekonomiye hareket gelecektir. Allah'ın bize verdiği kabiliyet ve imkânlarla elde edilen malın belli bir kısmının zekât yerlerine verilmesi de bu dengenin sosyal hayatta tezahürü anlamına gelmektedir.

Böylelikle hiç kimse, "Bu benim kendi kabiliyet ve zekâmla elde ettiğim malımdır." diyerek mülkün esas sahibini unutma bahtsızlığına maruz kalmayacak; tasarrufta kendisini -hâşâ- rububiyet dairesine koyarak zımnen Allah'a eş ve ortak koşma yanlışlığına düşmeyecektir.

Sermaye, emeğin eline verilerek iyi değerlendirilebilirse, büyük işler yapılabilir. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın, bu dengeyi bize takdim ederken kullandığı şu ifadeler bu hususlara ışık tutacak mahiyettedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا يَمَسُّوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah ganidir (hiçbir şeye muhtaç değildir, hazineleri geniştir), her türlü kemal sıfatıyla muttasıftır.."⁹

⁹ Bakara sûresi, 2/267.

Çalışma ve emeğin, servet üzerinde büyük bir tesiri vardır ve Kur'ân'ın ifadelerine göre emek öncelik kazanmaktadır. Rüşvet, faiz ve çeşitli ticarî spekülasyonlarda olduğu gibi gayrimeşru yollarla elde edilenlerden değil, alın teri dökülerek kazanılanlardan infak edilmesinin emredilmesinde de sa'yin hürmete layık olduğu vurgulanmaktadır ve dikkat edilirse Kur'ân, bunu servetten önce zikretmektedir. Bunun yanı sıra Necm sûresinde yer alan, *وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى* "İnsan için ancak sa'yinin karşılığı vardır."¹⁰ âyeti de sa'yin önemini ifade etmektedir.

Kur'ân, her ne kadar yukarıdaki âyet-i kerimelerde emeğin önemine işaret etmiş olsa da, birçok yerde Allah'ın kulları için yaratmış olduğu nimet ve rızıkları zikretmiş ve nazarları mülkûn esas sahibine çevirmiştir. Zira meselenin emek tarafına hasr-ı nazar edip tarihî maddecilik saplantısına kapılanların ileri sürdükleri bir kısım iddiaların aksine, insanların sa'yinden önce de emtia ilâhî stoklar hâlinde mevcuttu ve insanoğlu tarafından keşfedilmeyi bekliyordu.

Sa'y tek başına yeterli değildir. O, sermayeyi kullanmak için bir alettir. Esasında bunları birbirinden bağımsız düşünmek de mümkün değildir. Zira emek ve sermaye tek başına kaldıklarında biri kör, diğeri de topal olacaktır; birlikte ele alındıklarında ise sağlam bir içtimaî yapı meydana gelecektir.

f. Namaz ve Zekât

Kur'ân'ın birçok âyet-i kerimesinde zekât namazın yanında zikredilmiştir. İnsan, namazla âdetâ kalb ve ruhun derece-i hayatına yükselip bir nevi miraç yaşarken; zekâtla da malını Allah'ın istediği yönde harcadığı için maddenin içerisinde mânânın neşvesini tatmakta ve böylece arşiyesini tamamlamış olmaktadır. Şu fani âlemde maddî bir varlık olan malı

¹⁰ Neml sûresi, 27/39.

üzerinden zekâtla mâneviyata açılmakta ve malına da ebediyet kazandırmaktadır. Farklı bir ifadeyle, fani ve maddî bir âlemde yaşayan insan, cismaniyeti itibarıyla namaz vasıtasıyla, sahip olduğu mallarla alâkası cihetiyle de zekât vasıtasıyla mâneviyatın ve ebediyetin hazzına ermektedir.

Kur'ân'ın, وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ *“Namaz kılın ve zekât verin, hayır adına nefisleriniz için takdim ettiğiniz her şeyi Allah katında bulacaksınız. Şüphesiz ki Allah, yapıp durduğunuz her şeye nigehtir.”*¹¹ şeklindeki ifadeleri de buna işarete bulunmaktadır. Yani, “Bir taraftan sinenizi çatlatırcasına ve içiniz Allah’a saygı ile dopdolu olarak bedeninizin zekâtı olan namazınızı eda ederken, diğer yandan da yine Allah’ın bir lütfu olarak elde ettiğiniz mâmelekinizin zekâtını vermek suretiyle içtimaî sükûn ve huzura kavuşun.” demektir.

¹¹ Bakara sûresi, 2/110.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERME AHLÂKI

1. BİR ERDEM OLARAK CÖMERTLİK

Cömertlik, her şeyden önce mü'minin bir şiarıdır. Mü'min, kardeşini kendi nefsine tercihte öyle bir noktayı yakalar ki, gerekirse canını bile vermeye hazır hâle gelir. Zira vermek, onun ahlâk ve karakteri hâline gelmiştir. O, vermek için imkânlarının genişlemesini beklemeyiz; elindeki imkânlar nispetinde daima vermeyi fazilet kabul eder. Bu onun toplum içinde temayüz edip itibarının artmasına vesile olur ve aynı zamanda malında bereketle cömertliğin avantajlarını henüz dünyadayken yaşamaya başlar. Böylelikle kendi mal ve canını koruma altına alan bir mü'min, içtimaî huzurun artmasına da ciddi katkıda bulunmuş olur.

Vermeyle bu denli bütünleşen bir insan, neyi ne zaman vereceğini de çok iyi kestirmelidir. Zamanlamayı iyi yapmalı; ihtiyaç varken ve iş işten geçmeden vermeye özen göstermelidir. Aksi hâlde gün gelir, bu sevap kapısı, imkânı olduğu hâlde zamanında verme zevkini yaşayamayanların yüzüne kapana-bilir.

Herkesten önce vererek başkalarının vermesine de vesile ve teşvikçi olmanın insana kazandıracakları da bir hayli fazladır. Onun içindir ki, vermede yarışa giren bir mü'min, ilk olmanın getireceği avantajları iyi bilir ve bunları kaçırmayı asla düşünmez. Verme şuurunu yakalayan bir insan, onun önüne çıkabilecek her türlü engeli aşmaya da kararlıdır.

İçtimaî hayatın saadeti olarak gördüğümüz cömertlik etrafında ana hatlarıyla zikretmeye çalıştığımız bu konuları, imkân nispetinde biraz açmak istiyoruz.

A. Mü'min Olmanın Şiarı

Cömertlik, Allah'ın Cevâd ismiyle rezonans olmanın ifadesidir. Bu açıdan o, mü'minin tabiatının bir yanı olmalıdır.

Zira maddî-mânevî fedakârlıkta bulunma, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi mü'minin şiarıdır. Böyle davrananlar için Allah (celle celâluhu), mükâfat olarak Cennet vaat etmektedir.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ

“Allah, mü'minlerden mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) Cennet karşılığında satın almıştır.”¹² âyeti bunun garantisidir.

Yapılan her şey Allah için yapılmış olsa bile sonuç itibarıyla hayır adına icra edilen infakin neticesi, yine o işi yapan şahsa raci olmaktadır. Zira Allah, yapılan hayır u hasenâtın karşılığını eksiksiz olarak verecektir. Kur'ân bize şu teminatı vermektedir:

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا يُنْفِسْكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا اتِّغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُؤَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَظْلُمُونَ

“Hayır olarak harcadıklarınız, kendi iyiliğiniz içindir. Yapacağınız hayırları ancak Allah'ın rızasını kazanmak için yapmalısınız. Hayır olarak verdiğiniz ne varsa; karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız.”¹³

B. Vermeyi Ahşkanlık Hâline Getirmek

İçinde yaşadığımız maddî dünyada mânevî değerlerin öne çıkarılması, böylece madde-mânâ dengesinin yakalanması ehemmiyet arz etmektedir. Zira maddeyle mânânın beraber ve dengeli olmadığı bir dünyada ferdî ve içtimâî huzurdan bahsetmek mümkün değildir. Mânâyı terk edip maddenin peşinde koşan nice milletler vardır ki, belki aradıkları maddeyi elde etmişlerdir ancak elde ettikleri bu maddenin çarkları arasında can vermekten de kurtulamamışlardır. Bugün dünya,

¹² Tevbe sûresi, 9/111.

¹³ Bakara sûresi, 2/272.

yeni arayışlar peşindedir. Şayet bu arayışların neticesi onu mânâyâ ulaştıramayacaksa, netice öncekilerden farklı olmayacaktır.

Yahudilerin, mânâyı terk ederek maddeye saplanmalarını ve bu ikisi arasındaki dengeyi kaçırmalarını Allah, Hristiyanlıkla tadil etmiş; ancak onların da kısmen maddeyi terk ederek tamamen mânâyâ yönelmeleri, dünya adına ayrı bir çıkmazı netice vermiştir. Bu denge ancak İslâm'la yerine oturmuş ve Müslümandan, hiçbirini ihmal etmeden, her ikisiyle de lüzumu kadar hemhâl olması istenmiştir.

Dünyayı imar etme, mü'minin üzerindeki önemli bir mükellefiyet olduğu gibi, dünyalık adına elde ettiklerini yerinde ve zamanında kullanarak inandıklarını hayata geçirme de onun için vazgeçilmez bir vazifedir. Hatta iyi bir mü'min, bu zamanlamayı öyle yerinde ve rantabl bir şekilde yapar ki, lüzumu hâlinde canını dahi bu pazara koymaktan geri durmaz.

Evet, mü'min, Allah ahlâkıyla donanmasının bir gereği olarak, daima verici olmalıdır. İctimaî meselelerde olduğu gibi bu vericilik, onun maddî âlemine de yansımali ve o, başkalarının huzur içinde yaşayabilmesi için elindeki imkânları rahatlıkla ve bütünüyle seferber edebilmelidir. Bir başka yaklaşımla, maddî-mânevî verme, mü'minde bir ahlâk, bir huy hâline gelmelidir. Bunu sağlamanın yolu da, daha küçük yaşlardan itibaren çocuğu vermeye alıştırmaktan geçer.

Materyalist dünyanın bazı insanları, çocuklarını vermeme ahlâkı üzerine eğitirken; inanan insan verme endeksli bir plân ve programla çocuklarını eğitmelidir. Öyle ki onu, kendisi soğuktan tir tir titrerken bile yeri geldiğinde ayakkabısını veya ceketini, olmayan bir arkadaşına verebilme faziletine alıştırmalı ve böylelikle cömertliğin onun ruhunda taht kurmasını temin etmelidir. Bunun için de başkalarına verilecek her türlü hediye, sadaka veya zekâta çocuğun muttali olması sağlanmalı, hatta

yerine göre yapılan bu infaklar onun eliyle yerine getirilmelidir. Aynı zamanda vermenin sebebi ve mânâsı da ona izah edilmelidir. Tabii bütün bunlar yapılırken, alan kimselerin izzetlerini muhafaza edecek şekilde yapmalıdır. Böylece cömertlik duygularının çocuğun gönlünde mayalanması temin edilebilir. Neticede başkalarının ihtiyaç ve dertleriyle dertlenen, uyanık ve huşyar gönüllere sahip nesiller yetiştirmek mümkün olur.

Vermeye engel birçok etkenin varlığı da düşünülecek olursa mü'min hiçbir zaman, "İmkânlarım genişlesin de o zaman vereyim." diye beklemeyecek; o an elindeki imkânlar nispetinde vermeyi alışkanlık hâline getirecektir. Unutmayacak ki Allah (celle celâluhu) onu, ileride elde edip vermeyi düşündüklerinden değil, o an elinde bulunanlarla yaptıklarından hesaba çekecektir.

Bugün bizler topyekûn ümmet-i Muhammed olarak, cömertlik hissini aramızda hâkim kılmalı, onu toplumda yaygın hâle getirmeli ve böylece seleflerimizle aramızdaki mesafeyi kapatmaya çalışmalıyız. Böylelikle cemiyeti yutmak için köşe başlarında tuzağını kurmuş şerli duygu ve düşüncelerin önünü alacak ve önümüze çıkan tehlikelerden de yara almadan kurtulmuş olacağız.

C. Vermede Sınır Tanınamamak

Vermeye alışan bir mü'min, bunda sınır tanımaz. Bütün imkânlarını Allah yoluna seferber eder. Şartlar neyi gerektiriyorsa o oradadır. Gerek malıyla gerekse canıyla hiçbir fedakarlıktan kaçınmaz, yeter ki gücü yetsin. Zira artık o, neyin nerede verilmesi gerektiğini idrak etmiş ve hep vermeye hazır hâle gelmiştir. Bizim tarihimizde bunun, başta Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Sahabe-i Kiram (radiyallâhu anhum ecmaîn) olmak üzere binlerce misali vardır ve âdeta tarihimiz, bunların üzerinde bayraklaşmıştır. Ben burada he-

men herkesin tanıdığı bir misal verirken siz, daha binlercesini zihninizden geçirebilir ve tarihi yeniden yazmada, bunlara olan ihtiyacımızı idrakla, o günlere ruhen seyahat edebilirsiniz.

Ebû Akîl Destanı

Sahabe arasında, Medine'nin şerefli enşarından Ebû Akîl isminde neyi nerede vereceğini çok iyi bilen bir yiğit vardı. Fakirliğine rağmen gelip, elindekini avucundakini Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) önüne döktüğünden dolayı, münafıklarca ta'n u teşnie tâbi tutulmuştu. Ama o, bunların hiçbirine aldırıyor, omzunda ipiyle Medine'nin pazarlarında dolaşıyor ve hamallık yaparak geçimini sağlıyordu. Bunun karşılığında aldığı iki sâ¹⁴ hurmanın birini evine ayırıyor, diğerini ise Allah Resûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) getiriyordu. Onun bu hareketini gören münafıklar, ortamın safvetini bozmak için, "Allah'ın bu adamın sadakasına ne ihtiyacı var ki!" diyor ve onunla alay ediyorlardı. Bunu yapan aynı zihniyet, zenginlerin bol bol tasaddukları karşısında da "Riyakarlık yapıyorlar." yaftasını yapıştırmaktan çekinmiyor ve âdeti bu iki yüzlü davranışlarından zevk alıyorlardı.¹⁵

Kur'ân, şu ifadeleriyle onların bu tavırlarına dikkat çekerken aynı zamanda Ebû Akîl gibileri de tebci ve tebrik ediyordu:

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

"Gönüllü olarak (bol bol) sadaka verenlerle, zar zor kazandıkları hâlde sadaka veren mü'minleri çekiştirip onlarla alay edenler var ya, Allah onlara, kendi fiilleri cinsinden ceza verecektir ve onlar için elem verici bir azap vardır."¹⁶

¹⁴ Sâ': Eskiden kullanılan, yaklaşık 2 - 2.5 kilo gelen bir ölçü birimi.

¹⁵ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azim*, 2/376.

¹⁶ Tevbe sûresi, 9/79.

Ebû Akîl, sırtında küfesi olduğu dönemde yapması gerekeni yapmış, vermesi gerekeni cömertçe vermesini bilmişti ve tarihin sayfalarına “Sahibü’s-Sâ” (Sâ’ sahibi) olarak geçti. Aynı Ebû Akîl, karşısına Bedir çıkınca hiç tereddüt etmedi ve ona katıldı. Belki de Bedir’i, canını vermesi gerekli bir pazar olarak gördü. Ama Allah (celle celâluhu), şehadeti ona orada değil başka bir yerde nasip edecekti. Aynı şekilde Uhud’u da kanatlanıp gökler ötesi âlemlere uçmak için bir fırsat olarak gördü; ancak aradığını bulmak orada da kendisine müyesser olmadı. Uhud’un yamaçlarından geri dönerken, gözünde tüllenmiş saadete ulaşanları zihninden geçiriyor ve aynı saadeti yudumlayamamanın ızdırabını iliklerine kadar hissediyordu. O gün nice kimseler kütükte doğranan bir et gibi doğranmış ve şehadet şerbetini içmişti. Bu bir nasip işiydi.

Aradığını Uhud’da da bulamayan Ebû Akîl, daha sonraki yıllarda Hendek’e katıldı, Mekke’nin fethinde bulundu; Mute’nin yollarını aşındırdı; ama bir türlü aradığını bulamadı. O, zamanında vermesi gerekeni bilmiş ve elindekileri Resûlullah’ın önüne döküvermişti. Şimdi de tenindeki canı ortaya koymak ve bu fedakârlığını şehadetle taçlandırmak istiyordu.

Ve nihayet Mevlâ, karşısına Yemame’yi çıkardı. Ebû Akîl, Yemame’de de duasını yaptı ve bu duasında yine şehitlik talebinde bulundu.

Müşrik ve mürtedlerin curcuna çıkardığı bir hengamda o, bir mü’mine yakışır vakar ve ciddiyet içinde mücadele veriyor, sağa-sola koşturuyor ve Allah düşmanlarına karşı kılıç sallıyordu. Bir aralık vücudunun birkaç yeriyile beraber kolunu da koparacak bir kılıç darbesi kendisini yere serince, vefakâr arkadaşları onu bir çadıra getirmiş, üzerine bir örtü sermiş ve başında beklemeye başlamışlardı.

Biraz sonra çadırın etrafında Ma'n İbn Adiy'in sesi duyuldu. İbn Adiy, gür sesiyle Ensar'a sesleniyor ve onlara, "Ey Ensar topluluğu! Huneyn'de geriye çekilip de saldırdığınız gibi bir kere daha şu düşmana saldırıverin." diyordu. Zira durumun vahameti, içler acısıydı. Yalancı peygamber Müseylime'nin etrafında toplananlar, Allah Resûlü'nün cemaatine saldırıyor ve mü'minleri ateşten bir çember içine almaya çalışıyorlardı.

Bundan sonra olanları, vak'anın şahidi Abdullah İbn Ömer'den (radiyallâhu anhümâ) dinleyelim: "Ebû Akîl'in üzerine bir bez sermiş, ölümünü bekliyorduk. O da son arzuladığı şeye nail olmak için çadırında sessiz bir hâlde yatıyordu. Bu esnada birden çadırın içinde Ma'n İbn Adiy'in sözleri yankılanmaya başladı. Ebû Akîl, bu sözleri duyar duymaz, âdeta hortluyor gibi birdenbire bezin altından fırlayıverdi ve hızlıca çadırdan dışarı süzüldü."

Nasıl fırlamasın ki, bu sesin sahibi, onun cihad arkadaşıydı. Hep omuz omuza beraberce mücadele vermişler, sırt sırta düşmana karşı kılıç sallamışlardı. O da kendisi gibi ensardan- dı ve ensarı toparlanmaya çağırıyordu. Yani ortada yerine getirilmesi gereken bir hizmet vardı. Yıllar önce ipi omzunda kazandığı hurmanın yarısını Resûl-i Ekrem'e getiren ve bu sebeple Kur'ân tarafından takdir edilen Ebû Akîl'in böyle bir çağrıya icabet etmemesi düşünülemezdi.

İbn Ömer (radiyallâhu anhümâ), sözlerine şöyle devam ediyor: "Çadırdan çıkan Ebû Akîl, hızla düşman safları arasına daldı. Arkasından, onu durdurmak için yaptığım feryatlarım da fayda vermedi.

–Nereye gidiyorsun?

–Görmüyor musun? Beni çağırıyor.

–Ensar'ı çağırıyor, yaralıları değil.

–Ben Ensar'danım!

Onu izlemeye devam ediyordum. Yaralı kolu, kılıç kul-
lanmasına mâni oluyordu. Düşman saflarına yaklaştığı sırada
ayağıyla koluna bastı ve boşlukta sallanan kolunu koparıver-
di. Biraz sonra da o âna kadar gözlerimle ancak takip edebil-
diğim Ebû Akîl'i kaybettim. O, çoktan düşman safları arasına
dalmış ve kayıplara karışmıştı.

Günün sonunda İslâm ordusu galip geldi. Ben aradım ve
Ebû Akîl'i buldum. Rengi sararmış, benzi solmuş ve vefatına
ramak kalmıştı. Buna rağmen o, vazife yapamamanın ezikli-
ğiyle yüzünü kaçıyordu. Son dakikalarını yaşadığı belliydi.
Başında dikildim. Yüzüme bakmak istemiyordu. Belki de ba-
kacak hâli yoktu. Yanına yaklaştım. Bir tek kelime söylemeye
gücü vardı. Kulağımı ağzına verdim ve ne dediğini zorlukla
anlayabildim. "Kim galip?" diyordu. "Müjdeler olsun, Allah
düşmanı öldürdü." dedim. Benden müjdeyi alınca, o âna
kadar solgun olan yüzünde birden güller açarcasına bir te-
bessüm belirdi. Parmağını yukarı kaldırdı ve anlayamadığım
bir şeyler fısıldamaya başladı. Belli ki kendine şehadeti nasip
eden ve İslâm'ı aziz kılan Allah'a hamd ediyordu. Az sonra da
son nefesini verdi.

Geldim ve olup biteni babam Ömer'e naklettim. Ayak-
larının bağı çözülmüş gibi oturup ağladı. 'Oğlum!' dedi,
'Onun hayatı boyunca aradığı o idi. Bedir'de aradı bulama-
dı; Uhud'da peşine düştü olmadı; derken Allah ona aradığını
Yemame'de lütfetti.'"¹⁷

Ebû Akîl destanı dediğimiz bu misal, kendisinden malı
istendiğinde malını, canı istendiğinde de canını rahatlıkla or-
taya koyabilmenin destanıdır. Bu türlü destanların sayılarının
artması, daha küçükken çocuğun beşiğinin semahat hisleriyle
sallanmasına vabestedir.

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/474, 475.

İşte zekât, insanları vermeye alıştıır. Bir kere vermeye, fedakârlığa, semahate alışan biri de, malı gerektiğinde malını, canı gerektiğinde canını, malın-canın asıl sahibinin yolunda dökmekte tereddüt etmez.

Babaların zekât vermesi, çocuklar üzerinde de verme hislerinin gelişmesini temin edecek ve böylelikle gelecek adına fedakâr ve digergâm bir toplumun temelleri atılacaktır.

D. İmkân Nispetinde Mükellefiyet

İnsanlar bir kısım bedenî mükellefiyetlerle yükümlü olduğu gibi, malî bir takım vazifelerle de yükümlüdürler. Herkes, Cenab-ı Hakk'ın kendisine bahsettiği imkânlarla O'na kullukta bulunmakla mükelleftir. Beş kuruşu olan beş kuruşun, beş bin lirası olan da beş bin liranın içinde Allah'ın rızasını araştırarak ve iyi bir kul olmaya bakacaktır.

Günümüzde de dinin i'lası istikametinde herkes bu örfaneye koşacak ve sahip bulunduğu imkânları seferber edecektir. Biri elindeki bir kase yoğurtla koşarken, diğeri Sultan Süleyman'ın servetiyle iştirak edecek ve neticede hep beraber umumi bir kalkınma hamlesi yaşanacaktır. Zaten sahip olduğu imkânlarla kendini bir davaya adayan biri, -inşâallah- Allah katında kendisinden kat kat fazla himmet ortaya koyanlar kadar sevaptan istifade eder. Zira Allah katında, ortaya konulan şeyin miktarı değil, onu ortaya koyarken içinde bulunulan tavır ve durum önemlidir. Bediüzzaman'ın değerlendirmeleri içinde ifade edecek olursak, ihlâsla yapılan bir zerre amel, içinde ihlâs olmayan batmanlarca amelden üstündür.¹⁸

Onun içindir ki bazen bir kase yoğurt, mizanda, Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Camii'nden daha ağır gelebilir. Öyleyse verirken ihlâslı olmak çok önemlidir.

¹⁸ Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar*, s.165 (On Yedinci Lem'a, On Üçüncü Nota, Üçüncü Mesele), s.191 (Yirminci Lem'a, Dördüncü Sebep).

Dünya, mü'minin doyuma ulaşacağı ve her şeyiyle tatmin olacağı bir yer değildir. O, sadece tatma ve tanınmanın mümkün olduğu bir yerdir. İnsan ne kadar zengin olursa olsun, dünyadan istifadesi sınırlıdır. Öyleyse mü'min, elindeki imkânları ebedî kılmak istiyorsa, onları ebediyet televvünlü bu yolda sarf etmesi gerekmektedir. Böylelikle, fani olan mal, bir nevi beka bulacak ve ahiret adına ciddi bir yatırım hüviyeti kazanacaktır. Hazreti Âişe Validemiz'in rivayet ettiği bir hadislerinde Allah Resûlü (sallâllâhu aleyhi ve sellem), kesilen bir koyundan geriye ne kaldığını sormuş; Validemiz, "*Bir buttan başka bir şey kalmadı.*" dediğinde de, "*Bir but dışında tamamı baki kaldı.*"¹⁹ cevabını vermiştir. Bu sözüyle O, tasadduk edilen malın, ahiret adına ebedileştiğini, asıl elimizden çıkanın, burada yediklerimiz olduğunu vurgulamıştır.

Allah'ın rızası istikametinde mal ve canını ortaya koyanlar için ahirette büyük mükâfat olduğu gibi, elbette ki dünya hayatında da onlar, oturup beyhude hayat geçirenlerle bir olmazlar. Bu hükmü bildiren bir âyet, şu ifadeleriyle iki davranışın arasındaki farklılığa dikkat çekmektedir:

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا

"Özür sahibi olanlar dışında- hanelerinde oturan mü'minlerle, malları ve canlarıyla Allah yolunda mücahede edenler bir olmaz. Allah, malları ve canlarıyla mücahede edenleri, evlerinde oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah, hepsine de güzellikler vaat etmiştir; ama mücahitlere vereceği mükâfat, diğerlerininkinden çok çok büyüktür."²⁰

¹⁹ Tirmizî, kıyâme 33; Ahmed İbn Hanbel, el-Müsne'd, 6/50.

²⁰ Nisâ sûresi, 4/95.

E. Vermede Zamanlama

Allah adına yapılan her türlü işte zamanın fonksiyonu oldukça önemlidir. Zira doğru yer ve doğru zamanda eda edilen işler, tam değerine ulaşır. Aynı işi daha önce ya da sonra yapmak, ihtiyaç anında yapmaya nazaran daha az verimli, sevap itibarıyla da daha az kazançlıdır. Kur'ân bunu şu âyetiyle sarih bir şekilde anlatmaktadır:

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Size ne oluyor ki, Allah yolunda infakta bulunmuyorsunuz? Hâlbuki göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Elbette içinizden, fetihten önce infak eden ve Allah yolunda mücahede edenler, daha sonra infak ve mücahede edenlerle eşit değildir. Evvelkilerin derecesi, sonrakilerden çok yüksektir. Bununla beraber Allah, hepsine de güzellikler vaat etmiştir. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”²¹

Kur'ân, fethi, Mekke ile kayıtlamamakta, genel olarak arz etmektedir. Burada fetih kelimesinin kayıtsız ve mutlak olarak zikredilmesi, her dönemde o dönemin şartlarına göre bir fethin olabileceğine de işaret etmektedir. Sebeb-i nüzul özel, hüküm geneldir.

İlk Olma Hususiyeti

Yukarıdaki âyet, ihtiyacın en şiddetli olduğu anda yapılacak işlerin daha ziyade kıymeti haiz olacağını ifade etmenin yanında, İslâm’a gönül veren ilkleri de hatırlatmakta ve onların derecelerinin ulviyetine dikkat çekmektedir. Onların, kıyamete kadar gelecek bütün mü'minlerin nazarında ayrı bir yerleri olduğu gibi, Allah Resûlü'nün katında da

²¹ Hadid sûresi, 57/10.

hususî bir mevkileri vardı. Mesela Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hazreti Ebû Bekir'i diğerk bütün Ashab'ın üstünde tutar, onu bir başka sever ve ona her durumda sahip çıkardı. Bir gün Hazreti Ömer'le aralarında geçen bir anlaşmazlık Resûlullah'ın huzurunda noktalanmıştı. Her ikisi de pişman olmuş ve Allah Resûlü'nün araya girerek diğerkinin gönlünü almasını istiyordu. Ancak Ömer'e göre Ebû Bekir, mukaddes davaya sahip çıkma hususunda çok öndeydi ve bu, vefa istiyordu. Hazreti Ebû Bekir'in, durumu anlayıp kendisinin hatalı olduğunu ısrarla söylemesine rağmen Resûlullah Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) kaşlarını çatarak Hazreti Ömer'e şöyle itap etti: *"Arkadaşıma dokunmayın! Sizin hepiniz beni yalanladığınız bir dönemde o beni tasdik etmişti."*²²

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), yine vahyin ilk günlerinde kendisine sahip çıkarak destek veren Hazreti Hatice Validemiz'i unutması da mümkün değildi. O, Nebiyy-i Ekrem Efendimiz'in ilk göz ağrısıydı ve âdeta her şey onu hatırlatıyordu. Onun içindir ki Hazreti Âişe Validemiz, *"Resûlullah'ın zevceleri arasında, bizden önce olmasına rağmen en çok Hatice'yi kıskanırdım. Allah Resûlü, ondan çok bahsederdi."*²³ diyerek bu vefayı ifade ediyordu. Hatta bir defasında kadınlık duyguları galebe çalmış ve *"Hâlâ o ihtiyar kadını anıyorsun Yâ Resûlallah! Allah Sana ondan daha iyisini verdi."* deyivermişti. Buna mukabil Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"İnsanlar küfür içindeyken o iman etmiş, onlar beni yalancılıkla itham ederken de o tasdik etmişti."* buyurdular.²⁴

Hangi mevzuda olursa olsun bayrağı eline en önce alma hususiyetini taşıyan ilklerin yeri ayrıdır. İnsan, açılan bir hayır kapısına ilk olarak koşma, bir hayır işini deruhte eden ilklerden olma mazhariyeti için fırsatları kollamalıdır. Verme

²² Buhârî, *tefsiru sûre* (7) 3.

²³ Buhârî, *menâkıb* 20; *nikâh* 108, *tevhîd* 32; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 74.

²⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7/604.

mevsimi geldiğinde de öncülerden olma, yeri başka bir şeyle doldurulamayacak büyük bir bahtiyarlıktır.

Sebebiyet Sevabı

İnsanın, hayır adına da şer adına da yapacağı şeylerin bir sınırı vardır. Ancak bu sınır, yapılan işin mahiyetine göre değişiklik arz edebilir ve sahibine daha fazla sevap veya günah kazandırma noktasına gelebilir. Böylelikle sınırlı bir ömürde, neredeyse sınırsız denilebilecek avantajlar yakalamak veya bunun aksi olarak sınırsız dezavantajların ağına takılmak mümkündür. Mü'minin hayır adına açacağı bir çığır, bunun için yeterlidir. İlk hamleyi yapıp ilk hareketi başlatma, o hareketi yapan herkesin sevabından hissedar olmayı beraberinde getirir.

Biraz farklı değerlendirilebilirse de sadaka-i cariyeye olarak nitelendirilen hayır müesseselerinin durumu böyledir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), insan ölse bile sevap defterini açık tutacak şeyleri saydığı bir hadisinde şöyle buyurur:

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ
عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

“İnsan öldüğü zaman ameli, şu üç şey dışında kesilir: Sadaka-i cariyeye, faydalı ilim ve kendisi için dua eden salih bir çocuk.”²⁵

İlk olmanın ve sebebiyetin ayrı bir yeri vardır. Zira burada, daha sonra gelip aynı hareket ve fiili işleyenlerin sevaplarından devamlı bir istifade söz konusudur. “Bir hayra delalet edene (yol açan, yol gösterene) o hayrı işleyene verilen sevap kadar sevap verilir.”²⁶ hadisi, sebebiyetin getireceği kazancın büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

²⁵ Müslim, vasiyyet 14; Tirmizî, ahkâm 36; Ebû Dâvûd, vesâyâ 14.

²⁶ Müslim, imâre 133; Ebû Dâvûd, edeb 115; Tirmizî, ilim 14.

Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu beyanları da bu hususta çok açıktır:

مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ هِمَّ شَيْءٍ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وَزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ هِمَّ شَيْءٍ

"Kim İslâm'da (Müslümanlıkta veya İslâm dini geldikten sonra) güzel bir çığır açarsa ona; hem yaptığıının sevabı hem de ondan sonra bu fiili işleyenlerin sevabı verilir. Ancak onların sevabından hiçbir şey noksan olmaz. Her kim de İslâm'da kötü bir çığır açarsa, hem kendi günahı hem de kendisinden sonra o fiili işleyenlerin günahı, diğerlerinden hiçbir şey eksiltilmemek kaydıyla ona yazılır."²⁷

Bu hadisin sebab-i vürudunu Cerîr İbn Abdullah el-Becelî (radiyallâhu anh) anlatıyor:

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), sahabe-i kiramla birlikte oturdukları bir gün, dışarıdan bir heyet çıkageldi. Bunlar, Arap'ın aslı olarak bilinen Mudar kabilesine mensup kimselerdi. Hâlleri, her yönüyle fakr u zaruret içinde kıvrandıklarını haber veriyordu. Sırtlarına geçirdikleri yün elbiseler, güneşin hararetiyle terlemelerinin de bir neticesi olarak kokuyordu. Bellerindeki kılıçlarla birlikte, gözlerini Allah Resûlü'ne dikerek huzur-u risaletpenâhîde oturdular. Onların bu perişan hâllerini gören Allah Resûlü'nün gözleri, birden yağmur yüklü bulutlar gibi doldu. Öyle ki, dokunulsaydı hüznün ve teessürden oracıkta boşalıverecekti. Hücre-i Saadet'lerine girdiler; ancak belli ki orada, onlara verecek bir şey bulamamışlardı. Hazreti Bilal'e, insanları mescide toplamasını söylediler.

Çok geçmeden etrafta Hazreti Bilal'in sesi yankılanmaya başladı; insanları mescide davet ediyordu. Herkes abdestini aldı ve mescidin yolunu tuttu. Mescitte bulunanlar da ken-

²⁷ Müslim, zekât 69, ilim 15; Tirmizî, ilim 15; İbn Mâce, mukaddime 14.

dilerine çeki düzen verdiler. Kâmet getirilip namaz kılındı. Derken Nebiyy-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellam) minbere çıktı. Herkes yeni bir şeylerin olduğu ve onu haber alacakları beklentisiyle pür-dikkat Resûlullah'ın hayat-bahş ifadelerini bekliyordu. Nihayet hayatımıza hayat veren ifadeler, şefkat ve merhametle dökülmeye başladı. Önce Allah'a hamd ü senada bulundu. Ardından, Kur'ân'dan âyetler okumaya başladı:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا
وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ
اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

*"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve eşini de ondan halkeden, ikisinden de erkek ve kadın bir çok insan yaratıp veryüzüne yayan Rabbinizden korkun. Adını anarak dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah, her hâlinizi görür, ilminden hiçbir şey kaçmaz."*²⁸

Bunun mânâsı, oymak ve kabilesi ne olursa olsun herkesin aynı kökten geldiğini ilandı. Mudar'ın diğer Arap kabileleriyle kökü bir olduğu gibi, az daha öte gidildiğinde bütün insanlığın atası da aynı idi, tüm insanlar birbiriyle kardeşti. Herkesi aynı kökten yaratan Allah (celle celâluhu), insanları kabile kabile, oymak oymak yarattı ve onları dünyanın dört bir yanına yaydı. Dolayısıyla, her nerede bir insan varsa o senin kardeşindir, yardıma ihtiyaç duyduğunda yardım etmen gereken akrabandır, ilgi göstermen gereken yakınıdır. Hele hele aynı oymaktan, aynı ırktan ise bu bağ daha kuvvetlidir, kuvvetli olmak zorundadır. Bu bakış açısı yerleştiği takdirde tanışma gerçekleşecek ve insanlar, aynı kökten gelmenin bir neticesi olarak, bütün olumsuzlukların uhuvvet atmosferinde kardeşliğe dönüştüğünü pratik hayatta göreceklerdi.

²⁸ Nisâ sûresi, 4/1.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ
لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

"Ey insanlar! Doğrusu biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarat-
tık. Ve (başka bir şey için değil) birbirinizi tanımanız kolay olsun
diye sizi, kavim ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah katın-
da en değerli olanınız, O'nun çizdiği dairede hayat sürmede en
dikkatli olanınızdır. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, her şeyden
haberdardır."²⁹

Öyleyse bir tarafta fakr u zaruret içinde kıvrım kıvrım
kıvranan aynı kökün efradı dururken, diğer yanda imkânı
olanların buna duyarsız kalması yakışık almazdı. Kendile-
rine düşeni yapmalı ve gerçekten kardeş olduklarını göste-
rerek bu tanışmanın, kaynaşmanın gereğini ortaya koyma-
lıydılar. Zira kök bir iken zamanla ayrı ayrı milletler hâlinde
görülen bu kabilelerden Kureyş Mekke'de, Evs ve Hazreç
de Medine'de Resûlullah'ın yanında itibar kazanıp şeref
elde ederken; Mudar, kırdı ve koyunların arasında yalnız
ve garip bir hayat yaşıyordu. İşte Allah Resûlü (sallâllâhu
aleyhi ve sellem), aradaki bu bağ ve olması gereken şef-
katten ötürü, sahabenin hiss-i semahatine dokunuyor ve
onlardan, kendilerine terettüp eden vazifeyi yapmalarını
bekliyordu.

Hutbesinin içinde Haşir sûresinden de şu âyeti okudu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes, yarına ne
hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah, yaptık-
larınızdan haberdardır."³⁰

²⁹ Hucurât sûresi, 49/13.

³⁰ Haşir sûresi, 59/18.

Evet, herkes yarın Hakk'ın divanına çıktığında, kendisiyle beraber dünyadan ne getirdiğine bakmalı ve hayatında O'na (celle celâluhu) ne kadar yer verdiğini mutlaka gözden geçirmelidir.

Allah korkusu (takva), mü'minin hayatında en önemli dinamiktir. Onunla mü'min, selametli bir atmosferde seyyeran etme imkânı bulur. Takva aynı zamanda, şeriat-ı fitriyeye sımsıkı sarılma ve âyât-ı tekvîniyeden istifade etmeyi de tazammun eder. Aynı anne-babadan meydana gelen beşer, aradığı huzuru ancak birbirine el uzatmada, umumi tesanütte, toplumsal dayanışmada ve sosyal yardımlaşmada bulabilecektir. Zira bir tarafta siz mesudane bir hayat sürerken diğer yanda "kardeşleriniz" derbeder ise, sizin saadetiniz de suni ve geçici demektir. Yarın bir fırtına, sizin bu saadetinizi de altüst edecek ve huzur adına her şeyiniz harap olup gidecektir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), sahabenin hissiyatını harekete geçirecek ne lazım geliyorsa, orada birer birer dile getirdi. O daha sözlerini bitirir bitirmez bir sahabi, koşarak gittiği evinden, içi dolu bir keseyle mescide döndü. Belli ki içi doluydu ve iki eliyle zor tutuyordu. Onun bu hareketi, diğerlerini de harekete geçirmiş ve kısa bir zaman içinde Resûlullah'ın önünde, yiyecek ve giyecek olmak üzere iki ayrı tepcek meydana gelivermişti. Kimisi bulabildiği bir sa' hurma veya buğdayı getirip dökmüş, kimi gidip elbisesini getirmiş, kimi de bir parça ekmek getirmişti.

Manzara karşısında hayli sevinen Allah Resûlü'nün yüzünden yağmur yüklü bulutlar sıyrıldı, onun yerini tebessüm aldı. Kasvet sıyrılmış ve yerini cıvı cıvı bir bahar havasına terk etmişti. Artık bir başka parlaklık ve sürur okunur olmuştur Kâinatın İftihar Tablosu'nun yüzünde.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), memnuniyetini izhar etti ve şu ifadeleriyle evvela bu işe sebebiyet veren, bu kapıyı açan ve yardım ellerinin uzanmasına vesile olan o zatı

alkışlayıp tebrik etti ve yukarıda zikrettiğimiz sözünü söyledi: “İslâm’da (Müslümanlıkta veya İslâm dini geldikten sonra) güzel bir şey yapıp bir çığır açan, kendisi o işin sevabını aldığı gibi, kendinden sonra o işi yapan herkesin sevabının bir misli de ona yazılır; şu kadar var ki onların sevaplarından bir şey eksilmez. İslâm’da kötü bir çığır açan kimse de kendi günahını yüklediği gibi, kendinden sonra o yoldan gidenlerin günahlarının bir misli de ona yüklenir; şu kadar var ki onların günahlarından bir şey eksilmez.”³¹

Başka bir hadislerinde, yine bu konuya değinen Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), işlenen her cinayette, yeryüzündeki ilk cinayeti işleyen Kabil’in de amel defterine günah kaydedildiğini bildirerek, aynı hakikate parmak basmaktadır.³²

Hazreti Âdem’den günümüze kadar geçen hâdiseleri, hadisin aydınlatıcı tayfları altında gözümüzün önüne getirecek olursak, insanlığın saadeti istikametinde önlerinde rehber, yollarında ışık olan peygamberler silsilesinin, arkalarından gelenlerin güzel amelleriyle mesut olacakları sonucuna varacağımız gibi; firavun ve nemrutların da kendilerinden sonra ve kıyamete kadar yapılacak her türlü melanetle dîlgîr olup ızdırapla kıvrım kıvrım kıvrınacakları hükmünü çıkarmamız hiç de zor olmasa gerek. Günah yüklü bulutların yağdırdığı her kezzap karşısında, “keşke.. keşke”lerle feryad ü figan edecekler, ama beyhûde çırpınışlarının elemiyle çektikleri ızdırabı artırmaktan başka bir şey elde edemeyeceklerdir.

Vermede de Denge

İslâm, insanları vermeye alıştıırıp onları birer semahat kahramanı mertebesine çıkarmasının yanında, özellikle başkalarının hakkının taalluk ettiği durumlarda vermeye sınırlamalar getirebilmektedir.

³¹ Müslim, zekât 69; Tirmizî, ilim 15; İbn Mâce, mukaddime 14.

³² Bkz.: Buhârî, diyât 2, enbiyâ 1, i’tisâm 15; Müslim, kasâme 27.

Sa'd İbn Ebî Vakkas (radiyallâhu anh) başından geçen bir hâdiseyi şu ifadeleriyle naklediyor: "Veda Haccı senesinde, ağır bir hastalığa tutuldum. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) beni ziyarete geldi. Kendisine, 'Yâ Resûlallah! Ölümlün emareleri görüldü. Çok malım var ve mirasçı olarak da sadece bir kızım var, malımın üçte ikisini tasadduk edeyim mi?' dedim. 'Hayır' buyurdular. 'Yarısını?' dedim. Yine 'Hayır' cevabını verdi. 'Üçte birini?' dedim. Bu defa şöyle buyurdular: 'Üçte bir de çok ama olur. Arkanda aileni zengin olarak bırakman, onları, insanlara el açıp dilenecek şekilde fakir bırakmandan hayırlıdır. Allah'ın rızasını talep ederek ailenin maişeti için harcadıklarında bile mükâfata nail olursun.'³³

Bu, İslâm'ın, her şeyde olduğu gibi bu meseleyi de dengeli olarak ele alması demektir. İnsanlar cömertlik duygularıyla coşacak ama bu taraftan bir dengesizliğe girmemeleri için mesele diğer uçtan tutulacak, belli ölçüler konacak, dolayısıyla ne dünya ihmal edilecek ne de ahiret. İnsanlar kendilerine düşeni yapacak, hep başkaları için yaşamayı âdet ve alışkanlık hâline getirecek; baştakiler de kendilerine düşen vazifelerini yaparak, "Biraz da kendinizi düşünün." deyip onların tasadduklarına sınır koyabileceklerdir. Toplum olarak bu seviye yakalandığında, önümüzde hiçbir engelin kalmadığını görecektir ve inşaallah içtimâî devr-i daimler içinde Allah'ın, bizim için takdir ettiği saadetli günlerin huzurunu yaşama imkânını bulacağız.

Tevbe kahramanı Ka'b İbn Malik'in, tevbesi kabul edildiğinde malının tamamını tasadduk etmek istemesine mukabil Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), yine aynı şekilde davranmış ve ancak onun bir kısmını kabul etmiştir.

Misaller çoğaltılabilir. Hepsinde hâkim olan mânâ, her alanda denge vaz etmiş olan İslâm'ın, verme konusunu da ihmal etmemiş olduğudur.

³³ Buhârî, vesâyâ 16, cihâd 103, menâkıb 23; Müslim, teube 53.

Normal durumlarda böyle olmasına rağmen bazen de olur ki her şeyin ortaya dökülmesi gerekir, zira durum bunu gerektirmektedir. O zaman da mü'min yine kendine düşeni yapacak, malıyla mülküyle, canıyla ruhuyla Allah yoluna kendini salacaktır. Bir zorlu zamanda Hazreti Ömer'in malının yarısını, Hazreti Ebû Bekir'in ise bütün malını getirmesi, Allah Resûlü'nün, "*Ailene ne bıraktın?*" sorusuna ise Hazreti Sıddık-ı Ekber'in verdiği, "Allah'ı ve Resûlü'nü." cevabı, bahsini ettiğimiz müddeâyı, başka söze ihtiyaç bırakmayacak açıklıkta ortaya koymaktadır.³⁴

F. Cömertliğin Kazandırdıkları

Cömertlik, bazılarının zannedebileceği gibi maddî kayba sebebiyet vermez. Aksine onun insana kazandırdığı mânevî kazançların yanında, maddî olarak da birçok faydası vardır. Allah'ın rahmet hazinelerine müracaat mânâsı taşıyan cömertlikle bereket kapılarının açıldığına şahit olunur, mânevi kazancın yanında maddî huzura da ulaşılır.

Cömertliğin insana kattıklarından bazılarını, ana başlıklar hâlinde kısaca izah etmeye çalışalım.

1. Cömertlik, İnsanı Yüceltir

İnsanın devamlı verici olması ve ihtiyacı olsa bile kardeşini kendi nefsine tercih edebilmesi, çok yüce bir haslettir. Allah'a yakınlığın vesilesi de sayılan böyle bir hasletle mü'minin, Rabbi katındaki yerinin ağırlığı kullar arasında da hissedilir ve o, Allah nezdinde olduğu gibi toplum içinde de itibar kazanır. Hazreti Ömer Efendimiz'le (radiyallâhu anh) ilgili olarak anlatılan şu menkıbe bu mevzuda fikir verir:

Hazreti Ömer'in (radiyallâhu anh) Ashab'dan bazısına daha çok yakınlık göstermesi bazılarının dikkatini çekiyor, bel-

³⁴ Ebû Dâvûd, zekât 40; Tirmizî, menâkıb 16.

ki içten içe rahatsızlık duyuyorlardı. Hazreti Faruk, bu davranışının sebebini göstermek için bir senaryo hazırladı. Sevdiği bu sahabelerin her birine içinde altın olan keselerle birer elçi gönderdi. Elçiler henüz onların yanından ayrılmadan, gönderilen altınların oracıkta dağıtılıverdiğine şahit oldular. Âdeta birbirleriyle anlaşmışlar gibi hepsi de de aynı davranışı sergiliyor ve Hazreti Ömer'in teveccühünde ne kadar haklı olduğunu gösteriyorlardı. Hâlbuki kendileri fakr u zaruret içinde yaşıyorlardı.

Mesela Suriye önlerindeki ordunun komutanı Ebû Ubeyde, belki ancak iki günlük ihtiyaçlarını giderecek mâmeleke sahipti. Bir keresinde Şam önlerine gelen Hazreti Ömer, komutanlarına, "Kardeşim Ebû Ubeyde nerede?" diye sorar. "Şimdi gelir." derler. Biraz sonra, iplerle bağlı bir devenin üzerinde Ebû Ubeyde gelir; selam verir ve etrafıyla ilgilenmeden doğruca evine gider. Üzerinde sadece kılıç, kalkan ve bir de azığı vardır. Onun bu hâline muttali olan Hazreti Ömer, gördükleri karşısında gözyaşlarını tutamaz; peşinden gider ve "Ne olurdu biraz da kendine baksaydın, kendinle ilgilenseydin!" der. Hazreti Ebû Ubeyde'nin cevabı şudur: "Bunlar bana yetiyor da artıyor!"³⁵ O'nun bu müstağniliği karşısında koca Ömer'in ağzından şu sözler dökülecektir: "Hepimizi değiştiren dünya seni asla değiştiremedi."³⁶

İşte bunlar, İslâm'ın ortaya koyduğu değerlerin semereleliydi. Mü'min, vermek için coşarken, almaktan olabildiğince uzağa kaçıyor.

Hilafeti döneminde Hazreti Ömer (radiyallâhu anh) divanlar tesis etmişti. Devletin gelirlerinden, Ezvac-ı Tahirat'a hatırı sayılır bir pay ayırmak suretiyle onları aziz tutmuş, Efendimiz'den sonra ele güne muhtaç olmasınlar istemişti. Bu

³⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 3/589.

³⁶ İbn Esir, *Üsüdül-gâbe*, 5/206.

meyanda onlardan biri olan Zeyneb Bint Caşş validemize de payını gönderdi. Hem Fahr-i Kâinat Efendimiz'le (sallallâhu aleyhi ve sellem) akrabalık bağı bulunan hem de O'nun zevceleri arasına girme bahtiyarlığına nail olan bu yüce kadın, kendine yakışanı yapacaktı. Kendisine gönderilen bu yardımı görünce çok mahcup olmuştu.

Gelen paranın üzerine bir örtü örttirdü. Yanındakine, "Elini örtünün altına sok, bir tutam para al filanlara, bir tutam al filanın yetimlerine... götür." diyerek gelen parayı daha oracıkta dağıttıverdi. Sonra da ellerini açarak, "Allahım! Bundan sonra Ömer'in atâsı bana ulaşmasın!" diye dua etti. Hayatında almaya alışmamış, hep vermeye kilitli anamız, ertesi sene kendisine ayrılacak payı görmedi ve korkudan tir tir titrediği alma imtihanına maruz kalmadan bu dünyadan ayrılıp ebedî âleme irtihal eyledi.³⁷

Misallerden de anlaşılacağı üzere hiss-i semahatin (cömertliğin) coştığı ve insanların verme endeksli yaşadığı bir cemiyette, başkalarına el açıp dilenme mânâsına tese'ül ve tekeffüfün önü alınacak, verme-alma dengesinin yerleştiği görülecektir. Durumu vermeye müsait olanlar verecek, alma durumunda olanlar ise almaktan köşe bucak kaçacaktır. İçtimâî hayatta denge böyle teessüs eder. Böyle bir toplumda ne dilenmeyi alışkanlık haline getirmiş tufeyli ve asalak bir güruh zuhur edebilir ne de hırs ve menfaatlerinin zebunu olmuş maddeperest zihniyetler yaşama imkânı bulabilir. İhtiyacından ötürü alma durumunda olanlar bir an evvel belini doğrultmak için çalışır; zengin olanlar da vermek için fırsatlar arar.

2. Cömertlik Bereketdir

Kur'ân ve Sünnet'e dikkatle baktığımızda, kendi rızası istikametinde yapılan harcamalara Allah'ın (celle celâluhu)

³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 3/228.

bereket ihsan edeceğini öğreniyor, gözümüzün önünde gerçekleşen misalleriyle de iman ettiğimiz bu hakikatleri biz-zat müşahade ediyoruz. Söz, vaadinde hulfetmeyen Zat-ı Zülcelâl'e ait olduktan sonra tereddüde hacet yoktur:

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

“De ki: Rabbim, kullarından dilediğine bol bol rızık verir, dilediğine de az. Hayır adına harcadığınız her şeyin yerine mutlaka yenisini ihsan eder ve O, verdiği zaman en güzeline verir.”³⁸

Fahr-i Kâinat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de; “Her sabah gökten iki melek iner de biri, ‘Allahım, infak edene daha fazla ver.’ diye dua ederken, diğeri, ‘Allahım, malını elinde tutup başkalarıyla paylaşmayanın malını telef et.’ diye beddua eder.”³⁹ diyerek, âyetle anlatılan mânâyı dikkat çeker.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), mü’minin dünya görüşü de diyebileceğimiz prensipleri anlatırken de aynı konuya değinmekte, sadaka ve zekât vermekle malda herhangi bir eksikliğin meydana gelmediğini/gelmeyeceğini bildirmektedir:

“Üç şey var ki, size teminat veririm: Sadakadan dolayı kulun malı eksilmez. Zulme maruz kalıp da sabreden kulu Allah, daha aziz kılar. Dilencilik kapısını açan kimse için Allah, fakirlik kapısını açar.

Size bir şey söyleyeceğim, iyice hıfzedin: İnsanlar şu dört hâlden biri üzeredir:

Allah bir kuluna mal ve ilim verir. O da bunları Allah’ın marziyatı dairesinde kullanır, günaha kaymaz, yakınlarının hukukunu gözetir, o malda Allah’ın hakkı olduğunu hiç hatı-

³⁸ Sebe sûresi, 34/39.

³⁹ Buhârî, zekât 27; Müslim, zekât 57.

rından çıkarmaz ve buna göre davranır. Bu en yüksek mertebedir.

Allah bir kuluna ilim verir de mal vermez. O, içinin sesi olarak, 'Eğer benim de malım olsaydı, (malını Allah yolunda infak eden) filan gibi yapardım.' der de niyetine göre mükafat alır, eciri-sevabı ondan eksik kalmaz.

Allah bir kuluna da mal verir de ilim vermez. O da malını sorumsuzca harcar, haramlardan sakınmaz, yakınlarının hukukunu gözetmez ve bilmez ki o malda Allah'ın hakkı vardır. Bu, en aşağı mertebedir.

Bir başka kula ise ilim de mal da vermez de o kimse, malını kötü yere harcayanlara özenir ve 'Ah benim de malım mülküm olsaydı da şunlar gibi yapsaydım!' der. Bu da niyetine göre muamele görür, özendiği kişiyle aynı günahı paylaşır."⁴⁰

3. Cömertlik Bir Kalkandır

Zekât; insanın, korunma adına inayet-i ilâhiyeye müracaat etmesi demektir. Rahat ve sıkıntısız dönemlerde dine sahip çıkanları Allah, sıkıntılı günlerinde yalnız bırakmaz, onları rahmet ve inayetiyle kucaklar. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), "Rahat ve huzurlu anlarında Allah'a iyi bir kul olduğunu ortaya koy ki, Allah da sıkıntılı dönemlerinde elinden tutup seni sahil-i selamete çıkarsın."⁴¹ buyurmaktadır.

İmkânlar iyi olduğu dönemlerde cömertçe davranıp, fakir ve muhtacın ihtiyaçlarını görüp gözetme, Allah katında büyük bir ehemmiyeti haizdir. İnsanlar arasındaki sosyal yardımlaşma ve dayanışma açısından meseleye bakacak olursak, akrabalık bağlarının sağlam tutulmasından, yoksulun ihtiyaçlarını gidermeye, ondan da misafire ikrama kadar

⁴⁰ Tirmizî, zühd 17; İbn Mâce, zühd 26.

⁴¹ Tirmizî, sıfatü'l-kıyâme 59; Ahmed İbn Hanbel, el-Müsne'd, 1/293, 303, 307.

birçok güzel davranış, şahsî hayatın kıvamı adına önem arz etmektedir.

İnsanlığın İftihar Tablosu'na vahiy gelmeye başladığı sıralarda Hazreti Hatice validemizin Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) söylediği sözler, her dönemde akl-ı selim, kalb-i selim sahiplerinin yukarıdaki kaziyeyi tasdik ettiğini göstermesi açısından çok manidardır.

Peygamberlikten önce İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem), cahilî toplumun cahilane yalpalarını gördükçe ruhu sıkılıyor ve bir inşirah arayışı içinde inzivaya çekilerek kendini yalnızlığın kollarına bırakıyor, Hira mağarasında Rabbiyle halvete vesileler arıyordu. Derken bir gün Cibrîl-i Emin, kıyamete kadar insanlığı aydınlatacak ışık hüzmeleriyle Hira'da beliriverdi. Risaletle müjdelediği Allah Resûlü'ne böylelikle ilk vahiy de getirmiş oluyordu.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, ilk defa karşılaştığı bu farklı durumun dehşetiyle pür-heyecan evine geldi ve üzerine bir battaniye istedi. Hadisenin verdiği ürpertiyle tir tir titriyordu. Bu esnada Hazreti Hatice Validemiz'in âdeti hâzık bir hekim maharetiyle meseleye yaklaştığını müşahade ediyoruz. Efendimiz durumu kendisine anlatıp endişelerini ortaya koyunca, muhterem validemiz O'nu teskin ve teselli etti. O büyük kadın, önünde tarihin saygıyla eğilmesini netice verecek şu sözleriyle, aynı zamanda Allah'a olan itimadını da ortaya koyuyordu: "Allah'a yemin olsun ki, O, Seni hiçbir zaman yalnız bırakıp zayi etmez. Zira Sen, akrabalar arasındaki bağı gözetir, ihtiyacı olanın elinden tutar, yiyeceği olmayanı yedirir, giyeceği olmayanı giydirir, misafirleri en güzel şekliyle ağırlar ve darda kalmışlara, musibetzedelere yardım edersin."⁴² İşte kadınlık âleminde İslâm'a ilk uyanan o mübarek validemizin fetaneti ve işte bir realitenin, bütün açıklığıyla ortaya konusu!

⁴² Buhârî, *bed'ü'l-vahy* 1; Müslim, *iman* 252.

Evet, insan, elindeki imkânlarla O'nun davasına sahip çıktığında Allah, onu yalnız bırakmayacak ve bin bir entrika ve tuzaklar arasında zayi olup gitmesine fırsat vermeyecektir.

Meselenin bir diğer yönü de, cömertlik edip zekâtını vermekle insan malını da korumuş, halk arasında da Hak katında da teminat altına almış olmaktadır. Zekâtla, bir taraftan, fıtratı bozuk bazı kimselerin tasallutundan mal korunurken diğer yandan da, Allah'ın koruması altına alınmış demektir. İşte Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), "*Mallarınızı zekâtla koruma altına alın.*"⁴³ buyurmakla bu noktaya işaret etmektedir.

4. Cömertlik, İctimaî Huzursuzluğun İlacıdır

Cemiyet içindeki ihtiyaç sahiplerinin tespit edilerek ellerinden tutulması, geleceğin huzur dolu dünyası adına yapılmış en güzel yatırımdır. Böylelikle toplumda ezilen, fakr u zarureti içinde kıvranan, en zaruri ihtiyaçlarını dahi karşılayamayarak türlü mahrumiyetler yaşayan kimse kalmayacak; Allah'ın gönderdiği rızık, Allah'ın kullarına ulaştırılmış olacaktır. Zira Hazreti Rezzak'ın yarattığı rızık tüm kullarına yeter de artar, el verir ki emanetçi olan zenginler emanete hıyanet etmesin, ellerindeki emaneti ehillerine ulaştırsın.

Böyle yapıldığında aynı zamanda, çaresizlikten dolayı meşru olmayan yollara sülûk edecek fertlerin cemiyette kargaşaya sebebiyet verecek hareketlerinin de önü alınmış ve huzurun bozulması daha baştan önlenmiş olacaktır. Cömert davranıp ihsanda bulunmanın, şerrinden korkulan kimseler adına caydırıcı olduğuna daha önce Efendimiz'in bir hadisine dayanarak değinmiştik. Bu meyanda, "Şerrinden korktuğun kimseye ihsanda bulun." sözü meşhurdur. "İnsan, ihsanın kuludur." vecizesi de, aynı hakikatin bir başka yö-

⁴³ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 10/128; el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb* 1/401; İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk* 40/165.

nünü anlatmaktadır. Zekâtтан pay ayrılarak, her üç neviyle müellefe-i kulûba hisse verilmesinin altında yatan espri de bu olsa gerektir.

Birçok hadislerinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizlere, cemiyet içinde huzursuz fertler bulunduğu müddetçe o cemiyetin diğer fertlerinin de istedikleri huzura kavuşamayacaklarını anlatmaktadır. Öyleyse topyekûn bir cemiyetin saadet ve huzuru, bütünüyle fertlerinin saadet ve huzuruna bağlıdır. Bugün fakirden kaçırıp vermeyenler, yarın on, hatta yüz katını rüşvet olarak verseler bile, ortaya çıkacak karışıklıklardan kurtulma imkân ve fırsatını bulamayacaklardır. Öyleyse ferdin huzur ve saadeti, birbirinden ayrılmayacak kadar içtimaînin huzur ve saadetiyle sımsıkı irtibatlıdır.

2. ALLAH RESÛLÜ VE SAHABENİN CÖMERTLİĞİ

A. Efendimiz'in Cömertliği

Kerem veya semahat hissi de diyebileceğimiz cömertlik, İslâm öncesi Araplarında da çok takdir edilen bir haslettir. Hatta cahiliye şiiirini incelediğiniz zaman, o devir insanların, "Biz, misafirlerimize şu kadar koyun, şu kadar sığır, şu kadar deve kesip ikram ettik." gibi şeylerle övündüklerini görürsünüz. Hatta onlar arasında cömertlikle maruf öyleleri vardı ki, ad ve unvanları cömertlikle birlikte anılır olmuştu. Mesela Hatem-i Tâi denilince akla cömertlik gelirdi.

Evet, misafire gösterilen cömertçe ikram, onlar için birer övünç vesilesiydi ki, bu hususta kabile ve oymaklar âdetâ birbirleriyle yarışıyorlardı. Tabi bunların hepsinin halisane yapıldığını söylemek zordu. Bazıları, yaptıklarını, riya için, övünmek için, bencillik hesabına yapıyorlardı. İşte cömertlik ve keremin

böyle revaçta olduğu bir yer ve zamanda, kerimlerden kerim bir Zat zuhur etti. O'nun keremini görünce herkesin dili tutuldu. Bu kerim Zat, yaptığını sadece Allah için yapıyor, birisine dünyayı bağışlasa, ondan tek kelime ile dahi bahsetmiyordu. Hatta şiirlerinde O'nun cömertliğini anlatan mısralara yer veren şairlerin bu ifadelerini dahi hiç mi hiç kabullenmiyor ve onların sözlerini, Ekremü'l-Ekremîn olan Allah'a izafe ve havale ediyordu.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), her alanda olduğu gibi, cömertlikte de zirveyi temsil etmektedir. Nasıl olmasın ki, O'nu insanlığa rehber olarak gönderen Zat (celle celâluhu), kevn ü mekânı yaratırken cömertliğini sergilemiş, bütün nimetleriyle kâinatı insanın önüne sermiş, istifadesine sunmuştur. Kâinat kitabı, Hazreti Cevâd u Kerim'in cûd u kereminin en büyük şahididir. Bunun yanında Allah'ın diğer kitabı Kur'ân da aynı hakikate parmak basmakta, cömert olmayı emretmektedir. Durum böyle iken, her iki kitabın şârih ve mübelliğinin farklı davranması düşünülemezdi.

O (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir mir'ât-ı mücellâ idi ki, Cenab-ı Hakk'ın bütün esmâsı, bir mahlukta olacak en güzel şekliyle O'nda tecelli ettiği gibi, Kerîm ismi de en vüs'atlı hâliyle O'nda tecelli ediyordu. Yeryüzünde O'ndan daha kerim bir ikinci insan gösterilemezdi.

İbn Abbas'ın (radiyallâhu anhumâ) tasviri içinde, insanların en cömerdi Resûlullah'tı. O'nun en cömert olduğu zaman ise, Ramazan'da Cebrail ile buluştuğu anlardı. Ramazan'ın her gecesinde Cebrail (aleyhisselâm) O'na gelir ve beraber Kur'ân'ı mukabele ederlerdi.⁴⁴

Bu, bir ruh ve irade meselesidir. O, kendi için yaşamaz, başkaları için yaşardı. Sürekli başkalarının mutluluğunu düşünmekten ömrü boyunca kendini düşünmeye fırsat bulamamıştı.

⁴⁴ Buhârî, *bedü'l-vahy* 6, *savm* 7, *bedü'l-halk* 6, *menâkıb* 23; Müslim, *fezâil* 50.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Huneyn'e giderken Safvan İbn Ümeyye'den ödünç olarak silah almıştı. Huneyn sonu elde edilen ganimetlere hayran hayran bakan Safvan'ı görünce dikkatini çekti ve *"Bakıp beğendiğin o develer senin olsun."* dedi. Ardından birçok şey daha verdi. Safvan, bu cömertlik karşısında şaşırıp kaldı. O ana kadar Allah Resûlü'ne karşı kin ve buğzla dolu olan bu adam, birdenbire değişiverdi.⁴⁵

Evet, Efendimiz'in bu keremi, onun kin ve buğzunu ortadan kaldırmış ve İki Cihan Serveri onun için insanların en sevgilisi hâline gelivermişti. Safvan'ı kazanmak, elbette binlerce deve, sığır ve koyundan daha mühimdi. Allah Resûlü de en mühim olanı yapmıştı.

O (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisinden bir şey istendiğinde varsa verir, olmadığı takdirde de vaat ederdi. Bazen üzerine giydiği tek elbisesini bile isteyen olur, O da hiç çekinmeden çıkarır verirdi.

Bir bedevi gelip O'ndan bir şey istemiş, Allah Resûlü de ona istediğini vermişti. Adam, bir kere daha istedi, O yine verdi. Üçüncü defa istediğinde, verecek bir şey bulamayan Allah Resûlü, olduğunda yani mal eline geçtiği ilk fırsatta vermeyi vaat etti. Bu durum, Hazreti Ömer'e fevkalade dokundu, Resûl-i Ekrem'in bu derece rahatsız edilişinden rahatsız olmuştu. Dizleri üzerine doğruldu ve *"İstediler, verdin. Bir daha istediler, yine verdin. Bir daha istediler, vaat ettin. Kendini bu kadar eziyete sokma yâ Resûlallah!"* dedi.

Ancak bu sözler, Allah Resûlü'nün hoşuna gitmedi. Kaşlarının hafif çatıldığını gören Abdullah İbn Huzâfetü's-Sehmî ayağa kalktı ve *"İnfak et yâ Resûlallah! Sakın Allah'ın Seni fakir bırakacağı ve nimetlerini kesivereceğinden korkma!"* diyerek tesellide bulundu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem

⁴⁵ Müslim, *fezâil* 59; el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/19.

(sallallâhu aleyhi ve sellem), “İşte bana emredilen budur.” cevabını verdi.⁴⁶

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), “evet”le o derece bütünleşmişti ki, şer’i daire içinde kendisinden ne istenirse hemen icabet eder ve asla “hayır” demezdi. Her alanda olduğu gibi cömertlikte de eşi ve benzeri yoktu. Bu seviyedeki bir cömertlik ancak peygamberlikle izah edilebilirdi.

Hem eğer cömertlik, Allah’a yaklaştıran bir huy ise, Allah Resûlü nasıl cömert olmazdı ki? O, Allah’a yakınlıkta Cibrîl’i bile geride bırakmıştı. Zaten bizzat kendisi de şöyle buyuruyordu:

السَّخِيَّ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ
وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللَّهِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ

“Cömert; Allah’a, Cennet’e ve insanlara yakın, Cehennem’e uzaktır. Cimri ise Allah’a, Cennet’e ve insanlara uzak, Cehennem’e yakındır.”⁴⁷

Kitaplar, Cennet’teki Tûbâ ağacını, kökü yukarıda ve dalları aşağıda olarak resmederler. Hakikaten Tûbâ ağacı öyle midir, bilemiyoruz. Fakat Allah Resûlü, Cennet’ten bizim üzerimize sarkan işte böyle bir ‘seha’ (cömertlik) ağacıdır. O ağaca sığınan ve dallarına tutunan, bir üveyk olur Cennet’e uçar:

أَلَا إِنَّ السَّخَاءَ شَجَرَةً مِنَ الْجَنَّةِ وَأَغْصَانُهَا فِي الدُّنْيَا فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ سَخِيًّا لَا يَزَالُ مُتَعَلِّقًا بِغُضَنِ مِنْهَا حَتَّى يُورِدَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ

“Cömertlik bir ağaç gibidir; kökü Cennet’te, dalları ise dünyaya sarmıştır. Her kim, cömertliği tabiatının bir yanı haline getirirse, er-geç o ağacın dallarından birine tutunur da Cennet’e yükselir.”⁴⁸ hadisi bize bunu anlatmaktadır.

⁴⁶ Ma’mer İbn Râşid, *el-Câmi’* s.108; et-Tirmizî, *eş-Şemâil* s.294; el-Bezzâr, *el-Müsneid* 1/396.

⁴⁷ Tirmizî, *birr* 40; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-eusat* 3/27.

⁴⁸ İbn Asâkir, *Târihu Dimâşk*, 50/289.

Zaten İslâm, cömertlik ve güzel ahlâk merkezlidir. İnsan cömertlik ve güzel ahlâkla zirveleri tutabilir. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), *يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ قَدْ اخْتَارَ لَكُمْ* (Ey İnsanlar! Allah sizin için din olarak İslâm'ı seçti. Öyleyse siz de İslâm'la irtibatınızı, cömertlik ve güzel ahlâkla pekiştirin.”⁴⁹ buyurmakla bu hakikate işaret etmektedir.

Cimrilik bir tefritse, yok yere saçıp savurma da bir ifrattır. Bunların ikisi de ayrı birer dengesizliktir. Peygamber fetaneti, cömertliği dini i'lâda kullanır. O, rahmet ve yumuşak huylulukla kalblere girdiği gibi, Allah'ın kendisine ihsan ettiği imkanları kullanmak suretiyle de kalblere girmiş ve en açılmaz zannedilen kalbleri açmıştır.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir taraftan elindeki-avucundaki her şeyi etrafındakilere dağıtırken diğer taraftan nice sıkıntılara göğüs geriyordu. Günlerce ağzına bir tek lokma koymadığı çok olurdu.⁵⁰ Zaten hayatı boyunca, arpa ekmeğiyle dahi karnını doyurduğu vaki değildi.⁵¹ Aylar geçerdı de O'nun evinde bir çorba kaynatmak için ateş bile yanmazdı.⁵²

Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh) anlatıyor: Bir gün Efendimiz'in yanına girdim, oturarak namaz kılıyordu. Namazını bitirdikten sonra, “*Ya Resûlallah! Bir hastalığınız mı var ki namazı oturarak kılıyorsunuz?*” diye sordum. Aldığım cevap cihanı ürpertecek mahiyetteydi: “*Ya Ebâ Hüreyre! Günlerdir ağzıma götürecek bir şey bulamadım. Açlık takatımı kesti, ayakta duracak dermanım kalmadı, onun için namazımı oturarak kılıyorum.*” Bunu duyunca ağlamaya başladım. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendi durumunu unutmuş,

⁴⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 50/289.

⁵⁰ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/213.

⁵¹ Buhârî, *et'ime* 23; Müslim, *zühd* 22.

⁵² Buhârî, *rıkak* 17; Müslim, *zühd* 28.

banaya teselli veriyordu: "Ağlama yâ Ebâ Hüreyre! Burada açlık çekene ahiret azabı isabet etmez."⁵³

O, bir liderdi. Raiyyetinin arasında günlerce aç kalanlar vardı. O da (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendi hayat standardını onlara göre ayarlıyordu. Tebası arasında, maddî hayat itibarıyla en fakirane hayatı O yaşıyordu. İsteseydi krallar gibi yer, içer ve çok müreffeh bir hayat da yaşayabilirdi. Bu O'nun için hiç de zor değildi. Zaten böyle bir hayat O'na, -davasından vazgeçmek kaydıyla- daha Mekke'de iken teklif edilmişti. Ancak O, davası uğruna çileli bir hayatı, rahat bir hayata tercih etmişti.⁵⁴ Bir gün aç kalıp tazarru eden, diğer gün tok olup şükreden kul peygamberliği, melik peygamberliğe tercih eden bir Hak kapısı vefalıydı.⁵⁵

O, kendisini daima bir yolcu telakki ediyor ve yakın bir gelecekte göç edeceği mülâhazasıyla yaşıyordu. O'na göre dünya, uzun bir yolculuk esnasında gölgelenmek için muvakkaten altında dinlenen bir ağaçtı.⁵⁶ Öyleyse bu uzun yolculukta, gerçekten ehemmiyet verilmesi gereken hususlarla kalbini meşgul etmeliydi. Bir de O'nun, hakiki insanlığa giden yolları insanlara öğretmesi gerekiyordu. Kaldığı kadar bu ağacın altında kalacak, daha sonra da yoluna devam edecekti. Gaye ve hedef ulviydi. Allah'a ulaşmak ve insanları da aynı hedefe ulaştırabilmek en birinci gayesiydi. İşte O, bunun için yanıp tutuşuyordu. Böyle bir durumda olan insan için dünya malının ne ehemmiyeti olabilir ki? Elbette ki hiç. Hiç ise gönül bağlamaya değmezdi.

Hazreti Ömer, bir gün O'nun saadet hücreğine girecek ve hıçkırarak hıçkırarak ağlayacaktı. Hazreti Ömer de esasen çok sade bir hayat yaşıyordu ancak Allah Resûlü'nün yaşantısı, onun dahi gözlerini yaşartıyordu.

⁵³ ed-Deylemî, *el-Müsned* 5/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 7/109.

⁵⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 3/80.

⁵⁵ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/231; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 10/491.

⁵⁶ Bkz.: Buhârî, *rikkat* 3; Tirmizî, *zühd* 44; İbn Mâce, *zühd* 3.

Sordu Allah Resûlü: “Niçin ağlıyorsun?”

Ömer: “Yâ Resûlallah! Şu anda krallar, kuş tüyü yataklarda yatarken Sen hasır üstünde yatıyorsun ve üzerinde yattığın hasır, teninde izler bırakıyor; hâlbuki Sen, Resûlullah’sın. Rahat bir hayata herkesten daha layıksın.”

Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) Ömer’e vereceği şu cevap, onun gözyaşlarını kurutacak mahiyettedir: *“أَمَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ لَهُمُ الدُّنْيَا وَلَنَا الْآخِرَةُ؟”* “İstemez misin ya Ömer, dünya onların olsun ahiret de bizim?”⁵⁷

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunları söylerken, başka türlü yaşaması mümkün olmayan bir fakir ve bir düşkünün çaresizlik içinde söylediği sözler türünde bir söz olarak da söylemiyordu. O isteseydi dünyanın en zengini olabilirdi. Bir fikir vermesi bakımından, O’nun sadece Huneyn’den gelen ganimetten kendine düşmesi gereken hisseye bakacak olursak, bunun 40.000 koyun, 24.000 deve, 6.000 esir, 4.000 okka gümüş –ki bir okka dört kilo demektir– olduğunu görürüz.⁵⁸

Diğer muharebelerde elde edilen ganimetlerle, gelen hediyeler de düşünülecek olursa, Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) çok müreffeh bir hayat yaşamasına mâni hiç bir şey yoktu. Ancak O, en fakir bir insanın yaşadığı hayatı yaşıyordu. Eline geçenleri ise bütünüyle halka dağıtıyordu. Zira O, tecesüm etmiş bir keremdi. Bu kadar kerem sahibi bir insan, ancak Resûlullah olabilir.

Bu durum, katiyen O’nun ve yetiştirdiği cemaatinin, dünyaya küsmüşlüğü veya dünyayı terk etmişliği mânâsına alınmamalıdır. İsteyen kazanıp zengin olur ve Allah’ın emrettiği ölçüde zekâtını verir, infakta bulunur. Kimse böyle bir kazancın karşısında değildir. Hatta helâlden kazanmak her zaman

⁵⁷ Buhârî, *tefsir* (66) 2; Müslim, *talak* 31.

⁵⁸ Bkz.: İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2/152.

teşvik görmüştür. Ama Allah Resûlü ve O'nun ilk mümtaz cemaati, başlangıç itibarıyla bu safveti göstermelilerdi ve onlar da öyle yaptılar. Böyle bir hayatı da, başkalarına gösteriş olsun diye değil, öyle olması gerektiği için sergilediler.

Açlığını bastırabilecek bir şeyler bulma ümidiyle geceleri evinden çıktığı olurdu. Bu esnada kendisi gibi açlık çekenlere rastlar ve beraberce çözüm ararlardı. Ebû Bekir ve Ömer'le birlikte Ebu'l-Heysem'in evine gittiklerini, hadis kitapları naklediyor.⁵⁹

Hazreti Ömer (radıyallâhu anh) O'na en yakın olanlardandı ve O'nun zühd hayatını şöyle anlatıyordu: "Allah'a yemin ederim ki ben, Resûlullah'ın sabahtan akşama kadar kıvrandığını bilirim. Zira hurmanın en kötü cinsini dahi bulup karnını doyuramıyordu."⁶⁰

Hâlbuki O, kimden isteseydi, O'nun için en mükellef sofralar hazırlardı. Hem buna ne hacet? Kendisine gelen hediyeler, her gün O'na ve ailesine müreffeh bir hayat yaşatacak ölçüdeydi. Ancak O, geleni dağıtıyor ve yarınlar için bir şey bırakmıyordu.

Kendisine, niçin dünya nimetlerinden istifade etmediği sorulunca da şöyle cevap veriyordu:

كَيْفَ أَنْعَمَ وَصَاحِبُ الْقَرْنِ قَدْ التَّقَمَ الْقَرْنَ وَاسْتَمَعَ الْإِذْنَ مَتَى يُؤْمَرُ
بِالتَّفْحِ فَيَنْفُخُ

"Dünya nimetlerinden istifadeyi nasıl düşünebilirim ki, İsrâfil Sûr'u eline almış, Cenab-ı Hakk'ın emrini beklemektedir. (Böyle bir durumda olan insan, gelişigüzel dünya nimetlerinden nasıl istifade eder ki!)"⁶¹

Vefat ettiğinde geride bıraktığı, belki ezvac-ı tahirat için birer keçiden ibaretti. Hazreti Ömer'in müşahadesiyle, vefatın-

⁵⁹ Bkz.: Müslim, eşribe 40.

⁶⁰ Müslim, zühd 36; İbn Mâce, zühd 10.

⁶¹ Tirmizi, kıyâme 8; Ahmed İbn Hanbel, el-Müsned, 1/36; 3/7.

dan sonra geride bir dağarcık içinde 1040 gram ağırlığında bir arpa bırakmıştı. Bundan başka mâmelek olarak, yerde serili bir hasır, iki tane post ve bir tane de üzerine aldığı örtü vardı. Bu manzara karşısında koca Ömer hıçkırıklarını tutamayacak ve hüngür hüngür ağlayacaktı.

B. Sahabenin Cömertliği

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendi ferdî hayatı için fakirliği seçmişti. Bu, herkesin de fakir olmasını istemek değildi. Fakat hiç kimsenin, midesinin altında kalıp ezilmesini de hoş görmüyordu. O büyük insanın getirdiği bu prensipler sayesinde Müslümanlar, çok kısa zamanda dünyanın en zengin milleti hâline geldiler. Kendi aralarında, sadaka ve zekât kabul edecek insan bulamıyorlardı. Evet, kişi başına düşen gelir dağılımı o kadar yüksekti. Ama onların arasında öyle zahitler de bulunuyordu ki, evinde bir günlük yiyeceği var ise, getirilen yeni bir şey ne kadar da cazip olsa kabul etmiyordu. Bu bir digergâmlık, bir ruh yüceliği meselesidir. Yaşatma aşkıdır. Yaşama zevkini terk etme idealidir. Bu his ve duygularla dolup taşamamış insanların bunları anlamaları da mümkün değildir. Bir iftar sofrasında, Hazreti Ebû Bekir'e bir bardak soğuk su ikram edilir. Suyu dudaklarına götürünce, hıçkırıkları boğazında düğümlenir. Yanındakiler ne olduğunu sorduklarında şöyle cevap verir: "Bir gün Allah Resûlü, kendisine getirilen böyle bir bardak soğuk suyu içmiş sonra da ağlamış ve 'O gün nimetlerden hesaba çekileceksiniz.'⁶² âyetini okuyarak, 'İşte bu nimetten de hesaba çekileceğiz.' buyurmuşlardı. Bunu hatırladım ve onun için ağladım."⁶³

⁶² Tekâsür sûresi, 102/8.

⁶³ Müslim, eşribe 140; Ebû Nuaym, Hilyetü'l-evliyâ, 1/30.

Hâlbuki Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh), gayet sade ve fakirane bir hayat yaşıyordu. Vereceği hesap gayet hafifti. Halife iken uzun zaman başkalarının koyunlarını sağarak ailesinin nafakasını temin etmeye çalıştı. Neden sonra kendisine maaş bağlandı ama o, bu defa da verileni çok buldu. Medine'nin en fakir insanının geçimini kendine ölçü kabul etmişti. Bu itibarla da artan parayı bir testiye atıyor ve orada biriktiriyordu. İki buçuk senelik hilafeti süresince, zaruri ihtiyaçlarından arta kalanı hep böyle biriktirmişti. Vefat edeceği zaman da, kendisinden sonra gelecek halifeye teslim edilmek üzere bu testiye vasiyet ediyordu. Hazreti Ömer, halife olup da testiye kırınca içinden küçük küçük paracıklar çıktı. İçinden çıkanlar arasında bir de mektup vardı. Bu mektupta yeni halifeye hitaben şöyle deniyordu: "Bu paralar, bana verilen maaştan arta kalanlardır. Ben, Medine'nin en fakirini kendime ölçü kabul etmiştim. Artan miktarı bu testiye koydum. Binaenaleyh bu paralar hazineye aittir ve oraya konulmalıdır." Hazreti Ömer, mektubu okuyunca ağladı ve "Kendinden sonrakilere çok ağır bir yük bıraktın yâ Ebâ Bekr!" dedi.⁶⁴

Hazreti Ebû Bekir, böyle zahidane yaşamayı Hazreti Muhammed'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) öğrenmişti. Zira Allah Resûlü, böyle yaşamanın pratikte mümkün olduğunu, bizzat kendi yaşantısıyla ashabına talim buyurmuştu.

Hazreti Hatice Validemiz, İslâm'a en erken uyanan kadındır. Zaten "Hatice", kelimesinin bir mânâsı da 'erken doğan' demektir. O, Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) on beş sene erken doğmuş ve İslâm'a da herkesten erken uyanmıştır. Mekke'nin zenginlerinden olan bu kadın, bütün servetini Allah ve Resûlü uğruna harcayıp tüketmişti. Öyle ki vefat ettiği zaman, bir kefen bezi alacak kadar dahi varlığı kalmamıştı. İhtimal Allah Resûlü, borç bulduğu para ile ona kefen bezi

⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/186; et-Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk* 2/354.

almıştı. Hâlbuki o, İslâm'a girmeden önce, zenginliğiyle dillere destandı. Bu koca servet, son kuruşuna kadar dinin i'lası uğruna sarf edilmişti. Bu da ayrı bir sırat-ı müstakim örneği idi. Allah Resûlü, keremini öyle bir fetanetle kullanmıştı ki, yaptığı cömertliğin zerresi dahi boşa gitmemiş ve İslâm'ın gücü olarak geriye dönmüştü.

1. Cömertlik Yarışı

Gerek Kur'ân'ın bu noktadaki emir ve tavsiyelerinden gerekse hadislerde yerini bulan ifadelerden hareketle sahabe-i kiram efendilerimiz, bir cömertlik yarışına girmişçesine heyecanla başkalarının imdadına koşmuşlar ve daha fazla hayırda bulunabilmenin mücadelesini vermişlerdir. Zaten içlerinde tutuşan iman meşalesiyle önleri aydınlanan bu gönül insanlarından farklı bir davranış da beklenemedi. Şayet bugün biz de içtimaî hayatımızda hayır adına bir hareketlenme bekliyorsak, her alanda olduğu gibi bu meselede de sahabeyi örnek almalı ve onlar gibi verme yolunda kahramanlar yetiştirmeliyiz. Bugün farklı yer ve zamanlarda oluşan himmetlerde bunun misallerini görüyor olmamız, istikbalimiz adına ümit kaynağı olmaktadır. İnsanlığa örnek olabilecek nümunelerini kendi içinden çıkarmada muvaffak olan toplulukların istikbal adına varacağı noktayı kestirmek çok zor olmasa gerek. Bugün sağda solda gördüğümüz bazı nümuneleri sahabe, umumuna teşmil etmiş ve "Yarışacak insanlar işte bunun için yarışmalı!"⁶⁵ diyerek ulaşılmaz bir cömertlik performansı sergilemişlerdir.

Maddî imkânsızlıklar sebebiyle cihada iştirak edemediğinden dolayı gözyaşı döken ve bu sebeple samimiyetleri Kur'ân'da âyet olarak yerini bulup bize anlatılan bu altın nesil,⁶⁶ hayır elde etmede ciddi bir yarış içindeydi.

⁶⁵ Mutaaffifin sûresi, 83/26.

⁶⁶ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/92.

Zenginlerin mallarıyla geldikleri noktaya kendilerinin ulaşamadıkları ve dolayısıyla sevap itibarıyla da hep onlardan geri kaldıklarından yakınan fakir sahabileri Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), onları da aynı dereceye ulaştıracak ameller tavsiye ederek rahatlatmıştı.

Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh) bu hâdiseyi şöyle anlatır: *“Muhacirlerin fakirleri Resûlullah’a gelerek:*

– ‘Mal-mülk sahipleri yüce derecelere ve ebedî nimetlere ulaştılar.’ dediler. “Bizim gibi namaz kılıyor, oruç tutuyorlar. Aynı zamanda onlar tasaddukta da bulunuyor; biz ise aynı şeyi yapamıyoruz. Onlar köle azat ediyor biz bu imkâna sahip değiliz.”

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

– Size, sizi geçenlerin derecesine ulaştıracak, sizden sonrakileri de geçecek ve sadece sizin yaptığınızı yapanların ulaşabilecekleri bir şey öğreteyim mi?

– Evet yâ Resûlallah.

– Her namazın arkasından 33 defa “Sübhânallah”, 33 defa “Elhamdülillah” ve 33 defa da “Allahu Ekber” dersiniz bunu elde edersiniz.

Aradan belli bir zaman geçince fakir muhacirler yine Resûlullah’a geldiler ve ‘Bizim yaptıklarımızı, mal-mülk sahibi zengin kardeşlerimiz de işitmiş, onlar da yapıyorlar.’ deyince Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): ‘Bu, Allah’ın dilediğine verdiği bir fazlıdır.’ buyurdular.”⁶⁷

Gerçi Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) başka bir hadisleriyle, onların bu endişelerini de dindirecekti. O’nun bu istikamette verdiği müjdeye göre, malı mülkü olmadığı hâlde, malını mülkünü Allah yolunda harcayanlara bakarak ve içinden gelerek, “Keşke benim de olsaydı da ben de falan gibi da-

⁶⁷ Buhârî, ezan 155, daavât 17; Müslim, mesâcîd 146, zekât 53.

ğitsaydım.” diyecek ufka ulaşanlar da, aynen diğerleri gibi se-vap kazanacaklardı.⁶⁸ Hâlis niyetin ölçüsü olması bakımından, elindeki 100 lirada 10 lirayı verebilenin, milyarda milyonları verebileceği kıyası önemli olsa gerektir.

Sahabenin genelinde aynı havanın hâkim olması yanında biz, sadece Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer’in, ellerinde-ki imkânları Allah yolunda sarf etme yarışını anlatan meşhur hâdiseyi zikretmekle yetinelim. Hazreti Ömer (radiyallâhu anh) anlatıyor:

“Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), bizden tasadduk-ta bulunmamızı istemiş ve bu, tam da elimde mal bulunduğu bir zamana denk gelmişti. Kendi kendime, ‘Ebû Bekir’i ge-çersem işte bugün geçerim.’ dedim ve malımın yarısını ala-rak Resûlullah’a götürdüm. Bana, ‘*Ailene ne bıraktın?*’ diye sordu. Ben de, ‘*Bunun kadarını.*’ cevabını verdim. (O esna-da) Ebû Bekir, malının hepsiyle huzura geldi. Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) aynı soruyu ona da sorduğunda şu cevabı aldı:

‘*Onlara, Allah ve Resûlü’nü bıraktım.*’

Bunun üzerine hayır yarışında Ebû Bekir’i ebediyen geç-meyeceğimi anladım.”⁶⁹

2. İhsan-ı İlahîye İhsanla Mukabele

Sahabe-i kiram efendilerimizin hareketlerine baktığımızda onların, Resûlullah’ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) emir, tavsiye hatta iş’ar ve işaretlerini bile yerine getirmede olabildiğince has-sas olduklarını görüyoruz. O’nun bir işaretiyle insanlar harekete geçiyor ve her bir sözü toplumda karşılık buluyordu. Vermede öyle mahir olmuşlardı ki, farz olan zekâtı edanın çok ötesinde ellerinde ne varsa bütünüyle ortaya dökmeye hazır idiler. Na-

⁶⁸ Tirmizî, zühd 17; İbn Mâce, zühd 26.

⁶⁹ Ebû Dâvûd, zekât 40; Tirmizî, menâkıb 16.

sıl olmasın ki, aynı uğurda canlarını pazara çıkarmışlardı. Zira burada infak ettikleri nispette ahirette kendilerine ihsan ve ikramda bulunulacağını öğrenmişlerdi. Burada girdikleri dosdoğru yolun, kendilerini, doğruların varacakları Cennet'e ulaştıracağını müdriktiler. Resûlullah'ın ağzından, cömert, civanmert ve içtimai hayatta müsamahalı kimsenin günahkâr dahi olsa Cennet'e yakın olduğunu, aksine şahsî zevkleri peşinde koşan cimri ve eli sıkı birinin, âbid dahi olsa Cehennem'e yakın olduğunu duymuşlardı.⁷⁰ İşte bu sebeple açıldıkça açılıyor ve canlarına kadar her şeylerini Allah yoluna bağışlıyorlardı.

Medine dönemini en iyi bilenlerden birisi olan Enes İbn Malik (radiyallâhu anh), Resûlullah'ın Medine'ye geldiklerinde irat ettikleri ilk hutbede şöyle buyurduğunu nakleder: "Ey insanlar! Allah, şüphesiz sizin için din olarak İslâm'ı seçti. Öyleyse siz de İslâm'la alâkanızı, cömertlik ve güzel ahlâkla pekiştirin."⁷¹

Aynı zamanda bu sözler, yıllar sonra nazil olacak olan, *الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا* "Bugün sizin için dininizi ikmal ettim, size olan nimetimi tamamladım ve din olarak sizin için İslâm'dan razı oldum."⁷² âyetinin bir nevi müjdesiydi.

Evet, Allah (celle celâluhu), bizim için dini tamamlamış ve nimetini kemale erdirmiştir. Ancak bu, bize vereceği başka nimetler kalmamıştır anlamına gelmez. Rabbimizin bize vereceği daha çok nimetler vardır. Borçlu olduğu için değil, Kerim olduğu ve vermeyi vaat ettiği için ihsan buyuracağı büyük nimetleri vardır. Burada verdikleri, orada vereceği o büyük nimetlerin çekirdekleridir. Dünya, ahiretin tarlasıdır. Burada tohum ve tarlasını veren Allah, inşaallah orada mahsulünü de

⁷⁰ Tirmizî, *birr* 40; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-eusat* 3/27.

⁷¹ İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, 50/289.

⁷² Mâide sûresi, 5/3.

lütfeedecektir. Demek ki verilenler, ilk sebep ve mukaddime-lerdir.

Allah (celle celâluhu) bize İslâm'la ihsanda bulunmuştur. O'nun bu ihsanına karşı mukabelemiz, cömertlik ve güzel ahlâkla olmalıdır. Zira cömertlik Allah'a kurbetin, Cennet'le irtibata geçmenin adıdır. Cömert iseniz, Cennet'le münasebet kurmuşsunuz demektir. Daha önce de geçtiği üzere Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), şu hadisleriyle cömert insanın, kendini Cennet'e ulaştıracak bir dala tutunduğunu, aksi durumda ise tutunduğu dalın, kendisini Cehennem'e götüreceğini izah buyurmaktadır: *"Dikkat edin! Cömertlik bir Cennet ağacıdır ve dalları da dünyadadır. Cömert kimse, o ağacın bir dalına tutunuyor demektir ki neticede Cennet'e ulaşır. Dikkat edin! Cimrilik de bir Cehennem ağacıdır, o ağacın dalları da dünyadadır. Cimri kişi, o dallardan birine tutunmuş demektir ki neticede onu Cehennem'e çeker."*⁷³

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), yukarıdaki hadisleriyle bir hakikatin temessülünden ibaret bir teşbih, bir temsil ortaya koymaktadır. Bunun mânâsı, şayet siz kalbinizle Cennet'e bağlı iseniz, onun yolundasınız demektir. Herkes neticede nereye gidecekse, oranın usûl ve erkânına göre amel eder. Dolayısıyla Cennet'e gidecek bir insanın meyhaneden geçmesi mümkün değildir. Bir başka ifadeyle meyhaneden geçen ve ömrünü buralarda ifna eden bir insanın Cennet'e girmesi Allah'ın fazl u keremine kalmıştır. Cennet'e girmenin yolu camiden, cemaatten, her neviyle hiss-i semahatı coşturmaktan ve Hak kapısına baş koyup bir lahza oradan ayrılmamaya azmetmekten geçer. Cennet'e gitmek isteyenlerin, cömertlik dalına tutunarak bunu gerçekleştirebilecekleri bildirilirken, diğer yanda Cehennem'den kurtulmanın yolu da ona doğru uzanan cimrilik dallarından uzak durmaktır.

3. Vermeyi Fıtrat Hâline Getirme

Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanları hiss-i semahata uyarması, onlarda yıldırım tesiri yapmış ve her biri birer cömertlik kahramanı kesilmişti. Hatta bir çoğu, kendisi aç kalma pahasına elinde ne varsa Resûlullah'ın önüne döküyor ve bununla, Cennet'e giden bir dala tutunmanın hazzını yaşıyordu.

Hazreti Enes İbn Malik'in annesi Ümmü Süleym ve onun kocası Ebû Talha, bu hususta örnek insanlardı ve bu aile tam bir "isar" kahramanı aile idi. Önlerine açılan hayır fırsatlarını fevt etmezlerdi. Onların hiss-i semahati ve fedakârlıklarıyla alakalı hadis kitaplarında, siyerde çok şey görürsünüz.

Yine bir gün, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) huzuruna bir garip gelir, Allah Resûlü onun karnını doyurmak ister, hane-i saadetlerinde ikram edecek bir şey olup olmadığını sorduğunda, "Sudan başka bir şey olmadığı" cevabını alır. Tekrar mescide gelir ve, "Bu zatı bu gece ağırlayabilecek kim var?" diye sorar. Ebû Talha, alışık olduğumuz şekliyle hemen ortaya atılır ve "Ben ya Resûlallah!" diyerek konuşunu alıp evine götürür. Hanımı Ümmü Süleym'e gizliden, "Evde yiyecek bir şeyler var mı?" diye sorar. "Sadece çocuklara ayırdığım şey var." cevabı üzerine şöyle der: "Yemeği hazırla, lambayı yak, çocukları da uyut. Yemeğe oturduğumuzda, lambada bir şey varmış da tamir ediyormuşsun gibi yap ve lambayı söndür. Misafir bizim de kendisiyle beraber yemek yediğimizi sansın da mahcup olmasın. Yemek sadece ona yeter."

Plan aynen uygulanır, misafir ağırlanır, ev sahipliğinde kusur edilmez ve ertesi sabah Resûlullah'ın huzuruna varılır. Allah Resûlü'nün yüzü gülmektedir: "Bu gece ne yaptınız öyle!? Allah sizin yaptığınızdan çok hoşnut oldu!" buyurur.

وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Kendilerinin ihtiyacı olsa bile başkalarını kendilerine tercih eder, fedakârlık yaparlar. Kurtuluşa erenler, nefislerinin hırslarına, cimrilik duygularına karşı koyanlardır.”⁷⁴ âyetinin sebeb-i nüzulü olarak bu hadise anlatılır.⁷⁵

Aynı Ebû Talha'nın, لَنْ تَتَالَوْا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ “Sevdiğiniz, gönül bağıladığınız şeylerden infak etmedikçe Allah'ın rızasına nail olamazsınız.”⁷⁶ âyeti inince, en sevdiği malı olan Beyruha isimli bahçesini vakfettiğini,⁷⁷ Uhud'da Efendimiz'in, düşman oklarına maruz kalmaması için göğsünü siper ettiğini⁷⁸ de hatırlayacak olursak, bir insanda vermenin, fedakârlığın, isarın, her zaman başkalarını kendine tercih etmenin nasıl fitrat hâline gelebileceğine en güzel misallerden biriyle karşı karşıya olduğumuzu anlarız.

Niçin bu konu üzerinde hassasiyetle ve çok durdum? Çünkü bazı devirler vardır ki, bazı meseleler, diğerlerine nispetle daha çok ehemmiyet kazanır. Bir dönemde en mühim mesele hicrettir ve Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine en hayırlı ve fazilet açısından en değerli ameller sorulduğunda hicret cevabını verir.⁷⁹ Aynı sorunun cevabı, başka bir zaman, vaktinde kılınan namaz ve Allah yolunda cihad olurken bir başka vakit, sadık niyet olabilmektedir.⁸⁰ Misaller çoğaltılabilir. Demek değişik dönem ve şartlarda bazı işler daha fazla ön plâna çıkmaktadır; her devrin bir vazifesi vardır.

⁷⁴ Haşır sûresi, 59/9.

⁷⁵ Buhârî, tefsir (59) 6; Müslim, eşribe 172-173.

⁷⁶ Âl-i İmrân sûresi, 3/92.

⁷⁷ Buhârî, zekât 44, vekâle 15, vesâyâ 17, 26, tefsir (3) 5, eşribe 13; Müslim, zekât 42-43.

⁷⁸ İbn Hacer, el-İsâbe, 2/502.

⁷⁹ Ahmed İbn Hanbel, el-Müsned, 28/252.

⁸⁰ Buhârî, mevâkitü's-salat 5; tevhid 48; Müslim, iman 139; mevâkit 51.

Öyleyse bizim, yaşadığımız şu devirde hangi amelin diğerlerine rüçhaniyet kesp ettiğini iyi idrak etmemiz ve ona göre hareketlerimizi tanzim etmemiz gerekmektedir. İman ve küfrün birbiriyle mücadele ettiği, insanlığın maddî-mânevî bir sürü problemle yaka paça olduğu bir dönemde üzerimize düşeni iyi idrak ederek, çevremize faydalı olmaya çalışmalıyız.

خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ “İnsanların en hayırlısı, onlara en çok faydalı olanıdır.”⁸¹ fehvasınca, daima müspet hareket edecek ve böylelikle etrafımızı maddî-mânevî mamur kılmaya çalışacağız. Himmetlerimizi, çöle düşen damlalar misali buharlaşıp gitmekten kurtaracak ve aynı istikamette teksif edip seylaplar oluşturmak suretiyle, iman dümeninin çarkını çevirmiş olacağız. Bugün için ilk sıraya yerleşen ve diğerlerine nazaran ayrı bir ehemmiyet kazanan, neslimize sahip çıkma, insanlığa faydalı olma, onlara, Cennet’e ve Cemalullah’a giden yolları gösterme meselesi istikametinde yapılacak maddî-mânevî hiçbir fedakârlık karşılıksız kalmayacak ve mutlaka semeresini verecektir.

3. CÖMERTLİĞİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Cömertlik, bir mü’minde olması gereken tabii bir olgu iken onun önüne çıkabilecek birçok engel de vardır. Elbette burada şeytan ve nefsin payı büyüktür. Hedefine ulaşabilmek için her türlü yolu kullanan şeytan, insandaki fakirlik korkusunu harekete geçirerek onu her türlü hayırdan mahrum etmek ister. Çoğu zaman nefis tarafından da desteklenen bu düşünce, cömertliğin önünde, kaldırılması gereken bir engel olarak durmaktadır.

⁸¹ el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/472. Ayrıca bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/58; el-Beyhakî, *Şuabü'l-imân* 6/117.

Dolayısıyla başta şeytanın bu oyunlarını ve cimriliğin getireceği ferdî ve içtimâî zararları bilmekte fayda vardır. Aksi hâlde engelleri aşmakta zorlanır ve bizden beklenen performansı, kâmetimize uygun bir şekilde edaya muvaffak olamayız.

A. Şeytanın İki Oyunu

Şeytanın yaratılmasının bir hikmet-i vücudu vardır. O, nefsin de desteğini alarak insana musallat olacak, kötülükleri güzel, güzel şeyleri de çirkin göstermeye çalışacak; buna mukabil insan da onun bu tesvîlâtına karşı koyup kulluk duruşunu korumaya çalışırken, mahiyetinde mündemiç kabiliyetlerin inkişaf ettiğini müşahade edecektir. Bu, insanın bütün istidatlarını ortaya koyarak insan-ı kâmil ufkuna ulaşmasını netice verebilecek derecede avantajları olan bir durum olduğu gibi, iradesinin hakkını veremeyenler için başaşağı yuvarlanmaya da açık, iki sonuca da gebe bir imtihan vetiresidir.

Şeytan, bir yönüyle, Cennet'ten kovulmasını, insanın yaratılmasına bağladı. Zira o güne kadar Cennet'in nimetlerinden istifade etmekteydi. İnsana secde emrinin altında kalıp bu nimetten uzaklaştırılmasıyla birlikte yolunu belirledi ve sırat-ı müstakimden ayrıldı. Allah'tan müddet istedi ve kendisine bu müddet verildi. Arkasından, Allah'ın kullarını yoldan çıkaracağına dair yeminler savurdu. Ve o gün bugündür, ahdedtiği ve kendine vazife bildiği noktalarda insanoğluna vurmaya devam etmektedir.

Bu yönüyle o, infak konusunu atlayacak değildir. İki türlü yaklaşımla insanoğlunu infaktan alıkoymaya çalışır: Bir taraftan fakirlik korkusunu ileri sürerek onu hayırdan mahrum etmek isterken; diğer yandan aşırı lüks ve debdebe içinde israfa sürüklemek suretiyle meseleyi insanın karşısına iki taraflı olarak koyar. Bir kısım insanlar alabildiğine bir israf içinde yüzmekte, servetlerini; nefislerinin isteklerini, şehvî duygularını ve behimî arzularını tatmin istikametinde bol bol sarf etmektedirler. Bunlara mukabil, hayır adına iki kuruş ver-

meleri teklifiyle karşılaştıklarında, bu onları fakirliğin ağına atıverecekmiş gibi korkmakta ve cimri kesilmektedirler.

Hâlbuki bu, şeytanın açık bir oyunudur ve ilâhî ferma-nında Mevlâ-yı Müteâl bizleri bu oyuna karşı uyarmaktadır:

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا
وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Şüphesiz şeytan, sizi fakirlikle korkutur ve size fuhşiyatı emreder. Allah ise size katından bir mağfiret ve bir lütuf vaat eder. Allah’ın hazineleri geniştir ve O her şeyi bilendir.”⁸²

Evet, şeytan, insanın kulağına, şayet malını hayır istikame-tinde verirse, başına fakirlik gibi bir musibetin geleceğini fısıldar; Allah yolunda yapılacak harcamaların önünü alabilmek için insanın cimrilik duygularını harekete geçirmek suretiyle elindeki bütün kozlarını ortaya döker ve onu bir açmaza sokmaya çalışır. Ama buna tenakuz teşkil edecek şekilde, diğer yandan da ondaki lüks düşkünlüğü ve israf duygusunu tahrik ederek onu, malını saçıp savurmak suretiyle, hayır yapamaz hâle getirir.

Cimrilik ve israf, içtimaî hayatı felç eden iki hastalıktır. Bu hastalıklar önce ferdin şahsî hayatında başlar, ailede gelişir ve cimri bir cemiyetle doruk noktaya ulaşır.

B. Cimrilik Felâkettir

Cimrilik, sanıldığı gibi malın bir yerde toplanıp birikmesine değil, maksadın aksi olarak, bereketinin gitmesine ve azalmasına sebeptir. Ekonomik olarak da, işletilmeyen malların durduğu yerde değer kaybına uğrayacağı herkesin malumdur. Ancak burada dikkat etmemiz gereken nokta, o mala Allah’ın nasıl baktığıdır. Kur’ân, cimrilik edip, dünyayı ahirete tercih edenlerin önlerine zorlukların çıkacağını ve düştükleri zaman mallarının da kendilerini kurtaramayacağını anlatmaktadır:

⁸² Bakara sûresi, 2/268.

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى * وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى * فَسَنِيَرُهُ لِلْيُسْرَى * وَأَمَّا
مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى * وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى * فَسَنِيَرُهُ لِلْعُسْرَى * وَمَا
يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى

“Artık kim verir ve takva dairesine girer, en güzeli de tasdik ederse, Biz de ona en kolayı nasip eder, işini kolaylaştırırız. Cimrilik edip zenginlik arzu eden ve en güzeli yalanlayana gelince, onu zorluklara maruz bırakırız da, baş aşağı düşüp yuvarlandığında ona malı da fayda vermez.”⁸³

Nefsinin cimriliğinden kurtulup cömertlik ipine tutunanların kurtuluş fermanına kavuşacaklarını da yine Kur’ân ifade ediyor: “Kim nefsinin hırslarından, cimriliğinden kurtulursa, işte onlar kurtuluşta erenlerdir.”⁸⁴

Bir hadislerinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), nefsin hırslarını, tamamını zulümle birlikte zikrettikten sonra, her ikisinin de toplum çapında oluşturdukları uçuruma dikkat çekmekte ve fertleri neticede götürecekleri bunalım ve bozulmanın detaylarını vermektedir:

اتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ
مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحْلَوْا مَحَارِمَهُمْ

“Zulümden sakının. Çünkü zulüm, kıyamet gününde zulümâtıdır, insanı karanlıkta bırakır. Nefsin hırslarından, tamайдan da sakının. Zira o, sizden öncekileri, kan dökmeye ve ırz çiğnemeye sevk ederek helâk etmiştir.”⁸⁵

Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hazreti Esmâ’ya söylediği şu sözleri dikkat çekicidir:

⁸³ Leyl sûresi, 92/5-11.

⁸⁴ Teğâbün sûresi, 64/16.

⁸⁵ Buhârî, mezâlim 8; Müslim, birr 56-57. Lafız Müslim’e aittir.

أَنْفَقِي - أَوْ أَنْصَحِي أَوْ أَنْفَجِي - وَلَا تُخْصِي فَيُخْصِي اللَّهُ عَلَيْكَ

“İnfak et, cömert davran ve daima etrafına hesapsız dağıt ki Allah da sana hesapsız ihsanda bulunsun.”⁸⁶

Cömert davranan ve elinde bulunanı etrafındaki ihtiyaç sahiplerine hesapsız dağıtan kimsenin malına Allah (celle celâluhu) bereket ihsan eder ve mâmelekinin artması istikametinde önüne yeni yeni yollar açar. Bununla ilgili bir hadislerinde de Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu tembihi yapmaktadır: *“Helâl kazançtan –ki Allah, sadece helâl olanı kabul eder– bir hurma dahi olsa tasadduk edildiği takdirde Allah onu alır ve dağ gibi oluncaya kadar bereketlendirir, büyütür.”⁸⁷*

Anlaşılan, cömert davranıp vermekle cimrilik edip eli sıkılık yapmak, ilk plânda zihinlerde çağrıştırdıklarının aksine tesir göstermekte, ilkinde mal bereketle çoğalırken, diğerinde ise bereketsizlikle yokluğa doğru yol almaktadır. Cömertlikle rahmet hazinelerinin kapıları aralanırken, cimrilikle açık kapılar da kapanmakta ve maksadın aksiyle tokat yenmektedir.

⁸⁶ Buhârî, zekât 21-22; hibe 15; Müslim, zekât 88-89. Lafız Müslim’e aittir.

⁸⁷ Buhârî, zekât 8; Müslim, zekât 63.

İKİNCİ BÖLÜM

*SOSYAL BİR
MÜESSESE OLARAK
ZEKÂT*

1.KAVRAMLAR

a. Zekât

Zekât, kelime mânâsı itibarıyla temizlemek, artmak, vasfetmek, lâayık olmak, güzellik, rahmet, salâh, medih ve bereket gibi değişik anlamlara gelmektedir.⁸⁸

Muhtelif versiyonlarıyla zekât kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de farklı anlamlarıyla zikredilir:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا

"Onların mallarından sadaka al ki o sadaka vasıtasıyla onları temizleyesin, kirlerinden arındırasın."⁸⁹

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ

"Mü'minlere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, iffetlerini korusunlar. Bu onlar için en güzel, en nezih olanıdır."⁹⁰

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا

"Nefsini tezkiye edip kötülüklerden arındıran kurtuldu."⁹¹

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى

"İnkâr ve isyandan temizlenen kimse kurtuldu."⁹²

وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً

"O'na tarafımızdan bir şefkat ve bereket verdik."⁹³

ذَلِكُمْ أَزْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ

"Bu sizin için daha temiz, daha nezihtir."⁹⁴

⁸⁸ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, 14/358.

⁸⁹ Tevbe sûresi, 9/103.

⁹⁰ Nûr sûresi, 24/28.

⁹¹ Şems sûresi, 91/9.

⁹² A'lâ sûresi, 87/14.

⁹³ Meryem sûresi, 19/13.

⁹⁴ Bakara sûresi, 2/232.

عَلَامًا زَكِيًّا “Şirkten, şaibe-i şirkten uzak, tertemiz bir çocuk”⁹⁵

نَفْسًا زَكِيَّةً “Tertemiz, masum bir can”⁹⁶

İstilahî mânâda ise zekât, belli bir miktarın üstünde mala sahip olan kimselerin, onun belirli bir kısmını, âyet-i kerîmede bildirilen yerlere vermesidir. Zekâtın diğer anlamlarını da düşünerek onu şu şekilde de tarif edebiliriz: Zekât, mü'minin, temizlenmek üzere, Cenab-ı Hakk'ın kendisine ihsan ettiği maldan, O'nun tayin buyurduğu yerlere, O'nun takdiri içinde ve belirli miktarda infak etmesi demektir. Bu izahlardan da anlaşılacağı üzere zekâtın verileceği yerleri ve onun minimum ölçüsünü Allah (celle celâluhu) tayin etmektedir.

Zekâtın sözlükteki temizlik anlamından yola çıkarak da şunları söyleyebiliriz: Çok yönlü içtimâî bir temizlik ameliyesi olan zekât sayesinde, veren, nefsindeki hodgamlık ve cimriliği, alan da kalbindeki kin ve hasedi temizlemiş olur. Yani zekât, iki yönlü bir tezkiye ameliyesi yapar. Allah (celle celâluhu), zekâtla, bir yandan vereni günahlardan temizleyip onu kurb-u huzuruna almaya hazır hâle getirdiği gibi, diğer yandan da alanı toplum içinde potansiyel suçlu olma noktasından kurtararak cemiyete faydalı bir fert hâline getirir. Daha açık bir ifadeyle zekât vesilesiyle zengin, cimrilik hasletinden temizlendiği için Ganiyy-i Mutlak olan Cenab-ı Hakk'a yaklaşmakta; fakir de sermaye, servet sahiplerine karşı kendisinde oluşabilecek kin ve haset hastalığından temizlendiği için zengine yaklaşılmaktadır.

b. Sadaka

Sadaka, lügat anlamı itibarıyla doğruluk, sözü kabul etme ve tasdik gibi mânâlarda kullanılmıştır.⁹⁷ Kur'ân ve hadislerde ise, mânâsı daha da şumüllü ve geniş tabanlı bir ihsan ve iyilik kaynağı olarak karşımıza çıkar. Buna göre sadaka, yer yer farz

⁹⁵ Meryem sûresi, 19/19.

⁹⁶ Kehf sûresi, 18/74.

⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 10/193 vd.

olan zekât anlamında kullanıldığı gibi, bazen de bir başkasına iyilik etmek, hatta başkalarına zarar vermekten uzak durmak anlamlarında da kullanılmaktadır. Dolayısıyla mânâsı olabildiğince genişlik kazanmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'den örnek vermek gerekirse mesele Hazreti Yusuf'a (aleyhisselâm), *“وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا”* *“Bize tasadduk et, yardımda bulun.”*⁹⁸ diyen kardeşleri, bu kelimeyi kullanmışlardır. Zekâtın verileceği sekiz grubun sayıldığı, *إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ...* *“Şüphesiz ki sadakalar fakirler, miskinler... içindir.”*⁹⁹ âyetindeki sadaka kelimesi ise zekât anlamında kullanılmıştır.

Sadaka kelimesinin hadis-i şeriflerdeki kullanımına bakılacak olursa, yine çok geniş bir anlam yelpazesiyle karşılaşılacaktır. Mesela nisap miktarlarının anlatıldığı hadislerin bir çoğunda sadaka tabiri zekât mânâsında kullanılırken, daha başka hadislerde ise, iyilik etme, yardımda bulunma anlamlarında kullanılmış, hatta Allah rızası için yapılan her şeyi kapsayacak şekilde mânâ çerçevesi geniş tutulmuştur.

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu hadislerinde bu mânâlar açıkça görülmektedir. Peygamber Efendimiz buyurur ki;

عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ

“Her Müslümanın sadaka vermesi gerekir.”

Sahabe-i güzîn sorar: *“Ey Allah'ın Peygamberi, buna imkân bulamayan ne yapmalı?”*

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem): *يَعْمَلُ بِيَدِهِ* *“Kendi el emeğiyle çalışır, hem kendisine faydası olur hem de tasadduk eder.”* diye cevap verir.

⁹⁸ Yusuf sûresi, 12/88.

⁹⁹ Tevbe sûresi, 9/60.

– Buna da imkânı yoksa yâ Resulallah?

يُعِينُ ذَا الْحَاجَةِ الْمَلْهُوفَ

“Zorda kalmış ihtiyaç sahibine yardım eder.”

– Buna da gücü yetmezse?

فَلْيَعْمَلْ بِالْمَعْرُوفِ وَلْيَفِئْكَ عَنِ الشَّرِّ فَإِنَّهَا لَهُ صَدَقَةٌ

“İyilik yapar ve kötülük yapmaktan kendini korur. Şüphesiz bu da onun için bir sadakadır.”¹⁰⁰

Görüldüğü üzere Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) sadakanın taban itibarıyla genişliğine dikkat çekmiştir.

Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hazreti Ebû Zerr’e (radiyallâhu anh) olan tavsiyesi de bu minvaldedir. Zira Hazreti Ebû Zer, “Ya Resûlallah! Şayet bir işe gücüm yetmez duruma gelirsem (hayırlı iş olarak) ne yapayım?” diye sorduğunda, aldığı cevap şu olmuştur:

تَكْفُ شَرِّكَ عَنِ النَّاسِ فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ مِنْكَ عَلَى نَفْسِكَ

“İnsanlara kötülük yapmaktan uzak durursun. Çünkü bu da, senin, nefsinе karşı sadakandır.”¹⁰¹

Görüldüğü gibi Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde kullanılan sadaka tabiri, mânâsı itibarıyla çok şümüllü, âdeta hayatın tamamını içine alacak genişliktedir.

İstilahî olarak kullanıldığındaki mânâsına gelince sadaka, sevabı Allah’tan (celle celâluhu) beklenilerek başkalarına yapılan her türlü maddî yardımı ifade eder ki,¹⁰² günümüzde sadaka denilince de genel itibarıyla bu anlaşılmaktadır.

Bütün bu izahlardan sonra zekâtla sadaka mukayese edilecek olursa; sadaka, her türlü maddî yardımı (hatta daha geniş mânâsı itibarıyla Allah için yapılan her şeyi) ifade etmesine

¹⁰⁰ Buhârî, zekât 30, edeb 33; Müslim, zekât 50.

¹⁰¹ Buhârî, ıtık 2; Müslim, imân 136.

¹⁰² İsfahânî, el-Müfredât, s. 480.

karşılık zekât, belli şartlarla kayıtlı maddî yardımları ifade eder ki bu mânâda, “Her zekât sadakadır; fakat her sadaka zekât değildir.” denilebilir.

c. İnfak

İnfak fiili, “n-f-k” kökünden türemiştir ve başka bazı sözlük anlamlarının yanında büyük çoğunlukla sarf etmek/harcamak mânâsında kullanıldığına şahit olmaktadır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ

“Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak edin!”¹⁰³ âyeti başta olmak üzere daha sonra zikredilecek olan birçok âyette işte bu tasadduk manası çok açık olarak görülmektedir.¹⁰⁴ Allah yolunda tasaddukta bulunulması veya farz olan zekâtın verilmesini emreden birçok âyette de yine infak tabiri kullanılmıştır ki bu, ihtiyaç anında emredilen yerlere malın sarf edilmesi demektir.¹⁰⁵

Buradan hareketle diyebiliriz ki infak, bazı yönleri itibarıyla zekâtla bütünleşmiş olmasına rağmen, muhteva itibarıyla zekâtтан daha şumüllü ve kapsamlı bir kelimedir.

İnfak kavramı hadis-i şeriflerde de sarf etme ve harcama anlamında kullanılmıştır ki, Hazreti Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh) yoluyla bize ulaşan bir kudsî hadiste Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle demiştir: Cenab-ı Allah ferman buyurdu:

أَنْفِقْ يَا ابْنَ آدَمَ أَنْفِقْ عَلَيْكَ

“Ey Âdemoğlu, sen Allah yolunda malını sarf et ki, Ben de sana infakta bulunayım.”¹⁰⁶ hadis-i şerifi bu konuda ilk akla gelen örneklerden biridir.

¹⁰³ Bakara sûresi, 2/254; Münâfikûn sûresi, 63/10.

¹⁰⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/195; 254; 267; Yâsîn sûresi, 36/47; Hadîd sûresi, 57/7;

Münâfikûn sûresi, 63/10.

¹⁰⁵ el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 57.

¹⁰⁶ Buhârî, *na'fakât* 1, *tevhid* 35; Müslim, *zekât* 36.

d. Öşür

Öşür, sözlük anlamı itibarıyla onda bir demektir. Kur'ân-ı Kerim'de geçen "mi'sâr" da aynı köktendir ve yaklaşık olarak aynı mânâya gelir: وَمَا بَلَّغُوا مِغْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ "Bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine bile erişememişlerdir."¹⁰⁷ Âyetle, Mekke müşriklerinin güç ve kuvvette kendilerinden önce geçen kavimlere nispetle onda bir bile olamadıkları anlatılmaktadır.

İstilahî mânâda ise öşür, toprak mahsullerinin zekâtı için kullanılan bir tabirdir. Bu mahsullerden elde edilen ürünün zekâtı 1/10 (bazı durumlarda 1/20) olarak verildiği için bu ismi almıştır.

Yeri geldiğinde öşür bahsini müstakil olarak ele alıp, nisap miktarı ve öşür alanına giren maddelere değindikten sonra onun ekonomi adına getirdiği faydalara da dikkatleri çekmeye çalışacağımız için burada bu kadar malumatla iktifa ediyoruz.

e. Nevâib

Sözlük anlamı itibarıyla yerine geçme, musibet, felâket ve âfet gibi mânâlara gelen nevâib kelimesi,¹⁰⁸ emniyetin temini, umumi sulhün sağlanması ve asker sevkiyatı gibi olağanüstü durumlarda, farz olan zekâtın dışında insanlardan alınan mal veya paraya denilmektedir.¹⁰⁹

Zekât için farz kılınan miktarlar, Allah yolunda verilecek miktarın alt limitidir; üstü için herhangi bir sınır konmamıştır. İsteyen, istediği kadar infakta bulunabileceği gibi, ihtiyaç durumunda umumi himmete müracaat edilerek halktan daha fazlası da istenebilir. Kur'ân'ın ortaya koyduğu genel esaslardan da çıkarabileceğimiz bu hükmü, Allah Resûlü (sallallâhu aley-

¹⁰⁷ Sebe sûresi, 34/45.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/774.

¹⁰⁹ et-Tehânevî, *Kitâbu ıslâhâtü'l-fünûn*, 3/1373.

hi ve sellem) hayat-ı seniyyelerinde bizzat tatbik etmiş ve pratik hayatta bunun canlı misallerini ortaya koymuştur. Mesela Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Tebük seferi öncesinde gerekli olan savaş hazırlığını yapabilmek için sahabe-i kiramın himmetlerine müracaat etmiştir. Orada, malının tamamını getirenin bile bağışı kabul edilmiş, geri çevrilmemiştir.¹¹⁰ Hâlbuki böyle acil bir ihtiyacın söz konusu olmadığı durumlarda Sa'd İbn Ebî Vakkâs gibi niceleri, Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) mallarının tamamını infak etmeyi teklif etmişler; ancak üçte birini kabul ettirebilmişlerdir.

Burada da teferruata girmeden bu kadar malumatla yetinip, zekâtın menşei ve tarih içinde geçirdiği safhalara üzerinde durmak istiyoruz.

2. TARİHTE ZEKÂT

A. İslâmiyet'ten Önce Zekât

Daha önce de kısaca temas edildiği üzere toplum hayatının düzenli bir şekilde devam edebilmesi için insanlar arasında malî farklılıkların bulunması tabiidir; hatta cemiyet şuurunun yerleşmesi için bunun zaruri olduğu da söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında insanlık tarihi, bu farklılığı hep yaşamış ve bundan sonra da yaşamaya devam edecektir. Nitekim Kur'an-ı Hakîm, "Senin Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Halbuki bu dünya hayatında onların maiyetlerini aralarında taksim eden, bir kısmının diğer kısmını çalıştırması için, kimini kimine üstün kılan Biziz. Senin Rabbinin rahmeti ise, onların topladıkları bütün şeylerden daha hayırlıdır."¹¹¹ buyurmak suretiyle yaratılışa ait bu hakikati bütün berraklığıyla ortaya koymaktadır.

¹¹⁰ Bkz.: İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 5/4-5.

¹¹¹ Zuhurf sûresi, 43/32.

İnsanların elinden tutup onlara maddî-mânevi yükselişe giden yolları göstermekle mükellef kılınan peygamberlerin (alâ nebiyyinâ ve aleyhimüsselâm) önemli vazifelerinden birisi de, insanlar arasındaki bu farklılığı asgari seviyeye indirmek; en azından onlara ifrat ve tefritten uzak orta bir hayat standardı takdim edebilmektir. Bu meyanda onlar, diğer hükümlerin yanında bunu sağlamanın en önemli yollarından birisi olan zekât mükellefiyetini de toplumlarına tebliğ etmişlerdir. Her peygamber hakkında bilgimiz olmasa bile, Kur'ân ve Sünnet'te zikredilen peygamberlerle ilgili verilen bilgiler bu konuda bize yeterli kanaat vermektedir.

Mesela Enbiyâ sûresinde Hazreti İbrahim, Hazreti İshak ve Hazreti Yakup'tan (aleyhimüsselâm) bahsedildikten sonra, *وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ* "Onları, emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve onlara hayırlı işler yapmayı, namazı ve zekâtı vahyettik. Onlar bize kulluk eden insanlardı."¹¹² buyrulmak suretiyle, onların da ümmetlerine zekâtı emrettikleri ifade edilmiştir.

Bir başka âyette Hazreti İsmail'den (aleyhisselâm) bahsedilirken de, *وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا* "O da ailesine namaz ve zekâtı emrediyordu. O, Rabbinin hoşnut olduğu kullarındandı."¹¹³ buyrulmuş ve namaz ve zekât gerçeğinin her dönemde var olduğuna dikkat çekilmiştir.

Bu ayet-i kerimelerden de anlaşıldığı üzere semavî bütün dinlerde namaz ve zekât, vazgeçilmez iki ibadettir. Bu yönüyle de ibadetlerin özünü teşkil ederler. Bu hükmü bize bildiren Kur'ân-ı Kerim şöyle demektedir:

¹¹² Enbiyâ sûresi, 21/73.

¹¹³ Meryem sûresi, 19/55.

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ خُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ

“Daha önceki ümmetlere, sadece, tam bir tevhid şuuruyla yalnızca Allah’a kulluk etmeleri, namaz kılmaları, zekât vermeleri emredilmişti. İşte dosdoğru din budur.”¹¹⁴

Hazreti Şuayb’la (aleyhisselâm) kavmi arasında geçen ve kavminin, zekât mükellefiyeti karşısındaki itirazlarını anlatan şu âyet de bize, o dönemdeki zekât farızasından haber vermektedir:

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي
أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ

“Dediler ki, ‘Ya Şuayb! Sana atalarımızın ibadet ettiklerinden vazgeçmemizi ve mallarımızda istediğimiz gibi tasarruf edemeyecek olmamızı namazın mı emrediyor? Hâlbuki sen, şüphesiz halim ve akli başında birisin.’”¹¹⁵

Medyen halkının, “mallarında istedikleri gibi tasarruf edememe” şeklindeki endişeleri, Hazreti Şuayb’ın da onlara zekâtı emrettiği ve dolayısıyla kavmi tarafından böyle bir itiraza muhatap olduğu fikrini vermektedir. Âdeti her yönüyle kabul edip sinelerine bastıkları Hazreti Şuayb’ın, zekâtla karşılıklarını hazmedememişler ve bunun faturasını da zekâtla ikiz bir ibadet olan namaza çıkarmayı tercih etmişlerdir.

Kur’ân’da zikredilen her peygamber için, zekât mükellefiyetini emrettikleri açıkça ifade edilmese bile, Hazreti Âdem’le başlayan nübüvvet silsilesinin temsil ettiği dinin ruhunda bulunan yardımlaşma ve dayanışma hasletlerinden ve yukarıda verdiğimiz âyetlerden hareketle her dönemde namaz ve zekâtın var olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Hazreti Musa ve

¹¹⁴ Beyyine sûresi, 98/5.

¹¹⁵ Hüd sûresi, 11/87.

Hazreti İsa'ya verilen kitapların aslı günümüze ulaşmasa da yaşadıkları topluma zekâtla ilgili pek çok hükmü teklif ettiklerini bugün elimizde olan Tevrat ve İncil'de dahi görmek mümkündür. Hadislerde sayıları 124 bine ulaştığı bildirilen peygamberlerin,¹¹⁶ geride bıraktıkları ve günümüze kadar gelebilen eserleri olmadığı için biz, sadece Kur'ân ve Sünnet'in anlattığıyla iktifa ediyor ve bunlardan yola çıkarak zekâtın her dönemde var olduğunu düşünebiliyoruz. Yahudi ve Hristiyanlar için de zekâtın farzietini açık ifadelerle haber veren Kur'ân âyetlerinin bulunması bu konuda ayrıca dikkat çekmektedir.

Mevcut Tevrat ve İncil'in ilgili bölümlerine baktığımızda İslâm'ın zekât anlayışıyla mutabakat ve benzerlik arz eden ifadelerle karşılaşırız. Şimdi derseniz biraz da bu benzerlikler üzerinde durmaya çalışalım.

1. Yahudilikte Zekât

Kur'ân, Yahudilerden bahsederken, genelde onların, devamlı kaygan bir zeminde dolaştıklarına dikkat çeker ve zaman zaman da bize, onlara ait bazı mükellefiyetleri aktarır. Mesela bir yerde şöyle buyurur:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ

"Biz, İsrailoğullarından şöyle söz almıştık: 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, ana-babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyecek, namaz kılacak, zekât vereceksiniz!' Sonra siz, pek azınız hariç sözünüzü tutmadınız, sırtınızı dönüp gittiniz."¹¹⁷

¹¹⁶ Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahih* 2/77; et-Taberâni, *el-Mu'cemü'l-kebir* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652.

¹¹⁷ Bakara sûresi, 2/83.

Allah'a isyan etmelerine rağmen, haklarında kurtuluş fermanı olabilecek ameller gösterilirken, yine namazın yanında zekâta da yer verilir:

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمْهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

"Allah, İsrailoğullarından söz almıştı ve içlerinden on iki başkan göndermiştik. Allah şöyle demişti: 'Ben sizinle beraberim. Eğer namaz kılar, zekât verir, elçilerime inanır, onlara destek çıkar ve Allah'a güzel borç verirsiniz (Allah için yok-sullara yardımcı olursanız) elbette günahlarınızı bağışlar ve sizi altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyarım. Bundan sonra sizden kim de nankörlük ederse, düz yoldan sapmış olur.'"¹¹⁸

Günümüzdeki hâliyle bile Tevrat'ı gözden geçirecek olursak, fakir-zengin yakınlaşması diyebileceğimiz zekât hakkında pek çok ifadeye rastlamamız mümkündür. Onlardan bazıları şu şekildedir:

"Gevşek elle işleyen, fakir olur; fakat çalışkanların eli zengin eder."¹¹⁹

"Çünkü düşkünün derdini hor görmedi ve tiksinimedi; yüzünü de ona örtmedi; bilakis onu imdada çağırınca işitti."¹²⁰

"Rabbe ilâhî okuyacağım, çünkü bana cömertlik etti."¹²¹

"Fakire acıyan, Rabbe ödünç verir ve karşılığını Rab ona öder."¹²²

¹¹⁸ Mâide sûresi, 5/12.

¹¹⁹ Süleyman'ın Meselleri, Bab: 10, âyet: 4.

¹²⁰ Mezmurlar, Bab 22, âyet: 24.

¹²¹ Mezmurlar, Bab 13, âyet: 16.

¹²² Süleyman'ın Meselleri, Bab 19, âyet 17.

“Fakiri sıkıştıran, onu Yaratanı hor görür; fakat yoksula acıyan onu izzetlendirir.”¹²³

“Ağzını aç, doğrulukla hükmet ve hakirle fakirin davasını gör.”¹²⁴

“Çünkü yardıma çağıran düşkün ve yardımcısı olmayan öksüzü kurtarırdım. Yoksullar için baba idim ve tanımadığım adamın davasını eşelerdim ve zalimin azı dişlerini kırardım ve avı onun dişlerinden koparırdım.”¹²⁵

“Allah’ın, Rabbin sana vermekte olduğu kendi memleketinde, kardeşlerinden biri, fakir bir adam, senin yanında, kapılarının birinde olursa, yüreğini katılaştırmayacaksın ve fakir kardeşine elini kapamayacaksın; fakat ona mutlaka elini açacaksın ve muhtaç olduğu şeyde mutlaka ihtiyacına yetecek kadar ona ödünç vereceksin. Sakın, ‘Yedinci yıl, ibra yılı yakındır.’ diye yüreğinde bayağı düşünce olmasın ve fakir kardeşine karşı gözün kötü olmasın ve ona bir şey vermemezlik etmeyesin ve sana karşı Rabbe çağırırsa sana suç olmasın. Ona mutlaka vereceksin ve ona verdiği zaman yüreğin kederlenmeyecek. Çünkü bütün işlerinde ve el attığın her şeyde Allah’ın Rab seni bunun için mübarek kılacaktır. Çünkü memleketin içinde fakir eksik olmayacaktır. Bunun için ben: Mutlaka kendi memleketinde kardeşine, hakirine ve fakirine elini açacaksın diye sana emrediyorum.”¹²⁶

“Kim fakire verirse onun eksigi olmaz; fakat kim ondan göz çevirirse o çok lanet alır.”¹²⁷

“Canının çektiği şeyi aç olana verirsen ve hor görülmüş canı doyurursan; o zaman karanlık içinde ışığın doğacak ve koyu karanlığın öğle vakti gibi olacak.”¹²⁸

¹²³ Süleyman’ın Meselleri, Bab 14, âyet 31.

¹²⁴ Süleyman’ın Meselleri, Bab 31, âyet 9.

¹²⁵ Eyub, Bab 29, âyet 12, 16, 17.

¹²⁶ Tesniye, Bab 15, âyet 7, 8, 9, 10, 11, 12.

¹²⁷ Süleyman’ın Meselleri, Bab 28, âyet 27.

¹²⁸ İşaya, Bab 58, âyet 10.

“Kazancı çoğaltmak için fakiri ezen ve zengine veren, ancak yoksulluğa düşer.”¹²⁹

Görüldüğü gibi Tevrat âyetlerinin neredeyse hepsini Kur'an-ı Kerim'in bir âyeti veya Efendimiz'in bir hadisiyle irtibatlandırıp aralarındaki benzerlikleri ortaya koymak mümkündür. Hele bazılarındaki ayniyet derecesindeki benzerlik, oldukça dikkat çekicidir. İşte bu benzerlik, daha önce de ifade ettiğimiz gibi semavi kaynağın tek olduğunu ve temel meselelerin her devir ve dönemde emir, nehiy veya tavsiye şeklinde mevcudiyetini göstermektedir.

Burada şu noktanın hatırlatılmasında fayda var: Gerek yukarıda zikredilen Tevrat âyetleri, gerekse İncil'den nakledeceğimiz hükümler, günümüzde elde bulunan Tevrat ve İncil nüshalarından alınmıştır. Dolayısıyla bunların, bozulmamış olma ihtimalinin yanında, tahrif edilmiş olabilecekleri de hatırdan çıkarılmamalıdır. Durum böyle olunca, “Ne bunlar gerçek Tevrat ve İncil’dir.” diye tasdik etmemiz, ne de “Bunlar kesinlikle tahrife maruz kalmıştır.” diye terk etmemiz mümkün değildir. Bu noktada bize ışık tutan bir hadislerinde Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), مَا حَدَّثَكُمْ أَهْلُ الْكِتَابِ فَلَا تُصَدِّقُوهُمْ وَلَا تَكْذِّبُوهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ فَإِنْ كَانَ بَاطِلًا لَمْ تُصَدِّقُوهُ وَإِنْ كَانَ حَقًّا لَمْ تَكْذِّبُوهُ “Ehl-i Kitap size bir şey anlatırsa, onları ne tasdik edin ne de yalanlayın. Ancak ‘Allah’a ve peygamberlerine iman ettik deyin.’ Böylece şayet bâtil ise tasdik etmemiş; doğru ise yalanlamamış olursunuz.”¹³⁰ buyurarak takınmamız gereken tavra işarete bulunmaktadır.

¹²⁹ Süleyman'ın Meselleri, Bab 22, âyet 16.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, ilim 2; Ahmed İbn Hanbel, el-Müsned, 4/136.

kılar, oruç tutarız ama zekât vermeyiz!" diyen kabilelerin savaş ilanıyla tehdit edilmesi,¹⁴³ bu prensiplerden birinin dahi ihmaline müsaade edilemeyeceğini göstermektedir.

İhtiyaç sahiplerinin ihtiyacını görmek için infakta bulunmak, Allah ahlâkıyla ahlâklanmanın bir gereği ve emaresidir. Kendi ahlâkıyla ahlâklanmış kimseleri ise Allah, asla ihmal etmeyecek, dünyevî ve uhrevî hüsrana uğratmayacak ve rububiyetine yakışır şekilde mükâfatlandıracaktır. Bunun içindir ki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) "*Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanma*"yı tavsiye buyurmak¹⁴⁴ suretiyle ümmetine, kurbet-i ilâhiyeye giden yolu göstermektedir. Bunun mânâsı, Cenab-ı Hakk'ın, zât-ı eccl ü a'lâsına ahlâk edindiği ulvî hasletleri, kendi faniliğimiz ve beşerî kalıplarımız çerçevesinde yaşamaya çalışarak O'nun kurbet koridorlarından gelen esintilerle hayatımıza yön vermemiz demektir.

Böylesine ehemmiyet arz eden bir ibadetin, Asr-ı Saadet'ten başlayarak geçirdiği safhaları ve bu farklı dönemlerdeki iktisadî durumu bir nebze de olsa arz etmekte yarar var. Bu sebeple Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminden başlayıp Raşid Halifeler devrine kadar zekâtın seyrini ortaya koymaya, daha sonra da bir mukayese yaparak İslâm'la diğer dinlerin konuya bakışlarını arz etmeye çalışacağız.

1. Asr-ı Saadette Zekât

Zekâtın farz kılınışı konusuna geçmeden evvel, istihsal ve istihlak, yani üretim ve tüketim açısından o günkü durum, hazinenin genel hâli, bu konudaki denge ve paradaki canlılık açısından Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) dönemindeki iktisadî yapılanmaya kısaca temas etmekte fayda görüyoruz.

¹⁴³ Buhârî, zekât 1.

¹⁴⁴ et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, 8/184; Hatib el-Bağdadi, Tarih-i Bağdat, 3/701.

“Kazancı çoğaltmak için fakiri ezen ve zengine veren, ancak yoksulluğa düşer.”¹²⁹

Görüldüğü gibi Tevrat âyetlerinin neredeyse hepsini Kur'an-ı Kerim'in bir âyeti veya Efendimiz'in bir hadisiyle irtibatlandırıp aralarındaki benzerlikleri ortaya koymak mümkündür. Hele bazılarındaki aynıyet derecesindeki benzerlik, oldukça dikkat çekicidir. İşte bu benzerlik, daha önce de ifade ettiğimiz gibi semavi kaynağın tek olduğunu ve temel meselelerin her devir ve dönemde emir, nehiy veya tavsiye şeklinde mevcudiyetini göstermektedir.

Burada şu noktanın hatırlatılmasında fayda var: Gerek yukarıda zikredilen Tevrat âyetleri, gerekse İncil'den nakledeceğimiz hükümler, günümüzde elde bulunan Tevrat ve İncil nüshalarından alınmıştır. Dolayısıyla bunların, bozulmamış olma ihtimalinin yanında, tahrif edilmiş olabilecekleri de hatırdan çıkarılmamalıdır. Durum böyle olunca, “Ne bunlar gerçek Tevrat ve İncil’dir.” diye tasdik etmemiz, ne de “Bunlar kesinlikle tahrife maruz kalmıştır.” diye terk etmemiz mümkün değildir. Bu noktada bize ışık tutan bir hadislerinde Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), مَا حَدَّثَكُمْ أَهْلُ الْكِتَابِ فَلَا تُصَدِّقُوهُمْ وَلَا تَكْذِبُوهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ فَإِنْ كَانَ بَاطِلًا لَمْ تُصَدِّقُوهُ وَإِنْ كَانَ حَقًّا لَمْ تُكْذِبُوهُ “Ehl-i Kitap size bir şey anlatırsa, onları ne tasdik edin ne de yalanlayın. Ancak ‘Allah’a ve peygamberlerine iman ettik deyin.’ Böylece şayet bâtil ise tasdik etmemiş; doğru ise yalanlamamış olursunuz.”¹³⁰ buyurarak takınmamız gereken tavra işarette bulunmaktadır.

¹²⁹ Süleyman'ın Meselleri, Bab 22, âyet 16.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, ilim 2; Ahmed İbn Hanbel, el-Müsned, 4/136.

2. Hristiyanlıkta Zekât

Hristiyanlıktaki durum da Yahudilikten farklı değildir. Kur'an'ın verdiği bilgiye göre Hazreti İsa (aleyhisselâm), mucizevî bir şekilde ve daha beşikteyken Allah'ın (celle celâluhu) kendisini mükellef kıldığı hususları şu şekilde anlatmıştır:

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا
وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا * وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ
أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا

*"Beni, bulunduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Sağ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti. Beni anneme hayırlı bir evlat kıldı; hayırsız bir zorba kılmadı. Doğduğum gün de, öleceğim gün de, yeniden diriltileceğim gün de (Allah'tan) bana esenlik verilmiştir."*¹³¹

Hazreti İsa (aleyhisselâm) bilindiği üzere Yahudilerin elinde maddenin –haşa– mabut seviyesine çıkarıldığı bir dönemde gelmiştir. O, bu düşüncüyü tadil etmek için çok gayret sarf etmiş, fakat netice itibariyle getirdiği din, müntesipleri tarafından tamamen ruhanî bir mahiyete sokulmak istenmiştir. Âdeta ifrattan tefrite bir savrulma yaşanmıştır. Aslında o, şariat itibarıyla genel olarak Tevrat'ın ahkâmıyla mükellef olmakla birlikte, aynı zamanda o güne kadarki tahrifatı düzeltmekle de vazifelidir. Dolayısıyla Yahudilikte –zekât ve sadakayla ilgili ahkâm dâhil– geçerliliği olan hükümler, aslî hüviyetiyle Hristiyanlıkta da tatbik edilecektir. Başka bir tabirle şayet İncil, zekât ve sadaka konusunda sükût ederek herhangi bir hüküm bildirmemiş olsaydı, zaten hükümlerini uygulamakla yükümlü oldukları Tevrat'ın bu noktadaki ifadeleri, İncil mensuplarını da bağlayacak ve ona göre amel edeceklerdi. İncil'in daha çok bir ahlâk kitabı konumunda olduğu göz önüne alınacak olursa, aynı zamanda bunun zarureten böyle olduğu görüle-

¹³¹ Meryem sûresi, 19/30-33.

cektir. Kaldı ki İncil’de gerek doğrudan, gerekse dolaylı ifadelerle zekât ve sadakayı anlatan bir hayli âyet bulunmaktadır. Yukarıda da üzerinde durmaya çalıştığımız tahrif mülâhazası mahfuz, mevcut İncil’de, infak ve fakirlik konularında şu beyanları görüyoruz:

“Sakının ve insanlara olan iyiliğinizi gösteriş için yapmayın; yoksa göklerde olan Babanızın önünde karşılığınız olmaz. Şimdi, sen sadaka verdiğin zaman, ikiyüzlü adamların insanlardan hürmet görmek için, havralarda ve sokaklarda yaptıkları gibi, önünde boru öttürme. Doğrusu size derim: Onlar karşılıklarını aldılar. Fakat sadaka verdiğin zaman, sol elin sağ elinin ne yaptığını bilmesin; sadakan gizli olsun. Gizliyi gören Baban da sana ödeyecektir.”¹³²

“Mabede girenlerden sadaka dilenmek için her gün onu mabedin Güzel denilen kapısı yanına koyarlardı. Ve mabede girmek üzere olan Petrus ile Yuhanna’yı görüp sadaka istedi.”¹³³

“Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin ki, orada güve ve pas onları yiyip bozmasın; hırsızlar delip girerek çalmasınlar. Fakat kendinize gökte hazineler biriktirin ki, orada ne güve ne de pas yiyip bozar ve hırsızlar orada ne delerler ne de çalarlar. Çünkü hazinen nerede ise, yüreğin de orada olacaktır.”¹³⁴

“Çok korkarak ona göz dikip dedi: ‘Nedir, ya Rab?’ Melek de ona dedi: Duaların ve sadakaların anılması için Allah’ın önüne çıktılar.”¹³⁵

“Kornelius, senin duan işitildi, sadakaların Allah’ın önünde anıldı.”¹³⁶

“Bunun için size diyorum: Ne yiyeceksiniz, yahut ne içeceksiniz diye hayatınız için; ne giyeceksiniz diye de bedeniniz

¹³² Matta, Bab, 6, âyet, 1-4.

¹³³ Resullerin İşleri, Bab, 3, âyet, 3-4.

¹³⁴ Matta, Bab 6, âyet 19-22.

¹³⁵ Resullerin İşleri, Bab 10, âyet 4.

¹³⁶ Resullerin İşleri, Bab 10, âyet 31.

için kaygı çekmeyin. Hayat yiyecekten ve beden giyecekten daha üstün değil midir? Göğün kuşlarına bakın. Onlar ne ekerler, ne biçerler, ne de ambarlara toplarlar. Semavî Babanız onları besler. Siz onlardan daha değerli değil misiniz? Sizden kim kaygı çekmekle boyunun ölçüsüne bir arşın katabilir? Niçin elbiselerden ötürü kaygı çekiyorsunuz? Kır zambaklarının nasıl büyüdüklarine iyi bakın; ne çalışırlar, ne de iplik eğirirler. Size derim: Süleyman bile, bütün izzetinde bunlardan biri gibi giyinmiş değildi. Fakat bugün mevcut olup yarın fırına atılan kır otunu Allah böyle giydirirse, sizi daha çok giydirmez mi, ey az imanlılar? Şimdi, 'Ne yiyeceğiz?' veya 'Ne içeceğiz?' ya da 'Ne giyeceğiz?' diye kaygı çekmeyin. Çünkü Milletler bütün bu şeyleri ararlar; çünkü semavî Babanız bütün bu şeylere muhtaç olduğunuzu bilir. Fakat önce onun melekûtunu ve salahını arayın. Bütün bu şeyler size artırılacaktır. Bundan dolayı yarın için kaygı çekmeyin; zira yarınki gün kendisi için kaygı çekecektir. Kendi derdi güne yeter."¹³⁷

"İsa ona dedi: Eğer kâmil olmak istersen, git, neyin varsa sat ve fakirlere ver. Göklerde hazinen olacaktır; ve gel, benim ardımca yürü. Fakat genç adam bu sözü işitince kederli gitti; çünkü çok malı vardı. Ve İsa şakirtlerine dedi: Doğrusu size derim ki; göklerin melekûtuna zengin adam çok zor girer. Yine size derim; devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin adamın Allah'ın melekûtuna girmesinden daha kolaydır."¹³⁸

"Fakat siz, içindekilerden sadaka verin; kendinize eskimeyen keseler, göklerde eksilmeyen hazine yapın; oraya hırsız yaklaşmaz ve güve de bozmaz."¹³⁹

"Bütün mallarımı sadaka olarak yedirsem ve eğer bedenimi yanmak üzere teslim etsem, fakat sevgim olmasa, bana hiç fayda etmez."¹⁴⁰

¹³⁷ Matta, Bab 6, âyet 25-34.

¹³⁸ Matta, Bab 19, âyet 21-24.

¹³⁹ Luka, Bab 12, âyet 33.

¹⁴⁰ I. Korintliler, Bab 13, âyet 3.

“Gidişiniz para sevgisinden beri olsun; sizde olan şeylerle kanaat edin. Çünkü kendisi dedi: Seni hiç boşa çıkarmam ve seni hiç bırakmam.”¹⁴¹

Günümüzdeki İncil’e baktığımızda sadece zekât mükellefiyetinin tebliğ edilmediğini aynı zamanda zirai mahsullerden alınacak miktarın öşür olarak tayinin de yapıldığını ve bunu vermeyenlerin şiddetle kınandığını müşahade etmekteyiz. İncil, ikiyüzlülüklerinden dolayı hesaba çektiği bir topluluğa karşı Hazreti İsa’nın (aleyhisselâm) şu ikazı yaptığını aktarmaktadır: “Vay başınıza Yazıcılar ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Çünkü nanenin, anasonun ve kimyonun ondalığını veriyorsunuz ve Şeriat’ın daha ağır işlerini, adaleti, merhameti ve imanı bırakıyorsunuz. Onları yapmalı idiniz, bunları da bırakmamalı idiniz.”¹⁴²

Görüldüğü gibi İncil’in çoğu ifadelerini de Kur’ân ve hadisten bir semavi beyanla irtibatlandırmamız mümkündür. Bunların bazılarıyla ayniyet ölçüsünde bir benzerlik bulunması, yine bize kaynaktaki vahdeti göstermektedir.

Evet, tahrif görmüş ve çok badirelerden geçmiş olmalarına rağmen Tevrat ve İncil dikkatlice ve sadece bu zaviyeden yeniden gözden geçirilse, zannımca daha çok benzerlikler çıkacaktır.

B. İslâm’da Zekât

Zekât, İslâm’ın üzerine bina edildiği beş temel esastan biridir. Din, bu esaslar üzerinde kaimdir. Bunlardan birinin olmadığı yerde sağlıklı bir İslâmî hayattan bahsetmek mümkün değildir. Hazreti Ebû Bekir’in (radiyallâhu anh) feraseti içinde, Müslüman olup önceden İslâm’ın bütün mükellefiyetlerini kabullendiklerine dair ahit verdikleri hâlde, daha sonra, “Namaz

¹⁴¹ İbraniler, Bab 13, âyet 5.

¹⁴² Matta, Bab 23, âyet: 22.

kılar, oruç tutarız ama zekât vermeyiz!” diyen kabilelerin savaş ilanıyla tehdit edilmesi,¹⁴³ bu prensiplerden birinin dahi ihmaline müsaade edilemeyeceğini göstermektedir.

İhtiyaç sahiplerinin ihtiyacını görmek için infakta bulunmak, Allah ahlâkıyla ahlâklanmanın bir gereği ve emaresidir. Kendi ahlâkıyla ahlâklanmış kimseleri ise Allah, asla ihmal etmeyecek, dünyevî ve uhrevî hüsrana uğratmayacak ve rububiyetine yakışır şekilde mükâfatlandıracaktır. Bunun içindir ki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) “Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanma”yı tavsiye buyurmak¹⁴⁴ suretiyle ümmetine, kurbet-i ilâhiyeye giden yolu göstermektedir. Bunun mânâsı, Cenab-ı Hakk’ın, zât-ı ecell ü a’lâsına ahlâk edindiği ulvî hasletleri, kendi faniliğimiz ve beşerî kalıplarımız çerçevesinde yaşamaya çalışarak O’nun kurbet koridorlarından gelen esintilerle hayatımıza yön vermemiz demektir.

Böylesine ehemmiyet arz eden bir ibadetin, Asr-ı Saadet’ten başlayarak geçirdiği safhaları ve bu farklı dönemlerdeki iktisadî durumu bir nebze de olsa arz etmekte yarar var. Bu sebeple Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminden başlayıp Raşid Halifeler devrine kadar zekâtın seyrini ortaya koymaya, daha sonra da bir mukayese yaparak İslâm’la diğer dinlerin konuya bakışlarını arz etmeye çalışacağız.

1. Asr-ı Saadette Zekât

Zekâtın farz kılınışı konusuna geçmeden evvel, istihsal ve istihlak, yani üretim ve tüketim açısından o günkü durum, hazinenin genel hâli, bu konudaki denge ve paradaki canlılık açısından Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) dönemindeki iktisadî yapılanmaya kısaca temas etmekte fayda görüyoruz.

¹⁴³ Buhârî, zekât 1.

¹⁴⁴ et-Taberânî, el-Mu’cemü’l-kebir, 8/184; Hatib el-Bağdadi, Tarih-i Bağdat, 3/701.

a. İktisadî Hayat

Peygamberliğin başlangıcından Medine devrinin son senelerine kadar, iktisadî hayat adına çok ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sıkıntıların büyük çoğunluğu Mekke devrinde gerçekleşmiştir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hazreti Hatice Validemizin malı da dâhil olmak üzere elinde ne varsa hepsini, insanları Allah'a davet uğrunda eritmiştir. İlk defa İslâm'la serfiraz olanlar genellikle fakir insanlardı; zengin olanlar ise zaten her şeylerini bu yolda feda etmeye hazırlardı ve öyle de yaptılar. Hatta denilebilir ki bu sıkıntı, Huneyn savaşının sonuna kadar devam etti.

Mevzua bir başka perspektiften baktığımızda saadet asrında çok sade bir yaşantının hükümferma olduğunu görürüz. Yine karşımıza kazanma ve harcamada dupduru bir hayat çıkmaktadır. Bununla birlikte devlet hazinesinin, gelir-gider açısından ulaştığı denge ve ekonomik hayatta ölü yatırımların azlığı sebebiyle para da yaşanan canlılık, oldukça dikkat çekicidir.

Şimdi de bu hususu kısaca izaha çalışalım.

1. Kazanç ve Harcamada Duruluk

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanları bir taraftan iman noktasında zirvelere ulaştırma gayreti içindeyken, diğer taraftan da onların içtimaî hayatlarına eğiliyor ve cahiliye döneminden kalma bir takım yanlış fiillerden onları uzaklaştırmaya çalışıyordu. Bu, aynı zamanda cemiyetin çok yönlü bir yükseliş vetiresine girdiğinin göstergesiydi. Bu yükseliş hızlanarak devam etti ve çok kısa bir müddet içinde semerelerini vermeye başladı.

Fazilet, mükemmel cemiyetlerin lazım-ı gayr-ı müfarkı (ayrılmaz bir özelliği) ve herkes için ulaşılması gereken bir idealdir. Asr-ı Saadet, bizim için bu noktada da nümune bir

tablo çizmektedir. O dönemde, haksız kazancın ortadan kaldırılmasının yanında, fertlerin her alanda olduğu gibi kazanma meselesinde de fazilet yarışı içinde oldukları bir gerçektir.

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى * وَأَنْ سَعْيُهُ سَوْفَ يُرَى “İnsan için emeğinden başkası yoktur ve emeğinin karşılığı da mutlaka görülecektir.”¹⁴⁵ dersiyle çalışmanın kutsiyetini kavramışlardı.

Efendimiz de (sallallâhu aleyhi ve sellem), مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا، وَإِنْ نَبِيَ اللَّهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ قَطُّ، خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ، وَإِنْ نَبِيَ اللَّهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ قَطُّ، خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ “Kişi kendi emeğinden daha hayırlı bir şey yiyemez. Şüphesiz Allah’ın Nebisi Dâvûd (aleyhisselâm) kendi el emeğini verdi.”¹⁴⁶ ifadesiyle, başta sahabe efendilerimiz olmak üzere bütün ümmetine, çalışmaya giden yolları gösteriyordu.

Yine istiğna prensibini ashab arasında yerleştirmek için İnsanlığın İftihar Tablosu şöyle buyuruyordu:

لَأَنْ يَخْتِطِبَ أَحَدُكُمْ خُرْمَةً عَلَى ظَهْرِهِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ أَحَدًا فَيُعْطِيَهُ أَوْ يَمْنَعَهُ

“İpinizi alıp sırtınızda odun taşımanız, verene-vermeyene el açmanızdan hayırlıdır.”¹⁴⁷

Hayatlarını semavî ölçülerle dizayn eden o altın topluluk için bunlar çok şey ifade ediyordu ve âdeta cüz’i iradelerini bu beyanlara teslim etmenin rahatlığıyla hareket ediyorlardı. Elbette bu ifadeler, onlar arasında hemen hüsnükabul görmüş, yaşanır hâle gelmişti. O derece ki sahabi, atın üzerindeyken elindeki kamçısı düşünce bile, onu başkalarından istemekten istiğna ediyor ve bizzat kendisi inip alıyordu.¹⁴⁸ Zira Resûlullah

¹⁴⁵ Necm sûresi, 53/39-40.

¹⁴⁶ Buhârî, büyü 15; İbn Mâce, ticârât 1.

¹⁴⁷ Buhârî, zekât 50; Müslim, zekât 107.

¹⁴⁸ Bkz.: Müslim, zekât 108; Ebû Dâvûd, zekât 27.

(sallallâhu aleyhi ve sellem) onları dilenmekten, başkalarına el açmaktan menetmişti ve onlara göre her türlü isteme, dilencilik kapsamına giriyordu.

Aynı şekilde o güne kadar toplumun belini kıran amansız bir illet olan faiz, tamamen iktisadî hayattan sökülüp atılıyor ve toplum böyle büyük bir kambur ile yaşamaktan kurtarılıyordu.

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ
مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَّى

*“Müslümanların birbirlerini sevmeye, merhamet etmeye ve şefkat göstermedeki misalleri tek bir beden azaları gibidir; bir uzuv rahatsız olsa, bütün beden acı çeker, uykusuz kalır.”*¹⁴⁹ ölçüsünü rehber edinmiş ve kendi şahsî hayatını unutmuştu. Herkes, din kardeşinin daha iyi yaşayabilmesi için kendi rahatından feragat eder duruma gelmişti.

Kazançta durulaşıp saflaşmanın yanında, harcama ve tüketimde de müthiş bir denge vardı. İsraftan tamamen uzaklaşmıştı. Toplumda israf ekonomisi olarak tanımlanacak herhangi bir yara yoktu. Çoğu zaman zaruri ihtiyaçlardan bile fedakârlık ediliyor, para ve emtia, dinin ikâmesi ve muhtaçların görülüp gözetilmesi istikametinde daha değerli bir yerde kullanılıyordu.

Bu hal aslında pek tabii idi. Zira mü'minin kazancı da, tüketimi de ilâhî prensipler çerçevesi içinde olmalıydı. O, ne Rabbin gazabını celp edecek israfa ne de diğer insanların iştahını kabartacak mahiyette bir harcama içine girebilir. Hiçbir hayra medar olmayan, kimseye fayda getirmeyen, herhangi bir potansiyeli harekete geçirmeyen, cemiyet bünyesinde ölü bir mintıkayı canlandırmayan tüketimlerin, mü'minin hayatında yeri yoktur. Mü'min için, düştüğü her ortamda yeni rüşeymlere hayat bahşeden bir harcama söz konusu olmalıdır ve o kutlu dönem bunun canlı misalleriyle doludur.

¹⁴⁹ Buhârî, edeb 28; Müslim, birr 66.

Böyle olduğu içindir ki kin ve nefret, başka toplumları kırıp geçirmesine rağmen mü'minler arasında kendine yer bulamamış ve toplumsal hayatta her fert üretici ve aktif hâle gelmişti. Dinin, hayatı kucaklayan diğer yönleri de harekete geçirildiğinden ve din bir bütün olarak yaşandığından dolayı içtimai rahatsızlıklar bütünüyle ortadan kalkmış, sıkıntılar asgari seviyeye inmiş, hatta bazıları itibarıyla büyük ölçüde sıfırlanmıştı. Öyle ki, bu içtimai yapının gelişerek devamı sayesinde ileriki yıllarda öyle bir seviyeye ulaşılmıştı ki, sadaka ve zekât vermek isteyenler, bunları alacak şahıs bulamadıklarından dolayı üzüntü ile geri dönerken, devletçe işe el atılmış ve onları, böyle bir vecibeyi yerine getirmekten mahrum bırakmamanın çareleri bulunmaya çalışılmıştı.

11. *Hazinede Denge*

Mekke hayatı bilinmezlerle doludur. Orada bir merhaleye kadar tebliğ açıktan yapılamadığı gibi, yeni teşekkül etme durumunda olan Müslümanların malî yapısı da tam netlik kazanmamıştır. O dönemde hemen her şey, Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve birçok sahabinin kendi imkânları dâhilinde yaptıkları malî fedakârlıklarla yürüyordu; malın toplanması ve dağıtımıyla ilgili sistemleşmiş bir ünite henüz yoktu. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselam), kendisine ulaştırılan yardımları, ihtiyaç hissedilen yerlere ya bizzat kendisi ya da bazı sahabilerin eliyle ulaştırıyordu.

Medine döneminin ilk yıllarında da nispeten devam eden bu şartlar, bir müddet sonra yerini bolluk ve berekete bıraktı. Gerek Müslümanlardan alınan zekât, öşür ve sadakalar, gerekse maddî cihadın getirdiği fey ve ganimetler hazineyi doldurdu. Zaten Efendimiz de (sallallâhu aleyhi ve sellem) hazineyi müthiş denecek ölçüde dengeli kullanıyordu. Kesinlikle ölü yatırıma tek kuruş hacanmıyor ve eldeki imkânlar sadece olması gereken yerlere sarf ediliyordu. Bunun yanında gerekli yerlere yapılan harcamalar da yine dengeyi bozmayacak şekildeydi.

m. Parada Canlılık

Bu dönemin ticarî hayatında hüküm süren alışveriş, hem takas veya mal mübadelesi diyebileceğimiz usûl üzere hem de günümüzdeki şekliyle para karşılığı emtia usûlü üzere yapılyordu. O gün kullanılan para birimleri, dirhem ve dinardı. Dirhem gümüşten, dinar ise altından yapılyordu. Bunların, para birimi olma özellikleri yanında, zafî değerleri de vardı. Her yönüyle yeni teşekkül eden bu toplumda, hemen her alanda var olan canlılık paraya da aksetmiş, iktisadî hayata hareket gelmiş ve neticede her türlü mübadele unsurunda müthiş bir canlılık meydana gelmişti. Öyle ki toplumda artık âtil ve cansız hiçbir şey yoktu. Ruh ve kalb plânındaki diriliş, âdeta çarşı-pazara, oradan da fertlerin cüzdanlarına aksetmiş ve böylece her şey canlı bir keyfiyete ulaşmıştı. Dolayısıyla bu dönemde âtil paralara, stoklara, altın ve gümüş yığınlarına rastlamak âdeta mümkün değildi. Hatta çoğu zaman, kadınların boyunlarındaki ve kollarındaki takılar bile bu durumdan nasibini alıyor, çarşı-pazarda ayrı bir canlılığa vesile oluyordu.

Bir ihtiyaç ânında kadınların himmetine müracaatta bulunan Allah Resûlü'nün, onlardan da infak etmelerini istemesi ve neticede ortaya bırakılan bilezik, küpe gibi zinet eşyalarının teşkil ettiği yekûn bunun en çarpıcı misalidir.

b. Mükellefiyet Olarak Zekât

Mekke döneminde genellikle iman esasları üzerinde durulduğu, ahkâma ait meselelerin –büyük çoğunluğu itibarıyla– Medine döneminde farz kılındığı hemen herkes tarafından bilinen hususlardandır. Dolayısıyla Mekke'de inen sûrelerde zekâtтан bahsedilse bile, farz bir müessese olarak bugünkü mânâda zekât, Medine'de, hicretin ikinci senesinde ele alınmıştır.

Başta da söylediğimiz gibi Mekke'de inen sûrelerin bir kısmında zekât ıstilahî anlamının dışında tezkiye ve temizlik gibi

mânâlarda kullanılmış, bazı âyetlerde ise daha önceki peygamberlerle onların ümmetleri arasındaki münasebetlerle ilgili olarak zikredilmiştir. Bununla birlikte bu âyetlerin bir kısmında, mü'minler anlatılırken, onlara ait bir sıfat olarak zekât verdiklerinden bahsedilmiştir. Başka bir âyetle de malın artması düşüncesiyle faiz olarak alınan para bulaşmış malın Allah katında bir bereketi olmayacağı için aslında artmayacağı, ancak Allah rızası gözetilerek verilen zekâtın malda devamlı artışa sebep olacağı anlatılmaktadır.¹⁵⁰ Mekke'de inen bir başka âyetle ise müşrikler kınanırken, onların ortak özellikleri olarak zekât vermemeleri ve ahireti inkâr etmeleri nazara verilmektedir.¹⁵¹

Yine Mekke'de inen şu âyetle, toprak mahsulü olan hububat ve bilhassa meyvelerden bahsedildikten sonra, *كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ* "(Bütün bu bitkilerin, ağaçların) her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiye, hasat günü de hakkını verin. Çünkü O, israf edenleri sevmeyiz."¹⁵² denilerek, bir nevi öşre hazırlık yapılması ve israfla tasadduk arasındaki farka dikkat çekilmiştir.

Habeşistan'da bulundukları sırada Cafer İbn Ebî Talib'in, Necaşî karşısındaki konuşmasında namaz ve zekâtın bahsetmesi,¹⁵³ Mekke döneminde bu ibadetler hakkındaki hazırlık aşamasının şahıslarda oluşturduğu kanaati göstermesi bakımından önemlidir. Zira zekât, daha evvel de bir münasebetle üzerinde durulduğu gibi Kur'ân'da büyük çoğunlukla hep namazla beraber zikredilmiştir. Yalnız ilk başlarda bahis mevzuu edilen namaz ve zekâtın maksat, günlük beş vakit namaz ve şartları ile nisabı belli olan zekât değil, mutlak mânâda namaz ve zekâttır. Zira o gün için bu ibadetler, birer fariza olarak yerine getirilmiyordu. Bütün bunlar bize, Kur'ân'ın, insan-

¹⁵⁰ Bkz.: Rûm sûresi, 30/39.

¹⁵¹ Bkz.: Müddessir sûresi, 74/42-44.

¹⁵² En'âm sûresi, 6/141.

¹⁵³ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1/461.

ları hidayete davet ederken kullandığı “tedricilik” metodunu, zekâtla ilgili olarak da kullandığını göstermektedir.

Evet, bu tedricilikte zekât, ilk plânda başka mânâlarda kullanılarak dikkatler onun üzerine çekilmiş, ardından önceki ümmetlerin faziletlerinden bahsedilirken o faziletlerden biri olarak zekât vermeleri zikredilmiş ve böylelikle malî mükellefiyet hususunda merak uyandırılmış, daha sonra da mü'minlerin vasıfları methedilerek kâfirlerin zekât vermedikleri üzerinde durulmuş ve mü'minin zekâttan asla vazgeçemeyeceği anlatılmıştır.

Aslında bu, Kur'ân'ın tebliğ metodudur ve dini tebliğde, insanla bütünleşmiş birçok yanlış alışkanlıkların koparılıp atılmasından; namaz, zekât ve oruç gibi bedenî ve malî güç isteyen ibadetlere kadar birçok meselede bu tedricilik prensibi esas alınmıştır. Bu ise Allah'ın, kullarına olan merhametinden başka bir şey değildir. İnsanlara, birden bire mükellefiyetlerle altından kalkamayacaklarını zannedecekleri bir atmosfere sokmadan, alıştıra alıştıra ve kendi gönül rızalarıyla huzuruna yaklaşabilecekleri yolları gösterme, ilâhî rahmetin tecellisinden başka bir şey olmasa gerek.

1. Farz Kılınması

Zekâtın, nisap ve şartlarıyla birlikte verilmesi gerekli bir vecibe olarak farz kılınması, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ancak Medine döneminde, orucun farz kılınmasından sonra ve hicretin ikinci senesinde vuku bulmuştur.

Zekâtın farziyetini anlatan birçok âyet ve hadis vardır. Bunlardan bir kısmını şöylece zikredebiliriz:

Âyetler:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ “Namaz kılın ve zekât verin.”¹⁵⁴

¹⁵⁴ Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77; Hac sûresi, 22/78; Nûr sûresi, 24/56; Mücadele sûresi, 58/13; Müzzemmil sûresi, 73/20.

“Namaz kılın ve zekât verin.”¹⁵⁵ أَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ

“Namaz kılar ve zekât verirler.”¹⁵⁶ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ

“Namazı kılar, zekâtı da verir.”¹⁵⁷ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ

“Şayet namaz kılar, zekât verirsiniz...”¹⁵⁸ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ

وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا زَكَاةً وَسَرًّا وَعَلَانِيَةً

“Namazı kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli ve açık olarak infak ederler.”¹⁵⁹

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ

“Onların mallarından sadaka al ki o sadaka vasıtasıyla onları temizleyesin, kirlerinden arındırasın. Ve onlara dua et; çünkü Senin duan, onlar için huzur sebebidir.”¹⁶⁰

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak fakirlerle, düşkünlere, zekât üzerinde çalışan (zekât toplayan) memurlara, kalbleri (İslâm’a) ısındırılacak olanlara, köle azadına, borçlulara, Allah yoluna ve yolcuya mahsustur (toplanan

¹⁵⁵ Ahzâb sûresi, 33/33.

¹⁵⁶ Bkz.: Bakara sûresi, 2/277; Tevbe sûresi, 9/5, 11, 18; Beyyine sûresi, 98/5; Bakara sûresi, 2/3; Mâide sûresi, 5/55 Enfâl sûresi, 8/3; Tevbe sûresi, 9/71; Neml sûresi, 27/3; Lokman sûresi, 31/4.

¹⁵⁷ Bakara sûresi, 2/177; Tevbe sûresi, 9/18.

¹⁵⁸ Mâide sûresi, 5/12.

¹⁵⁹ Ra’d sûresi, 13/22; Fâtır sûresi, 35/29; Enfâl sûresi, 8/3.

¹⁶⁰ Tevbe sûresi, 9/103.

zekât, ancak bu sayılan yerlere verilir). Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁶¹

Hadis-i Şerifler:

1. Başta Sahih-i Buhârî ve Müslim olmak üzere hemen bütün hadis kitaplarında zikredilen ve “Cibrîl hadisi” olarak bilinen hadislerinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine İslâm sorulunca, *الْإِسْلَامُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا* “İslâm, yalnızca Allah’a ibadet etmek, O’na hiçbir şekilde hiçbir şeyi ortak kabul etmemek, namaz kılmak, farz olan zekâtı vermek ve Ramazan orucu tutmaktır.”¹⁶² buyurarak zekâtın, İslâm’ın temel esaslarından bir vecibe olduğunu bildirmektedir.

2. İslâm’ın beş temel esasının anlatıldığı bir başka hadislerinde Allah Resûlü şöyle buyurmuştur:

بُيِّنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

“İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in, Allah’ın Resûlü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve Ramazan orucu tutmak.”¹⁶³

3. Bahreyn dolaylarında yaşayan Abdülkays topluluğu, Mudar kabilesinin tecavüzlerinden korkmaları sebebiyle Efendimiz’in ziyaretine sadece savaşların durduğu “haram aylarda” gelebileceklerini bildirmişler ve Efendimiz’den, kendilerine Cennet’in kapılarını açacak tavsiyeler istemişlerdi. Bu talepleri karşısında İnsanlığın İftihar Tablosu’nun onlara emrettiği, dinin esasları sayılan şeyler şunlardı: Allah’a iman ve Haz-

¹⁶¹ Tevbe sûresi, 9/60.

¹⁶² Buhârî, imân 37, tefsîru sûre (31) 2; Müslim, imân 5, 7.

¹⁶³ Buhârî, imân 40, ilm 25, mevâkıt 2, zekât 1, farzu’l-humus 2, menâkıb 5, edeb 98, ahbâr 5, tevhid 56; Müslim, imân 23-24, eşribe 39.

reti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) O'nun Resûlü olduğuna şehadet, namaz, zekât ve Ramazan orucu.¹⁶⁴

4. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Muaz İbn Cebel'i (radiyallâhu anh) Yemen'e gönderirken şu tavsiyelerde bulunmuştur:

*"Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Oraya ulaştığında ilk olarak onları, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in de O'nun Resûlü olduğuna davet et. Şayet bu hususta sana itaat ederlerse Allah'ın, günde beş vakit namazı farz kıldığını haber ver. Bu hususta da sana itaat ederlerse, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek bir sadakayı (zekâtı) da farz kıldığını haber ver. Şayet bu hususta da itaat ederlerse, zekâtlarını toplarken mallarının en iyilerini alma; mazlumun bedduasından da çekin. Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur."*¹⁶⁵

5. Bâdiyeden (şehir hayatından uzaktan, çölden) gelen birisi ile Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında şöyle bir konuşma geçer:

– Ya Muhammed! Bize senin elçin geldi ve senin, Allah tarafından gönderildiğini söylediğini ifade etti?

– Doğru söylemiş.

– Peki semayı kim yarattı?

– Allah.

– Bu dağları kim dikti ve bu şekilde kim tahkim etti?

– Allah.

– Semayı ve arzı yaratan ve bu dağları böyle diken adına soruyorum, seni Allah mı gönderdi?

– Evet.

– Senin elçin, günlük bize beş vakit namazın farz olduğunu söylüyor.

¹⁶⁴ Buhârî, imân 53; zekât 1.

¹⁶⁵ Buhârî, zekât 62, 40; Müslim, imân 29, 31.

– Doğru söylemiş.

– Seni gönderen adına söyle, Allah mı böyle emretti?

– Evet.

– Senin elçin, mallarımızın zekâtını vermemiz gerektiğini söylüyor.

– Doğru söylemiş.

– Seni gönderen adına söyle, Allah mı böyle emretti?

– Evet.

– Senin elçin, Ramazan orucunun bize farz olduğunu söylüyor.

– Doğru söylemiş.

– Seni gönderen adına söyle, Allah mı böyle emretti?

– Evet.

– Yine senin elçin, gücü yeten için hacın farz olduğunu söylüyor.

– Doğru söylemiş.

Bu konuşmadan sonra adam arkasını dönüp giderken, “Seni hakla gönderene yemin olsun ki, söylediğin kadarını yaparım, ne fazla ne az!” deyince, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *لَئِنْ صَدَقَ لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ* “Şayet doğru söylüyorsa mutlaka Cennet’e girer.”¹⁶⁶

Bu hadisin Sahih-i Buhârî’deki rivayetinde, gelen şahsın şu sözlerine de yer verilmiştir: “Senin getirdiğin şeylerin hepsine iman ettim. Ben kavmimin elçisiyim. Ben, Sa’d İbn Bekr kabilesinden Dımâm İbn Sa’lebe’yim.”¹⁶⁷

6. Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine biat eden sahabeden, zekât vermeleri sözünü aldığı da çok bilinen hususlardandır.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Müslim, imân 6.

¹⁶⁷ Buhârî, ilim 6.

¹⁶⁸ Bkz.: Buhârî, zekât 2; Müslim, imân, 97, 99.

Bu hadislerin yanında, hangi maldan ne kadar zekât verileceğini bildirdiği her yerde Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kullandığı ifadeler, aynı zamanda zekâtın vazgeçilmeyecek bir farz olduğunu göstermektedir ki, bu konu ileride tafsilatıyla ele alınacaktır.

Aslında burada zekâtın farz oluşuna dair daha fazla delil zikretmek mümkündür. Yalnız biz, bunların bir kısmı, konu işlenirken ve ihtiyaç anında zikredileceği için burada bu kadarlıkla iktifa ediyoruz.

n. Devletin Organizesi

Kur'ân'ın, zekâtın sarf edileceği yerlerden birisi olarak, *وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهِا* "Zekât işinde çalışanlar..."¹⁶⁹ ifadesiyle zekât memurlarına yer vermesi, bunun daha çok bir devlet organizesiyle gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Ayrıca Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Muaz İbn Cebel'i (radiyallâhu anh) Yemen'e zekât toplama vazifesiyle (âmil olarak) gönderdiğini en güvenilir hadis kaynakları nakletmektedir.¹⁷⁰

Sahabe arasındaki genel eğilim de zekâtlarını âmiller vasıtasıyla beytülmale vermek şeklindeydi. Efendimiz'in âhiret diyarına hicret etmesinden sonra da sahabe, zekâtlarını Hazreti Ebû Bekir'e ve onun âmillerine, ondan sonra da Hazreti Ömer'e ve onun âmillerine vermeye devam etmişlerdir.

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), zekât memuru olarak vazifelendirdiği sahabilerden bildiğimiz bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: Muaz İbn Cebel (radiyallâhu anh), Hazreti Ömer (radiyallâhu anh), Übey İbn Ka'b (radiyallâhu anh), Zeyd İbn Harise (radiyallâhu anh), İbnü'l-Lütbîyye (radiyallâhu anh), Mahmiye İbn Cez' (radiyallâhu anh), Ebû Râfi' (radiyallâhu anh), Kays İbn Sa'd İbn Ubade (radiyallâhu

¹⁶⁹ Tevbe sûresi, 9/60.

¹⁷⁰ Bkz.: Buhârî, *zekât* 62, 40; Müslim, *imân* 29, 31.

anh), Muhammed İbn Mesleme (radiyallâhu anh) ve Ubade İbn Samit (radiyallâhu anh).

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) ruhunun ufkuna yürümesinden ve sırasıyla Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer'in (radiyallâhu anhümâ) devlet başkanı olmasından sonra da Enes İbn Malik, Abdullah İbn Sa'di, Ebû Ubeyde İbn Cerrah ve İmran İbn Husayn gibi kimselerin zekât memurluğu vazifesini ifa ettikleri yine bilinen hususlardandır.

2. Hulefa-i Raşidin Dönemi

Allah Resûlü'nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra devlet başkanlığı vazifesini ilk olarak deruhte eden Hazreti Ebû Bekir'in (radiyallâhu anh) duruşu, zekâtın hem önemini gösterme hem de içtimâî hayatta tatbikini ortaya koyma yönüyle çok manidardır.

Değişik bahanelerle zekât mükellefiyetinden kaçmak isteyenlere karşı o, net bir tavır ortaya koymuş ve gerekirse Resûlullah döneminde zekât olarak alınan miktarın en küçüğünü bile vermeyenlere karşı savaş ilan edeceğini afak-ı âleme ilan etmiştir.

Hâdiseyi Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh) şöyle anlatmaktadır: "Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) vefatından sonra Ebû Bekir (radiyallâhu anh) hilafete geçti. Bu arada bir kısım kabileler dinden dönmüştü. (O, dinden dönenlerin yanında zekât gibi bazı mükellefiyetleri yerine getirmek istemeyen kimselere de savaş ilan etmek isteyince) Ömer (radiyallâhu anh), 'Ey Ebû Bekir! Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), 'Lâ ilâhe illallah' deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Kim 'Lâ ilâhe illallah' derse -Allah hakkı müstesna- bana karşı malını ve canını garanti etmiş olur. Hesabı ise Allah'a aittir.' dediği hâlde sen nasıl o insanlarla savaşırsın?' şeklinde itiraz etmiş, bunun üzerine Ebû Bekir (radiyallâhu anh), 'Vallahi namazla zekâtın arasını ayıranlarla mutlaka mü-

cadele ederim. Çünkü zekât, malın hakkıdır. Allah'a yemin olsun ki Resûlullah devrinde verdikleri bir oğlağı bile bana vermezlik ederlerse onları bu hareketlerinden menetmek için savaşırm.' dedi. Bunun üzerine Ömer (radiyallâhu anh), 'Allah'a yemin olsun ki bu, Allah'ın, Ebû Bekir'in kalbine hakikati ilham etmesinden başka bir şey değildir. Neden sonra ben de bunun hak olduğuna kanaat getirdim.' dedi."¹⁷¹

Hazreti Ebû Bekir'in (radiyallâhu anh), kararlılık ve dinî meselelerdeki hassasiyeti "Namaz kılarız ama zekât vermez." düşüncesini bertaraf etmiş ve böylelikle zekât müessesesi yeniden rayına oturmuştur. Onun döneminde, Hazreti Ömer, Ebû Ubeyde ve Muaykib İbn Ebî Fatıma gibi kimseler zekât organizesinde vazife almışlardır.

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde henüz çekirdek halinde olan beytülmal (devlet hazinesi), Hazreti Ömer'in (radiyallâhu anh) hilafetinde sistematize edilmiş ve belli esaslara bağlanarak sağlam temeller üzerine oturtulmuştur.

Zekât müessesesinin sistemli şekilde işletilmesi neticesinde, Hulefa-i Raşidin'in beşincisi kabul edilen Ömer İbn Abdülaziz devrinde orta tabakanın kuvvetlendiği ve zekât verilecek fakirin kalmadığını görüyoruz. Zaten Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu neticeyi gayb-aşına gözüyle çok önceden görmüş ve şu sözleriyle bunun müjdesini vermiştir:

تَصَدَّقُوا فَإِنَّهُ يَأْتِي عَلَيْكُمْ زَمَانٌ يَمْشِي الرَّجُلُ بِصِدْقَتِهِ فَلَا يَجِدُ مَنْ يَقْبَلُهَا يَقُولُ الرَّجُلُ لَوْ جِئْتُ بِهَا بِالْأَمْسِ لَقَبِلْتُهَا فَأَمَّا الْيَوْمَ فَلَا حَاجَةَ لِي بِهَا

"Tasadduk edin; zira çok yakında öyle bir zaman gelecek ki bir insan, elinde sadakası (zekâtı) ile dolaşacak da onu kabul edecek kimseyi bulamayacak. Öyle ki, birine vermek istediğinde, vermek istediği kişi, 'Şayet dün gelseydin kabul ederdim. Ama şimdi ihtiyacım yok.' diyecek."¹⁷²

¹⁷¹ Buhârî, zekât 1, İstîtâbe 3; Müslim, imân 32.

¹⁷² Buhârî, zekât 9, 16, fiten 25; Müslim, zekât 58.

Başka bir hadislerinde ise Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), mal çoğalıp sadaka verilecek kimse kalmayacağı âna kadar kıyametin kopmayacağını bildirerek bu hakikate işaret etmektedir.¹⁷³

İşte Hazreti Ömer'in torunu Ömer İbn Abdülaziz dönemi, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) müjdesini verdiği bu hâle şahit olmuştur. Zira zekât, fonksiyonunu eda etmiş ve fakir zümreyi cemiyete orta sınıf olarak kazandırmıştır. Neticesinde de normal şartlarda kimsenin zekâta ihtiyacı kalmamıştır. Alacak kimse bulunamayınca, çare olarak zekât ve sadaka vermek isteyenlerin elinde kalan parayı devlet toplamak zorunda kalmıştır.

Ömer İbn Abdülaziz hazretleri, hilafet müddetinin kısalığına rağmen adaleti temin etmiş, zulmün önünü almış ve hak sahibine hakkını ulaştırmıştır. Zira o, her gün halkının arasına bir münadi gönderiyor ve şöyle ilanda bulunuyordu: "Borçlular nerede? Evlenmek isteyenler yok mu? Fakirler nerede? Yetimler var mı? Gelsinler, onların hepsinin ihtiyaçlarını gidereyim."¹⁷⁴

C. İslâm ve Diğer Dinlerin Zekât Anlayışı Arasındaki Farklar

Buraya kadarki tarihî malumat içerisinde, İslâm'dan önceki dinlerde de zekâtın mevcudiyetinden bahsettik. Şunu unutmamak gerekir ki bugün bilinebildiği kadarıyla diğer dinlerdeki zekât anlayışı ile İslâm'daki zekât farzasının arasında bazı farklar vardır. Bu farkları şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1. İslâm'da zekât, hiç bir zaman mücerret bir iyilik veya hayır değildir. Aksine o, İslâm'ın ana rükünlerinden bir rükün, en büyük prensiplerinden bir prensip ve temel dört ibadetten birisidir. Bu sebeptir ki, onu yerine getirmeyen kişi fasık olarak nitelendirilir; farz olduğunu inkâr edenin küfrüne hükmedilir.

¹⁷³ Bkz.: Buhârî, *zekât* 9; Müslim, *zekât* 61.

¹⁷⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 9/208-209.

2. İslâm'a göre zekât, fakirlerin, zenginlerin malları üzerindeki hakkıdır. Bu hakkı, mülkün gerçek sahibi olan Allah (celâluhu) tayin etmiştir. O hakkı ödemeyi, mülküne emanetçi kıldığı, bekçiliğini kendilerine verdiği zenginler üzerine farz kılmıştır. Bu sebeple de zenginin vermiş olduğu zekâtı fakirin başına kakması veya ona karşı üstünlük taslaması asla söz konusu olamaz/olmamalıdır. Çünkü malın gerçek sahibinin emriyle verdikten sonra, kasa başındaki adamın, para verdiği kişilere karşı minnet etmeye hakkı yoktur. Yoktur zira o sadece bir tevziat (dağıtım) memurudur.

3. Zekât belirli bir haktır. İslâmiyet, müntesiplerinin vazifelerini bilmeleri ve kendilerine düşen mükellefiyeti yerine getirmeleri için, zekâtın nisabını, miktarını, sınırını, şartlarını, verilme şeklini ve zamanını bizzat kendisi tayin etmiştir.

4. Bu hak sadece vicdanlara bırakılmış değildir. Bilakis devlet, onu adaletle toplama ve hakkaniyetle dağıtma sorumluluğu ile yükümlüdür. Bu da zekât görevlileri vasıtasıyla gerçekleşmektedir. O, –tabir caizse– kudsi bir vergidir. Bunun için Kur'ân, mü'minlere zekât vermelerini emreden âyetlerinin yanında, *خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً* “Mallarından bir sadaka (zekât) al!”¹⁷⁵ âyetiyle, nübüvvetiyle beraber devlet başkanı konumundaki Allah Resûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) hitap etmiş, Efendimiz de hadislerinde, *إِنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تَوْحَدُ مِنْ أَعْيَانِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ* “Allah onların üzerine, bir sadaka vermeyi farz kılmıştır. Zenginlerinden alır, fakirlerine verilir.”¹⁷⁶ buyurmak suretiyle devletin uygulamadaki rolüne dikkat çekmiştir.

5. Devlet, bu farızayı yerine getirmekten kaçınanları, uygun göreceği cezalarla tedip etmeye yetkilidir. Bu ceza ve

¹⁷⁵ Tevbe sûresi, 9/103.

¹⁷⁶ Buhârî, zekât 1, 63, meğâzi 60; Müslim, imân 29.

tedip, mal sahibinin malının yarısını almaya kadar varabilir. Nitekim bu husus, hadis-i şerifte şu şekilde ifade edilmiştir:

مَنْ أَعْطَاهَا مُؤْتَجِرًا فَلَهُ أَجْرُهَا وَمَنْ مَنَعَهَا فَإِنَّا آخِذُوهَا وَشَطْرَ مَالِهِ عَزْمَةٌ
مِنْ عَزَمَاتِ رَبَّنَا عَزَّ وَجَلَّ

*“Kim, zekâtını, sevabını dileyerek verirse karşılığı-
nı mutlaka alır. Kim de vermezse onu ve malının yarısını,
Rabbimizin haklarından bir hak olarak alırız.”¹⁷⁷*

6. Zekâtın toplanmasında devlet gevşek veya kayıtsız davranırsa, yahut toplum bu görevi ihmal ederse, her fert, bu büyük farizayı şahsi olarak yerine getirmekle mükelleftir. Çünkü her şeyden önce zekât, İslâm’ın temel rükünlerinden bir rükündür ve Müslümanın, kendisiyle Allah’a (celle celâluhu) yaklaştığı, malını ve nefsini temizlediği bir ibadettir. Devlet onu sorumlu tutmazsa, iman ve Kur’ân mesul tutar.

7. Zekât gelirleri, sadece din adamlarının tasarruflarına terk edilmediği gibi, yöneticilerin isteklerine de, alıcı durumunda olanların arzularına da bırakılmış değildir. Zekâtın, kimlerden alınıp nerelere dağıtılacağını bizzat tespit eden Kitap ve Sünnet’tir. Zekâtın toplanması kadar dağıtılması da önemlidir. Bunun içindir ki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), zekâtın, bir beldedeki zenginlerden alınacağını ve o beldedeki fakirlere dağıtılacağını bildirmiş, böylelikle insanlar, kendilerinden çıkan zekâtın yine kendilerine döneceği inancıyla ayrı bir güven duymuşlardır.

8. İslâm’da zekât, çoğu zaman fakirin acil bir ihtiyacını giderip yoksulluğu biraz hafifledikten sonra onu tekrar fakir u zaruretiyle başbaşa bırakan mücerret bir yardımdan ibaret değildir. Aksine onun hedefi, fakirin elinden tutup onu fakir u zaruretin pençesinden kurtarmak ve hatta bir müddet sonra onu da zekât verebilecek bir konuma getirmektir.

¹⁷⁷ Ebû Dâvûd, zekât 5; Nesai, zekât 4, 7.

9.Kur'ân ve Sünnet'in farz kılıp ahkâmını vaz' ettiği zekâtın, sarf yerleri itibarıyla ruhî, ahlâkî, sosyal ve siyasal bir takım hedeflerin gerçekleşmesinde büyük bir rolü vardır. Zekât, fakirlerin yanında, kalbleri İslâm'a ısındırılmak istenenlere, kölelikten kurtulmak isteyen kölelere, borç altında kalıp ezilen borçlulara ve Allah (celle celâluhu) yoluna... harcanmaktadır.

İşte sarf alanları ve hedefleri gibi hususiyetleri açısından İslam'da zekât, diğer dinlerdeki benzeri uygulamalardan çok daha geniş alanlıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

*ZEKÂTLA GELEN
MASLAHATLAR*

GİRİŞ

Zekât, hem veren hem de alan açısından; hem fertlere hem de topluma dönük yönleriyle birçok dünyevî-uhrevî faydayı içinde barındıran bir ibadettir. İnsanlar arasında var olan ve olması kaçınılmaz bulunan farklılıklardan doğması muhtemel zararları en kestirmeden izale etme potansiyeline sahiptir. Tarih bunun en çarpıcı misalleriyle gözlerimizin önündedir. Şayet bugünün müminleri olarak bizler zekâta gerçek hüviyetiyle işlerlik kazandırabilmiş olsaydık, birilerinin iddia ettiği gibi onun, bir “burjuva sadakası” olmadığını görecektik, aksine fakirliğin ortadan kaldırılması adına nasıl müessir bir faktör olduğunu müşahade edecektik. Yine onunla dilencilerin dilencilikten kurtulduğuna şahit olacak; kimi fakirlerde biriken kin, nefret ve gayzların da eriyip gittiğine şahit olacaktık. Dahası zekât sayesinde anarşinin yollarının kesildiğini görecektik ve huzur dolu bir toplumun fertleri olarak âsûde bir hayat sürecektik.

İslâm'ın getirdiği, iktisadî hayata katkıda bulunan, ona canlılık kazandıran faaliyetler sadece zekâtтан ibaret de değildir. Nafile sadakalar, fıtır sadakası, kurban gibi ibadetler bu meyanda sayılabileceği gibi, Allah'a kurbet noktasında ifa edilen nezirler, köle azadı, vasiyet ve vakıf gibi faaliyetler de bunlara ilave edilebilir. Bunun yanında, kul ve beşer olmanın gereği olarak insandan zaman zaman zuhur edebilen yanlışlıklara takdir edilen bazı dünyevî cezaların maddî boyutlarının olması da dikkat çekicidir. Kasten Ramazan orucu bozulduğunda, zıhar yemini yapıldığında, yapılan yemine muhalif hareket edildiğinde, hac ve umrede yasaklanan bir kısım fiiller işlendiğinde ödenmesi gereken kefaretilerle, cinayet ve yaralamalarda ödenmesi gereken ceza ve diyetler de bu kabildendir.

Bütün bunlara bakılacak olursa, İslâmî bir toplumda, çok farklı vesileler kullanılarak fakire el uzatıldığı ve fakiri rencide

etmeden fakr u zaruret problemini çözmeye matuf prensiplerin yerleştirildiği görülecektir.

Kur'ân'ın, sadakalarla ilgili beyanlarının umumiyet arz etmesi, sadakada sınırlama konmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Konuyla ilgili, فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَمَا أُنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا أُنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَمَا أُنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا أُنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ *"İnfak ettiğiniz her şeyin yerine mutlaka O, başkasını verir."*¹⁷⁸

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا يُنْفِقُكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

*"Hayır adına infak ettiğiniz her şey sizin lehinizdir, size aittir. Allah'ın rızasını talep ederek infak ettiğiniz sürece, infak ettiğiniz şeyler günün birinde mutlaka size dönecektir, mükâfatını eksiksiz olarak mutlaka alırsınız da hukukunuz asla zayi edilmez."*¹⁷⁹ ve *"Hayır adına infak ettiğiniz her şeyi Allah bilmektedir."*¹⁸⁰ gibi âyetler, meselenin şumulünü göstermektedir.

Efendimiz de (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir hadislerinde, malını hak yolda harcamaya azmetmiş bir kimsenin, gıpta edilecek bir insan olduğunu söylerken,¹⁸¹ diğer tarafta, bir hurmanın yarısını tasadduk etmek suretiyle bile olsa Cehennem'den sakınmayı tavsiye etmektedir.¹⁸² Ayrıca nafile sadaka verenler için meleklerin dua etmesi¹⁸³ gibi bizzat Allah Resûlü'nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) sâdır olmuş birçok müjde bulunmaktadır ki, bunların hepsi, cemiyetten fakr u zaruret gerçeğini kaldırıp yerine huzuru ikame etmede önemli motivasyon kaynaklarıdır.

¹⁷⁸ Sebe sûresi, 34/39.

¹⁷⁹ Bakara sûresi, 2/272.

¹⁸⁰ Bakara sûresi, 2/273.

¹⁸¹ Buhâri, ilim 15; Müslim, salâtü'l-müsâfirin 266-268.

¹⁸² Buhâri, zekât 9, 10, menâkıb 25, edeb 34; Müslim, zekât 66-67.

¹⁸³ Buhâri, zekât 27; Müslim, zekât 57.

Zekâtın fert ve topluma kazandırmış olduğu faydalara geçmeden önce, kısaca ibadet müessesesi üzerinde durulması faydalı olacaktır. Çünkü zekât, İslâm'ın üzerine bina edildiği temel ibadet esaslarından birisidir. Dolayısıyla öncelikle onun bir ibadet olarak nereye oturduğunun iyi anlaşılması gerekir. Bunun için evvelâ ibadetin mânâsını açıklayacak, sonra ibadetler arasında nasıl bir bütünlük bulunduğunu göstermeye çalışacak, ardından da zekâtı müstakil olarak ele alıp onun fert ve topluma kazandırdıkları üzerinde duracağız.

1. İSLÂM'DA İBADET

A. İbadet-Ubûdiyet

Allah'ın emirlerini yerine getirme, O'na kullukta bulunma ve kulluğunun şuurunda olma mânâlarına gelen ibadet ve ubûdiyet; bazılarına göre aynı mânâyâ hamledilmiş ise de, büyük çoğunluğun nokta-i nazarı, bu kelimelerin lafızları gibi mânâlarının da ayrı ayrı olduğu merkezindedir.

İbadet, "Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini yerine getirip yaşama ve kulluk sorumluluklarını temsil etme mânâlarına gelmesine mukabil; ubûdiyet, kul olma ve kölelik şuru içinde bulunma" şeklinde yorumlanmıştır. Zaten, ibadette bulunana "âbid", ubûdiyette bulunana "abd" denmesi de açıkça bu farkı göstermektedir.

Hangi şekliyle olursa olsun kulluk, insanın şerefının rengi ve ona bahşedilmiş en büyük pâyedir. Esasındaki sürekliliği itibarıyla onu aşan ve onun önüne geçen, fakat sürekli olmayan en büyük ilâhî pâyelere bile bir mânâda faikiyeti vardır.. faikiyeti vardır ki bizler teşehhüdde, "*Eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü*" derken bu sırta parmak basıyoruz. Evet, "Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna şهادet ederim." derken, öncelikle onun

kulluğunu ifade ediyoruz. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), peygamberlik gelmeden evvel kul olduğu gibi, kulluğu, peygamberlik geldikten sonra da devam etmiştir. Ruhunun ufkuna yürümesiyle birlikte onun peygamberlik vazifesi sona erdi ama O, yine Allah'ın kuluydu.

Keza, Allah, o “Şeref-i Nev-i İnsan” ve “Ferîd-i Kevn ü Zaman”ı Miraç adı altında gökleri şereflendirmeye davet ederken, davetiyenin başına, بَعْدِهِ “kulunu”¹⁸⁴ iltifat-bahş kaydını koymuş ve O'nun ubûdiyetinin bu hususi faikiyetine işaret buyurmuştur. Hele bu gök yolculuğunda, mekânın lâmekan olduğu, cânânın o mübarek cisme can olduğu o muhteşem istikbalde, binbir tebcil arasında kulluğun çekilip öne alınması, alınıp, فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ “Kuluna vahyetti ha vahyetti.”¹⁸⁵ denmesi ne manidardır!

İbadet, tanıdığı Mevlâ'ya karşı sistemli olarak tazimat ve tekrimatta bulunmanın adıdır. İbadet, hudû ve huşû içinde Mevlâ'nın istediği şekilde yapılan kulluktur. Yani kul, alabil-diğine azimli, kararlı ve nazarını O'ndan başka bir şeye çevirmeme gayreti içinde yüzünü yerlere sürecektir, O'nun büyüklüğünü kabulün yanında kendi küçüklüğünü idrak şuuruyla; hem de gelişigüzel ve sistemsiz değil; O'ndan aldığı bir sistem ve ölçü içinde, ciddi bir huşû ve hudû ile O'na karşı tekrim ve tazim hislerini arz edecektir. Bunu yaparken de, “Ben kulum, sen Mevlâ'sın; ben köleyim, Sen Seyyidsin; ben âfâkta gezip dolaşan perişan bir varlığım, Sen ise ‘Bana ne zaman geleceksin.’ diye bekleyen Mevlâ-yı Mûteâlsin.” şuuru içinde olacaktır.

¹⁸⁴ ﴿مُبَاحًا الَّذِي أَمَرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا خَلْقَهُ لِيُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا﴾ “Bir gece vakti ‘kulunu’ Mescid-i Haram’dan, etrafına bereketler yağdırdığımız Mescid-i Aksâ’ya seyr ü sefer ettiren Zât-ı Eccl ü A’lâ’nın şanı ne yücedir! Ona orada bazı âyetlerimizi gösterdik. O iştir, görür.” (İsrâ sûresi, 17/1).

¹⁸⁵ Necm sûresi, 53/10.

İbadet, ıstılah mânâsı itibarıyla, hâlis bir niyetle ve sevap kastıyla, Allah'a kurbeti düşünerek ve yine O'nun vaz ettiği çerçevede yapılan taat demektir.

B. İbadet-Kurbet-Taat

İbadet, kurbet ve taat... bu üç tabir birbirine çok yakın kavramlardır ve çoğu zaman birbiri yerine de kullanılır. Bununla beraber bazı ulema bunların arasındaki farklardan bahseder. İbn Abidin, bu farkları şöyle zikreder:¹⁸⁶

Taat, insanın kendisi için çizilen çerçevede hareket etmesidir, emrin kimden geldiğini bilsin bilmesin, sevap niyeti olsun olmasın. Kurbet ise, sevap niyeti olmasa bile, kime kurbet kazanmak için yaptığını biliyor olmasını gerektirir. İbadete gelince, şahsın hem kime ibadet ettiğini bilmesini hem de sevap niyetiyle yapıyor olmasını iktiza eder.

Bu durumda ibadet, kurbet ve taat manasını da içinde taşır. Taat daha genel bir mânâ, kurbet ondan biraz daha özel, ibadet ise çok daha hususi bir mânâdır.

Mesela bir insanın, kendisi üzerinde enfûsî tetkiklere dalması veya fizik, kimya, astronomi gibi ilimlerle meşgul olmak suretiyle kâinat üzerinde âfâkî tefekkürde bulunması gibi faaliyetler, insana çizilen çerçeve içinde yapılan güzel, matlup bir iş mânâsına bir taat olsa bile, kurbet olmayabilir. Zira henüz bu insan Rabbini tanımıyor olabilir, belki, Yaratanının marifetine ermesi, O'nu hakkıyla tanınması ve O'na yaklaşması, girmiş olduğu böyle nurlu bir tefekkür yolculuğuna devam etmesiyle mümkün olacaktır. İbadet de olamaz. Çünkü tefekkür amelîyesi, sevap niyetine muhtaç ve bağlı olmadığı gibi belli bir şekli de yoktur.

Öte yandan İslâm'da teşvik edilen Kur'ân-ı Kerim okuma, sadaka verme, insanlara yardım etme ve akrabalık bağlarını

¹⁸⁶ İbn Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr*, 1/106.

koruma gibi güzel amellerin sıhhati de sevap niyetine muhtaç olmadığından taat ve kurbet olsalar da birer ibadet değildirler.

Görüldüğü üzere ibadet, taat ve kurbet kelimelerinin sözlük anlamları gibi istilahî mânâları arasında da bir kısım nüanslar vardır ama biz genel olarak ibadetten bahsettiğimizde, taat ve kurbeti de bunun içinde düşünürüz.

Farklı bir yaklaşımla, ibadet dediğimizde biz, insanın bütün benliğiyle, bütün duygularıyla, iç ve dış bütün havasıyla, fikrî melekeleri, his âlemi, kafası ve lisanıyla Allah'a teveccühünden ibaret olan sistemli bir hareket tarzını anlarız.

Türkçedeki “tapmak veya tapınmak” kelimeleri, ibadetin şümüllü mânâsını karşılamaktan çok uzaktır. O hâlde eski mabutlara, ilâhlara, bir kısım şahısların heykel ve resimlerine karşı yapılan saygı duruşuna dilimizde tapınma ve tapma dense bile, katiyen bunlara ibadet denilemez. Çünkü ibadet sadece, Zât-ı Ecell-i A'la'ya hasır. Onun için biz bütün namazlarımızda tekrar ettiğimiz Fatiha sûresinde, *إِيَّاكَ نَعْبُدُ* “Yalnız Sana ibadet ediyor ve yardımını da yalnız Senden bekliyoruz.”¹⁸⁷ diyoruz.

Evet, tapma ve tapınma, ibadetin o mübarek ve geniş mânâlarını taşıyamadığı gibi, her taat ve kurbet de ibadet değildir. Bilakis ibadet; aczini, fakrını, zaafını, ihtiyacını ve hiçliğini göz önünde bulundurarak; ferah, refah ve saadeti Allah'a itaat etme ve O'na yaklaşımda bilerek kemal-i tazim ve tekrimle O'na doğru yönelmenin adıdır. Allah'a karşı yapılan bu şekildeki tazim ve tekrim, bir başkasına yapılmadığı ve yapılamayacağı için, başkalarına karşı sözle veya fiille gösterilen saygı ve hürmete de hiçbir çeşidiyle ibadet denemez.

¹⁸⁷ Fâtiha sûresi, 1/5.

C. İbadette Havf-Muhabbet Dengesi

Öte yandan, bizi yaratan Hâlık-ı Âzam, bizi kendisine teveccühe sevk edecek istidat ve kabiliyetleri de içimize yerleştirmiştir. Mesela Allah'a teveccüh ettirip yaklaştıracak önemli vesilelerden biri olan muhabbet ve korku hisleri bunlardandır. İnsan bu iki duyguyu yerinde kullandığı ve gerçek sahibine tevcih edebildiği takdirde, bunlar onun için saadet ve huzur kaynağı olacaktır. Zira Allah korkusuyla kalbi tir tir titreyen ve ümitlerinin temelinden yıkılacağı endişesini taşıyan kimse, bu sıkıntılardan kurtulma adına yine Allah'a müracaat edecektir. Aslında, insanı Allah'a yönlendiren böyle bir korkunun derinliklerinde büyük bir lezzet vardır. Korkuda bu kadar lezzet olursa, muhabbetin lezzetini varın siz düşünün.

Allah'a kulluk, böyle büyük bir korkunun yanında, aynı zamanda büyük bir muhabbetle yapılır. Esasında ibadet dediğimiz vazife de bir bakıma birbirine zıt gibi görünen bu duyguların karışımından ibarettir. Zira kulluğun içinde, hem korkudan ummanların çağladığını hem de muhabbetin dalga dalga mevceldiğini; hem derin bir saygının ruhu sardığını hem de sınırsız bir huzurun esip durduğunu müşahade ve mülâhaza etmek mümkündür.

Acziyetini ve küçüklüğünü idrak edemeyen, rahmet ve ümidin ne kadar kıymetli olduğunu bilemeyen talihsizler, ibadetin neşvesini kavrayamazlar. Evet, ibadetin ruhunda hem yüzü yere sürme, Allah'ın rahmetine bel bağlama ve ümitlenme hem de ümitle beklediği şeyleri kaybetme endişesiyle tir tir titreme vardır. Endişeyle neş'eyi bir araya getirdiğiniz zaman, Mevlâ'nın huzurunda olduğunuza inanabilir, havf-reca dengesini kurmuş sayılabilirsiniz. Bu sebeptir ki burnunu dikip gezen mütekebbirler, korku nedir bilmeyen nikbinler, kuruntulara bağlananlar, ümitsizlik içinde yaşayan me'yuslar ve kulluk şerefindeki ulviyetin ne

demek olduğunu idrak edemeyen zavallılar hiçbir zaman bu neşve ve bu huzuru duyamazlar.

D. İbadette Niyet ve Hakk'a Teveccüh

Allah'a yapılan kullukta dengeli ve ölçülü olmak ve aynı zamanda O'nun tayin buyurduğu kıstaslara uygun hareket etmek elzem olduğu gibi, sahih bir niyet, ihlas ve gönlün yalnız O'na teveccüh etmesi de şarttır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *رُبَّ ضَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إِلَّا الْجُوعُ وَرُبَّ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلَّا السَّهَرُ* "Nice oruç tutanlar vardır ki oruçlarından yanlarına kalan sadece açlık ve susuzluktur ve gecelerini ibadetle geçiren niceleri de vardır ki ibadetlerinden yanlarına kalan sadece uykusuzluktur."¹⁸⁸ buyurmuştur.

Evet, gönlün, sadece ve sadece O'na teveccüh etmesi gerekir. O düşünülmeden verilen zekât, zekât olmadığı gibi sadaka da sadaka değildir; bunlar sadece malın bir yerlere harcanmasından ibarettir. Keza O'nun maksud olmadığı emri bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l münker görünümündeki aktiviteler, çoğu zaman diyalektik yapmak ve insanları demogoji ile ilzam etmeye çalışmaktan öteye bir şey ifade etmez. O'nun maksud olmadığı bir mücadele, gösteriş ve alayıştan ibarettir; servet ve sâ mânâ heder etmektir. O hâlde ibadet sadece Allah için yapılmalıdır. Zaten ibadetten gözetilen asıl gaye de, Allah'ın rızasını kazanmaktır. Abd, sadece Mabud'una teveccüh etmeli ve kulluğunu sadece O'na has kılmalıdır.

Mü'min, ibadetini yaparken, gönlü şu duygu ve düşüncelerle dolu olmalıdır: "Senin izzetini düşünerek zilletimle; azametini düşünerek hakirliğimle huzuruna geldim. Kimseye bel kırmayan, boyun bükmeyen ben, Senin için belimi de kınıyor, boynumu da büküyorum. Gururumu, Sana yapılan secdenin

¹⁸⁸ İbn Mâce, sıyâm 21; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/373.

derinliğiyle ayaklar altına alıyor ve yüzümü yerlere sürüyorum. Çünkü Sen bana bir kalb, bir akıl, bir irade, bir şuur verdin ve bunları vicdanıma rükün yaptın. Vicdanım Sana karşı minnet ve senalarını eda etmek istiyor. Bütün kâinat şahit olsun ki ben, kulum ve işte bununla şeref duyuyorum.”

Hazreti Mevlâna, –kendisine izafe edilen bir sözde– söz sultanlığı, zamanı aşmışlığı ve baş döndüren derinlikleriyle değil, kulluğuyla övünür, kulluğuyla coşar ve şöyle haykırır:

“Kul oldum, kul oldum, kul oldum!

Ben Sana hizmette iki büklüm oldum.

Kullar azad olunca şad olur;

Ben Sana kul olduğumdan dolayı şad oldum.”

E. İbadetlerde Bütünlük

İslâm, sistem olarak bir bütündür, parçalanamaz. Onun bir kısmını alıp diğer bir kısmını kabul etmemek mümkün olmadığı gibi, onun diğer beşer sistemlerine monte edilmesinin de imkânı yoktur. İslâm’ın, bütünüyle parçalarının kendisine ait olması lazımdır. Zira İslâm, her ne kadar başka kültürlerden, bilgi kaynaklarından istifade etmeyi yasaklamasa, bilakis tavsiye etse de, onun sadece iktisadî sistemini alıp başka bir sisteme monte etmek veya bir başka sistemden bir bölümünü ona yamamaya çalışmak, yabancı bünyeye kendi karakter ve özelliklerini taşımayan organ nakletmek gibidir. Dolayısıyla bunlar asla kalıcı olamazlar. Bir süre sonra bünyede doku uyumsuzluğu baş gösterir. Akabinde de vücut, onları kabul etmez ve dışarı atar.

İslâm beş temel esasa dayanır. Bunlar olmadan ve yaşanmadan İslâm’dan ve İslâmî sistemden bahsetmek mümkün değildir. Sadece Mekke devri gibi bir kısım geçiş dönemleridir ki, insanların kalbinde iman esasları oturaklaşacağı âna kadar; başka bir deyişle fertler, Allah’tan gelecek emirlere hazır

olacakları zamana kadar bu temel prensiplerle mükellef tutulmamışlardır. Ama iman bazında oturaklaşma temin edildikten sonra bu beş temel esastan asla taviz verilmemiş ve verilemeyeceği de fiilen gösterilmiştir.

İslâm'ın şartları olarak bilinen bu beş temeli Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellern) şu hadisleriyle anlatmaktadır: *"İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in de Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet, namaz kılmak, zekât vermek, hac ve Ramazan orucu."*¹⁸⁹

Bunların her birinin tekeffül ettiği hususlar ayrı ayrıdır ve ancak hepsi tamamıyla yerine getirildiği zaman İslâm'dan beklenen semere tam olarak elde edilmiş olacaktır.

Dolayısıyla bu beş temel esastan birisi yerine getirilmediği zaman gerçek mânâda bir İslâmiyet'ten bahsetmek mümkün değildir. Fertlerden, bir bütün olarak İslâm'ı yaşamaları istenmektedir. Zira bu beş temel esasın her biri, diğerinin de lüzumuna şahittir. Aksi durum yani bunlardan birini dahi kabul etmemek ise, diğerleri hakkındaki imanın da sıhhatine dokunan bir husustur.

F. İbadet Olarak Zekât

İbadetler, bilinegeldiği üzere sadece bedenle yapılan, sadece malla yapılan ve hem mal hem de bedenle yapılanlar olmak üzere üç nevidir. Namaz ve oruç gibi ibadetler bedenle; zekât malla; hac ise hem beden hem de malla eda edilen birer ibadettir. Namaz ve oruç gibi ibadetlerin de mâlî bir kısım yönlerinden bahsetmek mümkün ise de, burada doğrudan konumuz olmadığı için şimdilik geçiyoruz.

Zekât, İslâm'ın rükünlerinden önemli bir ibadettir. Malının zekâtını veren kul, Allah'ın emirlerine imtisal etmiş, O'na itaatini ortaya koymuş ve aynı zamanda mükellefiyetini de eda

¹⁸⁹ Buhârî, *imân* 1, 3; Müslim, *imân* 19-22.

etmiş demektir. Bunun neticesi olarak o, dünyada malında berekete, ukbada da ilâhî mükâfata nail olacaktır.

Ancak bu para veya mal verme ameliyesinin ibadet olabilmesi için, verenin, Allah rızası için zekât niyetiyle vermesi, zekâtın asgarî oranlarını gözetmesi ve zekâtını Kur'ân'da tayin edilen yerlere vermesi/ulaştırması gerekir. Bütün bunlara riayet edildiğinde zekât ibadeti yerine getirilmiş olur.

Bu yönüyle zekât, başka bazı şartlar ve kıstaslarla fertlerin vermekle mükellef tutuldukları vergilerden farklılık arz eder. Neticede her iki durumda da halktan para veya mal toplanması itibarıyla aralarında bir kısım benzerlikler bulunsa bile, aralarında önemli farklılıklar olduğu da muhakkaktır. Bir kere zekâtta kaynağın kudsiyeti söz konusudur. Zira onu emreden Allah'tır. Cenab-ı Allah'ın isteği doğrultusunda malından infakta bulunan kimse, itaatinin neticesi olarak uhrevî mükâfata hak kazanmış ve Allah'a yaklaşmış olacaktır.

2. ZEKÂTIN EHEMMİYETİ

Gerek Kur'ân ve hadislerin bu noktadaki beyanlarından, gerekse önceki dinlerin âsârından anladığımıza göre zekât, namazla birlikte bütün semavî dinlerde mevcut olan çok ehemmiyetli bir ibadettir. Her peygamber, mahiyetinde farklılık olsa bile ümmetine zekâtı emretmiştir. Geçmiş peygamberlere verilen kitap ve sayfaların hepsi elimizde olmasa bile, mevcut olanlardan hareketle bu kanaate varmak mümkündür. Giriş bölümünde bu konuyla ilgili geniş sayılabilecek malumat verildiği için detaylarına girmeden ilgili yere havale ediyoruz.

Kur'ân-ı Kerim, zekâtı anlatırken onu hep namazla birlikte zikretmiş ve böylece onun vazgeçilmez bir rükün olduğunu vurgulamıştır. Kur'ân'ın namazdan sonra en çok zikrettiği iba-

det zekâttır ki bu, Cenab-ı Hakk'ın zekâta verdiği ehemmiyeti anlatması bakımından önemlidir. Nitekim, bu konuya da daha evvel temas etmiştik.

Ayrıca Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), zekât farızasını, İslâm'ın, üzerine bina edildiği beş temelden birisi olarak sayması, ayrıca hangi eşyadan ne kadar zekât verileceğini bizzat beyan buyurması ve ısrarla bunun takibini yapması; vazifeleri sadece zekât toplamak olan memurların tayin edilmesi ve bunlara da zekât olarak toplanan miktardan pay ayrılması, aynı zamanda bu takdiri bizzat Kur'ân'ın yapması da zekâtın ne kadar önemli bir ibadet olduğunu göstermesi bakımından yeterlidir.

Bir kez daha ifade edelim ki, zekât müessesesinin olduğu bir toplumda fakir kalmaz. Zekâtın bir müessese olarak dinin getirdiği esaslara uygun şekilde işletildiği dönemlerde içtimâî olarak zenginlik yaşanır ki, zekâtın bu semereyi verdiğine, değişik dönemleri itibarıyla tarih de şahadet etmektedir.

Ayrıca Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), الرَّكَّاءُ قَنْطَرَةُ الْإِسْلَامِ “Zekât, İslâm'ın köprüsüdür.”¹⁹⁰ buyurmuş ve içtimâî hayattaki tabiî farklılaşmanın, zekât gibi bir köprüyle makul bir seviyeye çekileceğine işaret etmiştir. Zira zekât bir köprü gibi, zenginle fakirin arasında bir bağ kurar; zengini fakire, fakiri de zengine yaklaştırıp aradaki buzları eritir.

Aslında değişik yönleriyle bütün ibadetlerin toplum içindeki ayrışmaları belli ölçülerde asgari seviyeye indirdikleri bir hakikattir. Namaz, oruç ve haccın böyle bir fonksiyonu olduğu gibi zekâtın da vardır. Dahası zekât, zengin ile fakir arasındaki mesafeyi en aza indiren çok dinamik bir sistemdir. Fakirden zengine karşı olabilecek muhtemel kin, nefret ve kıskançlık gibi tavırlar zekât formülüyle regüle edilirken, zenginin kibir

¹⁹⁰ et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsat 8/380; el-Kudâî, Müsnedü's-Şihâb 1/183.

ve gurur gibi sevimsiz duygulara kapılarak fakir üstünde sulta kurması da yine zekâtla önlenmekte ve böylece toplumda sulh ve sükûn temin edilebilmektedir.

3. ZEKÂTIN FERT VE TOPLUMA KAZANDIRDIKLARI

Zekât, eda edilmesi gerekli bir fariza olmasının yanında, tatbik edildiğinde birçok problemi kendiliğinden halledecek büyük bir kuvvete sahiptir. O, bu özelliği itibarıyla hem vereni hem de alanı maddî-mânevî huzura sevk eder. Böylesi fertlerden müteşekkil bir toplum da bir huzur cemiyeti hâline gelir. Zira bu toplumda zengin, kendi üzerine düşeni yapmış, fakir de Allah'ın kendisi için takdir ettiği hakkı elde etmiştir ve böylece olması muhtemel birçok içtimâî huzursuzluğun önü alınmıştır. Zekât gibi bir sosyal dayanışmanın uygulama sahâsı bulamadığı cemiyetlerde karşılaşılacak hazin tablolara ise koskoca bir dünyanın acınası hâli buna en canlı misaldir!

Zekât, zengine mal ve mülkün hakiki sahibini hatırlatmakta, Allah'ın mülkünden bir tevziat (dağıtım) memuru gibi verirken, fakire yukarıdan bakma gibi yanlış mülâhazalardan zekât vereni korumaktadır. Ayrıca fakirin, zenginlerin kapısına gidip el açmasının önüne geçilmiş, fakirlik yerinde tespit edilerek ihtiyaçlar giderilmiş olmaktadır.

Böyle bir ortamda zengin, Allah'ın kendisine verdiği mülkte yine Allah'ın istediği şekilde tasarruf etme imkânına sahip olduğu için ellerini açar ve “Bana verdiğin malı, Senin istediğin yerlerde tasarruf imkânı da verdiğin için Sana hamd ederim Allahım! Zira mülk Senin olduğu gibi hamd de Sana aittir.” diyerek şükürünü Rabbine takdim eder.

Zekât, Allah'la irtibatı ciddi ve sağlam tutmanın bir ifadesidir. Her şeyden önce insan, ibadetlerinde başını secdeye koyup, *سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى* “Senin şanın ne yücedir! Seni bütün

noksanlıklardan tenzih ederim.” dediğinde, bir kudsi hadis-i şerifin ifadesiyle, Allah (celle celâluhu) ona yaklaşır ve onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli.. olur.¹⁹¹ Aynı şekilde, hâlis niyeti ortaya koyup, canın yongası dediğimiz malını gerçek sahibine vermekle kulun ulaşacağı mertebeleri kestirmek de mümkün değildir. Bu ancak, gizli-açık her şeyin ortaya dö-küldüğü ahiret gününde belli olur.

Bu yönüyle zekât, malı-mülkü, hakiki mâlik ve melikine iade etmek suretiyle ebedileştirmenin adıdır. Bununla insan, sahip olduğu mülkü yeri ve zamanı geldiğinde tereddütsüz verebildiğini göstermekte ve kalben dünyayı terk ettiğini anlatmaktadır.

A. Zekâtın Ferde Kazandırdıkları

Zekât, çok yönlü bir ibadettir; onunla fertler, bir taraftan vazifelerini eda ederlerken, diğer taraftan da maddî ve mânevî birçok arızadan korunmuş olurlar. Zekâtın ferde kazandırdıklarıyla ilgili şunları söyleyebiliriz:

1. Veren Açısından

Dünya tohum atma yeridir. Atılan tohumun hasadı, ahiret yurdunda gerçekleşecektir. Bu dünya cehd, hasbîlik ve diğergâmlık yurdu olmasına mukabil, bu civanmertliklerin karşılığının eksiksiz verileceği yer ise ahirettir.

Mal kelimesinin –bir tevcihle– “meyl”den türediği düşünülecek olursa, ona fitrî bir meyille bağlı bulunan insan, canının yongası malından tasaddukta bulunduğunda, Allah’ın bizden istediklerini, nefsinin arzu ve isteklerine tercih etmiş olacaktır. Böyle bir tercihin mükafatı ise ancak görüldüğünde anlaşılacak bir değere sahiptir.

¹⁹¹ Buhârî, *rikâk* 38; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 6/256.

Böyle bir tercihle eda edilen zekâtın, onu verene kazandırdıklarını birer başlık altında şöyle sıralamamız mümkündür:

a. Allah'a Yaklaştırır

Kul, Rabbinin kendisi için takdir buyurduğu zekât mükellefiyetini yerine getirmekle O'na yaklaşma yoluna girmiş demektir. Yukarıda da işaret edilen kudsi hadis bu kurbeti şu şekilde açıklar:

وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ، وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالتَّوَافُلِ حَتَّىٰ أَحِبَّهُ فَإِذَا أَحَبَّهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا وَإِنْ سَأَلَنِي لِأَعْطِيَنَّهُ وَلَئِنْ اسْتَعَاذَنِي لِأُعِيذَنَّهُ

“Kulumun bana kurbet yolunda yapacağı en güzel ve önemli şey, benim kendisine farz kıldığım ibadetlerdir. Farzlardan sonra nafile ibadetler de eda etmek suretiyle Bana yaklaşılmaya devam eder, neticede ben onu severim. Sevdiğim bir kulumun da işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey isterse veririm, Bana sığınırsa sığındığı şeyden onu muhafaza ederim.”¹⁹²

Zekâtın kalbî ve ruhî hayatımız açısından Allah'a yaklaştırıcılığı, farz bir ibadet olmasının yanında, aynı zamanda hiss-i semahatin de (cömertlik) bir ifadesi olması itibarıyladır. Zira Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellam) şu hadislerinden anladığımız gibi cömertlik, insanı Allah'a yaklaştıran en önemli hususlardan biridir:

السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ
وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللَّهِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ

¹⁹² Buhârî, rîkâk 38; Ahmed İbn Hanbel, el-Müsned, 6/256.

وَالْجَاهِلُ السَّخِيَّ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ عَابِدٍ بَخِيلٍ

“Cömert; Allah’a yakın, Cennet’e yakın, insanlara yakın, Cehennem’den uzaktır. Cimri ise Allah’tan uzak, Cennet’ten uzak, insanlardan uzak, Cehennem’e yakındır. Cimri âbiddense, cömert cahil Allah katında daha sevimlidir.”¹⁹³

Cömertlik, Allah’ın “Cevâd” (Cömert) ismiyle rezonansa geçmenin adıdır. İnsan, yaptığı işlerde ne ölçüde esma-i ilâhiye ile münasebet hâlinde ise, neticede elde ettiği faydalar da aynı nispette olacaktır. Bir hadislerinde Allah Resûlü (sallâllâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ اللَّهَ جَوَادٌ يُحِبُّ الْجَوَادَ وَيُحِبُّ مَعَالِيَ الْأَخْلَاقِ وَيَكْرَهُ سَفْسَافَهَا

“Allah’cömerttir, cömert olanı sever, yüksek insani vasıfları sever, süfli huyları sevmez.”¹⁹⁴

Kur’ân-ı Kerîm, Allah’tan uzaklığın remzi olan şirk batallığına sapmışları zikrettiği bir yerde onların ayırıcı sıfatları olarak, ahirete inanmamalarının yanında zekât vermemelerini zikreder:

وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ * الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ

“Müşriklerin vay haline! Zekât vermez, ahirete de inanmazlar.”¹⁹⁵

Vermek Allah ahlâkıdır. Allah ahlâkıyla ahlâklanmak ise, her zaman ve her yerde ayağın daima sağlam zemine basılması demektir.

Demek ki zekât, fakiri zengine yaklaştırdığı gibi zengini de Ganiyy-i Mutlak olan Allah’a yaklaştırmakta, kul ile Rab arasındaki münasebeti de temin etmektedir.

¹⁹³ Tirmizî, *birr* 40; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-eusat* 3/27.

¹⁹⁴ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 5/332.

¹⁹⁵ Fussilet sûresi, 41/6-7.

b. Zekât Bir Yatırımdır

Dünya hayatının çalışma, tohum ekme ve çabalama yeri olduğu üzerinde bir nebze durmuştuk. Bütün bunların tasta-mam karşılığının verileceği yer ise, şüphesiz ahiret âlemidir. Orada Allah'ın şaşmaz ve şaşırtmaz terazileri işleyecek ve herkes burada yaptıklarının karşılığını mutlaka görecektir. Burada hayırlı işler yapıp yümünlü bir hayat sürenler ora-da hayırlara gark olurken, hep şerrin peşinde dolaşıp şirret-liği fazilet sayanlar da şerirlerle beraber Cehennem'in şera-relerinde çığlık çığlık yardım feryatlarında boğulacaklardır. –Öyle bir duruma dūçar olmaktan Rabbim muhafaza buyur-sun– Kur'ân'ın ifadesiyle;

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

“Her kim zerre miktar hayır işlerse, mutlaka orada onu görecektir. Zerre kadar şerre bulaşan da orada onu mutlaka görecektir.”¹⁹⁶

Mademki dünya çalışma, hâlis, katışıksız amellerde bulun-ma ve cömertlik sergileme yeridir. Öyleyse fırsat geçmeden sahip olduğumuz imkânları bu istikamette kullanmalı ve bütün bu civanmertliklerin karşılığının verileceği bir günün mutlaka geleceği inancıyla ahiret adına yatırımlar yapmalıyız.

Madem Kur'ân'ın ifadesiyle, yaptıklarımızın karşılığını orada tastamam görecektir ve ahiret hayatımız adına kazanç uf-kuna ulaşacağız. Öyleyse bugünden elimizi tez tutup, malımız-la ahiret hayatımız için bir şeyler takdim etmeli ve orası adı-na yatırımlarımızı sağlam yapmalıyız. Bunun yolu da Allah'ın bize ihsan ettiği imkânlarla elde ettiğimiz mallarımızın bir kıs-mını, yine O'nun istediği yerlere harcamaktan geçmektedir. İşte zekât, ahiret adına böyle büyük bir yatırımın ifadesidir.

¹⁹⁶ Zilzâl sûresi, 99/7-8.

c. Cimriliği Ortadan Kaldırır

Mal sevgisi ve cimrilik duyguları, diğer duygular gibi, belli hikmetler için insan fıtratına konulmuştur. İnsan, sahip olduğu latife ve duyguları yerinde kullandığı takdirde önemli faydalar elde edecek olsa da, bu konuda ifrat ve tefrite düştüğünde kendisi için önemli kayıpların söz konusu olacağı bir yola girmiş olacaktır. İnsanın mala düşkün yaratılmasını da bu çerçevede düşünebiliriz.

Kur'ân, وَأَخْضَرَتِ الْأَنْفُسَ الشَّحَّ *"Nefislere, "şuhh" (hırs, mal sevgisi) yerleştirilmiştir.*"¹⁹⁷ şeklindeki âyetiyle, dünya nimetlerine tamahın, hırsın, cimriliğin insanın mayasına yerleştirildiğini bildirmektedir. Fakat bu duygu, insana, malını koruması ve maliyla mülküyle dünyayı imar etmesi için verilmiştir. Evet, bu duygu, Rabbimiz tarafından takdir buyrulan sınır ve çerçeve içinde değerlendirildiği sürece dünyalar imar olur. İfrat ile sınırını aştığında ise nice ümranların yıkılmasına sebebiyet verir. Dünyaya karşı aşırı hırsları sebebiyle helâk olan geçmiş ümmetlerin durumu dediklerimizi teyit eden birer ibret örneğidir. Bu noktada Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

إِيَّاكُمْ وَالشَّحَّ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالشَّحِّ أَمَرَهُمْ بِالْبُحْلِ فَبَحِلُوا
وَأَمَرَهُمْ بِالْقَطِيعَةِ فَقَطَعُوا وَأَمَرَهُمْ بِالْفُجُورِ فَفَجَرُوا

"Dünya malına karşı hırslı olmaktan sakının. Çünkü sizden öncekiler, bundan dolayı helâk oldular. Mal hırsı onları cimriliğe sevk etti de vermeleri gerekli olanı vermediler; akra-balık bağlarını kesmeye sevk etti de kestiler; yine fışk u fücura, günah işlemeye sevk etti, onlar bunu da yaptılar."¹⁹⁸

Zekâtın emredildiği âyetlerden birinde, خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً

¹⁹⁷ Nisâ sûresi, 4/128.

¹⁹⁸ Ebû Davud, zekât 46.

تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا “Onların mallarından sadaka al ki o sadaka vasıtasıyla onları temizleyesin, kirlerinden arındırasın.”¹⁹⁹ ifadesi vardır. Bu âyetten hareketle zekâtın, fakiri kin ve nefret gibi duygulardan, zengini de cimrilik hastalığından temizleyeceğini söylemek mümkündür.

Kazanç içinde başkalarının da hakkının bulunduğu düşüncesini kabul ettiren zekât müessesesi, aynı zamanda insandaki maddeperestlik duygusunu da temizler. Gerçek mülkün sahibini idrakla insana, “Allah’ın mülkünden yine Allah’ın emriyle, O’nun tayin ettiği yerlere veriyorum.” dedirtir ve böylelikle cimrilik fikrini ortadan kaldırır. Bir insandan cimrilik düşüncesinin uzaklaşması ise, onun Allah’a yaklaşmasını, kurtuluşunu netice verir. Zira Allah şöyle buyurur:

وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Kim nefsinin hırslarından, cimriliğinden kurtulursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”²⁰⁰

Bunun aksine, Cenab-ı Allah’ın bize ihsan ettiği nimetleri başkalarıyla paylaşmamak ise, insanın ebedî hayatı adına tehlikeli bir zeminde dolaşması demektir ki,

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Allah’ın kendilerine lütfu ile bol bol verdiği nimetlerde cimrilik edip harcamayanlar, sakın bu hali kendileri için hayırlı sanmasınlar. Hayır! Bu, onların hakkında şerdir. Cimrilik edip de vermedikleri malları, kıyamet günü boyunlarına dolandırılacaktır. Göklerin ve yerin mirası Al-

¹⁹⁹ Tevbe sûresi, 9/103.

²⁰⁰ Teğâbûn sûresi, 64/16.

lah'ındır (Bütün mülk O'na aittir ve O'na kalacaktır). Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."²⁰¹ mealindeki âyet bu akıbeti hatırlatmaktadır.

d. Rahmete Vesiledir

Zekât, kulu Rabbine yaklaştırmasının yanında O'nun rahmetine nail olmaya da en büyük bir vesiledir. Malumdur ki Allah'ın (celle celâluhu) rahmetine en çok nail olanlar, O'nun emirleri doğrultusunda hareket edenlerdir. Başkalarına merhamet edip ihtiyaçlarını gidermek, ilâhî rahmete çıkarılmış bir davetiyedir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ اَرْحَمُوا مَنْ فِي الْاَرْضِ يَرْحَمَكُمُ مَنْ فِي السَّمَاءِ

"Birbirlerine merhamet duygularıyla muamele edenlere Rahmân merhamet eder. (Öyleyse) siz, yeryüzündekilere merhamet edin ki Allah da size merhamet etsin."²⁰² derken bu hakikati ifade etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, zekâtın, Allah'ın rahmetini celbettiğini şu ifadeleriyle anlatır:

وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ

"Rahmetim her şeye şamildir. Onu, takva dairesinde yaşayanlara, zekât verenlere ve âyetlerimize inananlara nasip edeceğim."²⁰³

Buna benzer diğer bir âyet-i kerime de şu şekildedir:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

²⁰¹ Âl-i İmrân sûresi, 3/180.

²⁰² Ebû Dâvud, edeb 58; Tirmizî, birr 16.

²⁰³ A'râf sûresi, 7/156.

“Namazı kılın, zekâtı verin, Resûle de itaat edin ki, merhamete mazhar olasınız.”²⁰⁴ Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, şu hadisleriyle yoksulun elinden tutmanın, zayıflara, muhtaçlara yardım etmenin, anne-babaya infakta bulunmanın Allah’ın rahmetine vesile olduğunu ifade buyurmuştur:

أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ نَشَرَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ رَحْمَتَهُ وَأَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ: مَنْ آوَى مِسْكِينًا وَرَحِمَ الضَّعِيفَ وَزَفَقَ بِالْمَمْلُوكِ وَأَنْفَقَ عَلَى الْوَالِدَيْنِ

“Şu dört özelliği kendisinde toplayanı Allah (celle celâluhu) rahmetiyle kuşatır ve onu Cennetine kor: Yoksulu koruyan, zayıfa merhamet eden, köleye yumuşak davranan ve anne-babasının ihtiyaçlarını karşılayan.”²⁰⁵

Aynı zamanda zekât, belâ ve musibetlere karşı bir siperdir ki, bu da rahmet-i ilâhiyenin ayrı bir tecellisidir. Zekât farzasının yerine getirilmediği durumlarda, Allah’ın rahmetinin de kesileceğini yine Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bildirmektedir:

لَمْ يَمْنَعْ قَوْمٌ زَكَاةَ أَمْوَالِهِمْ إِلَّا مُنِعُوا الْقَطْرَ مِنَ السَّمَاءِ وَلَوْ لَا الْبَهَائِمُ لَمْ يُمْطَرُوا

“Mallarının zekâtını vermeyen topluluğa semadan rahmet kapıları kapanır, bir damla yağmura hasret kalırlar. Şayet masum hayvanlar da olmasaydı onların yağmurdan hiç nasipleri olmazdı.”²⁰⁶

Demek oluyor ki hem dünya hem de ukba adına Merhameti Sonsuz’un rahmetini celbedecek en önemli hususlardan birisidir zekât. Zekât müessesesinin bulunduğu yere ilâhî rahmet sağanak sağanak gelir. Olmadığı yerler ise bir damla rahmete muhtaç gider.

²⁰⁴ Nûr sûresi, 24/56.

²⁰⁵ el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru’l-usûl, 4/50.

²⁰⁶ İbn Mâce, fiten 22.

e. Zekât Temizliktir

Zekâtın kelime anlamı, ‘temizlik’ tir. Evet, zekât umumi bir temizliktir. Zekâtın farziyetini bildiren âyet, bu temizlenmeyi hedef olarak gösterir:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ

“Onların mallarından bir sadaka al ki bu sadaka vasıtasıyla onları temizlemiş, kirlerinden arındırmış olasın. Ve onlara dua et. Senin hakkındaki duan, onlar için huzur vesilesidir.”²⁰⁷

Evet, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), mü'minlerden aldığı sadaka ve yaptığı dua ile onları maddî-mânevî kirlerden temizlemiş ve onlara, maddî-mânevî huzura giden yolları açmıştır.

Zekât, çok yönlü bir manevi temizlenmenin adıdır. Onunla hem zekâtı verilen mal, hem veren hem de alan muhtemel pek çok kirden arınmış olur.

Bir hadiste Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) zekât ve sadakanın başta kendisi olmak üzere bütün âline (soyuna) haram olduğunu bildirdiği yerde, إِنَّ هَذِهِ الصَّدَقَاتِ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ لَا تَجْلُ لِمُحَمَّدٍ وَلَا لِآلِ مُحَمَّدٍ “Şüphesiz ki bu zekât ve sadakalar, insanların kirlerinden ibaret olup onlar, Muhammed’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve O’nun ailesine helâl değildir.”²⁰⁸ demekle dolaylı olarak insanların elinde bulunan malların kirini sadaka ve zekâtın temizleyeceğine işaret etmektedir.

Yine Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَفْرِضِ الزَّكَاةَ إِلَّا لِيُطَيَّبَ مَا بَقِيَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ

²⁰⁷ Tevbe sûresi, 9/103.

²⁰⁸ Müslim, zekât 167; Ebû Dâvûd, harac 20; Nesâî, zekât 95.

malınızın geri kalanını temizlesin diye farz kıldı."²⁰⁹ derken de aynı noktaya dikkat çekmektedir. Bu demek ki, zekâtı verilen mal, bu kirli kısım ayrıldıktan sonra temiz hâle gelmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi zekât veren şahıs, Kur'ân ve hadislerde çirkinliği ortaya konan mal sevgisi, dünya hırsı, cimrilik gibi hastalıklardan kurtulmakta ve böylece bunlar sebebiyle gelen günahlardan temizlenmiş olmaktadır. Ayrıca zekât, dünyada ebedî kalma ve devamlı mal biriktirme gibi duygularla beslenen tûl-i emeli de ortadan kaldıran önemli bir faktördür.

Alan el durumunda bulunan kimseler de zenginlere karşı içlerinde beslemeleri muhtemel kin ve nefreti, cömertlik hissiyle coşup kendilerine el uzatanların bu civanmertlikleri karşısında eritirlerken, aynı zamanda Allah'a isyan duygularının yeşermesine müsait bir iklim olan fakirlikten ve muhtemel bir psikozdan kurtulmuş olurlar.

f. Malı Bereketlendirir

Zekâtı verilen mal zahiren eksiliyor gibi görünse de aslında Rahmeti Sonsuz'un bereketine mazhar olduğu için artar. Zira bütün kevn ü mekân elinde olan Allah (celle celâluhu), zekâtını veren insana malını artırma yollarını ilham eder ki, bu hükmü destekleyen –bilhassa esnaf arasında meşhur olmuş– birçok misal ve mesel vardır. Evet, kalbler elinde olan Allah (celle celâluhu), istediği ve hikmeti iktiza ettiği zaman kalbleri, emrini yerine getirip zekâtını veren kimselere meylettirir de o insanın ticaretinde sürpriz canlanmalar görülür.

Dahası, zekât ve sadaka olarak verilen miktarın malı eksiltmeyeceğini, bilakis artıracığını Cenab-ı Allah vaat buyurmuştur:

²⁰⁹ Ebû Dâvud, *zekât* 32; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/567, 2/363; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/83.

وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبِّا لِيَرْبُؤَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ

"Mallarınızın artması için alıp verdiğiniz faizin Allah katında artırdığı bir şey yoktur. Fakat Allah'ın rızasını dileyerek zekât verenlere gelince işte onlar, (sevap ve mallarını) kat kat artıranlardır."²¹⁰

Bu âyet-i celile, artırma düşüncesiyle mallarını faize yatıranların, gerçekte maksatlarının aksiyle tokat yiyeceklerini, Allah'ın rızası istikametinde tasaddukta bulunanların ise, verdiklerinden daha fazlasıyla berekete nail olacaklarını anlatır. Bu mânâyı destekleyen başka bir âyet-i kerimede ise şöyle buyrulmaktadır: "يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ" "Allah, faizi (faiz kaynaklı paranın değerini, bereketini) azaltır, kıymetsizleştirir. Sadakaları ise nemalandırır, bereketlendirir."²¹¹

Bir başka âyette ise infakta bulunanlar için, قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ "De ki, 'Rabbim kullarından dilediğine rızıkını bol, dilediğine de az verir. O'nun yolunda infak ettiğinizin yerine Allah başkasını ihsan eder ve O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."²¹² teminatı vardır.

Sadaka ve zekât verme konusunda, şeytan ve nefs-i emmarenin menfi baskısının rolü büyüktür. Her ikisi de zekât ve sadakanın malda eksikliğe sebep olacağını ve neticede fakirlik gibi bir problemle karşı karşıya gelineceğini telkin eder. Mevlâ-yı Mûteâl Hazretleri, onların bu türden aldatıcı telkinlerine mukabil bizlere şu uyarıda bulunarak işin gerçek mahiyetini haber vermektedir:

²¹⁰ Rûm sûresi, 30/39.

²¹¹ Bakara sûresi, 2/276.

²¹² Sebe sûresi, 34/39.

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا
وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Şeytan sizi fakirlikle korkutur (fakir düşeceğinizi söyleyerek sadaka vermekten geri kalmanızı ister) ve size çirkin şeyleri yapmayı salıklar. Allah ise size kendi katından mağfiret ve lütuf vaat ediyor. Şüphesiz Allah’ın lütfu geniştir, O her şeyi bilendir.”²¹³

Allah Resûlü de (sallallâhu aleyhi ve sellem) sadaka ve zekâtın malı eksiltmediğini, bilakis onun artmasına sebep olduğunu, “Sadaka (zekât), maldan hiçbir şey noksanlaştırmaz.”²¹⁴ sözleriyle anlatmaktadır. Evet, sadakası çıkartılan mala Allah bereket verir, dolayısıyla zahirdeki noksanlaşma telafi edildiği gibi fazlası da gelir. Öte yandan, Allah yolunda infakın uhrevi getirisinin büyüklüğü sebebiyle, az fedakârlıklarla çok büyük sevap kazanmak mümkün olur.

Şu hadis-i şerif de bu mânâyı desteklemektedir:

مَنْ أَدَّى زَكَاةَ مَالِهِ طَيِّبَ النَّفْسِ بِهَا يُرِيدُ بِهَا وَجْهَ اللَّهِ وَالْدَّارَ الْآخِرَةَ فَلَمْ يُغَيَّبْ شَيْئًا مِنْ مَالِهِ

“Kim, malının zekâtını gönül hoşnutluğuyla ve Allah’ın rızasını ve ahireti düşünerek eda ederse, malından hiçbir şey kaybolmaz.”²¹⁵

Zekâtın hem Hak katında hem de halka karşı bir teminat olduğunu yine Muhibir-i Sadık Efendimiz’den (sallallâhu aleyhi ve sellem) öğreniyoruz:

حَصِّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ وَدَاوُوا مَرْضَاكُمْ بِالصَّدَقَةِ وَأَعِدُّوا لِلْبَلَاءِ الدُّعَاءَ

²¹³ Bakara sûresi, 2/268.

²¹⁴ Müslim, *birr* 69; Tirmizî, *birr* 82.

²¹⁵ İbn Huzeyme, *es-Sahih*, 4/52; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/137; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 23/287.

“Mallarınızı zekâtla koruyun, hastalarınızı sadaka ile tedavi edin, belâlara karşı dualarla hazırlıklı olun.”²¹⁶ Yani fakirin gözü zenginin malında olmayacak.. eli ve dili, kendisine verilen zekâtla ulaşılan sosyal dayanışma sayesinde servet sahiplerine uzanmayacak.. ve siz, başkaldırmaya müheyya bir sınıfın önünü, daha aklına kötü duygular gelip taht kurmadan evvel kesmiş; malınızı, sağlam kale ve surların koruması altına almış, güvene kavuşturmuş olacaksınız.

Bir kudsî hadiste Allah’ın, يَا ابْنَ آدَمَ أَنْفِقْ أَنْفِقْ عَلَيْكَ “Ey Âdemoğlu, infak et ki, Ben de sana infakta bulunayım.”²¹⁷ sözünü nakleden Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), sadakanın Allah tarafından nasıl artırılıp çoğaltılacağını da şu sözleriyle anlatmaktadır:

مَا تَصَدَّقَ أَحَدٌ بِصَدَقَةٍ مِنْ طَيِّبٍ وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا الطَّيِّبَ إِلَّا أَخَذَهَا الرَّحْمَنُ بِيَمِينِهِ وَإِنْ كَانَتْ تَمْرَةً فَتَرْبُو فِي كَيْفِ الرَّحْمَنِ حَتَّى تَكُونَ أَعْظَمَ مِنَ الْجَبَلِ كَمَا يُرَبِّي أَحَدَكُمْ فَلَوْهُ أَوْ فَصِيلَهُ

“Helal malından –ki Allah helalden başkasını kabul etmez– sadaka veren birisinin sadakasını Rahman olan Allah alır. Bu tek bir hurma tanesi bile olsa Rahman’ın elinde öyle büyür, bereketlenir ki Uhud dağından daha büyük olur. Nasıl siz bir taya ya da deve yavrusunu alır büyütürsünüz, işte aynen öyle.”²¹⁸

Görüldüğü gibi zekâtı verilen mal, Allah’ın teminatı ve Resûlü’nün müjdeleriyle, eksilme değil, bilakis artma durumundadır ve zekâtını tastamam verenlerin nail oldukları ih-sanlar bunun açık delilidir.

Aynı zamanda böyle bir malın artması için her gün meleklerin dua etmeleri de mevzubahistir ki, bunu da yine Allah Resûlü’nün şu sözünden öğrenmekteyiz:

²¹⁶ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 10/128; el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 3/536.

²¹⁷ Buhârî, *na fakât* 1; Müslim, *zekât* 36, 37.

²¹⁸ Müslim, *zekât* 63; Tirmizî, *zekât* 28.

مَا مِنْ يَوْمٍ يُضْبِحُ الْعِبَادُ فِيهِ إِلَّا مَلَكَانِ يَنْزِلَانِ فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا االلَّهُمَّ اَعْطِ
مُتَّقًا خَلْفًا وَيَقُولُ الْآخَرُ االلَّهُمَّ اَعْطِ مُمْسِيًا تَلْفًا

“Her sabah gökten iki melek iner de biri, ‘Allahım, infak edene daha fazla ver.’ diye dua ederken, diğeri, ‘Allahım, malını elinde tutup başkalarıyla paylaşmayanın malını telef et.’ diye beddua eder.”²¹⁹

g. Mala Ebediyet Kazandırır

Dünya fani ve içindekiler de fenaya gitmektedir. Dünyada hiçbir şey ebedî olmadığı gibi, dünyanın kendisi de fenanın kollarında ademe mahkûmdur. Sahip olunan mal ve onu elde edenlerin burada kalıcı olmadığı da muhakkaktır.

Demek ki dünya bir uğrak yeridir ve burada kalmanın sınırlı bir zamanı vardır. Kişi ne kadar çok mal elde ederse etsin ancak bu sınırlı vaktin müsaadesi nispetinde ondan istifade edebilecektir. Bununla birlikte insanda bulunan ebediyet arzusu bir realitedir ki, ebedî âleme iştihak için insanın mahiyetine dercedilmiş bir müşevviktir. Bunun içindir ki insan mal biriktirir durur. Bu arzunun sevkiyle elde edilen mâmelek ise, onu hiçbir zaman tatmin edememekte ve derdine çare olamamaktadır.

Aslında bu bir çıkmaz değildir; insan elde ettiği şeyleri ebedî hayatı adına değerlendirdiğinde, bu hissini müspet yola kanallize etmiş ve büyük yatırımın adımlarını atmış sayılır. Bu yatırıma esas teşkil eden iki önemli husus vardır. Bunlar, mal ve canın Allah yolunda kullanılması ve yeri geldiğinde bu uğurda feda edilmesidir. Bu yapıldığı takdirde, mal ve cana ebediyet kazandırılmış ve karşılığında büyük mükâfatlar elde edilmiş olacaktır. Malı ebedileştirmenin yolu, bütün çeşitleriyle infak; canı ebedileştirmenin yolu da Allah yolunda mücahededir. Nitekim Allah (celle celâluhu) Yüce Beyanında şöyle buyurur:

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ

²¹⁹ Buhârî, zekât 27; Müslim, zekât 57.

“Allah mü’minlerden canlarını ve mallarını Cennet mukabilinde satın almıştır.”²²⁰

Akabe biatları esnasında, Allah Resûlü’nün tekliflerine “evet” dediklerinde, karşılık olarak elde edecekleri şeyin ne olacağını soran ensara, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Cennet” cevabını vermiştir.²²¹ Evet Cennet, mal ve canın Allah yolunda kullanılmasına mukabil, ebedî âlemde verilecek mükâfattan başka bir şey değildir.

Sadaka ve zekâtın, daha dünya hayatında, ahiret adına malı ebedileştirme fonksiyonunu Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu ifadelerinde de görmek mümkündür:

يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَا لِي مَالِي وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتَ
فَأَقْبَيْتَ أَوْ لَبَسْتَ فَأَبْلَيْتَ أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ

“Âdemoğlu ‘malım, malım!’ der durur. Hâlbuki ey Âdemoğlu! Malım dediğin şey, ya yiyip tükettiğin, ya giyip eskittiğin ya da tasadduk edip ebedileştirdiğin şeyden başkası değildir.”²²²

Demek ki şu fani âlemde sahip olunan malın, baki âleme ait bir sermaye hâline getirilmesi mümkündür ve bunun yolu da zekât ve sadaka gibi infak çeşitlerinden geçmektedir.

h. Malı “Kenz” Olmaktan Kurtarır

Sözlükte hazine, define anlamlarına gelen “kenz”; İslam ıstılahında, zekâtı verilmeyen, gerekli yerlere sarf edilmeyip bir yerde yığılıp bekletilen mal demektir.

Bilindiği gibi mal biriktirip stoklar meydana getirme, iktisadî hayatta ciddi krizlere yol açmaktadır. Bunun netice-

²²⁰ Tevbe sûresi, 9/111.

²²¹ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/222; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/146.

²²² Müslim, *zühhd* 3; Tirmizî, *zühhd* 31, *tefsir* 88; Nesâî, *vasâyâ* 1.

sinde halkın büyük bir çoğunluğu mağdur olmakta ve sonuçta içtimâî hayatta kutuplaşmalar meydana gelmektedir. İşte İslâm, bu ve benzeri sebeplerle stokçuluk, ihtikar ve karaborsacılığı yasaklamıştır. Malın belirli kimseler tarafından stok edilerek piyasadan çekilmesi, sun'î fiyat artışlarına sebep olur ve birkaç kişi veya kurum, büyük menfaatler elde ederken, alma gücü sınırlı olan büyük bir kitle ciddi sıkıntılara sürüklenir. Elbette bu bir zulümdür ve cemiyet içinde ciddi rahatsızlıklar meydana getireceği âşikârdır. İslâm, zekât ve sadaka gibi mükellefiyetlerle bu tür rahatsızlıkların daha baştan önünü alır.

Evde veya bankada pasif hâlde duran paranın hiç kimseye bir faydası yoktur. Onun faydası ancak kullanıldığı ve tedavüle sokulduğu takdirde ortaya çıkacaktır. Bu sebeptendir ki İslâm, tasarruf etme, herhangi bir iş için sermaye oluşturma veya muhtaç durumdaki insanlara yardım etme gibi herhangi bir maksat gözetmeksizin biriktirilen mala "kenz" ismini vermiş ve Müslümanları bundan kaçınmaları noktasında şiddetle uyarmıştır. Piyasada suni daralmalara ve fiyat artışlarına sebep olmak ve böylece daha çok para kazanmak için mal stoklamak, İslâm nazarında çok kötü bir fiildir.

Evvelâ Kur'ân-ı Kerim, bu hususta oldukça sert ikazlarda bulunur:

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَتَّقُونَ اللَّهَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ
بِعَذَابٍ أَلِيمٍ * يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتَكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ
وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كَنْزْتُمْ

"Altını gümüşü yığıp Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onları acı bir azabın beklediğini müjdele! Yığılan bu altın ve gümüş Cehennem ateşinde kızdırılarak, bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün onlara: 'İşte!' denilecek, 'İşte biriktirdiğiniz mallar! Şimdi mal yığmanın ve balini tadın bakalım'"²²³

²²³ Tevbe sûresi, 9/34-35.

Mal biriktirme, mal stoklama, neticeyi düşünerek daha fazla maddî güce sahip olma düşüncesiyle yapılır. Sonuç itibarıyla stokçuluk, bu işi yapanın, bir gün bunun üzerinden büyük kârlar elde edeceği düşüncesini mayalamakta ve kişiyi o “müjdeli gün” için beklentiye sevk etmektedir. İşte Kur’ân, bu hırsıyla mal biriktirip keniz yapanlara, beklentilerine göre hitap ederek şimdiden “müjde” veriyor.. veriyor ama vaat edilen müjde hiç de onların bekledikleri gibi değil.. bu müjde, beraberinde sevinç çığlıkları değil ızdırap iniltileri getirmekte.. elemle karışık, insanı hacalet ve sıkıntıdan iki büklüm eden bir azabın müjdesi...

Zekâtı verilmeyen altın, gümüş ve diğer emtianın, ahirette sahibine verecekleri eziyeti hadis-i şerifler de anlatmaktadır. Hadislerden anladığımız kadarıyla, zekâtı verilmeyen altın ve gümüş, kızdırılmış levhalar hâlinde sahibinin vücuduna bastırılacak ve onlarla sahiplerinin vücutları dağlanacaktır. Yine zekâtı verilmeyen deve, sığır, koyun gibi hayvanlar, olduklarından daha büyük hâle getirilip sahiplerine eziyet edeceklerdir.²²⁴

Daha fazla mal ve mülke sahip olma hırsıyla biriktirilen ve içinden Allah’ın hakkı çıkarılıp gerekli yerlere harcanmayan mâmelek, bütünüyle sahibine ızdırap vermiş; onu, dünya lezzetlerini elde etme hırsının altında her türlü lezzetten mahrum bırakmıştır. Netice itibarıyla dünyada stokçuluk yaparak zengin olacağını zanneden ancak varlık içinde yokluk çeken bu şahıs, ahirette ‘kendi ameli cinsinden ceza’ ile karşılığını görecektir, burada ettiklerini orada biçecektir.

Diğer bir hadislerinde Allah Resûlü (sallâllâhu aleyhi ve sellem), zekâtı verilmeyen malın kıyamet günü kocaman bir yılan şekline girerek sahibine eziyet vereceğini anlatmaktadır.²²⁵

²²⁴ Buhârî, *zekât* 3; Müslim, *zekât* 24-27.

²²⁵ Müslim, *zekât* 28.

Hadisin Buhârî'deki rivayetinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu yılanın, sahibini elmacık kemiklerinden ısıracağını ve “Ben senin malınım, ben senin kenzinim.”²²⁶ diyerek azap edeceğini anlatır ve arkasından da şu âyeti okur:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Allah Teâlâ'nın fazl u kereminden kendilerine verdiği malda cimrilik edenler, sakın bu yaptıklarını kendilerinin hayrına sanmasınlar. Bilakis o, onlar için şerdir. Cimrilik edip de zekâtını, sadakasını vermedikleri o mal, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.”²²⁷

Bütün bunlar elbette inanan insanların, hiç malının olmaması gerektiği mânâsına gelmez. O da mal sahibi olabilir, olmalıdır da. Ancak inanan bir insan, malını yalnızca nefsi, hevası ve dünyalık lezzetler için kullanamayacağını, malın mülkün hakiki sahibi tarafından kendisine verilen bu mal ile eda edeceği uhrevi vazifelerinin de olduğunu idrak etmelidir. Bu noktada zekât, Müslümanın yapmakla mükellef olduğu en önemli vazifelerdendir. O, malı kenz olmaktan çıkarır ve sahibini, bahsini ettiğimiz tehditlerden korur:

كُلُّ مَالٍ أَدَيْتَ زَكَاتَهُ وَإِنْ كَانَ تَحْتَ سَبْعِ أَرْضِينَ فَلَيْسَ بِكَتْرٍ، وَكُلُّ مَالٍ لَا تُؤَدِّي زَكَاتَهُ فَهُوَ كَثْرٌ وَإِنْ كَانَ ظَاهِرًا عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ

“Zekâtını ödediğin mal yerin yedi kat altında gömülü bile olsa kenz değildir. Zekâtını ödemediğin mal açıkta da olsa kenzdir.”²²⁸

مَا بَلَغَ أَنْ تُؤَدَّى زَكَاتُهُ فَزَكَاةٌ فَلَيْسَ بِكَتْرٍ

²²⁶ Buhârî, zekât 3.

²²⁷ Âl-i İmrân sûresi, 3/180.

²²⁸ el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, 4/82; et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-eusat, 8/163.

"Zekâtı verilecek miktara ulaşp da zekâtı verilen mal kenz değildir."²²⁹

مَنْ آدَى زَكَاةَ مَالِهِ فَقَدْ آدَى الْحَقَّ الَّذِي عَلَيْهِ وَمَنْ زَادَ فَهُوَ أَفْضَلُ

"Zekâtını eda eden, üzerindeki hakkı eda etmiş demektir. (Farz olan miktardan) daha fazla vermek ise daha faziletlidir."²³⁰

إِذَا آدَيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ أَذْهَبْتَ عَنْكَ شَرَّهُ

"Malının zekâtını eda ettiğinde, onun şerrini kendinden savmış olursun."²³¹

إِذَا آدَيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ قَضَيْتَ مَا عَلَيْكَ

"Malının zekâtını eda ettiğinde, üzerine düşeni yapmış olursun."²³²

Hâsılı, malının zekâtını veren kimse, Hak katında malını kenz olmaktan kurtardığı gibi, böyle bir şahsa halk da mal yığan cimri insan nazarıyla bakmayacaktır. Zira o, Allah'ın kendisine verdiğinin hakkını vermiş, fakir ve yoksulu gözetmiş, böylece kendi üzerine düşeni yerine getirdiğinden dolayı da mesuliyetten kurtulmuştur.

i. Tûl-i Emeli İzale Eder

İnsan ebede namzet yaratılmıştır ve onda bulunan birçok duygu ebediyeti istemektedir. Ebediyetin ukba buudu kavranamadığında mesele dünyaya hasredilmekte, bunun neticesi olarak da dünyaya aşırı bağımlılık ortaya çıkmaktadır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanın bu hâlini şu hadisleriyle çarpıcı bir şekilde ifade buyurur:

²²⁹ Ebû Dâvûd, zekât 3; el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, 4/82.

²³⁰ el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, 4/141.

²³¹ İbn Huzeyme, es-Sahîh, 4/13, 110; İbn Ebi Şeybe, el-Musannef, 2/354; el-Hâkim, el-Müstedrek, 1/547.

²³² Tirmizî, zekât 2; İbn Mâce, zekât 3.

لَوْ أَنَّ لِابْنِ آدَمَ وَادِيًا مِّنْ ذَهَبٍ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَادِيَانِ وَلَنْ يَمْلَأَ فَاهُ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ

“Âdemoğlunun bir vadi dolusu altını olsa, iki vadi olmasını ister. Onun gözünü topraktan başka bir şey doldurmaz. Allah, tevbe edenlerin tevbesini kabul eder.”²³³

Bir başka hadislerinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle der:

يَكْبُرُ ابْنُ آدَمَ وَيَكْبُرُ مَعَهُ اثْنَانِ حُبُّ الْمَالِ وَطُولُ الْعُمُرِ

“Âdemoğlu büyüdükçe onunla birlikte iki özellik daha büyür: Mal mülk sevgisi ve tûl-i emel.”²³⁴

Bir başka hadis:

قَلْبُ الشَّيْخِ شَابٌ عَلَى حُبِّ اثْنَيْنِ: طُولُ الْحَيَاةِ، وَحُبُّ الْمَالِ

“İnsan yaşlanır da onda iki şey genç kalır: Uzun yaşama arzusu ve mal sevgisi.”²³⁵

Dünya sevgisi ve tûl-i emel, insana dünyayı imar etmesi, dünya adına yapacağı işlerde boşvermişliğe girmemesi için verilmiştir. Bu duyguda istikamet tutturulamadığında ifrata ve tefrite düşülerek; bir tarafta dünya tamamen terk edilmekte, diğer tarafta da her şey dünyadan ibaret görülüp ahiret düşüncesine yer verilmemekte ya da unutulmaktadır. Hâlbuki İslâm, her iki durumu da tasvip etmemekte; dünyaya dünya, ukbaya da ukba kadar kıymet verilmesini istemektedir.

Hiç şüphesiz ferde bu dengeyi kazandıracak âmillerden birisi zekâtıdır. Cenab-ı Allah'ın verdiği malın, O'nun emrettiği nispette ve gösterdiği istikamette verilmesi demek olan zekât,

²³³ Buhârî, rikâk 10; Müslim, zekât 116-119.

²³⁴ Buhârî, rikâk 5; Müslim, zekât 114.

²³⁵ Buhârî, rikâk 5; Müslim, zekât 114.

ebedî âlemi hatırlatmakta, insan fitratındaki dünya sevgisi ve tûl-i emeli ebedî âleme göre şekillendirmekte ve bu duyguların yüzünü ahirete çevirmektedir. Çünkü âyet ve hadisler, Allah yolunda verilen her şeyin ukbada karşılığının verileceği konusunda bizi temin etmektedir. Bu ise yapılanların, dünyanın dar çerçevesini aşıp ukbanın sınırsız buudlarına göre yapılmasını gerektirmektedir. Zekât, malın fani, ömrün sınırlı, dünyada ebedî kalmanın imkânsız ve ahirete gidişin mecburi olduğunu hatırlatarak insanı ebedî âleme hazırlar. Ve bu yönüyle de ahiret için teşvikçi olur. Bu da insan için büyük bir kazançtır.

Değişik hikmetlere mebni olarak dünya ve içindekiler insana cazip göstermiş fakat Kur'ân-ı Kerim'de bu fani şeylerin değil de Allah nezdinde olanların güzelliğine dikkat çekilmiştir:

رُبَّ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاَبِ

*"Kadın, çoluk çocuk, yığın yığın altın ve gümüş, salma atlar, hayvanat ve mahsulat sevgisi insanların içine yerleştirilmiş ve bunlara duyulan arzu onlara güzel gösterilmiştir. Bunlar dünya hayatının vaad ettikleridir. Ulaşılabilecek en güzel şeyler ise Allah katındadır."*²³⁶

Bu âyet-i kerime, Allah'ın insana verdiği fitrî özellikleri anlatmakta, sonra da ahireti nazara vererek, yaratılıştan gelen bu fitrî meyillerin tevcih edileceği ciheti nazara vermektedir. Yani bir tarafta insan fitratına konulan dünya sevgisi ve hırs, öbür tarafta ise bunu itidale çekecek zekât gibi dinî ahkâm söz konusudur. Âyet-i kerime de sayılan dünyevî güzellikler karşısında istikameti koruyabilmek için sahip olunması gereken hususlardan biri, malik olduğumuz şeylerde başkalarının da hakkının bulunduğu gerçeğini göz ardı etmemektir.

²³⁶ Âl-i İmrân sûresi, 3/14.

Mal hırsı ve dünya sevgisi lüks ve şatafat içinde yaşama tutkusunu da beraberinde getirir ki bu da israfa açılan kapıdır. İsrâf da çoğu zaman insanın gayrimeşru yollara kaymasına sebebiyet verir. Zira çoğu zaman eldeki imkânlar, tahayyül edilen hayatın teessüsünde yetersiz kalır. İşte zekât, bu türlü komplikasyonların önüne geçerek insanın bitme-tükenme bilmeyen mal sevgisini ve tûl-i emel duygusunu kırmakta ve onun istikamet çizgisi üzerinde kalmasını temin etmektedir.

j. Duaya Vesiledir

Zekât, çok yönlü olarak duaya vesile olur. Kur'ân'ın ifadesiyle o, başta Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) duasına vesile olduğu gibi, zekâtı alanın duasına da vesiledir. İhtiyaç içinde olan kimsenin elinden tutan bir zengin için, ihtiyacı giderilen şahıs da, onun yakınları da dua edeceklerdir. Bütün bunların yanında zekât, meleklerin duasına da vesile olmaktadır.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın, zekât ve sadaka verenlerle ilgili Allah Resûlü'ne tavsiyesi şudur:

وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ

“Onlara dua et; çünkü Senin duan, onlar için huzur vesilesidir.”²³⁷

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), Cenab-ı Hakk'ın emrine imtisal etmemesi düşünülemez. Abdullah İbn Ebî Evfâ (radiyallahu anh) anlatıyor:

Birileri sadakalarını, zekâtlarını getirdiği zaman Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) o zata, ailesine dua eder, “Yâ Rabbi! Filanlara rahmetinle muamele eyle!” derdi. Babam da zekâtını getirdiğinde Allah Resûlü bizim için de dua etti:

²³⁷ Tevbe sûresi, 9/103.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى

“Allahım, Ebû Evfâ’nın ailesine merhametinle muamele eyle.”²³⁸

Birçok âyette olduğu gibi buradaki dua etme emri de, sadece Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) şahsına münhasır değildir. Bilakis bütün Müslümanları içine almaktadır. Kaldı ki sadaka ile, zekâtla başkalarının yardımına koşanlar için dua etmek, insanî hislerin ve fitratın bir gereğidir. Hiç bir kimse, ihtiyaç içinde kıvrandığı bir sırada kendisine yardım eden ve elinden tutan biri için “Allah razı olsun” demeyi çok görmez. Belki de bu, gayriihtiyarî olarak lisanın fitrata tercüman olmasıdır. Sadaka ve zekâtla ihtiyaçları giderilen aile, veren şahsa dua ederlerken, çoğu zaman o aileyi tanıyan kimse-lerin de bu dualara iştirak edecekleri unutulmamalıdır.

Sadaka ve zekâtın vesile olduğu dualardan biri de meleklerin duasıdır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu hususu, daha önce de zikrettiğimiz şu ifadeleriyle anlatmıştır:

مَا مِنْ يَوْمٍ يُضْبَحُ الْعِبَادُ فِيهِ إِلَّا مَلَكَانِ يَنْزِلَانِ فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلْفًا وَيَقُولُ الْآخَرُ اللَّهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلْفًا

“Her sabah gökten iki melek iner de biri, ‘Allahım, infak edene daha fazla ver.’ diye dua ederken, diğeri, ‘Allahım, malını elinde tutup başkalarıyla paylaşmayanın malını telef et.’ diye beddua eder.”²³⁹

Görüldüğü gibi zekât, çok yönlü olarak duaya vesile olmaktadır ve dua, mü’min için, Cenab-ı Hakk’ın rızasını kazanmaya ve rahmetini celp etmeye vesilelik edecek en önemli bir kredidir.

²³⁸ Bkz.: Buhârî, zekât 64, meğâzî 53, daavât 19, 32; Müslim, zekât 176.

²³⁹ Buhârî, zekât 27; Müslim, zekât 57.

k. Günahlara Kefarettir

Cenab-ı Hak, kullarına olan rahmetinin neticesi olarak, yapılan ibadetleri kurbete vesile kılarken, aynı zamanda onları, hata ve kusurların affına da birer sebep kabul etmektedir. Abdest, namaz, oruç gibi ibadetlerin, getirdikleri sevaplar yanında, günahlara kefaret olduklarını, değişik âyet ve hadislerden –doğrudan veya dolaylı olarak– öğreniyoruz.

Bir âyette Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

“Eğer namazlarınızı kılar, zekâtlarınızı verirsiniz; peygamberlerime inanıp onlara destek çıkarsanız ve Allah adına karz-ı haseni yaygınlaştırırsanız, elbette günahlarınızı affeder ve sizi, altlarından ırmaklar akan Cennetlere yerleştiririm.”²⁴⁰

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, şu sözleriyle, yapılan ibadetlerin günahlar için birer kefaret vesilesi olduğunu ifade buyurmuştur:

فَتَنَّةُ الرَّجُلِ فِي أَهْلِهِ وَوَلَدِهِ وَجَارِهِ تَكْفِيرُهَا الصَّلَاةُ وَالصَّدَقَةُ وَالْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ

“Kişinin evi, ailesi ve komşusuyla alakalı maruz kalacağı fitnelere karşı namaz, zekât, emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker kefarettir.”²⁴¹

Şüphe yok ki bu konuda serdedilebilecek daha pek çok âyet-i kerime ve hadis-i şerif mevcuttur.

²⁴⁰ Mâide sûresi, 5/12.

²⁴¹ Buhârî, mevâkîr 4, zekât 23, saum 3, fiten 17; iman 231, fiten 26.

1. Emniyeti Temin Eder

Zekât vermekle mü'min, bir taraftan vazifesini yapıp Allah'a karşı kulluk mükellefiyetini yerine getirmenin huzuru-nu yaşarken, diğer yandan da başına gelmesi muhtemel arzî ve semavî felâketlere karşı kendini koruma altına almış olur.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelen ilk vahyin ardından, üzerinin örtülmesini isteyip endişe izhar edince, Hazreti Hatice Validemizin O'nu teselli etme adına söylediği şu sözler çok manidardır: "Allah'a yemin olsun ki O Seni asla zayi etmeyecektir. Zira Sen, akrabalarını ziyaret eder, hep doğru söyler, başkalarının yüküne omuz verir, yardım eder, misafir ağırlar ve sıkıntıya dûçar olanlara yardımcı olursun."²⁴²

Hazreti Ebû Bekir (radiyallâhu anh), Habeşistan'a hicret için yola çıktığında yolda İbn Dağınne ile karşılaşır. İbn Dağınne ona, nereye gittiğini sorar. Hazreti Sıddık, "Kavmim bana eziyet edip, hayatı yaşanmaz hâle getirmekle beni Mekke'den çıkardılar." cevabını verir. Bunun üzerine İbn Dağınne, "Nasıl olur! Allah'a yemin olsun ki sen, akrabalık bağlarını gözetir, ihtiyacı olanların imdadına koşar, güzel işler yapar ve herkese maddî-mânevî destek olursun. Geri dön, bundan sonra benim güvencem altındasın." diyerek Hazreti Ebû Bekir'i Mekke'ye geri çevirir.²⁴³

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, maddî-mânevî iyilik ve ihsanlar, Hak katında da halk katında da büyük değer ifade etmektedir. Her çeşidiyle sadaka ve zekât da bu iyilik yollarının başında gelmektedir.

m. Maddenin Esiri Olmaktan Kurtarır

Zekâtın başka bir faydası da, kişiyi maddeperestlik ağın-dan kurtarmasıdır. Zaten İslâm, insanların sadece Yüceler Yücesi Allah'a yönelmesini, O'nun dışındaki her şeyin esa-

²⁴² Buhârî, *bedü'l-vahy* 1; Müslim, *iman* 252.

²⁴³ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 2/11.

retinden sıyrılıp tevhide ermesini istemektedir. Şayet insan, maddenin hâkimi durumundayken onun mahkûmu olursa, yaratılış gayesinden sapmış sayılır.

Aslında dünyadaki her şey insan için yaratılmıştır. O, eş-yayı, İslâm'ın kendine çizdiği yol istikametinde kullanmaya memurdur. Aksi takdirde madde –hâşâ– mabud seviyesine çıkarılarak duygu, düşünce ve fiillerde sapmalar meydana gelecektir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir hadislerinde bu hastalığa işaret ederek şöyle buyurmaktadır:

تَعَسَّ عَبْدُ الدِّينَارِ وَالِدَرَهُمَ وَالْقَطِيفَةَ وَالْحَمِيصَةَ إِنْ أُعْطِيَ رَضِيَ وَإِنْ لَمْ يُعْطَ لَمْ يَرْضَ

“Altın, gümüş, kadife ve ipeğin kullarına yazıklar olsun! Bunlara nail olduklarında hoşlarına gider, sevinirler; nail olamayı ise hazmedemezler.”²⁴⁴

Bu hastalığın en önemli çaresi yine zekâtıdır. Zira zekât, onu eda eden şahsın kalbindeki mal sevgisini ebedî âleme endeksli olarak dizayn etmekte, onu maddenin esiri olmaktan kurtarmaktadır.

Zekâtın faydaları adına buraya kadar zikrettiğimiz hususlar, ilk plânda idrak edilebilen maslahatlar olarak değerlendirilebilir. Onun burada zikredemediğimiz daha nice fayda ve maslahatları olduğu gibi, ilerleyen zamanın yorum ve tefsirleri, kim bilir daha nice hikmet ve faydalarını ortaya koyacaktır. Ayrıca maddî plânda idrak ufkumuzu aşan şeylerin yanı sıra, mânâ itibarıyla yakalayamadığımız hususların da olabileceğini hatırdan tutmak gerektir.

2. Alan Açısından

Bir ibadet olarak zekâtın, verene dünyevi-uhrevi faydaları olmasının yanında, alana bakan da pek çok fayda ve hikmetleri vardır. Bunlardan bazılarını belirtmek gerekirse:

²⁴⁴ Buhârî, cihâd 70, rikâk 10; İbn Mâce, zühd 8.

a. İhtiyaçların Esiri Olmaktan Kurtarır

Zenginlerden alınıp fakirlere verilmek suretiyle içtimaî hayatta büyük boşluk ve uçurumların kapanmasına vesile olan zekât, insanları ihtiyaçlarının esiri olmaktan kurtardığı gibi, onları, fakirlikle birlikte gelmesi muhtemel olan hırsızlık ve gasp gibi suçlardan da uzak tutar. Evet, toplumda adi suç olarak bilinen birçok problemin altında, fertlerin, ihtiyaçlarını karşılayacak maddî imkânlara sahip olamamaları yatmaktadır. Buna, fertlerin, kendilerini kontrol altında tutacak seviyede bir imana sahip olmayışı da eklenince insanları bu türlü suçları işlemekten uzak tutacak çok fazla mani kalmamış demektir. Bugün dünyanın pek çok yerinde bunun çok çarpıcı misallerini görebiliriz. Hatta hırsızlık bir tarafa, buralarda, cüz'i bir meta için cinayet bile irtikâp edebilecek sayısız insanlara rastlanmaktadır.

İslâm'ın ortaya koyduğu zekât müessesesi bütün unsurlarıyla işletildiği takdirde bu türden bütün suçların zeminini ortadan kaldırma adına çok önemli bir tedbir alınmış olur. Evet, zekât emrine uyulan bir toplumda zengin, kulluğunu yerine getirmenin huzurunu yaşarken, fakir de fakir u zaruret hâlinin ebedî olarak devam etmeyeceğini bilmenin verdiği rahatlığı yaşayacaktır. Dolayısıyla toplum içindeki ihtiyaç sahipleri, zenginler tarafından aranan birer insan hâline gelecek ve itibar göreceklerdir. Zira kendisine zekât farz olan kişi, bu farızayı yerine getirebilmek için fakirin varlığına muhtaçtır. Aynı zamanda verdiği malın hakiki sahibinin Allah olduğunun, kendisinin bu hususta sadece vasıta olduğunun şuurunda olan bir zengin, verirken fakire minnet etmeyecek, bilakis onu, farızasını yerine getirme noktasında iş ortağı gibi görecektir ve aziz bilecektir.

Öte yandan, sağlıkla ilgili arızalardan salim bir kimse için fakirlik, arzî bir durumdur ve ilk fırsatta o durumdan kurtulmanın yollarını araştırmalıdır. İşte zekât ve zekâtla açılan kapılar,

fakir u zaruret içinde kıvranan kimseler için bir çıkış yolu olma potansiyeline sahiptir. Zira fakir, zekât müessesesi kanalıyla kendisine ulaşan malla maddi açıdan bir nebze rahatlayacağı gibi, o malı iyi değerlendirebildiği takdirde fakirliğin ağından tamamen kurtulma şansını da elde edebilecektir.

Meselenin bir de mânevî boyutu vardır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), gelip başa çatmadan önce sakınılması gereken yedi husustan birisini de, Rabbi unutturan fakirlik olarak saymaktadır.²⁴⁵ Çünkü insan, yokluğun cendresinde can çekişirken çoğu zaman yaratılış gayesini unutmakla karşı karşıya kalır. Bu ise dünyada çekilen perişaniyet yanında ahiret perişanlığına da sebep olacaktır. İşte zekât kurumu, fakirleri böyle bir kötü akıbetten de kurtarmaktadır.

b. Çalışma Gücü Kazandırır

Zekât, nasıl malın stok edilmesini önlemek suretiyle ona ayrı bir canlılık kazandırıyor, aynı zamanda maddî imkânsızlıklardan dolayı cemiyette atıl hâlde duran bir kesimi de iş yapabilen kimseler hâline getirir.

İslâm'ı bir bütün olarak değerlendirdiğimizde onun, tembellik ve boş oturmanın karşısında olduğunu, fertleri devamlı zinde ve canlı olmaya teşvik ettiğini müşahade ederiz. Dinin bu noktadaki irşatlarıyla beslenen bir ferdin eline, atlama taşı olarak kullanabileceği imkânlar verildiğinde, elde ettiği çalışma gücüyle memleket ekonomisine büyük katkılar sunacak ve bu da netice itibarıyla iktisadi hayatta ciddi bir hareketlenmeye yol açacaktır.

Evet, zekâtla memleket çapındaki bütün ölü noktalara hayatiyet üflenen bir ülkede üretim hızla ivme kazanacak ve böyle bir ülke pek çok problemini aşabilecek bir potansiyele sahip olacaktır. Ne var ki bugün, eline imkân verilip yol ve

²⁴⁵ Bkz.: Tirmizî, *züh*d 3.

yordam gösterilmediği için genç nüfusun kahve köşelerinde heder edildiğine şahit olmaktadır.

c. Çalışmaya Teşvik Eder

Zekât; fakir, miskin ve borcu olanlar için sermaye teşkil ederek onları maddî sıkıntılarından kurtarmanın yanında, çalışmaya olan iştiaklarını da yenileyen, artıran önemli bir dinamiktir.

Zekât, kimi sığ fikirli kimselerin zannettiği gibi fakirleri tembelleğe sevk eden bir faktör değildir. Aksine o, fertleri çalışmaya teşvik eden bir ibadettir. Nitekim, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanları alan el olmaktan sakındırmış ve daima vermenin saygıya layık olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى

“Yukarıdaki el aşağıdaki elden hayırlıdır.”²⁴⁶ Yukarıdaki elden kasıt, veren el; aşağıdakinden kasıt ise alan eldir. Vermeyi ifadede, “yed-i ulyâ” denerek Türkçemizdeki lafız ve mânâda ‘ulvî’ sözcüğüyle aynı kökten türemiş bir kelimenin, almayı ifadede ise “yed-i süflâ” denerek yine Türkçemize de geçmiş ‘süflî’ sözcüğüyle aynı kökten gelip aynı mânâyı ifade eden bir kelimenin kullanılmış olması da ayrıca manidardır. Alan el kim olursa olsun, ‘yed-i süflâ’dır. Demek ki alma, –zaruri haller dışında– İslâm’ın tasvip etmediği bir hareket tarzıdır. Zira o, çalışıp kendi el emeğini yemeyi teşvik etmekte ve hatta bunu, kişinin niyetine göre sevap kazanmaya vesile saymaktadır.

Bu hadisleriyle Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) veren eli üst, alan eli de alt olarak tavsif etmiş, sevap ve fazilet bakımından veren elin alandan daha üstün

²⁴⁶ Buhârî, zekât 18, vesâyâ 9; Müslim, zekât 94-97

olduğunu söylemiştir. İnsanın şeref ve haysiyeti açısından bunlardan biri “ulvilik” ise, diğeri “süfilik”tir. Selim tabiatları vermeye teşvik etme ve almadan uzak tutma bakımından hadisteki üslup fevkalâde belîğ ve bu üsluba esas teşkil edecek malzeme de başka ifadelerle değiştirilemeyecek şekilde yerli yerindedir.

Hadiste “Alan el şerlidir.” şeklinde bir üslup kullanılması da, ihtiyaç hâlinde alma durumunda kalmanın mahzursuzluğuna işaret etmektedir ki bu da Nebi beyanının inceliğine ayrıca delalet eder.

Bütün bu mânâlar mahfuz olmakla beraber, bu hadisi, “Veren el, alan elden üstündür.” şeklinde tercüme etmek de eksik olur. Zira hadiste kullanılan kelimeler, yukarıda zikredilen mânâların karşılığıdır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) mecazi bir üslup tercih etmiştir. Onun için sadece “veren el” veya “alan el” ifadeleri, olsa olsa bu mânâlardan bir tevcih olabilir; fakat katıyen anlatılmak istenilenin bütünü değildir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu sözleriyle âdeta bize şu tavsiyelerde bulunmaktadır: “Kendinizi daima aziz tutunuz. İstemekle, alan olmakla, dahası dilencilikle kendinizi hor ve hakir kılmayınız. Hem fert plânında hem de devlet bazında, hiçbir zaman alan el durumuna düşmeyin; her zaman veren el olma durumunu korumaya çalışın. Böylece hep üstte olur ve izzetinizi korursunuz. Şunu unutmayın ki üst daima emniyet içinde döküp saçar; alt ise endişeyle toplar, endişeyle yaşar. Siz, hâkim el olun; mahkûm el olmayın.”

Bu hadis, devletlerarası münasebetlerde de yanılmaz ve yanılmaz bir ölçü durumundadır. Eğer biz, “üst el” olabilirsek devletlerarası muvazenede bize de bir yer düşecektir. Bu prensibe uygun hareket edildiği takdirde hâkim bazı güçler tarafından sömürülen devletler/milletler, bellerini doğrultma fırsatı bulacak ve başkalarının esiri olmaktan kurtulacaklar; aksi

durumda, hep sömürülen, hep hakir görülen olarak kalmaya mahkûm olacaklardır.

Günümüzde umumi manzara, arz ettiğimiz hususların en açık delilleriyle doludur. Öyleyse hem fert hem de toplum plânında mü'minlere düşen şey, çalışma, gayret gösterme ve bütün İslâm âleminin, bütün insanlığın onlardan beklediklerini yapıp ortaya koymaktır.

Evet, zekât, arzî olarak alan el durumunda olan fakire, izzet-i insaniyeye muhalif durumunu hatırlatmak suretiyle, onu da veren el olmaya teşvik eder. âdeti ona, "Neden bu durumda kalasın ki? Sen de çalış ve veren konumuna yüksel; başkalarından almak yerine başkalarına veren ol!" demektedir.

d. İtibar Kazandırır

Zekâtın, kimlerden ve hangi tür mallardan alınıp nere-
lere verileceğini bizzat Kur'ân ve Sünnet tayin etmektedir. Bunlar dışında bir yere verilen zekât, insanın üzerinden zekât borcunu düşürmez. Dolayısıyla zekâtın verilebileceği fakiri, ihtiyaç sahibini araştırıp bulmak, zekâtların, ehil olmayanlara gitmemesine çalışmak önem kazanır ki böylece fakir, aranan kimse konumuna yükselmekte ve toplum içinde itibar kazanmaktadır.

Görüldüğü gibi zekât, fakirleri bir köşede unutulma bahtsızlığından kurtarıp aranan şahıslar hâline getirmektedir. Bil-hassa cemiyet olarak zekât müessesesi işlerlik kazandığında –Ömer İbn Abdülaziz döneminde olduğu gibi– zekâtı kabul edecek şahıs veya müesseseleri bulma, büyük problemler arasına girecektir. Böyle bir ortamda fakir, zenginin peşinde dolışmaktan kurtulacak, aksine zengin fakiri arar hâle gelecektir. Zira zenginin elinde hakkını vermesi gerekli bir malı vardır ve bunu ancak vasıfları onu almaya müsait kimselere verebilecektir.

Zenginin nazarında fakir, Allah'ın verdiği mülkü yine O'nun istediği istikamette sarf etmeye sebep olduğundan dolayı, hayırla yâd edilir bir keyfiyet ve mertebeye ulaşacaktır.

e. Kıskançlıktan Korur

Bir tarafta fakir ihtiyaç içinde kıvranırken, diğer tarafta zenginin lüks bir hayat yaşaması, çok defa fakirlerin kıskançlık damarlarının kabarmasına sebep olur. Daha ileri safhada bu, zenginlere duyulan kin ve nefrete dönüşür. Buna bir de zenginin maddî imkânları itibarıyla kendisinden aşağı seviyede olan kimselere yüksekte bakması ve onlara insan olarak değer vermemesi eklenirse, arada telafisi mümkün olmayan uçurumlar meydana gelir. Neticede bu durum, fakir kesimde servet düşmanlığı şeklinde kendini gösterir.

Fakirdeki kin ve nefreti söküp atmanın tek çaresi, zenginin, kendine düşen vazifeyi yaparak onun elinden tutması ve vermekle mükellef olduğu zekâtını ona vermesidir. Bu durumda fakir, zengine, ihtiyacı olduğunda ona yardım elini uzatan bir dost nazarıyla bakacak, onun malında gözü olmayacak, kendine verilenle iktifa edecek ve sıkıntıdan kurtulmasına sebep olduğu için onu imdadına gönderen Allah'a hamd edecektir. Zengin de üzerindeki mükellefiyeti edaya vesile olduğundan dolayı fakire, üstten bakma bir tarafa ihtiramla nazar edecektir. Böylece fertler arasında tam bir kardeşlik şuuru yerleşecek, cemiyetin kavga ve gürültüden uzak bir huzur toplumu haline gelmesi için en sağlam adımlardan biri atılmış olacaktır.

Öte yandan insan, ihsanın kuludur. “Şerrinden korktuğun kimseye iyilik et.” sözü, insan fitratındaki bir özelliği dile getirmekte ve ona yaklaşım tarzını göstermektedir. Malında gözü olan fakire zekâtını veren zengin, artık fakirden gelmesi muhtemel kötülüklerin önünü büyük ölçüde almış demektir. Zira o, bu hareketiyle fakirin içinde tutuşan kin ve nefret ateşlerini sö-

dürmüş, yerine sevgi ve muhabbet tohumları ekmıştır. Zenginin fakire yardımcı olmadığı yerde ise bu ortamı bulmak katiiyen mümkün değildir. İşçi hareketleri gibi huzursuzlukların başında, zamanında müdahale edilmeyen maddî problemler gelmektedir. Çünkü bu hareketlerin altında yatan sebeplerin veya sebep olarak gösterilen meselelerin altında, maddî açıdan tatminsizlik ve bunun yanında belli bir kesimin maddeye hâkimiyeti ve ondan tek taraflı istifade etme düşüncesi yatmaktadır.

B. Zekâtın Topluma Kazandırdıkları

Zekâtın hem alan hem de veren adına fertlere sağladığı faydaların her biri, aslında topluma da racidir ve azımsanmayacak maslahatları haizdir. Zira toplum, fertlerin huzur ve güveni ile, fertler arasındaki birlik şuurunun tesisi nispetinde huzur bulur. Bu açıdan bakıldığında zekât, zengin ve fakir adına oluşturduğu atmosferle cemiyetteki problemleri halletme adına önemli fonksiyonları yüklenmiş bir ibadet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zekâtın, özellikle toplumu doğrudan ilgilendiren fayda ve maslahatlarını ana hatlarıyla, sınıf kavgalarını önlemesi, orta sınıfı kuvvetlendirmesi, içtimaî bir kısım hastalıkların önünü alması ve toplumu faiz belâsından kurtarması şeklinde özetlemek mümkündür.

1. Sınıf Kavgalarını Önler

Cemiyetteki sosyal dayanışmanın temin ve devamı, kitleler arasında kavgayı körükleyecek boşluklar bırakılmamasına, tabakalar arasında uçurumlar meydana gelmemesine bağlıdır. Yani aristokrat kesim halktan uzak düşmemeli, zenginle fakirin arasındaki bağ kopmamalıdır ki, toplumda kopukluklar yaşanmasın, anarşiye zemin hazırlanmasın. Cemiyetteki sosyal tabakalar arasında bu irtibatı temin eden en önemli dinamik, hiç şüphesiz yardımlaşmanın yaygınlaşmasıdır.

Yardımlaşmanın olmadığı bir cemiyette, tabakalar arasındaki uçurumlar büyüyecek, aşağı tabakadan yukarı tabakaya saygı ve muhabbet yerine kin ve nefret çılgınlıkları yükselecek; yukarı tabakadan da aşağı tabakaya merhamet ve ihsan yerine zulüm, tahkir ve tahakküm yağacaktır.

Tarihte, sosyal hayatı tabakalara ayırarak yaşamaya çalışan hiçbir devletin, uzun ömürlü bir saadet dönemi göremediğine şahit olmaktayız. Muvakkat bir zaman diliminde nail oldukları zahirî saadetleri ise, genelde kuvvetin disipline edilmesinden kaynaklanmış; sosyal problemler patlama noktasına geldiğinde ise o devlet, tarih sahnesindeki yerini bir başkasına bırakmış, aradığı saadeti bulamama bir tarafa, onun enkazı altında can vermiştir. İnsanlık tarihi, bu tür sosyal hadiseler neticesi yıkılıp gitmiş devletlerin, devletçiklerin mezarlığı gibidir.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), الرَّكَّاهُ, *“Zekât, İslâm'ın köprüsüdür.”*²⁴⁷ buyurmakla, fertler arasındaki uçurumları ortadan kaldırmada zekâtın önemini vurgulamaktadır. Yani zekât, fertleri ve hasbelkader oluşmuş tabakaları birbirine bağlayan, aralarında bağ kuran bir köprü mesabesindedir. İctimai hayatta bu köprü teşekkül ettiğinde cemiyet, sınıflar arasındaki kavgalardan kurtulmuş ve sahil-i selamete ulaşmış olacaktır. Zira bu köprü, fakirliğin bir uçta, zenginliğin de diğer uçta kalmasının önüne geçecek, servetin daima belli ellerde toplanmasına mani olacak, bir orta sınıf meydana getirecek ve bunlar neticesinde sosyal hayatın huzura kavuşmasına sebep olacak sağlam bir bağıdır.

2. Orta Sınıfı Kuvvetlendirir

İslâm, zekât prensibiyle içtimâî hayattaki kutuplaşmaları önlerken aynı zamanda merkezde, orta sınıf tabir edilen ke-

²⁴⁷ et-Taberâni, *el-Mu'cemü'l-eusat*, 8/380; el-Beyhakî, *Şuabu'l-iman*, 5/20.

simin kuvvetlenmesini hedeflemiştir. İçtimaî hayatta, imkânı olmadığından dolayı iş yapamayan kimselere zekât verilmek suretiyle yeniden onlara iş yapabilme imkân ve fırsatı veren İslâm, cemiyette tufeyli ve asalak olarak başkalarının sırtından geçinen kimselere müsaade etmemekte; bilakis onları yeni ve zinde güçler olarak cemiyete kazandırmaktadır.

İslâmî prensipler itibarıyla orta sınıfın güç kazanması, sadece sadaka ve zekâta da bağlı bırakılmamış; bunun için başka yollar da ihdas edilmiştir. Mesela savaş dönemlerindeki ganimetlerin taksimi ile ilgili bir âyette, malın zenginler elinde dolaşan bir meta olmamasının hedeflenmesi vurgusu yapılmaktadır:

مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ

“Allah’ın, peygamberine verdiği, fethedilen yerlerin ganimetleri, Allah’a, Resûlü’ne, (sadaka ve zekât almaları haram olan O’nun) yakın akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve (yolda kalan) yolcuya aittir. Ta ki (o mallar), yalnız zenginler arasında dolaşan bir güç/servet olmasın.”²⁴⁸

Para veya emtianın sadece zenginlerin elinde dolaşması, zengin sınıfı daha zengin, fakirleri de daha fakir hâle getirir. Hâlbuki Cenab-ı Allah, malı yalnız bir sınıfın faydalanması için değil, bütün insanların istifade etmesi için yaratmıştır. Eline para geçenler, bu paranın sadece kendilerine ait olmadığını, onda başkalarının da hakkı olduğunu bilecek ve malında tasarrufta bulunurken bunu gözetecektir. Evet, zekât mükellefiyeti, mal sahiplerine âdeta şunu söylemektedir: “Elindeki malın hepsi senin mülkün değil. O, bir kısmını kendin ve ehl ü iyalin için, diğer kısmını ise Allah’ın bildirdiği başka ihtiyaç sahipleri ve toplum için kullanacağın bir şeydir. Hepsini kendin

²⁴⁸ Haşır sûresi, 59/7.

için kullanmaya hakkın yoktur. Kendi hakkın olanın dışında kalanlarda sen sadece bir vasıta ve emanetçisin. Emanete hıyanet edemezsin. Onu sahibine ulaştırmakla mükellefsin. Her hak sahibine hakkını vermeden elindeki mal kirli kalır, temizlenmez.”

İşte zekât vesilesiyle orta sınıf kuvvet kazanmakta, zengin ve fakir olmak üzere iki uç noktada kalanlar arasında köprü kurulmakta ve böylece cemiyet huzur soluklar hâle gelmektedir.

3. İctimaî Hastalıkları Yok Eder

İnsanların toplum içinde huzurlu bir atmosfer oluşturup beraberce yaşamalarına mâni olan en önemli hususlardan biri, maddeye dayalı sınıf farklılıklarının oluşmasıdır. Zenginlerin yoksulları görmezlikten geldiği bir cemiyette ihtiyaç içinde olanların kin ve nefret duygularından salim olarak zenginlere bakmaları mümkün değildir ve bu durumda toplumun fertleri arasında ciddi kavgalar zuhur edeceği kesindir. Bu kuru bir iddia değil, cihan çapında gerçekleşen sayısız tecrübelerin neticesi insanlığın idrak ettiği bir hakikattir.

Allah'ın ihsan ettiği maldan bütün insanların faydalanamadığı, başka bir tabirle sınıf farklılıklarının doğurduğu olumsuzlukların ortadan kalkmadığı, yani imkân ve güç bakımından üst tabakanın alt sınıfa olan tazyiklerinin giderilemediği cemiyetlerde madde, hiçbir zaman mutluluk getirmemekte; aksine huzursuzluğun menşei olmaktadır. Böyle bir durumda ne fakir, ihtiyaçlarının giderileceğinden, ne de zengin, malını koruyabileceğinden emindir. Yardım eli uzatılmayan fakir için, kendince bulduğu bir kısım yanlış metotlarla o malı elde etmek artık bir alternatif olmuştur. İhtiyaçlarını meşru yollardan gideremeyen bir insanın –hele bu insan imandan ve ahlâkî değerlerden yoksun ise– gayrimeşru yollara sapacağına yeryüzü çok şahit olmuş ve hâlen de olmaktadır.

İşte zekât, insanları gayrimeşru zeminlerde arayışa girmekten koruyan, onların sıkıntılarını meşru çizgide çözüme ulaştıran bir sistemdir.

Bu mânâyâ işaret eden bir âyette şöyle denilmektedir:

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

“Ey iman edenler, Allah yolunda infakta bulunun, (infakta bulunmamak suretiyle) kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın.”²⁴⁹ Evet, âyet-i kerime, “İnfak etmemek suretiyle kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın.” diyor. Konuya, âyetin sebab-i nüzulüyle ilgili olarak anlatılan hadisenin ışığında bakmak, âyeti daha doğru anlamamızı sağlayacaktır:

İslâm orduları, nebevî müjdeye nail olmak için İstanbul önlerindedir. Karşılarında koca bir Rum ordusu vardır. İslâm ordusu da sayı olarak ondan az değildir. Müslüman askerlerden biri tek başına düşman ordusuna hamle yapar, ta aralarına kadar girer. Bunu gören diğer Müslümanlar, yukandaki âyete telmihle, “Sübhaneallah! Kendini tehlikeye atıyor!” derler. “Mihmandâr-ı Nebî” Ebû Eyyub el-Ensârî Hazretleri de oradadır. Allah yolunda mücahedeye doymamış, ilerleyen yaşına rağmen orduyla beraber oralara kadar gelmiştir. Bu sözü duyunca şöyle der: “Kardeşlerim! Âyeti yanlış anlıyorsunuz! O âyet, biz Ensar topluluğu hakkında nâzil oldu. Allah İslâm’ı aziz kılıp dine omuz verenler çoğalınca, Peygamber Efendimiz’den gizli kendi aramızda şöyle konuştuk: ‘Mallarımızla ilgilenemedik, zayi oldu gitti. Ama artık Allah İslâm’ı galip kıldı, davayı sahiplenenler arttı, dolayısıyla bize çok fazla ihtiyaç kalmadı. Artık biraz malımızla mülkümüzle ilgilensek, bağımıza bahçemize baksak.’ İşte biz tam bu kabil düşüncelere dalmıştık ki Allah, Peygamber’ine bu âyeti indirdi ve bizim ağzımızın payını verdi. Âyetteki “kendini tehlikeye atma”, cihadı bırakıp mala mülke dönme arzumuz idi.”²⁵⁰

²⁴⁹ Bakara sûresi, 2/195.

²⁵⁰ Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 19; Ebû Dâvûd, *cihâd* 22.

Bu şuuru benliğinin derinliklerine kadar hisseden Hazreti Ebû Eyyub, bir daha memleketine dönemedi, dönmeyi de istemedi. İstanbul önlerinde vefat etti ve o gün bugündür o mübarek şehrin manevi tapusu olarak orayı şereflendirmektedir.

Yine Sahabe efendilerimizden Hazreti Huzeyfe de (radıyallâhu anh) aynı hükmü tasdik eder ve âyetin, Allah yolunda infak ile ilgili olarak nâzil olduğunu söyler.

Görüldüğü gibi kendi elimizle kendimizi tehlikeye atmamıza sebep olarak gösterilen mesele, Allah yolunda infakta bulunmayışımızdır. Bu ise, Allah yolunda maddî-mânevî cihaddan geri durup benlik merkezli bir hayatın tercih edilmesinin insanı ve toplumu nasıl büyük bir tehlikenin kucağına ittiğini göstermektedir.

Kendilerine zekât verilecek yerler arasındaki tek bir sınıfın bile ihmalinde ciddi tehlikeler zuhur eder. Bu tehlikelerin hemen ilk etapta akla gelenleri, sınıflar arasındaki mesafenin büyümesi neticesinde anarşinin hâkimiyeti, düşmana karşı hazırlıklı olmama ve bunun neticesinde de caydırıcı gözükmemedir. Böyle bir toplumun başkalarının iştahını kabartacağına ise şüphe yoktur. İnfak düşüncesi yerleşmemiş toplulukların, düşmeleri durumunda tekrar ayağa kalkmaları ve kaybettikleri mücadele ruhunu yeniden kazanmaları ise çok zordur.

Anarşi ve huzursuzluğun en önemli sebeplerinden birisi, hiç şüphesiz ki aristokrat sınıfın sorumsuzca yaptığı aşırı harcamalardır. Bunların yaşadığı lüks ve şatafatlı hayat, toplumun bir kesimini anarşiye sevk etmekte ve böylece cemiyetteki huzuru dinamitlemektedir. Zira bu tarz yaşam, muhtacın iştahını kabartmakta ve zenginin malına nefretle baktırmaktadır. Bu ise fakirin, zengini bulunduğu konumdan alaşağı etmek için her türlü hareketi meşru görmesine sebep olmaktadır.

Evet, muhtaç insanların gecekondularda hayat sürmesine mukabil, zenginın mevsimlik ev değiştirmesinin veya fakirlerin evlerine servis araçlarında balık istifi gitmesine karşılık, zenginlerin son model arabalarla dolaşmasının işçiyi tahrik etmeyeceğini düşünmek, hayatın ne demek olduğunu bilmemenin ifadesidir.

İşte fakirin, serveti sebebiyle kendisine düşmanlık beslediği zengin, elinin altındaki servetinden vermek suretiyle fakirin yüzünü güldürecek ve böylece onun nefretini muhabbete çevirecektir. Kendisine öfkeyle bakan insana semahat ve inayet elini uzatmakla zengin, onunla kardeş olduğunu hissettirecek ve mübarezede tebessüm eden adam gibi kin, nefret ve düşmanlığa galip gelecektir.

Meseleye daha farklı bir açıdan baktığımızda, Allah'ın kendisine verdiği imkânlardan infak etmeyen kimse, haklarını vermemek suretiyle muhtaçlara zulmettiği gibi, vazifesini yapmadığından dolayı da kendine zulmetmiş olacaktır. Evet, Allah (celle celâluhu), zalimi sevmez. Bu durumda Allah'ın gazabını celbedici tavrı ortaya koyan bizler, kendi kendimize zulmediyoruz demektir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“Allah, hiçbir şekilde insanlara zulmetmez, fakat insanlar kendilerine zulmetmektedirler.”²⁵¹ hakikati bize bunu ifade etmektedir.

Vermemek suretiyle kendine zulmedene Allah (celle celâluhu) başkalarını musallat edecek ve onun için hayat yaşanmaz hâle gelecektir. Hadis diye meşhur olmuş bir söz bunu ne güzel ifade eder:

²⁵¹ Yûnus sûresi, 10/44. Aynı aynı mânâyı ifade eden başka âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/57, Âl-i İmrân sûresi, 3/117, A'râf sûresi, 7/160, Tevbe sûresi, 9/70, Nahl sûresi, 16/33, Ankebût sûresi, 29/40, Rûm sûresi, 30/9.

الظَّالِمُ عَذْلُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ يَنْتَقِمُ بِهِ ثُمَّ يَنْتَقِمُ مِنْهُ

“Zalim, Allah’ın yeryüzündeki adaletidir; onun eliyle cezayı hak edenleri cezalandırır, sonra döner onu da cezalandırır.”²⁵² Allah (celle celâluhu), vazifesini yapmayan zengin güruha fakiri musallat eder ve onun için cemiyeti yaşanmaz hâle getirir. Berikinin yaptığını da karşılıksız bırakmayıp, ondan da bu hareketinin hesabını sormayı ihmal etmez. Evet, Allah (celle celâluhu), imhal eder (mühlet verir) ama asla ihmal etmez; yeri ve zamanı gelince zalimin hesabını, bir daha iflah etmeyecek şekilde görüverir.

Evet, mal sevgisinden dolayı zekât vermeyip onu fakirden sakınanlar, yaptıkları bu zulüm sebebiyle maksatlarının aksiyile tokat yiyecek ve mallarını kendi başlarına belâ edeceklerdir.

İşte zekât, her toplumda olması muhtemel bu türlü içtimâî hastalıkları, daha baştan tedavi etmek suretiyle peşin olarak önlemekte ve bununla da içtimâî hayatın kıvamını temin etmektedir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, şayet zamanında fakirlerin elinden tutulsa ve onlara sahip çıkılsaydı, günümüzde birçok devletin başını ağrıtan gailelerin önü daha baştan alınmış olacak ve hali hazırdaki pek çok sosyal problem zuhur etmeyecekti.

4. Toplumu Faizden Kurtarır

Faiz, mutlu azınlığın daha fazla servet ve mala kavuşmaları adına, vazgeçemedikleri bir sömürü şekli olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Tarihte nice milletler, faiz illetinden kurtulamadıkları için kıvrım kıvrım kıvrınmış ve bilhassa fakirlerin iliklerine kadar sömüren bu belânın tasallutu altında ademe mahkûm olmuşlardır.

²⁵² el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/49. (Mânâ olarak bu sözü destekleyen bir hadis için bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-eusat*, 3/346)

Gelecek adına ideal bir toplum olma ümidini taşıyanlar, hiss-i semahati coşturup cemiyette cömertlik havasını hâkim kılmaz, diğer yandan da öldürücü bir zehir olan faiz illetinden kurtulamazlarsa, problemler ve handikaplar devam edip gidecektir. Yani böyle bir cemiyetin çekeceği daha çok çile var demektir.

Fakirin daha da fakir, zengin de daha zengin olmasını netice veren faizi Allah (celle celâluhu), bütün çeşitleriyle haram kılmış ve aslında faizle malda herhangi bir artışın mümkün olmadığını beyan buyurmuştur. Zira faiz, bereketsizliği beraberinde getiren bir sistemdir ve o sistemin karşısında Allah ve Resûlü'nün sistemi vardır. Allah ve Resûlü'nün getirdiği sistemi bir kenara bırakıp, bu tür şeytanî sistemlerin peşinde koşanlar da Kur'ân'ın ifadesiyle Allah ve Resûlü'ne harp ilan etmişler demektir.²⁵³

Kur'ân'da faiz yasağı ele alınırken onun karşısına hep Allah yolunda infak, zekât sadaka konmuştur. Faizle alakalı âyetler hep infak ayetlerinin arasında gelmiştir. Kur'ân'da faizden bahsedilmeden hemen önce, bahis esnasında ya da hemen sonrasında hep infak vurgusu vardır.²⁵⁴ Bundan anlıyoruz ki bu iki şey birbirinin rağmına gelişir, birbirinin mukabili, zıddı, alternatifidir. Faizin çaresi yani bir toplumdan faizi kaldırmanın yegâne vesilesi, insanları Allah için vermeye, başkalarına iyilik yapmaya, başkaları için yaşamaya, ahireti dünyanın önünde tutmaya alıştırmaktır. Tersten söyleyecek olursak, bir yerde infak, sadaka, zekât müessesesi yoksa orada faiz gibi, tefecilik gibi cemiyeti temelinden sarsacak problemlerin olması kaçınılmazdır.

Nâzil olduğu dönemde yaygın olan bu illetten mü'minleri kurtarmayı hedefleyen Kur'ân, bunu, tedricilik prensibine uygunluk içinde yapmış, insanlığı bu illetten kurtaracak ahkâmı dört merhalede vaz etmiştir.

²⁵³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/279.

²⁵⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/261-281; Âl-i İmrân sûresi, 3/130-136; Nisâ sûresi, 4/160-162; Rûm sûresi, 30/36-45.

1. Merhale: Faizin haram kılınmasına giden süreçte ilk adım daha Mekke devrinde atılmıştır. İlk olarak, Mekki sûrelerden olan Rum sûresinde, fazla mülk elde etmek gayesiyle yapılan faizli muamelelerin, aksi netice vereceği söylenmiş, bu hususta zekâtla mukayese yoluna gidilmiştir:

وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبِّا لِيَرْبُؤَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُؤَ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ

*“Başkalarının parasının içinde artsın diye faizle verilen paranın Allah katında bir artışı olmaz. Ama Allah’ın hoşnutluğunu dileyerek zekât verenler var ya, işte asıl artan mal, onların malıdır.”*²⁵⁵

Evet, faize yatırılan mal, zahiren artıyor gibi görünse bile aslında bereketi olmayacağından noksanlaşacaktır. Zira Allah, onun bereketini almış, mal sahibi farkına varsın veya varmasın, rahat yaşayayım derken kendi rahatının temeline dinamit koymuştur.

Meseleye âyette kullanılan ifadeler zaviyesinden baktığımızda, kelimelerin her birinin tam bir mutabakat içinde bu temayı kuvvetlendirdiğini, faiz yüzünden malın bereketinin gideceğini ve miktarının azalacağını, sadakayla da nemalanıp artacağını ifade ettiklerini görmekteyiz. Bir tarafta Allah (celâluhu), riba (faiz) ile malın bereketsizliğe maruz kaldığını ifade ederken, diğer yanda aynı kökten gelen bir kelimeyle sadakanın berekete vesile olduğunu âşikâr bir şekilde anlatmaktadır. Demek ki esas olan zahirî artış değil, ilk bakışta ve görünüşte malda bir artma olmamasına rağmen hakikatte Allah’ın vereceği berekettir.

Madem vaat eden O’dur, O vaadinden asla dönmez. Sadakalara sağanak sağanak bereket yağdıran O’dur. Bugüne

²⁵⁵ Rûm sûresi, 30/39.

kadar yaşanan ve hâlen yaşanmakta olan, gelecekte de çok misalini göreceğimiz binlerce örnek de bunun açık delilidir. Cemiyetin huzur ve saadet içinde yaşaması, faizi terk edip zekât ve sadakaya sarılmasına vâbestedir.

Âyet, zekât ve sadaka yolunu tercih etmeyip faiz patikalarında saadet arayanların, arzu ettikleri şeyleri asla elde edemeyeceklerini ortaya koymaktadır. Riba, zahiren bir artış ifade eder; ancak bu zahirî fazlalık, aslında malın eriyip gitmesinin üzerine çekilen örtüdür. Zira kendilerine verilen para karşılığında belli oranda faiz veren kişi ve kuruluşlar, aslında elde ettikleri bu parayı değerlendirerek yüksek meblağlar kazanmakta ve bunun da ancak küçük bir miktarını para sahiplerine vermektedirler. Meseleye naslar açısından değil de sadece iktisadî prensipler zaviyesinden baktığımızda bile, realitede paranın nasıl değer kaybettiği ortaya çıkmaktadır. Fertlerden faiz karşılığı para toplayıp yaptığı yatırımlarla palazlanan nice müesseseler vardır ki, piyasaya arz ettikleri ürünlerin fiyatının üzerine, insanlara verdikleri faiz fazlalığını da koymak suretiyle nasıl çift yönlü kâr içinde olduklarını bilmek için iktisatçı olma-ya gerek yoktur.

Üzerinde durmaya çalıştığımız bu âyet-i celilede faizle zekât karşılaştırılarak birinde bereketsizlik ve yokluğun, diğ-erinde ise mükâfat ve bereketin vurgulanması, zekâtın, cemi-yette faizi kaldırıp bereket ekonomisini hâkim kılmada yüklen-diği önemli misyona da işaret etmektedir.

2. Merhale: Bu merhalede, Yahudilerin, kendilerine ya-sak olduğu hâlde faiz alıp-vermeleri sebebiyle, aslında helâl olan birçok nimetten istifadeden mahrum kaldıklarını anla-tan Kur'ân, aynı zamanda faizin İslâm nazarında da çirkin bir şey olduğu imasını yapıyor ve Nisâ sûresindeki bu âyetle mü'minleri nihâî hükme biraz daha hazırlıyordu:

فَيُظْلَمُ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا * وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

“Yahudilerin, zulümleri, insanları Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olmasına rağmen faiz almaları, haksız yere başkalarının mallarını yemeleri yüzündendir ki Biz, kendilerine daha önce helâl kılınan bazı temiz nimetleri haram kıldık ve içlerinden kâfir kalanlara can yakıcı bir azap hazırladık.”²⁵⁶

3. Merhale: Bu üçüncü merhalede Kur’ân, ilk defa olarak mü’minleri faiz yemekten açık bir şekilde menediyor ve bunu, Cahiliye Arapları’nın faiz muamelelerini hatırlatarak yapıyordu. Ama Âl-i İmran sûresindeki bu âyet henüz faizin ahiretteki feci encamından bahsetmiyor ve onu son merhaleye saklıyordu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! Kat kat artıp duran faizi yemeyin, Allah’tan korkun ki kurtuluşa eresiniz.”²⁵⁷

4. Merhale: Bu son merhalede artık yasak, daha kuvvetli ifadelerle dile getiriliyor ve Bakara sûresinin şu âyetleri, hâlâ faizle iştigal edenler için büyük tehditler ihtiva ediyordu:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَخَصَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَيْمِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

²⁵⁶ Nisâ sûresi, 4/160-161.

²⁵⁷ Âl-i İmrân sûresi, 3/130.

“Faiz yiyenler, şeytan çarpmış kimse gibi kalkacaklardır. Bu, onların, ‘Alışveriş de faiz gibidir (Faizin alışverişten ne farkı var?).’ demeleri yüzündendir. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi ise haram kılmıştır. Kendisine Rabbinden öğüt erişip faizden vazgeçen kimsenin önceden aldığı onundur ve işi Allah’a kalmıştır. Faize tekrar dönenler ise, Cehennemliktirler ve orada ebedî kalacaklardır.”²⁵⁸

Peşi sıra gelen âyet-i kerimelerin ifadeleri, bu yasağı iyice zihinlere kazımıştır:

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ * إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ * فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

“Allah, faizle geleni yok eder, sadakaları ise artırır, bereketlendirir. Allah, günahkâr ve inkârcıları sevmez. İman edip yararlı işler işleyen, namaz kılan ve zekât verenlerin mükâfatları Rableri nezdindedir. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve daha önceden kalan faiz alacaklarınızı da bırakın! Mü’min iseniz bunu yapın. Şayet böyle yapmazsanız, Allah ve Peygamberi tarafından açılacak bir savaş ile karşı karşıya kalacağınızı bilin. Eğer tevbe ederseniz, ana paranız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz.”²⁵⁹

Görüldüğü gibi son âyet-i kerime, faizli muamele yapmayı, Allah ve Resûlü’ne harp ilanı olarak değerlendirmektedir. Allah’a karşı harp ilan etmenin neticesi ise, O’nun rahmet

²⁵⁸ Bakara sûresi, 2/275.

²⁵⁹ Bakara sûresi, 2/276-279.

ve mağfiretinden mahrum kalmaktır. O'na ilk isyan bayrağını çeken, başkaldırıp mübareze etmeye kalkışan, *أَسْجُدْ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا* "Balçıktan yarattığın birine secde mi edeceğim?"²⁶⁰ diyen şeytan olmuştur. Haddini bilmeden Allah'a karşı meydan okuma tavırlarına girmek, ancak şeytana yakışan bir fitrat deformasyonudur. O, *خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ* "Onu balçıktan, beni ateşten yarattın."²⁶¹ felsefesinin arkasına sığınarak, kadr ü kıymeti yüksek ateşin, ayaklar altında hor ve hakir toprağa secde etmeyeceği diyalektiğine dayanıyor; kibir, enaniyet ve gururunun altında, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmasına davetiye çıkarıyordu. Neticede lanet damgasını yiyecek, hor ve hakir olarak rahmet-i ilâhiyeden ebediyen uzaklaştırılacaktı.

Meseleye, âyette verilmiş keyfiyeti açısından baktığımızda, haram olduğunu bildiği hâlde hâlâ faizle iştigal edenlerin de, rahmet-i ilâhiyeden kovulmalarının söz konusu olduğunu anlıyoruz. Zira faizde ısrar eden, Allah'a, daha doğrusu O'nun emirlerine karşı bir mübareze ve mücadele içine girmiş demektir. Böyle bir haddini aşmışlığın neticesi ise gayet açıktır: Allah'ın haram kıldığı böyle bir meselede hâlâ ısrar edip faiz yemeye devam eden kimse, şeytan çarpmış gibi yaşayacak, şeytan çarpmış gibi haşrolacak, şeytan çarpmış gibi emekleye emekleye Allah'ın huzuruna getirilecek ve mahkeme-i ulyâ'da kaçıp saklanacak delik arayacaktır.

Onların bu hâlde düşmelerinin sebebi, haram kılınan faizi, helal kılınan alışverişle aynı görmeleridir. Bakış ve görüş açısı değişince, eşya ve hâdiseleri değerlendirmede denge de bozulmakta ve ortaya işte böylesi garabetler çıkıvermektedir. Kur'an'ın ifadelerine dikkat edecek olursak, onların mesele hakkındaki sözlerinin bu fitrat deformasyonunu nasıl ele ver-

²⁶⁰ İsrâ sûresi, 17/61.

²⁶¹ A'râf sûresi, 7/12.

diğini görme imkânına kavuşuruz. “Alışveriş de faiz gibidir.” Bu sözleriyle onlar, faizi alışverişe benzetmeyip, aksine, alış-verişi faize benzetiyorlardı. Yani sanki faiz asıl, alışveriş tâbi idi. Bir başka deyişle, “alışverişin meşruiyetinde şüphe olur da faizin meşruiyetinde olmaz” dercesine bir ifade tercihleri vardı. Hâlbuki Cenab-ı Allah, aradaki farkı kesin bir hükümle, net ifadelerle ortaya koyuyordu: “Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır.”

Kur’ân’ın ifadesi, cemiyet içinde çok yönlü bir içtimaî den-genin kurulmasını ön görmekte, bir tarafta hazır yiyici tabakayı çalışmaya teşvik ederken diğer yanda ihtiyaç sahibi kimselerin korunmasını temin etmektedir. Allah, ribanın yani günümüz ifadesiyle faizin, içtimaî hayatı öldüren bir zehir olduğuna hük-metmiş, ona bulaşanların er-geç ayaklar altında payimal ola-caklarını bildirmiştir. Ona bulaşan insanlar, muvakkaten gün yüzü görseler bile, bir gün mutlaka karanlıklar içinde bir leyl-i yeldâda çaresiz kalacaklar ve doğmasını bekledikleri şafağı bir türlü göremeyeceklerdir.

Bir diğer yandan faiz ve tefecilik, insanların malına teca-vüz mânâsına gelmektedir. İslâm’da mal da, can ve ırz gibi muhteremdir ve korunması gerekir. Bilindiği üzere bu, bütün dinlerde ve hukuk sistemlerinde de üzerinde hassasiyetle du-rulan bir husustur. “Usûl-ü hamse” (Beş Temel Esas) tabir edi-len din, can, akıl, mal ve neslin korunması, İslâm ahkâmının ana maksatları kabul edilir. *كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَمَالُهُ وَعَرْضُهُ* “Müslümanın Müslümana kanı, malı ve namu-su haramdır.”²⁶² hadisi de bunu anlatmaktadır. İşte faiz ve tefecilik, korumakla mükellef olduğumuz mala karşı tecavüz mânâsını taşımaktadır ve insanı, başkasının sırtından kazan-maya sevk etmektedir. Dolayısıyla bu, Allah ve Resûlü’nün muhterem saydığı mala tecavüz mânâsı taşımaktadır.

²⁶² Müslim, *birr* 32; Ebû Dâvûd, *edeb* 35; Tirmizî, *birr* 18.

Ayrıca bunlara ruhsat verme, bütün nevileriyle sanat ve üretime ve hatta sanata vurulacak bir darbedir. Çünkü insanlarda cibilli olarak dünya sevgisi, dünya malına karşı tama, kısa yoldan daha çok kazanma isteği vardır. Hâlbuki Allah, insanlara bu arzuyu, dünyayı imar ve ihya etmeleri için vermiştir. İşte faizle bu duygu sû-i istimal edilmekte, parayı faize yatırıp onun nemasıyla geçinme düşüncesi insanları hazır yiyciliğe sevk etmekte, sonuç olarak da nice kabiliyetlerin körelip gitmesine sebebiyet vermektedir.

Öte yandan faiz, İslâm'ın ruhunda olan ve sosyal yaraları saran "karz-ı hasen" (herhangi bir maddî beklentiye girmeden, sırf Allah rızası için, insanların ihtiyacını giderme düşüncesiyle borç verme) gibi yardımlaşma duygularını da köreltmektedir. Fertler arasında olması gereken bağları yok etmekte ve her ferdi, sadece kendini düşünmeye sevk etmektedir. Böylelikle sosyal bir varlık olarak içtimaî hayata katkıda bulunması gereken insan, diğerlerinden kopuk olarak müstakil bir hayatın peşine takılmakta ve neticede asosyal bir grup ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir ortamda kimse kimseden borç para alamamakta, küçük müdahalelerle izale edilebilecek arızalar, ancak büyük gürültüler koparıldıktan sonra fark edilebilmektedir.

Hâlbuki Kur'ân'ın ifadesiyle verilen borçtan kat kat fazla olarak insana sevap kazandıran, bir ahiret yatırımı olan karz-ı hasen, Kur'ân'ın konu edinerek üzerinde hassasiyetle durduğu bir sistemdir.²⁶³ Elinde imkânı olan herkes, kapısına gelen muhtaç kimselere ya hibe ya da karz-ı hasen olarak yardımda bulunacak ve borç verdiği takdirde verdiği miktarın dışında bir fazlalık beklemeyecektir. O, bu fazlalığı, her şeyi kudret elinde evirip çeviren Zat'tan (celle celâluhu) bekleyecektir. Çünkü o, yapılan yardımları çok daha fazlasıyla sahiplerine iade ede-

²⁶³ Bakara sûresi, 2/245; Mâide sûresi, 5/12; Hadid sûresi, 57/11, 18; Teğâbün sûresi, 64/17; Müzzemmil sûresi, 73/20.

cektir. Kullarından vermelerini O talep ettiğine göre, mutlaka onları memnun edecektir.

Çok faziletli ve insan onurunu da gözeten karz-ı hasen müessesesi, basit dünyevi hesaplara kurban gitmemelidir. Bu yüzden mü'min bu konuda çok hassas olmalıdır. Zira Kur'ân, iman edenlere şöyle hitap eder:

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ

“İyilik ve takvada birbirinize destek olun, günahlarda ve başkalarının hukukunu çiğnemedede değil. Allah’tan korkun!”²⁶⁴ Hayır veya şer adına bir işe sebebiyet vermenin, en az o fiili yapanı kadar sevap veya günahı vardır.

Sosyal hayatta tefeciliği kabul etmek, fakiri kendi dertleriyle baş başa bırakmak demektir. Bu ise, Allah’ın rahmaniyyet ve rahimiyet sıfatlarına zıttır. Çünkü Allah (celle celâluhu), bir taraftan zengine mal-mülk verirken diğer tarafta fakiri de kollamakta, nimetlerinden aynı ölçüde istifade imkânı bulamayanları da zekât, sadaka, karz-ı hasen gibi müesseselerle himaye etmektedir. Anadolu tabiriyle, zengine yan çıkıp fakiri problemleriyle baş başa bırakmak, Allah’ın umumi icraatına muhalif bir tavidir.

Buraya kadar zikrettiklerimiz, faizin haram olmasının hikmetleridir. Mesele bu zikredilenlerle de sınırlı değildir. Burada sayılan ve sayılamayan bütün hikmetlerin ötesinde çok daha önemli bir husus vardır, o da, Allah’ın faizi haram, alışverişi helâl kılmış olmasıdır. Zira bizim hareketlerimize yön verecek olan, bir kısmını bilebildiğimiz, bir kısmını bilemediğimiz hikmetler değil, esas itibarıyla Cenâb-ı Hakk’ın emir veya yasaklarıdır. Çünkü Allah’a karşı vazife ve kulluğumuzun temelinde O’nun emirleri ve yasakları vardır. Dolayısıyla biz, hikmetleri tali derecede düşünür, evvelen ve bizzat Cenab-ı Hakk’ın rızasını, yine O’nun vaz ettiği ahkâmına uyma yoluyla elde etmeyi

²⁶⁴ Mâide sûresi, 5/2.

hedefleriz. İmam Eş'arî'nin anlayışı içinde, Allah'ın yasakladığını çirkin görüp reddeder, O'nun emrettiği ya da mubah kıldığını da güzel görür, sinemize basarız.

Yümün ve bereket vesilesi olan ve aynı zamanda rahmet hazinelerinin çağlayanlar gibi coşup bize doğru akmasına davetiye çıkaran şey, bütün nevileriyle sadakadır. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın muciznüma ifadeleri içinde bu denge vurgulanarak, bir tarafta insanı Allah'a yaklaştıran, onu Cennet'e ehil hâle getiren, toplumun diğer fertleriyle diyalogu temin eden ve insanı şeytandan ve Cehennem'den alabildiğine uzaklaştıran bu hayır müessesesi nazara verilirken; diğer tarafta mü'mini Allah'tan uzaklaştıran, Cennet'le aralarını açan, insanlarla arasına mesafe koyan, ama Cehennem ve şeytana yaklaştıran ribanın çok yönlü zararına dikkat çekilmektedir.

Üstad Bediüzzaman Hazretleri'nin de ısrarla üzerinde durduğu gibi içtimaî hayatı temelinden yıkmaya yönelik "Sen çalış ben yiyeyim." ve "Ben tok olduktan sonra başkaları açlıktan ölse bana ne!" şeklinde kendini gösteren iki gayri insanî düşünce tarzını Kur'ân, *"Allah, faizle geleni mahveder, sadakaları ise artırır."* veciz ifadesiyle ele alarak kökünden söküp atmakta ve hastalık zuhur edecek yerden şifa pınarları akıtmak suretiyle insanî olanı salık vermektedir. Bunun gerçekleşmesi, her çeşidiyle hayır müesseselerini hayata geçirip, faiz başta olmak üzere şer kapılarını kapatmaya bağlıdır.

Fiilî duruma baktığımızda da ribanın gerçek mânâda bir artışa sebebiyet vermediği, sayısız misaliyle gözler önündedir. Tam köşeyi dönme hesapları yaparken batanların, yatlarında uzanıp sefa sürme hesapları yaparken iflas edenlerin ve artık bir daha sırtının yere gelmeyeceğini düşünürken can ve malından olanların sayısı hiç de az değildir. Sadakayla mal-mülk yanında kitlelerin gönlünü de kazananların, dolayısıyla kâr üstüne kâr edenlerin sayısı da sayılamayacak kadar çoktur.

Evet, riba, sosyal dengeyi yıkıcı, sükûneti mahvedici, fertleri ve toplumları derinden etkileyen bir veba; verme ve iyilik etme hisleriyle dolu bulunma da, sosyal hayatı huzur içinde ayakta tutacak önemli bir iksirdir.

Bakara sûresinin, faiz yasağını nihai olarak bildiren âyetleri, son nazil olan âyetlerdendir. Hatta İbn Abbas Hazretleri'nin (radiyallâhu anhumâ) kanaatine göre bu âyetler, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) nâzil olan en son âyetlerdir.²⁶⁵ Dolayısıyla faizin kesin ifadelerle haram kılınması, risaletin son dönemlerine rastlamaktadır. Faizle ilgili son sözü Veda Haccı'nda söyleyen Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), aynı zamanda bunun ilk tatbikatını yapmış ve tesirinin daha büyük olması için ilk olarak, kendi yakın çevresinden birinin, amcası Hazreti Abbas'ın alacağı olan faizi kaldırmıştır. Ümmetiyle veda mânâsı da taşıyan bu hutbesinde Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), kan davası gibi Cahiliye âdetlerinin kaldırıldığını belirttikten sonra sözü faize getirmiş ve şöyle buyurmuştur:

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمَيَّ مَوْضُوعٌ وَرَبَّ الْجَاهِلِيَّةِ
مَوْضُوعٌ وَأَوَّلُ رِبَا أَضْعُ رِبَانَا رَبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ

"İyi dinleyin! Cahiliyeye ait bütün uygulamalar, şu iki ayağımın altındadır ve kaldırılmıştır. Cahiliye faizi kaldırılmıştır. İlk kaldırdığım faiz de, Abbas İbn Abdülmuttalib'in alacağı faizdir."²⁶⁶ Hazreti Abbas dâhil hiç kimse bu meselede tereddüt göstermemiş, alacakları çuvalar dolusu da olsa faiz terettüp eden miktarı almaktan vazgeçmişlerdi.

Yalnız onların endişesi, bu hüküm gelmeden önceki muamelelerinin durumu ve akibetiydi. Onlar ancak, endişelerine cevap mahiyetinde gelen bir fermanla rahat nefes alabildiler:

²⁶⁵ Buhârî, büyü 25, tefsir (4) 53.

²⁶⁶ Müslim, hacc 147; Ebû Dâvûd, büyü 5; İbn Mâce, menâsik 76, 84.

فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ

“Kime Rabbinden bir öğüt geldiğinde (faizle muamele-yi) bırakırsa, (haram kılınmadan) önce aldığı onundur. İş de Allah’a kalmıştır.”²⁶⁷

Bir başka âyet-i kerimedede de Cenab-ı Hak, inanıp salih ameller peşinde koşanların, Müslüman olmadan önce yaptıklarından mesul tutulmayacaklarını şu ifadelerle anlatıyordu:

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعُمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“İman edip amel-i salih içinde olanlara, Allah’ın yasak ettiği şeylerden kaçınarak iman ettikleri ve güzel işler yaptıkları, sonrasında da çirkin şeylerden sakınıp iman ettikleri, günahlara karşı tavır alıp, yaptıklarını, ellerinden geldiğince güzel yaptıkları takdirde, (haram kılınmadan önce) yiyip içtiklerinden dolayı günah yoktur. Allah, ihsan sahiplerini sever.”²⁶⁸

Yasaktan önceki uygulamaların durumu böyledir. Ama bundan sonrası için yapılacak şey, Cenab-ı Hakk’ın hükmüne tabi olmaktan başkası olamaz. Bununla ilgili olarak müfessirlerin,

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Ey iman edenler! Ribadan geriye kalanı bırakın. Eğer mü’minseniz böyle yapın!”²⁶⁹ mealindeki âyetin sebep-i nüzûlü olarak zikrettikleri şu hâdiseler oldukça dikkat çekicidir:

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mekke’nin fethini müteakip Medine’ye dönerlerken Mekke valisi ola-

²⁶⁷ Bakara sûresi, 2/275.

²⁶⁸ Mâide sûresi, 5/93.

²⁶⁹ Bakara sûresi, 2/278.

rak Attab İbn Esîd'i tayin buyurmuşlardı. Faizin haram kılınmasından sonra Mekke'deki bazı oymaklar Attab'a gelmiş ve İslâm'a girmeden önceki faiz alacaklarının tahsilini yapma hususunda ruhsat sormuşlardı. Hazreti Attab konuyu Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) yazmayı uygun gördü. Allah Resûlü cevaben, *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve daha önceden kalan faiz alacaklarınızı da bırakın! Mü'min iseniz bunu yapın. Şayet böyle yapmazsanız, Allah ve Peygamberi tarafından açılacak bir savaş ile karşı karşıya kalacağınızı bilin. Eğer teube ederseniz, ana paranız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz."*²⁷⁰ âyetlerini de içeren bir mektup yazdı ve faizle ilgili bütün alacak vereceklerin bırakılmasını, inanan bir insanın artık faiz illetinden tamamen uzaklaşması gerektiğini, aksi takdirde Allah ve Resûlü'ne savaş açmış olacaklarını net bir dille bildirdi. Böylelikle bu tür düşüncelerin önü, şüpheye mahal bırakmayacak şekilde kapatılmış oldu.²⁷¹ Bakara sûresi 275. âyetin karakteristik ifadelerinden, faiz yiyenlerin, canlarından bezmiş, sa'y etmediklerinden dolayı hayatlarından gayrimemnun, tufeyli gibi başkalarının sırtından geçindikleri için hep tedirgin ve aynı zamanda miskin kimseler olduklarını anlıyoruz. Dünyada böyle yaşayanların, ötedeki akıbetleri de ayniyet arz edecek, sarhoş gibi bir hayat yaşamanın neticesini, şeytan çarpmış gibi haşrolmakla acı acı yaşayacaklardır. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), misal âlemine ait bir tabloyu aktarırken kullandığı ifadeler de, bununla ilgili bize enteresan ipuçları vermekte, faizle iştigal edenlerin ahirette maruz kalacakları acı durumu dile getirmektedir.²⁷²

²⁷⁰ Bakara sûresi, 2/278-279.

²⁷¹ Ebû Ya'lâ, el-Müsned, 5/74; et-Taberî, Câmiu'l-Beyan, 6/23.

²⁷² Buhârî, cenâiz 92, fezâilü'l-Kur'ân (92) 3-7, edeb 120, kader 4, tevhîd 54; Müslim, kader 6-7.

Evet, bu akıbet, şeytanın yoluna giren kimselerin içinde bulundukları atmosferin götüreceği noktadır. Nasıl olmasın ki, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), faiz alana ve verene Allah'ın lanet ettiği gibi, o işe şahitlik yapanın da, kitabet vazifesini yapıp bürokrasisini yürütenin de aynı akıbetle dâçar kalacağını, bu lanetten nasibini alacağını anlatmaktadır.²⁷³ İşte Allah ve Resûlü'ne harp ilan etmenin neticesi.. ve işte kazanma hırsının altında kaybetmenin acı faturası!

Nebiyi-yi Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), irtihal-i dâr-ı beka buyurmalarına seksen gün kala Müzdelife'de, etrafında toplanan mahşerî kalabalığa hitap ederken, artık dinin tamam olduğunu, Cenab-ı Allah'ın ümmet-i Muhammed'e olan nimetlerini tamamladığını ve O'nun rızasının, ancak İslâm'la elde edilebileceğini bildirmişti. Böylelikle Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), kamil ve mükemmel dinin esaslarını, kemalde ufuk bir cemaate tebliğ etmiş oluyordu. Ribadan kaçınıp zekâtını vermek de, kalb ve ruh itibarıyla tekemmül etmiş insanların işiydi. Yirmi üç senelik bir olgunluk süreci yaşamış sahabe cemaati de bu olgunluğu gösteriyor ve hiç tereddüt etmeden kemalinin gereğini yerine getiriyordu.

Demek ki cemaat kemale ermeden, menfilikleri kamilen izale etmek mümkün değildir. İnsanlık, teknoloji alanında baş döndürücü bir mesafe katetse veya iktisadî müşküllerini halledip refah seviyesini yükseltmekle sırça saraylara terfi etse bile, zahiren mesut ve bahtiyar görünen bu cemiyetin ömrü sanıldığı gibi uzun olmayacak ve bir kısım sosyal çalkantılar karşısında teslim-i silah edecektir. Bugün için dünyanın imrenerek baktığı bir takım mesut gibi görünen devletlerin, bu içtimai kemale ulaşmadıkları sürece, uzun süre aynı şekilde devam edeceklerine ihtimal verilmemelidir.

²⁷³ Müslim, *müsâkât* 106; Tirmizi, *büyük* 2; Ebû Dâvûd, *büyük* 4; İbn Mâce, *ticârât* 58; Nesâî, *ziynet* 25.

Emareleriyle ortada olan bir meselenin varacağı nokta hakkında beyanda bulunmak kehanet olarak değerlendirilmezse şunu söylemek mümkündür: Bir gün gelecek, dünya-daki bütün devletler, bütün iktisadi sistemler aslan görmüş zebralar gibi ribadan kaçacaklardır. İctimaî bir kanser olan faizin büyük ölçüde, insanların ensesinde bekleyen tehdit unsuru olmaktan çıkacağını ve bunun da yakın bir gelecekte görüleceğini rahatlıkla söyleyebilirim. Zira yapılanlar, beşer tabiatına terstir. Hilkatın aksini dayatan her sistemin, geçici bir ışık saçsa bile, uzun süre etrafını aydınlatması mümkün değildir. Devamlılığı olacak yol, ancak nebilerin tutup gittiği, sıddıkların yürüdüğü, enbiya ve evliyanın boy gösterdiği yoldur. Bu yol, Kur'ân-ı Kerimde,

وَاللّٰهُ يَدْعُوْا اِلٰى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ

*“Allah, selam yurduna davet ediyor ve istediğini sırat-ı müstakime hidayet ediyor.”*²⁷⁴ âyetiyle işaret edilen yanılmaz ve yanılmaz bir şehrahtır.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu âyetlerin şerhini bizzat kendisi yaparak yanlış anlamaların önünü tıkamıştır. Böyle olmasına rağmen, faiz âyeti son inen âyetlerden olduğu, bundan dolayı da pratikteki uygulamalarıyla ilgili bazı detaylara henüz Sahabe'nin bütünü tarafından muttali olunmadan Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) irtihal-i dâr-ı beka buyurduğu için Hazreti Ömer gibi hassas insanlar, endişelerini ortaya koymuşlar ve “Keşke faiz hakkında daha fazla malumat öğrenmiş olsaydık!” temennilerinde bulunmuşlardır.²⁷⁵ Onun bu sözleri dinin tamamıyetiyle ilgili değildir. Bilakis bu, insanların bu hükümleri algılamada farklılığa düşmemeleriyle ilgili bir duyarlılıktır. Nitekim Hazreti Ömer'e de ondan sonra aynı endişeleri yaşayanlara da yol gösterici bir hadislerinde Resûlullah

²⁷⁴ Yûnus sûresi, 10/25.

²⁷⁵ Buhârî, eşribe 5; Müslim, tefsir 32-33.

(sallallâhu aleyhi ve sellem), دَعْ مَا يَرِيكَ إِلَى مَا لَا يَرِيكَ “Sana şüpheli gelen şeyleri terk et; şüphesiz olanları al.”²⁷⁶ buyuracaklardır.

Başka bir hadislerinde de Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), helâl ve haramın açık ve net olduğunu, fakat bunların arasında bazı şüpheli şeyler bulunduğunu, dinî hayatını tehlikelerden uzak tutmak isteyen bu şüpheli şeylerden kaçınması gerektiğini vurgulayacak ve kalbî hayata dikkat çekecekti.²⁷⁷ İhtimal, Hazreti Ömer’in arzusu, sınırlardaki mayınlar gibi hassasiyet gerektiren şüpheli şeyler hakkında da bir kısım sınırların konulması, bu konularda sarîh ifadelerin bulunması ve insanların, hevalarının esiri olup onlara girmekten kurtulmaları yönündeydi.

Şayet insanlık, kanını emen bu illetten kurtulmak istiyorsa, öncelikle imanın aydınlık dünyasına uyanmalı, emir ve nehiyleriyle Yüce Yaratıcı’nın ifadelerine kulak vermelidir. Bunun akabinde yapılacak şey, bütün üniteleriyle alternatif sistemler oluşturmak, insanların uygulayageldikleri muamele sistematiğinde boşluklara meydan vermemektir. Böylelikle yeni yeni yardımlaşma ve dayanışma müesseseleri tesis edilerek, muhtaçların elinden tutulacak ve fakir-fukara, tefecilerin elinde can çekişmekten kurtarılmış olacaktır.

Netice itibarıyla zekât ve faiz iki zıt kutuptur. Zekâtta fakirin hakkı gözetilip zulmün önü alınırken, faizde zenginin daha da zengin olması yanında fakirin, yoksulluğun kollarında daha fazla perişaniyete itilmesi vardır. İşte İslâm, fakirin ezilmesine engel olduğu gibi, zengine de malından korku ve endişe duymadan istifade etme yollarını göstermektedir. Zekât müessesesinin bütün unsurlarıyla işletildiği bir cemiyette faiz ortadan

²⁷⁶ Buhârî, büyü 3; Tirmizî, kıyâmet 60; Nesâî, eşribe 50.

²⁷⁷ Buhârî, imân 39, büyü 2; Müslim, müsâkat 107.

kalkacak, beraberindeki olumsuzluklar bertaraf edilecek ve topluma huzur ve saadet hâkim olacaktır.

5. Toplumun Potansiyel Suçlardan Kurtarır

Toplumun bir tabakası sadece kendi behîmî arzularını tatmin istikametinde müreffeh bir hayat sürerken, diğer yanda fakr u zaruret içinde kıvranan insanların olması, toplumda huzursuzluğun kaynağını oluşturan potansiyel bir tehlikedir. Süslü-püslü vitrinler, çeşit çeşit leziz ve iştah kabartan maddelerle tezyin edilip fakiri yutkunduracak hâlde arz-ı endam ettiğinde, sosyal patlamaların koparacağı gürültü korkunç boyutlara ulaşacaktır. Bir tarafta istediği her şeyi sınırsızca elde etmenin keyfini çıkaran gamsızlar sefa sürerlerken, diğer yanda yiyecek bir parça ekmek bulamayıp başkalarının yuttuğu lokmalarla yutkunanların varlığı, kopacak bu kıyameti haber vermektedir.

Buna bir de iki ucuyla toplumun birbirinden uzaklaşması eklenince, hâdisenin boyutunun daha da büyük olduğu anlaşılabacaktır. İslâm'ın, insanların dünyevi ve uhrevi yararına olarak ortaya koyduğu içtimaî prensipler ihmal edildiği sürece bu kavga ve huzursuzluk devam edip gidecektir. Ne zaman ki insanlık, İslâm'ın takdim ettiği çizgiye gelecek ve hareketleriyle kul olduğunu gösterecek, işte o zaman beşerin ağlayan çehresinde tebessümler belirecek ve beklediği huzura kavuşacaktır. Aksi hâlde her iki tarafta odaklaşan kitleler, bir kısım kötü niyetli kimseler tarafından istismar edilerek dejenerasyon bombardımanına maruz bırakılmaya devam edecektir.

Hâlbuki Kur'ân ve Sünnet'te, zikredilen bu toplumsal problemlerin önünü alabilecek pek çok prensip yer almaktadır. Bütün bunlardan yalnızca iki tanesi olan; لَيْسَ بِالْمُؤْمِنِ

“Yanı başındaki komşusu aç iken tok yatan, hakiki mü'min olamaz.”²⁷⁸ ve مَنْ لَمْ يَهْتَمَّ بِأَمْرِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ “Müslümanların dertleriyle dertlenmeyen, onlardan değildir.”²⁷⁹ hadis-i şerifleri, İslâm'ın bu konudaki genel karakterini yansıtmaya adanmış yeterli olacaktır. Aynı şekilde Kur'ân ve Sünnet'in ortaya koyduğu yardımlaşma düsturları, içtimâî hayatta, fertleri ve taifeleri birbirine yaklaştırmada büyük önem arz etmektedirler. İslâm, bir hayat nizamıdır ve onun prensipleri bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

Mü'min, hem çalışma ve kazanmada hem de harcama ve tüketimde, Allah'ın kendisine verdiği ölçüler içinde dengeli olacaktır. Allah'ın helâl kıldığı dairede dolaşacak ve bunun keyfe kâfi geldiği suuruyla yaşayacaktır. Böylelikle elde ettiklerinde duruluğu yakalayan mü'min, diğer yandan da malını hayır yollarına harcamakla toplumda ortaya çıkması muhtemel problemlerin önlenmesine vesile olacaktır.

Buna ilave olarak zekâtın toplum hayatında içtimâî bir sigorta olması, kitleler arasındaki hoşgörü ve diyalogu temin etmede önemli bir rol alması, ekonomiye hareketlilik getirerek cemiyeti zinde bir güç hâline getirmesi ve bir taraftan dünya için çalışmanın lüzumunu ima ederken diğer yandan ahiret hayatını hatırlatarak dünya-ukba dengesini kurması gibi birçok husus, zekâtın toplum hayatına kazandırdıkları arasındadır.

Daha önce zikrettiğimiz, zekâtın fertler açısından mevzu bahis olan maslahat ve faydalarının hepsini de burada hatırlatmakta fayda vardır. Zira bunların hepsi aynı zamanda cemiyet hayatını imara yönelik olumlu gelişmelerdir.

²⁷⁸ el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/15.

²⁷⁹ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-eusat*, 1/151, 7/270; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/356.

Bir kez daha ifade edelim ki burada zikrettiklerimiz, birer fikir vermeye vabeste hususlar olup daha söylenebilecek nice fayda ve maslahatların olduğunda şüphe yoktur. Allah (celle celâluhu), asla abes iş işlemez; O, her türlü noksanlıktan münezzehtir. Madem zekâtı cemiyette hâkim kılmayı emreden O'dur. Öyleyse bunda mutlaka pek çok maslahat gizlidir ve zamanla her biri teker teker ortaya çıkacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

*ZEKÂTIN FARZ
OLMASININ ŞART-
LARI VE ZEKÂT
MİKTARLARI*

GİRİŞ

Zekât, toplumun tamamını kucaklayan potansiyel bir güç kaynağıdır. Onunla iktisadî hayat canlandığı gibi, yine onun takdim ettiği imkânlarla fakirlerin ihtiyaçları giderilerek içtimâî bir denge sağlanır. Yine zekât sayesinde fakirle zengin arasında güçlü bir bağ tesis edilir. Dahası zekâtla Allah'a kurbet yolları bir şehrah hâline gelir.

Her şeyden önce zekât, inanan insanların yaptıkları bir vazifedir. Yani o, inanmanın bir gereğidir. Dolayısıyla imanla müşerref olmuş birinin, diğer iktisadî sistemlerde başkalarının yaptığı gibi saklayıp kaçıracağı herhangi bir malı yoktur. Çünkü her şey Allah'ın bilgisi dâhilindedir ve hesabı da O'na verilecektir. Dostluk ve akrabalığın fayda vermediği ahiret gününde, bütün gizli kapaklı şeyler ortaya dökülecek ve herkes yaptıklarının hesabını verecektir. Dolayısıyla Allah'a ve ahiret gününe inanan bir insanın üç-beş kuruşluk dünya metai için ebedî hayatında sıkıntıya düşmeyi göze alması düşünülemez.

Bu durumda, insanların, başkasının muttali olamayacağı şekilde saklayıp durdukları maddî kıymetlere işlerlik kazandırma, en üst seviyede zekâtla gerçekleşmektedir. Öyleyse zekât, saklı kasaların kilitlerini açan sihirli bir anahtar olarak içtimâî bünyeye yeni kaynaklar temin eden büyük bir potansiyel güçtür.

İktisadî hayattaki hareketliliği tesis eden zekâtın tabanı da olabildiğine geniştir. Deve, sığır ve koyun gibi hayvanlardan süt, bal, yumurta gibi hayvan ürünlerine; menkul kıymetlerden gayrimenkul mülklere; zirai mahsullerden madenlere; oradan da para ve ticarî emtiaya kadar mamelekin bir çok çeşidinde, farklı nisap ve oranlarıyla zekât, içtimâî canlılığın temelini teşkil etmektedir.

1. ZEKÂTIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI

Bir kimseye zekâtın farz olabilmesi için bazı şartlar vardır. Bu şartlar oluşmadan, bir kimse üzerine zekât farz olmaz ama kendisi isterse verebilir ve sevabını da alır. Söz konusu şartların bir kısmı şahsın kendisiyle, diğer bir kısmı ise malla ilgilidir.

A. Şahısla İlgili Şartlar

Zekâtın farziyetinin şahısla ilgili şartları; verecek şahsın Müslüman olması, hür olması, aslî ihtiyaçlarını temin edecek miktarı aşan borcunun bulunmaması ve bu mükellefiyeti yerine getirebilecek yaş ve olgunluğa sahip olması şeklinde özetleyebiliriz. Şimdi dilerseniz bu şartları biraz daha detaylandıralım.

1. İslâm

Her şeyden önce dinimiz, mükellef olarak inanan insanı muhatap almakta ve vecibeleri bu inanç üzerine bina etmektedir. İslâm'ı kabul etme, dinî mükellefiyetlerin ilk şartıdır. O olmadan din namına yapılacak faaliyetlerin bir geçerliliği olmadığı gibi, İslâm'ın ortaya koyduğu ibadet esasları da yalnız Müslümanlar için birer vecibedir.

Böyle olunca, diğer mükellefiyetlerde olduğu gibi zekâtın farziyeti için de ilk şart, mükellefin Müslüman olmasıdır. Onun içindir ki tarihte, İslâm'ın hükümlerini kabul etmediği hâlde İslâm ülkesinde yaşayıp sosyal haklardan istifade eden kimselerin mükellef oldukları maddî mükellefiyetlere zekât değil, cizye, haraç gibi isimler verilmiştir.

2. Hürriyet

Hür olmayan bir kimsenin zekât verme yükümlülüğü yoktur. Bu şart, her ne kadar köleliğin yürürlükte olduğu dönemlerle ilgili bahis mevzuu edilmiş olsa da, malında istediği gibi

tasarruf edebilme yetkisi elinden alınmış hür kimseler de bu konumda değerlendirilir. Esaret altında olan birisine –şayet var ise– malından zekât verme mükellefiyeti getirilemez. Aksi-ne ondan elindeki imkânları kullanarak öncelikle kendi hürriyetini elde etmesi istenir. Mülkü olduğu hâlde, onu istediği gibi harcama ve tasarrufta bulunma hürriyeti elinden alınan kimse de aynı hükme tâbidir; zekât vermekle yükümlü değildir.

3. Borçlu Olmamak

Zekâtın farz olabilmesi için mükellefte aranan şartlardan birisi de, şahsın borçlu olmamasıdır. Yalnız buradaki borçtan kasıt, kişinin gelirleriyle zaruri harcamalarını aşan borçtur. Borcu olduğu takdirde, aslî ihtiyaçları ve borcundan arta kalan malvarlığı, nisap miktarını bulan kimsenin üzerine zekât farzdır. Yani kişinin elindeki serveti, hem borcunu kapatmaya hem de onun zaruri ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyor ve geride de nisap miktarını aşan para kalıyorsa, böyle biri zekâtla mükelleftir.

Bununla birlikte, bir borç altına girmiş olan, elindeki birikimi de bu borcu karşılamayan ve geçimi için bir başka kaynağa ihtiyaç duyan kimseler zekât vermekle mükellef değillerdir. Bu bir yana, onlar bizzat Kur’ân’ın ifadesiyle kendilerine zekât verilecek insanlardır. Zira kendilerine zekât verilecek sekiz sınıfın anlatıldığı âyet-i kerimde²⁸⁰ bu sınıflardan biri olarak “borçlular” sayılmaktadır. Unutmamak gerektir ki İslâm, insanları, takatlerini aşan şeylerle mükellef tutmamakta, onlara, güçlerinin yeteceği kadarıyla vazife ve sorumluluk yüklemektedir.

Aslında borç, elden geldiğince mü’minin kaçınması gereken bir husustur. Zira borçluluk durumu, insanın üzerinde bir kul hakkının bulunması demektir. Efendimiz (sallâllâhu aleyhi ve sellem), üzerinde borç olduğu hâlde ölen bir sahabinin na-

²⁸⁰ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/60.

mazını, ancak bir başka sahâbi onun borcunu ödemeyi üzerine aldığı zaman kıldırmıştır.²⁸¹ Ölümün vakti ve saati bizim açımızdan meçhul olduğuna göre, zorda kalıp sıkışmadıkça borç altına girmemek, girilmişse bir an önce ondan kurtulmaya çalışmak, bir mü'minin takınacağı güzel bir tavidir.

4. Akıl ve Büluğ

Zekâtın farz olabilmesi için fertlerde aranan şartlardan biri de akıldır. Aklî melekeleri yerinde olmayan birine, sair ibadetler gibi zekât da farz olmaz.

Zekâtın farziyet şartlarından bir diğeri de büluğ (ergenlik) çağına gelmiş olmasıdır. Büluğ, pek çok İslâmî ahkâm açısından, çocukla büyüğü ayırt eden sınırdır. Büluğla kişi, şer'î ahkâmla mükellef olmaya mani olan çocukluk devresinden çıkmış kabul edilir. Bunun için özellikle bir yaş sınırlaması koymak mümkün değildir. Zira ergenlik, içinde bulunulan iklim ve coğrafi şartlar başta olmak üzere birçok etkenin tesiriyle farklılık arz etmektedir. Bilhassa sıcak bölgelerde, ergenlik yaşının sınırı aşağılara inerken, soğuk memleketlerde yukarılara çıkabilmektedir. Elbette burada kişinin kendi yapısı da önemlidir.

Zekâtın farziyetinde akıl ve büluğ şartı, Hanefi mezhebinin nokta-i nazarıdır. Bu konuya diğer mezheplerin yaklaşımları farklıdır. Onlara göre, ergen olmama ve delilik, zekât mükellefiyetine mani değildir. Zira zekât, malî bir ibadettir. Namaz ve oruçta olduğu gibi sadece ferdin kendisini bağlamaz. Onun içtimaî bir boyutu vardır.

Bir başka şekilde izah edecek olursak; zekâtın bir ibadet yönü, bir de (malî bir ibadet olması hasebiyle) vergi olma yönü vardır. Hanefi mezhebi, onun ibadet yönünü ön plânda tutmakta ve ibadetlerle mükellef olmayan çocuk ve mecnunların zekât ibadetiyle de mükellef görmemektedirler. Zira ibadet-

²⁸¹ Bkz.: Buhârî, *havâilât* 3, *kefâlet* 3; Nesâî, *cenâiz* 67; İbn Mâce, *sadakât* 9.

ler şahıslarla ilgilidir ve ibadetlerle mükellef tutulma da şahsın âkıl ve bâliğ olmasına bağlıdır. Diğer mezhepler ise zekâtın vergi olma yönünü öne çıkarmaktadırlar. Vergiler, şahıslardan çok mala taalluk eder. Bir yerde mal varsa, bu malın topluma ait bir kısmı da vardır, yani bu mânâda zekât, toplumun o mal üzerindeki hakkıdır. Sahibinin hâli bu durumu değiştirmez.

Bu açıdan, Hanefiler dışında kalan mezheplere göre, bülûğ çağına gelmemiş veya mecnun olan kimselerin kendilerine ait malları nisap miktarına ulaşıyorsa, onların yerine velileri veya vasîleri, maldan zekât miktarını çıkararak gerekli yerlere ulaştırırlar. Aksi hâlde bu kimselerin mülkünde büyük miktarda mal olduğu hâlde, onlardan zekât alınmamakla, ciddi stoklar meydana gelecek ve zaten mallarını isabetli kullanma imkânları olmayan bu kimselerin elinde büyük servetler yok olup gidecektir.

B. Malla İlgili Şartlar

Zekât yükümlülüğünün malla ilgili olan şartlarını, mala tam malik olma, elde bulunan malın artma özelliğinin bulunması, zenginlik sınırını geçmiş olma, zaruri geçimi için gerekli olan aslî ihtiyaçtan fazla olması ve –bazı mallar için– elde edildikten sonra üzerinden bir yıl geçmiş olması şeklinde özetleyebiliriz. Şimdi de malda aranan bu şartları kısaca açıklamaya çalışalım.

1. Mülkiyet

Kâinatta mutlak hâkim Allah (celle celâluhu) olduğu gibi mülkün gerçek sahibi de yine O'dur. İnsanların sahipliği ise, O'nun mülkünden istifade şeklindedir. Bu da şükür gerektiren bir husustur. İşte zekât, mal-mülk sahibi kimselerin, onlardan istifadelerine karşılık eda ettikleri bir nevi şükürdür. Bu da ancak kişinin, malı üzerindeki tasarrufta her yönüyle hür olduğu,

dolayısıyla tam mülkiyetin olduğu yerde gerçekleşir. Dolayısıyla kişi elindeki mala tam olarak malikse o malın zekâtını vermekle mükelleftir. İslâm, mükellefleri zekât farzasını edaya çağırırken, onları ellerinde olmayan mallardan mesul tutmamaktadır.

2. Nema

Zekâtın farz olması için malda aranan şartlardan birisi de, onun artma özelliğinin olmasıdır. Nema denilince kastedilen şey, potansiyel dahi olsa malın, artan, gelir getiren ve kazanç sağlayan bir özelliğe sahip olmasıdır.

Nema, hakikî ve takdirî olmak üzere ikiye ayrılır. Hakikî nema; doğum, üreme, ticaret ve benzeri yollarla malın çoğalması demektir. Takdirî nema ise malın, artma potansiyeline sahip olması demektir. Dolayısıyla mal artabilir olduktan sonra, fiilî olarak artmış olmasa bile o malın zekâtının verilmesi gerekir.

3. Nisap Miktarına Ulaşması

Nisap, zekâtın farz olması için, zekâta tâbi malın ulaşması gerekli olan miktardır. O sınıra ulaşan malın zekâtının verilmesi gerekir. Bu sınırın altında kalan mala zekât farz olmasa da eğer sahibi isterse verebilir ve sevabına nail olur.

Nisap miktarları, her mal için Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından ayrı ayrı tespit edilmiştir. Yerinde üzerinde durulacağı üzere bunlar, deve 5, sığırda 30, koyunda 40 tane, altında 20 miskal (yaklaşık 85 gr.), gümüşte 200 dirhemdir (595gr). Ticaret mallarının nisabı, altın veya gümüşe göre ayarlanmaktadır, yani kıymeti 85 gram altının kıymetine ulaşan ticarî emtia, nisap miktarına ulaşmış demektir ve zekâtını vermek farz olur. Ziraî mahsullere gelince; bunların zekâtı da arpa, buğday gibi depolanabilen ürünlerde 5 vesktir (yaklaşık 650 kg). Marul, soğan gibi sebzelerden ise zekât alınmayacağı

kanaati hâkimdir. Ancak İmam Âzam'a göre, toprak mahsullerinde nisap şartı aranmaksızın, her çeşit üründen –ister az, ister çok olsun– zekât vermek icap etmektedir.

Zekâtı verilen madenler ve deniz mahsullerinde ise nisap şartı aranmamakta ve mutlak olarak elde edilenden zekât verilmesi istenmektedir.

Zekâtı verilmesi gereken malları izah ederken nisap konusuna da değindiğimiz için, burada bu kadarlıkla iktifa ediyoruz.

4. Aslî İhtiyaçlardan Fazla Olması

Zekât farziyeti için mala bakan şartlardan bir diğeri de, onun ihtiyaç miktarından fazla olmasıdır. Yani aslî ihtiyaçlarda zekât söz konusu değildir. İnsan bir yıllık aslî ihtiyaçlarını hesap eder, bunun dışında malı varsa ve nisap miktarına ulaşmışsa bunun zekâtını vermekle yükümlü olur.

Bu ihtiyaçlar içtimaî, iktisadî, coğrafi şartlara göre değişiklik gösterebilir. Bununla beraber üzerinde herkesin ittifak edebileceği hususlar da yok değildir. Bunları Hanefi uleması ailenin yiyeceği, giyeceği, meskeni, borçlarını karşılayacak malı, sanat ve mesleğe ait aletleri, ev eşyaları, binek hayvanı (günümüze göre arabası) ve ilim tahsili için elde edilen kitapları şeklinde tespit etmişlerdir. Ayrıca insanın bakmakla yükümlü olduğu şahısların ihtiyaçları da aslî ihtiyaçlar içinde mütalâa edilmekte ve onlar da zekâtın muaf tutulmaktadır.

5. Üzerinden Bir Yıl Geçmesi

Bir mala zekât düşmesi için gerekli şartlardan birisi de, kişinin mülkiyetine girdiği andan itibaren bir yıl geçmiş olmasıdır. Fıkıh kitaplarındaki ifadesiyle “havelânü'l-havl” denilen bu şartta, kamerî takvime itibar edilir. Ayrıca üzerinden bir yıl geçme şartı, sadece hayvanlar, paralar ve ticaret malları için

geçerlidir. Tarım ürünleri, meyveler, bal, madenler, define ve benzeri şeylerde “bir yıl geçme” şartı aranmaz; ele geçtiği andan itibaren bunların zekâtının verilmesi farz olur.

Uygulama şöyledir: Bir kimsenin malı nisap miktarına ulaştığı andan itibaren bir yıl saymaya başlar. Yıl içerisindeki artmalar, azalmalar hesaba katılmaksızın, sene sonunda eğer mal yine nisap miktarı veya üzerindeyse, yıl sonunda elde bulunan bu miktar üzerinden hesaplama yapılarak zekât verilir.

Yukarıdaki bir hususa biraz daha açıklık getirmekte fayda var. Eldeki mal nisap miktarına ulaştıktan sonra yıl içerisinde insanın mülkiyetine yeni mallar girebilir. Bunlara fikhî ifadeyle “mal-ı müstefâd” denir. Bu mallar için ayrıca bir yıl beklenmez. Yeni elde edilen bu mallar sene sonunda diğer mallara ilave edilerek, yıl sonundaki toplam mülkün zekâtı verilir.

2. ZEKÂT VERİLMESİ GEREKEN MALLAR

Hangi üründen hangi rakama ulaşıldığında ve ne kadar zekât verileceği meselesi, Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) hadislerine dayanmaktadır. Kur’ân, defaatle zekât emrini tekrarlamakla beraber detaylara inmemiş, nisap ve oranlar Allah Resûlü’nün Sünneti vasıtasıyla (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmete tebliğ edilmiştir.

Zekâtta her ürünün nisabı ve bundan verilmesi gereken miktar aynı değildir. Ürüne göre her ikisi de farklılık arz eder. Halk arasında yaygın olarak bilinen 1/40’lik oran bazı zekât mallarında geçerli olsa da, hepsinde böyle değildir. Bu oran, nakit paralar, ticarî eşyalar ve başlangıç itibarıyla koyunlarla ilgilidir. Madenler ve toprak mahsullerinin zekât miktarı farklı olduğu gibi, diğer hayvan cinslerinin de kendilerine mahsus zekât oranları vardır.

Zekât verilmesi gereken mallar; ana hatlarıyla hayvanlar, menkul ve gayrimenkul kıymetler, madenler, ziraî mahsuller ve ticaret eşyasından oluşmaktadır. Bunların her birini kendi kategorisinde ele alarak kısaca açıklamaya çalışalım.

A. Hayvanlar

Zekâta tâbi malların nisap miktarı ve zekât oranları aynı olmadığı gibi hayvanların cins ve yaşlarına göre de bu oranlar farklılık arz etmektedir. Devenin kendine göre bir zekât sistemi olduğu gibi, sığır cinsinin ayrı, koyunların da farklı bir zekât nizamı vardır. Bunların hepsi de bizzat Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından tespit edilmiştir. Şimdi sırasıyla bunlara bakalım.

1. Deve

Bilindiği gibi deve, daha çok çöl ikliminin ağırlıklı olduğu sıcak bölgelerin hayvanıdır. Dolayısıyla ülkemizde hemen hemen yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte diğer Müslüman ülkelerin çoğunda hâlâ deveden çok yönlü istifade edilmektedir. Asr-ı Saadet'te de deve revaçta olan bir hayvan idi. Âdeta o, bölge insanıyla bütünleşmiş ve onun her şeyi olmuştu. Yeri geldiğinde binek olarak kullanılır ve sırtında yük taşınır; yeri geldiğinde de et ve sütünden istifade edilirdi. Aynı şekilde o, yünü itibarıyla ayrı bir ehemmiyet arz ettiği gibi, çölde gölgelik olarak da insanların birinci sığınağı durumundaydı.

Bunun yanında deve, o günün toplumunda maddî gücün bir göstergesiydi. Tebük seferi münasebetiyle durumunu arz eden Ka'b İbn Mâlik'in (radiyallâhu anh) sözlerinden de anladığımıza göre, o gün için iki deveye sahip olmak zenginlik alâmeti sayılıyordu. Çünkü Ka'b İbn Mâlik, çıkılan bu seferden geri durmak için maddî açıdan hiçbir engelinin olmadığını, o güne kadar elde edemediği iki deveye o gün sahip bulundu-

ğunu anlatarak pişmanlığını ifade etmiş ve bilindiği üzere bu doğru sözlülüğünün mükâfatını da, tevbesinin kabul edildiği-ne dair gökler ötesinden gelen fermanla almıştı.²⁸²

Deve, bugün bile çöl ikliminin hâkim olduğu ülkelerde hâlâ ekonomik bir gücü ifade etmektedir. Dolayısıyla ondan zekât alınması bugün de söz konusudur. İslâm'ın develerin zekâtıyla ilgili ortaya koyduğu hükümler, Enes İbn Mâlik ve Abdullah İbn Ömer'in (radiyallâhu anhum), Allah Resûlü'nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) yaptıkları rivayetleriyle tespit edilmiştir. Enes İbn Mâlik (radiyallâhu anh), develerin zekâtıyla ilgili olarak, kendisinin de içinde olduğu resmî bir yazışmayı anlatırken şu malumatı vermektedir:

Hazreti Ebû Bekir (radiyallâhu anh), Hazreti Enes'i (radiyallâhu anh) Bahreyn'e gönderdiği zaman, ona aşağıdaki talimatı yazılı olarak vermiş ve altını da Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) mührü ile mühürlemişti. Mühre nakşedilen yazı, üç satır hâlinde idi. Birinci satırda Muhammed, ikinci satırda Resûl, üçüncü satırda da Allah yazılı idi. Bu mektupta şunlar yazılı idi:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Allah'ın da Resûlüne emretmiş olduğu, Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) da Müslümanlara farz kıldığı zekât hükümleridir. Müslümanlardan her kimden bu, usûlünce talep edilirse, derhal versin. Kimden de belirtilenden fazlası istenirse vermesin.

24 ve daha aşağı miktardaki deve için vacip olan zekât, her beş deveye bir koyundur. Develerin sayısı 25'e ulaşınca 35'e kadar iki yaşına basan dişi bir deve; eğer bu yoksa ikisine basan erkek bir deve; 36'ya ulaşınca 45'e kadar üç yaşına basan dişi bir deve; 46'ya ulaşınca 60'a kadar dört yaşına basan dişi bir deve; 61'e ulaşınca 75'e kadar beş yaşına basan bir deve; 71'e ulaşınca 90'a kadar üç yaşına basan iki

dişi deve; 91'e ulaşınca 120'ye kadar dördüne basan iki kişi deve; 120'yi aşınca her kırk için üç yaşına basan bir dişi deve; (Bundan sonra) her 50 deve de dördüne basan bir deve zekât olarak verilmesi gerekir. 4 devesi olana zekât düşmez, sahibi nafile olarak verirse o başka. 5 devesi olana bir koyun düşer."

Bundan sonra koyunların zekâtını bildiren mektubun sonunda şu ifadeler yer almıştır: "Zekât korkusuyla, ayrı olanların araları birleştirilmez, birleşik olanlar da ayrılmazlar. İki ortağın malından alınan zekâtta her ikisi de adalet üzere birbirlerine müracaat ederler. Zekât olarak çok yaşlı, ayıplı ve (koç, teke gibi) döl hayvanı verilmez; zekât memuru kabul ederse o başka...

Kimin deve sayısı, zekât olarak beş yaşına basan bir deve vermeyi gerektiren miktarı bulur ve fakat sürüsünde bu olmaz da dördüne basan deve olursa, o kimseden bu kabul edilir ve mümkünse ekstra iki koyun veya yirmi dirhem daha alınır.

Kimin zekât olarak dördüne basan deve vermesi gerekirse ve fakat sürüsünde bu olmaz da beş yaşına basan bir deve olursa, ondan bu kabul edilir, zekât memuru ona yirmi dirhem veya iki koyun verir.

Kimin zekât olarak dördüne basan deve vermesi gerekir, fakat sürüde bu değil de üç yaşına basan dişi deve olursa, ondan bu kabul edilir, ekstra iki koyun veya yirmi dirhem daha alınır.

Kimin zekât olarak üç yaşına basan dişi deve vermesi gerekir, ancak bu vasıfta devesi olmayıp dördüne basan devesi varsa, kendisinden dördüne basan deve kabul edilir ve zekât memuru kendisine yirmi dirhem veya iki koyun öder.

Kimim zekât olarak üç yaşına basan dişi deve vermesi gerekir, fakat bu olmaz da iki yaşına basan dişi devesi olursa, ondan ikinci seneye basan dişi deve kabul edilir, ekstra yirmi dirhem veya iki koyun daha verir.

Kimin zekât olarak iki yaşına basan dişi deve vermesi gerekir de elinde bu olmaz, üç yaşına basan dişi devesi olursa, kendisinden bu kabul edilir, zekât memuru yirmi dirhem veya iki koyun verir.

Eğer mükellefin verebileceği, iki yaşına basan dişi devesi yoksa, ikisine basan erkek devesi varsa, bu ondan kabul edilir, beraberinde bir ödeme gerekmez.²⁸³

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellern) talimatında yer alan deveyle ilgili zekât miktarını şu şekilde özetleyebiliriz:

5-9 arası: 1 koyun

10-14 arası: 2 koyun

15-19 arası: 3 koyun

20-24 arası: 4 koyun

25-30 arası: 2 yaşında 1 dişi deve

36-45 arası: 3 yaşında 1 dişi deve

46-60 arası: 4 yaşında 1 dişi deve

61-75 arası: 5 yaşında 1 dişi deve

76-90 arası: 3 yaşında 2 dişi deve

91-120 arası: 4 yaşında 2 dişi deve

Develerin sayısı 120 oluncaya kadarki nisap ve zekât miktarları üzerinde icma olmakla birlikte, bu sayıdan sonrası hakkında ihtilâf bulunmaktadır. Biz burada cumhurun yani çoğunluğun görüşünü vereceğiz. Buna göre her elli deve de dört yaşında bir dişi deve, her kırk deve de üç yaşında bir dişi deve gerekmektedir. Bunları da bir cetvelle göstermek gerekirse;

121-129 arası: 3 yaşında 3 dişi deve

130-139 arası: 4 yaşında 1 ve 3 yaşında 2 deve

140-149 arası: 4 yaşında 2 ve 3 yaşında 1 deve

150-159 arası: 4 yaşında 3 dişi deve

160-169 arası: 3 yaşında 4 dişi deve

²⁸³ Buhârî, zekât 33; Ebû Dâvûd, zekât 4; Nesâî zekât 5.

- 170-179 arası: 3 yaşında 3 ve 4 yaşında 1 deve
 180-189 arası: 3 yaşında 2 ve 4 yaşında 2 deve
 190-199 arası: 4 yaşında 3 ve 3 yaşında 1 dişi deve
 200-209 arası: 4 yaşında 4 veya 3 yaşında 5 dişi deve.

2. Sığır

Et, süt ve güçlerinden istifade edilen, çok yönlü olarak yararlanılan sığırların zekâtları da yine hadislerle tespit edilmiştir. Mandalar da bu hükme dâhil olarak değerlendirilmektedir.

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), sığırların nisabı ve verilecek miktarla ilgili verdiği ölçü şu şekildedir:

فِي ثَلَاثِينَ مِنَ الْبَقَرِ تَبِيعٌ أَوْ تَبِيعَةٌ وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةٌ

"Her otuz sığır için erkek veya dişi bir tebi' (bir yaşını doldurmuş) buzağı zekât verilir. Her kırk sığır için de bir müsinne (iki yaşını doldurmuş bir düve) zekât verilir."²⁸⁴

Hadislerden de anlaşıldığı gibi sığır cinsinin nisabı 30'dur. Sığırların sayısı 30'a ulaştığı ve üzerinden de bir sene geçtiğinde zekât olarak bir buzağının verilmesi farzdır. Bu sayı 40'a ulaştığında iki yaşını doldurmuş üç yaşına girmiş bir tosun verilmesi gerekmektedir. Bundan sonraki sayı ve verilecek zekât miktarını bir tablo ile şöyle gösterebiliriz:

- 40 sığırda, 3 yaşında 1 tosun
 60'da, 2 yaşında 1 dana
 70'de, 2 yaşında 2 dana ve 3 yaşında 1 tosun
 80'de, 3 yaşında 2 tosun
 90'da, 2 yaşında 3 dana
 100'de, 2 yaşında 2 dana ve 3 yaşında 1 tosun
 120'de, 3 yaşında 3 tosun veya 2 yaşında 4 dana.

²⁸⁴ Tirmizî, zekât 5; Ebû Dâvûd, zekât 4; İbn Mâce, zekât 12.

3. Koyun

Koyunların zekâtıyla ilgili nisap ve verilecek miktarlar da yine hadis-i şeriflerle tespit edilmiştir. Keçiler de koyun sınıfındandır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), koyun cinsinden alınması gerekli zekât miktarını, ilgili memurlara tebliğ ettiği bir mektupta şu şekilde bildirmektedir:

*“Koyunlar 40’a ulaşınca, 120 koyuna kadar zekât olarak 1 koyun alınır. 121’e ulaşınca, 200 koyuna kadar bunun zekâtı 2 koyundur. 201’e ulaşınca 300 koyuna kadar zekâtı 3 koyundur. 300’ü aştı mı her 100 koyuna bir koyun zekât düşer. Yüzden aşağıda kalan kûsûrata zekât düşmez. Zekât korkusuyla birleşik olanlar ayrılmaz, ayrı olanlar da birleştirilmez.”*²⁸⁵

Hazreti Enes (radiyallâhu anh) Bahreyn’e vali olarak giderken Hazreti Ebû Bekir’in (radiyallâhu anh) yazılı olarak kendisine verdiği ve altında Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) mührü bulunan kitapçıkta koyunların zekâtıyla ilgili şu talimatı görmekteyiz:

*“Koyunun zekâtı sâime olanlardan alınır. (Sâime, kırdan otlatılan hayvana denilmektedir.) Sâime koyun 40’a ulaştığında 120’ye kadar bir koyun; 120’yi geçtiğinde 200’e kadar iki koyun; 200’ü geçtiğinde 300’e kadar üç koyun; üç yüzü geçtiğinde, 400’e kadar ziyadede bir şey alınmaz, ondan sonra her yüzde bir koyun alınır. Bir insanın koyunları 40’dan bir eksik olsa ona zekât düşmez; sahibi (nafîle olarak) kendiliğinden verirse o başka.”*²⁸⁶

Koyunların zekâtını fukaha şu şekilde özetlemiştir:

40-120 arası, 1 koyun

121-200 arası, 2 koyun

201-399 arası, 3 koyun

400-499 arası, 4 koyun

²⁸⁵ Ebû Dâvûd, zekât 4; Tirmizî, zekât 5.

²⁸⁶ Buhârî, zekât 33; Ebû Dâvûd, zekât 4; Nesai, zekât 5.

Bundan sonraki her 100 koyuna bir koyun ilave edilerek koyunun zekâtı hesaplanır.

4. At ve Benzerleri

Farklı gayeler için kullanılan atlar kullanış gayesine göre de zekâta konu olmaktadır. Savaş aleti olarak kullanıldığı dönemlerde atlardan zekât alınmamıştır. Zira savaş malzemesi o devirlerde aslî ihtiyaç kabul edildiğinden zekâta tâbi değildir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu noktada,

لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي عَبْدِهِ وَلَا فَرَسِهِ صَدَقَةٌ

“Müslümanın atı ve kölesinden zekât gerekmez.”²⁸⁷ buyurmaktadır.

Fakat bilhassa günümüzde olduğu gibi savaş malzemesi değil de ticaret veya kâr getiren daha başka gayeler için besimi yapılan atların durumunu farklı değerlendirmek gerekecektir. Nitekim Zeyd İbn Sabit’in (radiyallâhu anh) rivayet ettiği, “*Sâime (dışarıda serbest dolaşan) her at için bir dinar zekât vermek gerekir.*”²⁸⁸ hadisine dayanarak İmam Ebû Hanife gibi müçtehitler de, bu tür atlarda zekâtın gerekli olduğunu ifade etmektedirler. Buna göre sâime atlar ister erkek isterse dişi olsun onların zekâtını vermek gerekir. Sahibi, yukarıdaki hadiste de ifade edildiği gibi isterse at başına bir dinar(ın bugünkü karşılığını) verebilir veya dilerse onları ticarî emtia olarak değerlendirerek 1/40 zekât verir. Fakat ticarî maksatla elde tutulan atlar, doğrudan doğruya ticarî emtia sınıfına dâhil olacağından, sahibinin böyle bir muhayyerlik hakkı kalmayacak ve onların zekâtını 1/40 olarak verecektir.

Katır ve eşekler ise zekâttan muaftır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), katırların zekâtıyla ilgili kendisine sorulan bir

²⁸⁷ Buhârî, zekât 45, 46; Müslim, zekât 8, 9, 10.

²⁸⁸ ed-Dâraakutnî, es-Sünen, 2/125; el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, 4/119.

soru üzerine, مَا أُنْزِلَ عَلَيْكَ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا هَذِهِ الْآيَةُ الْجَامِعَةُ الْفَادَّةُ: فَمَنْ يَرَهُ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ “Bana bunlar hakkında bir şey nâzil olmadı. Ancak şu câmi âyet onu da kapsar: ‘Zerre kadar hayır işleyen de, zerre miktar şerre bulaşan da onu görecek.’²⁸⁹”²⁹⁰ buyurmuştur. Ancak bunlar, ticarî emtia olduklarında yine 1/40 zekâta tâbi olacaklardır.

Atların diğer ehil hayvanlardan ayrıldığı önemli nokta, onların et, süt ve yün gibi yönlerinden istifade edilmemesidir. Dolayısıyla atın kendisi ve nesli asıldır, nema yani artma zatında olduğu gibi istifade de kendisinden olur. Halbuki diğer hayvanların neması, eti, sütü ve yünü itibarıyla olur, yani bu hayvanların ürünleri, onların nemasıdır. Zaten bir malda zekâtın farz olmasının şartlarından birisi de nemadır; yani malın artma özelliğinin olmasıdır. Ayrıca bu tür hayvanlar güçlerinden istifade maksatlı kullanıldıklarından, diğer hayvanlarda olduğu gibi ihtiyaç fazlası olanlar elde tutulmamaktadır. Dolayısıyla bunların, aynı şahsın eli altında nisap miktarına ulaşmaları da çoğu zaman mümkün değildir. İşte bütün bu sebepler, bazı fakihlerin, at, katır ve eşek gibi hayvanlardan zekât gerekmeceği şeklindeki görüşlerinin temelini oluşturmaktadır. Ne var ki, az önce de ifade ettiğimiz üzere ticaret maksadıyla elde bulunduruldukları ve nisap miktarına ulaştıkları takdirde bunların da zekâta tâbi olacaklarında ve kendilerinden kırkta bir oranında zekât alınacağında şüphe yoktur.

5. Diğer Hayvanlar

Yukarıda zekât ve nisap miktarları bizzat naslarla belirlenen hayvanların zekâtı hakkında bilgi vermeye çalıştık. Fakat günümüzde farklı maksatlarla yetiştirilen ve besiciliği yapılan daha birçok hayvan bulunmaktadır. Özellikle teknolojinin ve

²⁸⁹ Zilzâl sûresi, 99/7-8.

²⁹⁰ Buhârî, müsâkât 12, cihâd 48, menâkıb 28, tefsiru's-sûre (99) 2; Müslim, zekât 26.

sanayinin gelişmesi yeni yeni sektörlerin oluşmasını sağlamış ve bu sektörlerle kaynaklık yapan değişik hayvanların besimi yapılır hâle gelmiştir. Mesela günümüzde modern besihanelerde ve tavuk çiftliklerinde çok sayıda tavuk yetiştirilmekte, başta alabalık olmak üzere farklı cins balıkların yetiştirilmesi adına özel üretim tesisleri kurulmakta, aynı şekilde arıcılık ve ipek böceği yetiştiriciliği de yaygın bir hâl almaktadır.

Hayvan yetiştiriciliğiyle ilgili ortaya çıkan bu yeni üretim tarzları karşısında, meselenin fikhî boyutu da tartışılmaya başlanmış ve bütün bu hayvanların zekâta tâbi olup olmayacakları ve eğer zekâtları verilecekse bunun oranının ne olacağı gündeme gelmiştir. Hemen ifade etmek gerekir ki zikredilen bu ve daha başka hayvanlar ihtiyaç için beslendikleri takdirde zekâttan muaf olsalar da, ticaret maksadıyla yetiştirildiklerinde zekâta tâbi olacaklar ve onlar hakkında da ticaret mallarıyla ilgili hükümler geçerli olacaktır. Dolayısıyla bu tür hayvanların değeri nisap miktarına (85 gr. altın) ulaştığı takdirde, onların 1/40 oranında zekâtları verilecektir. Ticaret için elde tutulmadıkları takdirde bu hayvanların kendisinden zekât verilmese de bunların gelirinden hâsıl olan nakit paralar nisap miktarına ulaştığında, bunlara zekât taalluk edeceği de hatırdan çıkarılmamalıdır.

6. Hayvan Ürünleri

Günümüzde bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte hayvancılık sektöründe de önemli değişimler meydana gelmiş, geçmiş dönemlere nispeten hayvanlardan oldukça yüksek verim alınmaya başlanmıştır. Nitekim bugün dünyanın değişik bölgelerinde sırf ürünlerinden istifade etme düşüncesiyle birçok hayvanın besimi yapılmaktadır. Mesela yukarıda hükmü ele alınan bir kısım küçükbaş ve büyükbaş hayvanların daha ziyade sütünden istifade için besimi yapılmakta ve yine yumurta tavukçuluğu önemli bir gelir kaynağı hâline geldiği

için yumurta üretim tesisleri açılmaktadır. Aynı şekilde arıların ve ipekböceklerinin ürünleri de (bal ve ipekböceği) önemli gelir kaynaklarından biri hâline gelmiştir. Dolayısıyla bu hayvanların bizzat kendilerinin zekâta tâbi olup olmamalarının yanında, onlardan elde edilen ürünlerin de zekât adına ne tür hükümlere tâbi oldukları, üzerinde durulan konulardan birisi hâline gelmiştir.

Daha önce küçükbaş ve büyükbaş hayvanların zekât miktarlarını açıklamıştık. Aynı şekilde daha başka hayvanların da ticarete konu edildikleri takdirde, ticarî emtia olarak değerlendirileceklerini ve buna göre zekâtlarının verileceğini ifade etmiştik. Bununla beraber bu hayvanlardan elde edilen ürünlerin de zekât hesaplamaları içine dâhil olup-olmaması, üzerinde durulması gereken ayrı bir husustur. Özellikle günümüzde bu hayvanî ürünlerin üretimine yönelik açılan büyük ölçekli tesisleri ve buralardan elde edilen yüksek kârları düşündüğümüzde, bunların zekâttan muaf tutulamayacakları açıktır. Dolayısıyla bunlar da ticaret mallarının hükmüne tâbi olacaklardır.

Fakat burada karşımıza farklı bir soru daha çıkmaktadır. Acaba ürünü için elde bulundurulmuş hayvanların sadece ürünlerinden mi zekât verilecektir; yoksa ürünleriyle birlikte bu hayvanların bizzat kendileri de zekâta tâbi olacak mıdır? Bir açıdan bunları fabrikadaki makina ve aletlere benzetebilir ve sadece bunların ürününden zekât gerekeceğini söyleyebiliriz. Fakat diğer yandan ürünlerin yanı sıra bizzat malın kendisinin de nemalanma özelliğine sahip olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, hem üründen hem de hayvanın kendisinden zekât verileceği söylenebilir. Biz, bu konuda kesin bir kanaat bildirme yerine, günümüzün gelişen şartları içinde zuhur eden bu türlü meselelerin, zekât açısından yeniden gözden geçirilmesinde fayda olduğunu hatırlatıp geçmek istiyoruz.

7. Bal

Malikî ve Şafîî uleması, balın sıvı bir madde olması yönüyle süte benzediği ve aynı zamanda zekâtının verileceğine dair sıhhatli bilginin olmaması sebebiyle baldan zekât alınmaması gerektiğine hükmetmişlerdir. Ancak Hanefî ve Hanbelî ulemasına göre baldan da zekât verilmelidir. Zekât verilmesi gereken oran ise, 1/10'dır. Hanefî uleması balın nisabıyla ilgili bir sınırlama koymamış, az veya çok ayırımı yapmamıştır. Buna mukabil Hanbelîler balın nisabını 10 farak (yaklaşık 65 kg.) olarak tespit etmişlerdir. Delil olarak da bu mevzuda rivayet edilen hadislerle Hulefa-i Raşidin dönemi ve sonraki uygulamaları göstermişlerdir.

İbn Ömer'in (radiyallâhu anhumâ) rivayet ettiği bir hadislerinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *فِي كُلِّ عَشْرَةٍ أَزَقِّي زَقًّا* "Balda, on ölçekte (zikk) bir ölçek zekât vardır."²⁹¹ buyurmaktadır. Bu durum, Amr İbn Şuayb'ın rivayetlerinde de, *مِنْ عَشْرِ قِرْبَةٍ قِرْبَةٌ* "10 kurbada bir kırba"²⁹² şeklinde anlatılmaktadır.

Konuyla ilgili başka bir rivayette Ashab-ı Kiram'dan Ebû Seyyare (radiyallâhu anh), Allah Resûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelerek, "Ya Resûlallah, benim arılarım var." dediğinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *أَدِّ الْعُشْرَ* "Onun öşrünü (onda bir) öde."²⁹³ buyurmuşlardır.

Bu ve benzeri delil ve uygulamalardan hareketle İmam Ebû Hanîfe Hazretleri, haraç arazisi dışında elde edilen baldan öşür (1/10) verilmesi gerektiğine hükmetmiş ve Hanefî mezhebinde fetva da buna göre verilmiştir.

²⁹¹ Tirmizi, zekât 9; el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, 1/126.

²⁹² Ebû Davud, zekât 12.

²⁹³ İbn Mâce, zekât 20.

B. Menkul Kıymetler

1. Altın ve Gümüş

Altın ve gümüş, çok eski dönemlerden bu yana bilhassa ticarî hayatta eşyaya mukabil bir kıymet olarak tedavül etmek- te, genel itibarıyla de kadınların zinet maksatlı ihtiyaçlarına ce- vap vermektedir. Malum olduğu üzere altının zinet maksatlı kullanımı erkekler için haram, kadınlar için helâldir.²⁹⁴

Gerek tasarruf gerekse zinet maksadıyla olsun, elinde nisap miktarı altın ve gümüş bulunan kimsenin bunlardan zekât vermesi gerektiğini yine âyet ve hadislerden öğren- mekteyiz. Mesela Kur'ân-ı Kerim'de zekâtını vermeyen altın ve gümüş sahiplerinin maruz kalacakları uhrevî ceza şu ifa- delerle anlatılmıştır:

*“Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcama- yanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele! (Bu paralar) Cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınla- rı, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki), ‘İşte bu, kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta oldu- ğunuz şeyleri (n azabını) tadın!’”*²⁹⁵

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) de aynı şekilde altın ve gümüşe sahip olduğu hâlde bunların zekâtını verme- yen kimselerin akıbetini şu sözleriyle anlatmıştır:

“Altın ve gümüşün üzerindeki hakkını vermeyen kimse- lerin altınları, gümüşleri, kıyamet gününde ateşten levhalar hâline getirilecek, Cehennem ateşinde kızdırılarak, onlarla sa- hibinin yanları, alını ve sırtı dağlanacak. Bu levhalar soğuduk- ça, süresi elli bin sene olan bir günde, kullar arasında verilecek hüküm bitinceye kadar, sahibine azap için tekrar tekrar kızdırı-

²⁹⁴ Tirmizî, *libas* 1; Nesâî, *zinet* 40.

²⁹⁵ *Tevbe sûresi*, 9/34-35.

olarak aynı işlem yapılacaktır. Sonra da o kimseye, ya Cennet'e veya Cehennem'e doğru giden yol gösterilecektir."²⁹⁶

Bilindiği gibi Asr-ı Saadet ve onu takip eden asırlarda altın ve gümüş, bir taraftan bugünkü para yerine kullanılıyor; diğer yandan da külçe hâlinde bulunuyor veya zinet eşyası olarak değerlendiriliyordu. Bu değerli madenler günümüzde daha çok zinet eşyası olarak karşımıza çıksa ve nakit para olma özelliğini kaybetmiş olsa da; hâlâ paranın fonksiyonlarını yerine getirmeye devam etmektedirler. Zira her şeyden önce bunlar önemli birer yatırım aracıdır. İstenildiği zaman paraya çevrilmesi mümkündür ve bu çok da kolaydır. Bu sebeptendir ki bir insan, gerek zinet eşyası olarak gerekse tasarruf düşüncesiyle, hangi niyetle olursa olsun, nisap miktarının üzerinde altın veya gümüşe sahipse, bunların zekâtını vermesi gerekir.

Altın ve gümüşün nisap miktarları da bizzat Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından tespit edilmiştir. Mesela Ebû Saîd el-Hudrî'nin (radiyallâhu anh) rivayet etmiş olduğu bir hadis-i şerifte Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمِيسِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ

"Beş ukiyyenin (200 dirhem=595 gram gümüş)²⁹⁷ altındaki mallarda zekât yoktur."²⁹⁸

İbn Mâce'nin rivayetine göre İbn Ömer ve Hazreti Âişe (radiyallâhu anhum) de bunu destekleyen şu rivayeti nakletmişlerdir:

إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَأْخُذُ مِنْ كُلِّ عَشْرِينَ دِينَارًا نِصْفَ دِينَارٍ وَمِنْ الْأَرْبَعِينَ دِينَارًا دِينَارًا

²⁹⁶ Müslim, zekât 24.

²⁹⁷ Dirhem: Gümüş para. Dinar: Altın para.

²⁹⁸ Buhârî, zekât 4; Müslim, zekât 6.

*“Nebiyî-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) her yirmi dinardan yarım dinar, her kırk dinardan da bir dinar zekât alıyordu.”*²⁹⁹

Ebû Dâvud’da yer alan şu rivayet ise altın ve gümüşün hem nisabı hem de verilmesi gereken zekât miktarlarını bildirmektedir:

هَاتُوا رُبْعَ الْعُشُورِ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ شَيْءٌ حَتَّى يَتِمَّ مِائَتًا دِرْهَمٍ فَإِذَا كَانَتْ مِائَتِي دِرْهَمٍ فَفِيهَا خُمُسُهُ دَرَاهِمَ فَمَا زَادَ فَعَلَى حِسَابِ ذَلِكَ

*“Mallarınızın kırkta birini getiriniz. Her kırk dirhemde bir dirhem zekât vardır. İki yüz dirhem tamam oluncaya kadar size bir şey vacip değildir. İki yüz dirhem olduğu zaman, beş dirhem zekât vardır. Bundan fazla olan malların zekâtı da bu hesaba göre verilir.”*³⁰⁰

Her ne kadar hadis-i şeriflerde altının nisabı 20 dinar (miskal), gümüşün nisabı da 200 dirhem olarak gösterilmiş olsa da, bunların günümüzün ağırlık ölçüleriyle ifadesinde bir kısım küçük farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılığın sebebi ise Asr-ı Saadet’te kullanılan ölçü birimlerinin, değişik bölgelerce farklı algılanmasıdır. Daha doğrusu o günün ölçü birimlerinin bölgeden bölgeye değişmesi ve bunlar arasında küçük farkların bulunmasıdır. Bununla birlikte bu konudaki genel eğilim, 20 miskal altının 85 grama, 200 dirhem gümüşün ise 595 grama tekabül ettiği şeklindedir. Dolayısıyla bu ölçülerde malı bulunan bir kimsenin, 1/40 (% 2.5) nispetinde zekât vermesi farzdır.

Asr-ı Saadet’te zikredilen bu altın ve gümüş nisapları hemen hemen aynı değere sahip iken, günümüzde gümüş, altın karşısında oldukça fazla değer kaybına uğramıştır. Bu sebeptendir ki günümüz uleması değerli madenlerin, nakit paraların veya ticaret eşyalarının nisap miktarı hesaplanırken, altının esas alınması gerektiğini ifade etmektedir.

²⁹⁹ İbn Mâce, zekât 4.

³⁰⁰ Ebû Dâvud, zekât 4.

2. Para, Çek ve Senet

İnsanların, sahip oldukları paradan zekât vermeleri gerekir. Günümüzde kullanılan kâğıt ve madenî paralar, zatî kıymetleri olmayıp hükmî kıymeti haiz değerli kâğıtlar nevin-dendir. Paralar, bu yönüyle Asr-ı Saadet'te kullanılan ve zatî kıymeti olan altın ve gümüşe benzememekle birlikte, yaptığı iş ve tedavüldeki yeri itibarıyla bunlarla ayniyet arz etmekte-dir. Yani bugün, eşya mübadelesinde karşılık olarak altın veya gümüş para yerine kâğıt veya madenî para kullanılmaktadır. Hatta günümüzde mesele bununla da kalmamış, daha ötesin-de değerler de ortaya çıkmıştır. İster elindeki nakit parası, ister banka hesabındaki değer, isterse başka türlü bir şey olsun, bir insanın sahip olduğu birikimler, ticarî hayatta yüklendikleri misyona göre değerlendirilmeli ve 1/40 üzerinden zekâtı ve-rilmelidir.

Çek ve senetler de üzerindeki tarihler itibarıyla vakti gel-diğinde nakde çevrilebilmeleri yönüyle kâğıt para gibi değer-lendirilir. Öyleyse tedavül vasıtası olan bütün bu değerler için 85 gram altının kıymetine mukabil gelecek miktara sahip olan kimse % 2,5 üzerinden zekât vermelidir.

3. Hisse Senedi

Büyük yatırımlarda hem sermayeyi geniş tabana yayma hem de ticarî hayata geniş kitlelerin katılımını sağlama adı-na piyasaya sürülen hisse senetleri bir mülkü temsil ettiği için zekâtı verilmesi gereken emtia cümlesindendir.

Genel yaklaşım, hisse senetlerinin kârından zekât verilme-si yönündedir. Bununla birlikte asli değerleri üzerinden zekât verileceğini savunanlar da vardır. Hisse senetleri ticari emtia olarak satın alındığında ise zaten ticaret malları kategorisine girecek ve asıllarından zekât verilecektir.

4. Sûs Eşyası

Bu konuda sair mezheplerin farklı mütalâaları olsa da, Hanefi mezhebi nisap miktarına ulaşan zinet eşyalarından zekât verilmesi gerektiğini söyler. Şöyle ki 20 miskal (günümüz ölçüleri içinde 85 gram) ve daha fazla altını olan bir kadın, onun zekâtını vermekle mükelleftir.

Aslında kadınlar için altın, gümüş gibi madenlerden yapılan bilezik, künye, küpe, gerdanlık vb. sûs eşyalarını kullanmak caiz olsa da, Allah Resûlü bu konuda kendi ailesine karşı olabildiğine hassas davranmıştır. Hatta bir keresinde kolunda bilezikle huzuruna gelen kızı Hazreti Fatıma'ya, *“إِغْرُكِ أَنْ يَقُولَ النَّاسُ ابْنَةُ رَسُولِ اللَّهِ وَفِي يَدِهَا سِلْسِلَةٌ مِنْ نَارٍ”* *“İster misin, Peygamberin kızı Cehennem’den bir halkayı kolunda taşıyor desinler?”* diyerek ona çıkışmıştır. Bunun üzerine Validemiz hemen bileziği satıp, bedeliyle bir köle azat etmiş ve gelip Nebiler Serveri’ne yaptığını anlatmıştır. Allah Resûlü de bunun üzerine büyük bir memnuniyet içinde, *الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْجَى فَاطِمَةَ مِنَ النَّارِ* *“(Kızım) Fatıma’yı ateşe girmekten koruyan Allah’a hamd olsun.”*³⁰¹ demiştir.

Bir fikir vermesi için arz ettiğimiz bu olaydan sonra fikhî hükümlere tekrar dönecek olursak; zinet eşyaları nisap miktarına ulaşıyorsa, mutlaka zekâtı verilecektir. İslâm hukukuna göre kadın, ekonomik olarak kocasından bağımsızdır. Yani kadının, tasarruf hakkı kendisine ait menkul veya gayrimenkul malı olabilir. Bu durumda, sahip olunan o mallar, nisap miktarını aşıyorsa, kadın hükmen zengindir ve zengine düşen mükellefiyetleri eda etmek zorundadır.

Bazı durumlarda evlilik hayatında sahip olunan mallar, karı-koca müşterekliği içinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla bunların zekâtı da buna göre verilmelidir. Bazen de mal, her ne kadar

³⁰¹ Nesâî, *zinet* 39; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsne'd*, 5/278.

kadının üzerine tapulu olsa veya zinet eşyalarını kadın kullansa bile, örfî uygulamalar içinde onun tasarruf hakkı erkeğe ait olabilmektedir. O zaman bu mallar hükmen erkeğindir ve zenginlik adına nisap araştırması yapılırken, bu mallar erkeğin hesabına yazılacaktır ve zekâtını da elbette erkek verecektir.

5. Değerli Taşlar

Şimdiye kadar fukaha, dinî nasların bu noktadaki sükuttundan hareketle inci, mercan, zebercet gibi kadınların kullandıkları değerli taşlardan zekât verilmesinin gerekmediği üzerinde durmuşlardır. Zira bunların, yine birer zinet olan altın ve gümüşten farkı, altın ve gümüşün tedavül vasıtası yani para olarak kullanılması, piyasanın bu ikisine göre belirlenmesidir. Halbuki bu taşların böyle bir durumu yoktur.

Bu nevi değerli taşlar şayet ticarete konu ediliyorsa, zaten ticarî emtia olarak değerlendirilecek ve % 2,5 oranında zekâtı verilecektir. Eğer bu tür değerli taşlar sadece zinet ve süs kasıyla elde tutuluyorsa, o zaman da yine zekâtının verilmesi bize daha doğru gelmektedir. Yani zekât verilirken bu tür değerli taşların da hesaba katılmasında isabet olacağı kanaatindeyiz.

İşin ekonomik tarafına bakıldığında da böyle bir hareket tarzının daha doğru olduğu anlaşılacaktır. Zira bu tür taşlar, zafî değeri haizdirler. Dolayısıyla bunlar zekâttan muaf tutulduklarında “kenz” olma yolları da açılmış olacaktır ki bu da Kur’ân ve Sünnet’in asla tasvip etmediği bir husustur.

C. Arabanın Zekâtı

İnsanın zaruri ihtiyaçları arasında ev, ev eşyası, giyecek, yiyecek ve içeceğin yanında binek vasıtası da sayılmaktadır. Meseleye zaruri ihtiyaç maddeleri açısından bakıldığında binek vasıtasına zekât düşmeyeceği anlaşılmaktadır. Ancak ev ve eşyada olduğu gibi arabada da lükse kaçma, normal bir araba ile giderebileceği ihtiyacını bunun üç-beş katı hatta ba-

zen çok daha fazla fiyat vererek lüks arabalarla giderme meselesine gelince, burada zekâtın söz konusu olacağını söylemek mümkündür. Zira bunlar, lüks eşya olmaları sebebiyle havaic-i asliye sınırlarını aşmışlardır ve ihtiyat açısından maliyetleri göz önünde bulundurularak zekâtları verilmelidir.

Böyle davranmak, servet düşmanlığı şeklinde zuhur edebilecek birçok komplikasyonun önünü daha baştan alır ki, zekâtın içtimâî hayat adına getirdiği maslahatlar adına bu çok önemlidir. Dolayısıyla bir yanda ille de lüks arabaya bineceğim diyen kimselerin önüne engel konulmazken, diğer tarafta fakirin iştahı kabartılarak zengine karşı kin ve nefretle dolmasının önüne geçilmiş olur.

Araba binek vasıtası olarak kullanılmıyor, ticareti yapıyor, sair ticari emtia gibi değerlendirilir ve 1/40 oranında zekâtı verilir. Ama araba, bir işte kullanılıyorsa kendinden değil, getirdiği gelirden zekât verilir. Bilhassa büyük şehirlerimizde çalışan taksi, dolmuş ve otobüslerle, şehirlerarası yolcu taşımacılığı yapan vasıtalar bu sınıfta zikredilebilir. Aynı şekilde yük taşımacılığında kullanılan kamyon ve tırlar da gelirlerinden zekât verilecek vasıtalarındandır. Hava taşımacılığında kullanılan vasıtalar da aynı kategoride değerlendirilmelidir. Yine aynı şirket bünyesinde, şirketin maksatları doğrultusunda çalıştırılan vasıtaların durumu da aynıdır ve bunlar, fabrikalardaki alet ve makinalara benzerler. Yani bu aletlerin kendilerine zekât düşmez fakat getirdiği gelir, mükellefin sair gelirlerine katılarak, nisaba ulaştığı takdirde 1/40 oranında zekât verilir.

D. Gayrimenkuller

İslâm'ın ortaya koyduğu zekât sistemi sadece menkul kıymetlerle sınırlı olmayıp gayrimenkul alanındaki yatırımları da içine alır. Dolayısıyla arsa, daire ve fabrika gibi değerlerden de zekât verilmesi gerekir.

Başta Hanefi mezhebi olmak üzere fakihlerin çoğunluğuna göre, aslî ihtiyaçlar haricinde bulunan ev, daire, apartman, iş hanı gibi gelir getiren mülklerin gelirlerinden zekât verilir. Fakat diğer bir kısım fukaha, mülkün fikhî ifadesiyle “rakabe”sinden, yani kendinden/aslî kıymetinden zekât verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Günümüz şartları açısından bakıldığında, bu bana daha isabetli bir yaklaşım gibi geliyor. Zira bugün gayrimenkul, çok defa yatırım amaçlı, yani ticarî niyetle elde ediliyor. Dolayısıyla onun ticarî eşya statüsünde değerlendirilerek zekâtının verilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Meseleyi biraz daha netleştirecek olursak; gayrimenkul, ya ekilip biçilen veya yatırım amaçlı elde bulundurululan arsa veya hut binadır. Şayet arsa ekilip biçiliyor ise, onun hükmü bellidir: Çıkan üründen, el emeğinin durumuna göre 1/10 veya 1/20 miktarında zekâtı verilecektir. Bu durumda mülkün kendisinden zekât alınmaz. Ancak eğer arsa sahibi, “Ben bunu ticarî amaçla aldım ve onun için tutuyorum.” derse, o takdirde ticarî eşyaya nispetle arsanın mülk değeri üzerinden zekâtını vermesi gerekir. Yani bu şahıs, bir milyar değerindeki arsasının zekâtı olarak yıllık 25 milyon lira zekât vermekle mükelleftir.

Binalarda da durum farklı değildir. İnsanın oturduğu evden başka dairesi veya apartmanı varsa ve bunu ticaret için elinde tutuyorsa, binanın o günkü rayiç bedeli hesaplanarak zekât bunun üzerinden verilmelidir. Yukarıda belirttiğimiz üzere kirası için elde tutulan binalar hakkında fukahanın farklı yaklaşımları vardır. Fakat günümüzde, zekâtın farz kılınmasındaki sebep ve hikmetleri de gözeterek, kiraya verilen binaların asıl değerleri üzerinden zekât vermek daha doğru gözükmektedir. Ayrıca bu görüş mesârif-i zekâtın (kendilerine zekât verilen sınıflar) hakkını gözetme anlamına geldiği için İslâm’ın ruhuna daha uygun ve ümmetin maslahatına da daha muvafıktır.

Şunu da belirtmek gerekir ki ibadetlerde ihtiyatlı olmak asıldır. Dolayısıyla zekâtın vacip olup olmadığına tereddüt oluşan

durumlarda mü'minlerin, işin ihtiyat tarafını esas tutup zekâtlarını vermeleri daha uygundur. Bu takdirde elde edilecek sevap ve mükâfat da daha fazla olacak yani kul, ahiret yatırımını daha da artırmış olacaktır. Öte yandan, paraya ihtiyaç duyulan bir dönemde maddî açıdan fedakârlık yapan kimseler, –inşâallah– niyetlerinin büyüklüğü nispetinde mükâfat göreceklidir.

E. Rikâz

Rikâz kelimesi, hem madenler hem de insanlar tarafından yeraltına gömülmüş hazineler ve defineler olmak üzere yer altından çıkan bütün değerleri içine alan genel bir kavramdır.

Allah Resûlû (sallâllâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *فِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ* “Rikâzdan beşte bir zekât vermek gerekir.”³⁰²

Bundan hareketle Hanefi mezhebinin nokta-i nazarı altın, gümüş, demir, bakır, kurşun gibi katı olup eritilerek bir kalıba dökülebilen her çeşit madenden % 20 oranında zekât alınması şeklinde tezahür etmiştir. Buna göre, eritmeye müsait olmayan yakut, zümrüt, mermer, kireç gibi maddelerle, sıvı olup katılaşmayan civa ve petrol gibi değerlerden zekât alınmaması gerekir. Ancak hadisin ifadesindeki umumiliğe bakılacak olursa –bilhassa bugünün şartlarında– her türlü rikâzdan % 20 zekâtın alınması daha uygun görünmektedir. Her ne kadar *لَا زَكَاةَ فِي حَجَرٍ* “Taşlara zekât yoktur.”³⁰³ şeklinde bir hadis varsa da hadis ulemasınca oldukça zayıf kabul edilmiştir.³⁰⁴ Bu sebeple yukarıdaki sahih hadisin hükümünü sınırlandırabilecek durumda değildir. Öyleyse, maslahat prensibinin de ışığı altında “Rikâzdan beşte bir zekât vermek gerekir.” hadisinin umumi ifadesine dayanılarak

³⁰² Buhârî, zekât 60, müsâkât 3, diyât 25; Müslim, hudûd 45-46.

³⁰³ el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, 4/146

³⁰⁴ el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, 4/245; İbn Hacer, ed-Dirâye, 1/262.

bu değerli taşlara da zekâtın gerekeceğine hükmetmek daha uygundur.

Konunun biraz da örfle ilgili yönüne dikkat çekmekte fayda vardır. Tedvin döneminin şartlarıyla günümüzün ticarî ortamı arasında birçok noktada farklılık bulunduğu dikkat çekmektedir. İlk dönemlerde kıymetli taş çeşitlerine rağbetin, günümüzdeki seviyede olması elbette mümkün değildi. Hele petrol gibi bugün hayatın önemli bir parçası hâline gelen bir madde, o gün için ya hiç bilinmiyor veya bilinse de ona, ne işe yaradığı netleşmemiş bir şey olarak bakılıyordu. Dolayısıyla bunların zekâtını tespit, (arz-talep münasebetinde olduğu gibi) örfün hükümleri önemli rol oynuyordu.

Günümüz şartları da göz önüne alınarak, bu bilgiler ışığında yeraltından çıkan her türlü madenden % 20 nispetinde zekâtın gerektiğini söylemek mümkündür. Bilhassa uğruna fırtınalar koparılan petrol zekâttan muaf tutulmamalıdır.

F. Ziraî Mahsuller

Ekip-biçmek suretiyle topraktan elde edilen ziraî ürünlerden alınacak zekâtın adı öşürdür ve arazinin konumu ve sarf edilen emeğe göre farklı hükümler ihtiva etmektedir. Bununla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de umumi ifadeler yer almakta ve toprak mahsullerinden zekât verilmesi emredilmektedir. Bir âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, yüzünüzü ekşitmeden alamayacağınız kötü malı hayır

diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah her şeyden müstağ-nidir, hazineleri geniştir, övgüye lâyıktır.”³⁰⁵

Konuyla ilgili diğer bir âyet-i kerime ise şu şekildedir:

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالزَّمَانَ مُمْتَابَهَا وَغَيْرَ مُمْتَابِهِ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O’dur. Her biri meyve verdiği zaman meyve-sinden yiyin. Deuştirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sada-kasını) verin; fakat israf etmeyin. Allah, müsrifleri sevmeyiz.”³⁰⁶

Bu konuda Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de,

فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثَرِيًّا الْعُشْرُ وَمَا سَقَى بِالنَّضْحِ
فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثَرِيًّا الْعُشْرُ وَمَا سَقَى بِالنَّضْحِ
“Yağmur ve pınar suları ile sulanan veya suyu kökleriyle emerek kendiliğinden yetişen mahsullerde öşür (onda bir), kuyu suyuyla, taşıma suyla sulanan mahsullerde ise yarım öşür (yirmide bir) zekât vardır.”³⁰⁷ buyurmaktadır.

Başka bir rivayette ise Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sel-

lem) bunu, فِيمَا سَقَتِ الْأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشْرُ وَفِيمَا سَقَى بِالسَّائِيَةِ
فِيمَا سَقَتِ الْأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشْرُ وَفِيمَا سَقَى بِالسَّائِيَةِ
“Nehir ve yağmur suyu ile sulanan mahsulde öşür, kuyu suyuyla, taşıma suyla sulanan mahsulde ise yarım öşür zekât vardır.”³⁰⁸ şeklinde ifade etmektedir.

Teferruatta bazı farklılıklar olsa bile genel itibarıyla, tabii su kaynaklarıyla yetişen toprak mahsullerinden 1/10, taşıma suyla yetiştirilen ürünlerden ise, 1/20 zekât alınacağı hususunda bütün mezhepler müttefiktirler.

³⁰⁵ Bakara sûresi, 2/267.

³⁰⁶ En’âm sûresi, 6/141.

³⁰⁷ Buhârî, zekât 55; Ebû Dâvûd, zekât 11; Tirmizî, zekât 14.

³⁰⁸ Müslim, zekât 7; Ebû Dâvûd, zekât 12.

Ebû Hanife mektebi, âyet ve hadislerdeki hükümlerin umumiyet ifade etmesini göz önünde bulundurarak, yerden çıkan her türlü mahsulden öşür alınacağı görüşündeyken, Şafîî medresesi, uzun müddet saklanabilen ürünlerin zekâta tâbi olacağını düşünmektedir. Maliki ve Hanbeli mezhepleri ise, Hanefiler kadar olmasa da sınırları geniş tutarak, daha çok toprak mahsulünün öşür kapsamına gireceğini bildirmektedirler.

Görüldüğü gibi Hanefi mezhebi meseleyi daha kapsamlı değerlendirmektedir. Buna göre bilhassa bazı ülkelerde önemli gelir kaynağı hâlini alan pamuk, keten, yağlı tohumlar, şeker, sebze gibi ürünler de bu kapsamın içine girmekte ve bunlardan öşür alınmak suretiyle fakirlere daha fazla yardım akışı sağlanmaktadır.

Bazı ilmiyelerde şöyle bir bilgiye rastlamaktayız:

“Türkiye’deki arazilerin çoğunluğu mîrî arazidir (devlet arazisi) ve mîrî araziden öşür verilmez. Zira bu araziler hakikatte devlete aittir, araziye ellerinde bulunduran şahıslara ait değildir. Bu şahısların yalnız kullanma hakları vardır ve arazide aslında kiracı hükmündedirler. Dolayısıyla devlete verecekleri belli hisse veya vergiler de, kira bedeli hükmündedir. Bundan dolayı böyle bir arazinin ürününden öşür ve diğer bir nam altında zekât gerekmez; zira bir araziden aynı anda hem kira veya haraç hem de öşür alınmaz. Türkiye’deki araziler genelde bu kısımdandır.”³⁰⁹

Meseleyi tahlile tâbi tutacak olursak, Osmanlı Devlet-i Aliyesi’nin bidayetinden son dönemlerine kadar pek çok arazinin mülkiyeti, bizzat devlete, emir ve sultanlara aitti. Zira devlet, fethedilen bu toprakları kimseye vermemiş, bütün tebanın yararlanması için mülkiyetini elinde tutmuştu. Bu arazilere arazi-i sultaniye, arazi-i emîriye (veya mîriye)

³⁰⁹ Bkz.: Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Toprak Mahsullerinin Zekâtı bölümü. Ayrıca bkz.: Ömer Nasuhi Bilmen, *İstilahat-ı Fikhiye Kamusu*, 4/85.

denilmiş ve hükümler de ona göre tespit edilmişti. Buna göre devlet, kendi mülkü sayılan bu araziyi elinde tutan şahıslardan öşür almamış, bir nevi kira ücreti veya vergi almıştır. Bundan dolayı da bu topraklar öşür arazisi (mahsulünden öşür alınan arazi) kapsamında değerlendirilmemiştir.

Ne var ki o zamandan günümüze gelinceye kadar toprak statüsü defaatla değişmiş, toprak reformları neticesinde bu arazilerin mülkiyetleri şahıslara devredilmiştir. Durum böyle olunca, önceleri öşür vermekle mükellef olmayan yeni toprak sahiplerinin de, öşür vermekle yükümlü olmaları kaçınılmaz olmuştur. Herkesin mülkiyeti netleşmiştir. Devletin istimlaki bile söz konusu olsa, devlet bunu ancak arazinin bedelini tapu sahibine ödemek suretiyle gerçekleştirebilmektedir.

Öyleyse bahsi geçen hüküm eskide kalmıştır ya da hâlen devlet arazisi statüsünü muhafaza eden mülkler için geçerlidir. Şahısların mülkü olan arazilerden öşür verilmesi gerektiği ise açıktır.

G. Ticaret Eşyası

Kur'ân, ticarî emtiadan zekât vermenin gerekliliğini, şu geniş kapsamlı âyetle ele almaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

*“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, yüzünüzü eksitmeden alamayacağınız kötü malı hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah her şeyden müstağnidir, hazineleri geniştir, övgüye layıktır.”*³¹⁰

³¹⁰ Bakara sûresi, 2/267.

Sahabeden Semure İbn Cündeb de (radiyallâhu anh), Allah Resûlü'nün, ticaret için hazırlanan mallardan zekât vermeyi emrettiğini nakletmektedir.³¹¹

Ticarete konu olan alet, makina, yiyecek, giyecek, hayvan, mücevherat, arsa, ev, arazi... her çeşit emtia, ticaret malı kategorisindedir ve zekâta tâbidir. Yalnız bir malın, ticaret malı sayılabilmesi için niyet yani kâr sağlama maksadıyla elde bulundurulması gereklidir. Bu sebeple bir kişiye miras, hibe, vasiyet yolu ile bir mal intikal etse, o da bu malla ticaret yapmaya niyet etse o mal, İmam Ebû Yusuf'a göre mücerret niyetle ticaret malı olmakta ve zekât hesaplamasına dâhil edilmesi gerekmektedir. Fakat fukahadan bazıları böyle bir malın ticaret malı sayılması için mücerret niyeti yeterli görmemiş ve fiilen satışa arz edilmesi gerektiğini söylemiştir.

Ticaret mallarının nisap miktarına gelince bu, 85 gram altın karşılığı olarak tespit edilmektedir. Zekâtı verilecek bu malların kıymeti, sene sonunda piyasa fiyatlarına göre değerlendirilir.

Ticaret malları, bir sene içinde kendi cinsleri veya başka cins bir mal ile değiştirilirse, "havelân-ı havl" (üzerinden bir sene geçmesi) şartında saydığımız sene tekrar başlamaz, devam ettiğine hükmedilir. Mesela bir tüccarın sene başında inşaat demiri varken, bunları satıp halı alsın, sonra onu da satıp tuğla alıp-satmaya başlasa, sene sonunda elindeki mal nisap miktarına ulaşan kıymette ise, zekâtını vermekle mükelleftir.

Ticaret için beslenen hayvanlar, ticaret malı hükmündedir ve % 2,5 nispetinde zekâta tâbidir.

Ticaret mallarının zekâtı, malın bizzat kendisinden % 2,5 oranında verilebileceği gibi, değeri hesaplanıp, toplam değeri

³¹¹ Ebû Dâvûd, zekât 3; el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, 4/146.

üzerinden % 2,5 oranında para olarak da veya başka bir mal ile de verilebilir.

Bu bilgiler ışığında tüccar, sene sonunda sahip olduğu ticarî emtiayı para olarak hesap eder. Bunun üzerine mevcut parasını, alacaklı olduğu paraları ve ticarî satışının karşılığı olan alacaklarına çek, senet, açık hesapta bulunan miktarları da ilave eder, ortaya çıkan miktardan borçlarını çıkarır, sonuçta elde ettiği rakamın % 2,5'unu zekât olarak verir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

*ZEKÂT
ORGANİZASYONU*

Her ferdin, zekâtını, kendi imkânları nispetinde verilmesi gereken yerlere ulaştırması caiz olsa da, zekât için çıkarılan para ve emtianın toplanıp yerine ulaştırılması işinin bir merkez tarafından organize edilmek suretiyle büyük bir malî güç oluşturulmasında ümmet adına büyük maslahatlar vardır. Çünkü bu yapılabildiği takdirde, binlerce kişiden toplanan zekâtlarla büyük bir güç oluşturulacak ve toplumun istikbali adına önemli adımlar atılabilecek ve büyük hamleler yapılabilecektir. Güzel bir organizasyonla, bir köşede unutulmuş ve elinden tutulmayan hiç kimsenin kalmaması sağlanabileceği gibi, toplanan bu ciddi meblağın, toplumun farklı ihtiyaçlarını karşılamada rolü olması sağlanabilir.

Günümüz kriterleri açısından değerlendirecek olursak, zekâtın bir tür vergi olduğunu görürüz. Ancak bu vergi, ibadet mayalı ve kudsi bir vergidir. Bugün hemen dünyanın her yerinde vergi toplama işini devletler üstlenmiştir. Toplanan bu meblağın dağıtımını da yine devlet tarafından yapılır. Gerçi İslâm'ın takdim ettiği zekât müessesesi, diğerlerine kıyasla çok farklıdır. Zira onda kaynağın kudsiyeti, yani emrin Allah tarafından gelmiş olmasının getirdiği mânevî boyut vardır. Dolayısıyla her yönüyle diğer sistemlerle aynı kefedeyi değerlendirmesi mümkün değildir. Ancak netice itibarıyla işin odağında madde vardır ve bunun toplanıp dağıtılmasında ciddi bir organizasyona ihtiyaç duyulmaktadır.

Zekât organizasyonu demekle biz, zekât mallarının toplanması ve dağıtımını için gerekli olan düzenlemeleri, bunları yerine getirmede fert ve devletin üzerine düşen vazifeleri, ortaya çıkması muhtemel problemleri aşma yollarını, zekât veremeyenleri dünyevî uhrevî ne tür müeyyideler beklediğini, zekâtın kimlere veya hangi kurumlara verilmesi gerektiğini, zekâtın verilemeyeceği yerleri, kısaca üzerine farz olanlardan alınıp verilmesi gerekli yerlere ulaştırma ânına kadar karşılaşılabilecek bütün durumları kastediyoruz. Şimdi bunları teker teker ele almaya çalışalım.

1. ZEKÂTIN TOPLANMASI

Yukarıda da belirttiğimiz gibi zekâtın organizesinde, fertlerin zekâtlarını bizzat kendilerinin zekât mahallerine vermeleri ve devletin zekâtı mükelleflerden toplayarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırması şeklinde iki ayrı uygulama söz konusudur. Birinci durumda, mü'minlerin mallarından çıkardıkları zekâtlar çoğu zaman, kuma düşen damlalar gibi uçup giderken, ikinci durumda, aynı havuzda birleşen küçük birikimlerle büyük işlerin yapılması mümkün olabildiği için biz bu ikinci uygulamayı çok önemli buluyor ve imkân oldukça bunun tercih edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bunun için de konuları işlerken, toplama ve dağıtım işini devletin organizesi şeklinde ele alacağız. Şimdi zekât borcu verilirken/devlet tarafından toplanırken karşılaşılabilecek bazı durumları ele almaya çalışalım.

A. Ayrı Fonda Toplama

Zekât malı olarak toplanan para, mahsul ve emtianın, başka yollarla elde edilenlerle karıştırılmaması gerekir. Zira zekâtın sarf edileceği yerler, Kur'ân âyetiyle tespit edilmiştir ve aynı zamanda zekât alması haram olan kimseler bulunmaktadır. Sair gelirlerde böyle bir durum söz konusu olmadığı için aynı hassasiyete gerek olmayabilir. Ancak zekâtın ayrı bir hususiyeti vardır. Dolayısıyla zekâtın devletin organizesiyle toplanması durumunda böyle bir karışıklığa meydan vermemek için, zekât olarak toplanan malların ayrı bir fonda toplanıp dağıtımının yapılmasında zaruret vardır.

Bu noktada Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hassasiyetini ortaya koyması bakımından Enes İbn Malik'in rivayet ettiği hadis bir hayli dikkat çekicidir. Hz. Enes şöyle diyor: "Bir gün Resûlullah'ı, zekât develerine işaret koyarken gördüm."³¹²

³¹² Buhârî, zekât 69; Müslim, libâs 112.

Hadisten anlaşıldığına göre, zekât olarak hazineye gelen mallar hassasiyetle tespit edilmekte ve diğer mallarla karışmasına engel olunmaktadır. Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) gösterdiği hassasiyeti göstermek de, her dönemde bu işe nezaret eden kimselere düşen bir vazifedir.

B. Başka Cinsle Verme

Toplanacak zekâtın miktarı belli olduktan sonra, bu miktarın başka bir değerle verilmesi, Hanefi mezhebine göre caizdir. Yani örneğin, 40 koyunu olup da bunlardan birini zekât olarak çıkarması gereken biri, zekât olarak bu bir koyunu verebileceği gibi, bunun yerine onun kıymetince altın, gümüş, para, elbise ya da herhangi başka bir mal da verebilir.

Aslında bu hüküm, zekât miktarlarını bildiren bazı hadislerin muhtevasında da mevcuttur. Mesela beş devede bir koyunun verilmesi veya beş yaşında bir deve vermesi gereken bir insanın, bu elinde bulunmadığı takdirde dört yaşında bir deve ve buna ilaveten iki koyun veya yirmi dirhem vermekle mükellef tutulması, bunun zaten uygulandığını göstermektedir. Aynı şekilde Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), hurmanın zekâtının üzüm ve üzümün zekâtının da hurma ile tahsil edilebileceğini bildirdiğine de şahit olmaktadır.³¹³

Gerek yukarıda zikredilen hadislere, gerekse daha başka naslara dayanarak Hanefi mezhebi, zekâtın, mutlaka zekâta konu olan malın bizatihi kendisinden verilmesinin gerekmediğini beyanla, kıymet olarak yani başka çeşit malla da ödenebilirliğini kabul etmiştir. Bu noktada mal sahibi muhayyerdir: Zekâtını ister zekât düşen malından verir; isterse başka bir mal veya nakit olarak verir.

³¹³ Blk.: Ebû Dâvûd, zekât 13; Tirmizî, seyr 41.

C. Zekât Kaçırarak İçin Hile Yapma

İnsan, ne yaparsa yapsın Allah'ın bilgisi dışına çıkamaz. Kur'ân'ın ifadesiyle, bir hardal tanesi olsa, bir kayanın içinde, göklerde veya yeryüzünde herhangi bir yerde de gizlense, yine ilm-i ilâhîden kaçamaz.³¹⁴ O, insanın alenen yaptıklarını da derununda gizlediklerini de bilendir. Zira yaratıcı O'dur ve yarattığında mutlak tasarruf da yine O'na aittir.

Hususiyle inanan bir insanın, -hâşâ- O'ndan bir şeyler kaçırmayı düşünme gibi bir garabet içine girmesi düşünülemez. Ancak henüz iman içinde oturaklaşmamış bazı kimselerin, dünya hayatının cazibesine aldanarak zekât mükellefiyetinden kurtulma adına değişik hilelere(!) sapma ihtimali her zaman söz konusudur. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu ihtimali nazara alarak ikazda bulunmuş ve böyle bir hareketten ümmetini menetmiştir. Enes İbn Malik'den gelen bir rivayette Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hazreti Ebû Bekir'e (radiyallâhu anh) şunları yazdırdığı bildirilmektedir:

وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ وَلَا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ

"Zekât korkusundan dolayı ayrı ayrı bulunan zekât malları birleştirilmez ve toplu bulunanların da arası ayrılmaz."³¹⁵

Zekât mükellefiyetinden kurtulmak için hileye başvuran insanlar, aslında kendilerini aldatmaktadırlar. Zekâtı devletin topladığı bir yerde belki devleti kandırabilirler ama her şeye nighbân olan Allah'ı -hâşâ- nasıl kandıracaklar!? Zekât her şeyden önce bir ibadettir ve ibadet, kulla Rabbi arasındaki bir ilişkidir. Zekâtın mal kaçırarak için yapılan böylesine bir hilenin hiçbir mantığı yoktur. Zira Allah'a karşı hile olmaz, O'nun ilminin dışında yaprak bile düşmez ve O, gizli açık her şeye, bunun da ötesinde kalblerden geçenlere bile muttalidir.

³¹⁴ Bkz.: Lokman sûresi, 31/16.

³¹⁵ Buhârî, zekât 34; Ebû Dâvûd, zekât 4; Nesâî, zekât 5, 10.

Kim ne yaparsa yapsın, ortaya konulan her şey kaydedilmektedir ve bütün sırların ortaya döküldüğü gün her şey gün yüzüne çıkacaktır. İnanan bir insanın, asgari seviyede verdiği zekâtla yetinmeyip daha fazlasını verme yollarını araması gerekirken, böylesi bir düşünce içine girmesi ancak iman zaafiyetiyle izah edilebilir.

D. Başa Kakma

Mülk Allah'ındır ve O (celle celâluhu), mülkünde istediği gibi tasarruf eder. İnsanların eşya üzerindeki mülkiyeti, Allah'ın mülkiyetine kıyasla izafidir. O, bazısına verir; vermek suretiyle imtihan eder. Bazısına da vermez; vermemek suretiyle imtihana tâbi tutar. Dolayısıyla zekât verme konumundaki şahıs iyi bilmelidir ki, verdiği şey aslında kendi mülkü değildir; geçici bir süreliğine idare ve tasarrufuna verilmiş bir emanettir sadece. Zekâtın verilmesini emreden Zât, o mülkün gerçek sahibidir ve zekâtın kimlere verileceğini de O bildirmektedir.

Hâl böyle olunca; bir malı, mal sahibinin direktifleri doğrultusunda fakire ulaştıran bir tevzi memuru, bir ulak, bir postacı mesabesinde olduğunu idrak eden zengin, kibir ve gurura kapılmayacağı gibi, yaptığı bu işi fakirin başına kakmayı düşünmesi de mümkün değildir.

Kur'ân, infak mevzuu üzerinde durduğu pek çok yerde, ısrarla, malı verenin Allah olduğunu vurgular.

“Kendilerine ihsan ettiğimiz şeylerden infak ederler.”³¹⁶ *أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ* “Size rızık olarak verdiklerimizden infak edin.”³¹⁷ âyetleri bunlardan yalnızca iki tanesi. Öyleyse kulun, malı sahiplenerek kibir ve gurura girmeye hiçbir surette hakkı yoktur.

³¹⁶ Bakara sûresi, 2/3.

³¹⁷ Bakara sûresi, 2/254.

Kur'ân, genel hükümlerden bu mânâyı çıkaramama durumunda kalanlar için de açıktan ikazda bulunmuş ve inananları, verdiğini başa kakmaktan şu ifadelerle menetmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ey iman edenler! Verdiğiniz sadakaları, başa kakma ve (fakire) rahatsızlık vermekle boşa çıkarmayın, geçersiz kılmayın! Böyle yaparsanız durumunuz, Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye infak eden kimşenin durumuna döner (onlar nasıl yaptıkları infaktan hiçbir sevap kazanamazlar, siz de o duruma düşersiniz). Üzerinde toprak olan bir taş, yağmur yağdığında nasıl cascavlak kalır (işte onların durumu da böyledir, yaptıkları infakın sevabı tamamen silinir gider, hiçbir şey kalmaz), yaptıkları işlerden ellerine hiçbir şey geçmez. Allah, kâfirleri, nimetlerine karşı nankörlük yapanları doğru yola erdirmez.”³¹⁸

Bu açıdan bakıldığında zekât, bir yandan zengini tevhit çizgisine çekerken, fakiri de zengin karşısında ezilmekten kurtarmaktadır. Zamanında bu inceliği kavrayan ecdadımızın, altınları bir keseye koyup, üzerine de “Bu sana helâldir.” yazarak, fakirin ulaşabileceği bir yere koyduğunu, böylelikle kendisi de devreden çıkarak, fakirin mahcubiyet duymasına müsaade etmediklerini, tarihimizin şanlı sayfaları olarak okuyoruz.

E. Açık Veya Gizli Verme

Sadaka ve zekâtın gizli verilmesi mi yoksa açıktan verilmesi mi daha faziletlidir? Bu, duruma göre farklılık arz eder.

³¹⁸ Bakara sûresi, 2/264.

Bazen açıktan vermek efdal olurken, bazen de başkalarına hissettirmeden vermek daha faziletli olur. Kur'ân ve Sünnet bize her iki durumla ilgili bilgiler vermektedir.

Konuyla ilgili bir âyet-i kerimede Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: *إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَيَعْلَمَ بِهَا نَبِيٌّ أَوْ كَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ أَوْ يُشَاهِدُكُمْ أَوْ يُخْفَىٰ بِهَا ذِكْرٌ كَثِيرٌ ۖ ذَٰلِكَ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ* “Sadakaları açıktan vermeniz ne güzeldir. Ama onları fakirlere gizlice verirsiniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”³¹⁹

Şu âyet-i kerimede de malın hem gizli hem de açık verilebileceği ifade edilmektedir: *الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ* “Mallarını gece ve gündüz, açık ve gizli olarak infak edenlerin mükâfatı, Rableri katındadır. Onlar için korku yoktur ve mahzun da olmazlar.”³²⁰

Görüldüğü gibi Kur'ân, gizli vermenin de açık vermenin de güzel olduğunu söylüyor. Farz olan zekâtın alenî, nafi-le sadakanın gizli verilmesinin faziletine dair kanaat, ulemanın bu âyetlere yapmış olduğu bir yorumdur. Farz ibadetler, mü'minin terk etmesi mümkün olmayan vazifesidir. Vazifelerin ifasına riyanın girmesi daha zordur, zira benzer durumdaki herkesin mükellef olduğu bir iştir. Nafileler ise riya ihtimaline daha açıktır.

Aynı zamanda, açıktan vermede, başkalarını teşvik vardır. Gizli vermede ise, İslâm'ın hoş karşılamadığı övünme ve gösteriş yapma gibi mezmum sıfatların ortaya çıkışına engel olma söz konusudur. Onun içindir ki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), hiçbir gölgenin bulunmadığı o günde, Allah'ın hususi gölgesinde gölgelenecek yedi grup insanı sayarken, *وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ أَخْفَىٰ حَتَّىٰ لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ*

³¹⁹ Bakara sûresi, 2/271.

³²⁰ Bakara sûresi, 2/274.

“Sadaka veren, bunu yaparken de, sağ elinin verdiği sadakayı sol eli bilmeyecek derecede gizli yapan kimse...”³²¹ sözleriyle sadakasını gizli verene de yer vermiştir.

Bundan hareketle diyebiliriz ki, nafile sadakanın gizli verilmesi, çoğu zaman daha faziletlidir. Allah’ın bilsin, yeter. Bu, tevhid düşüncesi adına da çok önemlidir. Zira Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), buna dikkat çektiği bir yerde, *أَلْبَرُ لَا يَبْلَى وَالْإِثْمُ لَا يُنْسَى وَالذِّيَّانُ لَا يَمُوتُ فَكُنْ كَمَا شِئْتَ*, *اَلْبَرُ لَا يَبْلَى وَالْإِثْمُ لَا يُنْسَى وَالذِّيَّانُ لَا يَمُوتُ فَكُنْ كَمَا شِئْتَ* “İyilik eskimez, günah unutulmaz, Deyyân (Herkesi hesaba çekip iyiliklere mükafat, kötülüklerin de cezasını verecek olan Allah) da ölmez; öyleyse istediğin gibi ol, nasıl yaşarsan öyle muamele görürsün, ne yaparsan karşılığını bulursun.”³²² buyurmaktadır.

Öte yandan, yukarıda da belirttiğimiz gibi farz ibadetlerin açıktan eda edilmesinde bazı maslahatlar vardır. Böylelikle bunları hem başkalarına da hatırlatmış ve ibadetlere karşı umumi bir seferberlik havası oluşturmuş, hem de akıllara gelebilecek suizanlardan kurtulmuş, başkalarını da suizan etmekten kurtarmış olursunuz.

Bu teşvik mânâsı söz konusu olduğunda nafile ibadetler, hususiyle nafile sadakaların açıktan ifa edilmesi de daha faziletli olabilir. Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayat-ı seniyyelerinde bunun örneklerine de rastlamak mümkündür. O, Müslümanların himmetine başvurmak gerektiğinde herkesi infak etmeye çağırmış ve bunu açıktan yapmıştı ki, böyle bir atmosferde herkes elinden geleni vermeye koşuşmuştu. Hazreti Osman gibi zengin sahabiler servetlerini ortaya dökmüş, günlük geliri iki kilo hurma olan da bir kilosunu getirmek suretiyle örfaneye iştirak etmişti. Öte yanda hanım sahabiler de bu yarışta unutulmamış, Allah

³²¹ Buhârî, ezân 36, zekât 16, rıkak 24, hudûd 19; Müslim, zekât 91

³²² Ma’mer İbn Râşid, el-Câmi, 11/178.

Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) onların da himmetlerine müracaat etmişti. O annelerimiz de meseleye can u gönülden sahip çıkmış, Hazreti Bilal'in açtığı sergi, küpeler, bilezikler, yüzüklerle dolmuştu.

F. Malın İyisinden ve Helâlinden Verme

Buraya kadar takdim etmeye çalıştığımız meselelerde bir esas olarak hassasiyetle dengenin üzerinde durulduğunu müşahade ettik. Her konuda insanları ifrat ve tefritlerden koruyarak bir denge vaz eden ve kendisine inananları “ümme-i vasat” (en hayırlı, dengeli, adaletli ümmet) kılmayı hedefleyen İslâm'ın, her alanda ortaya koyduğu bu müthiş dengeyi, zekât verme ve onu toplamada ortaya koyduğu esaslarda da görmek mümkündür.

Bu denge açısından bakıldığında İslâm, zekâtı toplamakla görevli kimselere, “*İnsanların mallarının en iyisini almaktan kaçının.*”³²³ derken, zekât verme konumunda olanlara ise, en kıymetli ve sevilen malların tasaddukunun, iyilikte zirveye ulaşmanın vesilesi olduğunu hatırlatmaktadır. Bunu ifade eden bir âyet, *“لَنْ تَتَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ”* “Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iyilikte zirveye ulaşamazsınız.”³²⁴ şeklindedir.

Bununla ilgili bir hadiseyi, Enes İbn Malik (radiyallâhu anh) şöyle anlatmaktadır: “Üvey babam Ebû Talha, mal olarak ensarın en ileri gelenlerindendi. En çok sevdiği malı da, Mescid-i Nebevi'nin karşısındaki Beyruha isimli hurmalığı idi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) oraya girer ve onun temiz suyundan içerdi. Bu âyet nazil olunca Ebû Talha (radiyallâhu anh), Allah Resûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) giderek, ‘Allah, kitabında, ‘Sevdiğiniz şeyleri infak

³²³ Buhârî, zekât 62, 40; Müslim, imân 29, 31.

³²⁴ Âl-i İmrân sûresi, 3/92.

etmedikçe iyilikte zirveye ulaşamazsınız.’ buyuruyor. Benim en çok sevdiğim malım Beyruha’dır. Öyleyse o şu andan itibaren Allah için sadakadır. Mükâfat ve sevabını Allah’tan umuyorum. Onda istediğin gibi tasarrufta bulunabilirsin yâ Resûlallah!’ dedi. Buna mukabil Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), *بَخْ ذَلِكَ مَالٌ رَابِعٌ ذَلِكَ مَالٌ رَابِعٌ قَدْ سَمِعْتُ مَا قُلْتَ*, “Ne güzel! Ne kârlı bir mal! Söylediklerini işittim. Ancak bana kalırsa sen onu akrabaların arasında paylaştır.” buyurdular ve Ebû Talha, onu akrabaları ve amca oğulları arasında taksim etti.”³²⁵

Evet, anlaşılan o ki, Allah nezdinde hüsnükabul görmek isteyenler, kalb ve gönüllerini bağladıkları, hoşlarına giden şeyleri Allah yolunda verip sarf etmekle, Allah’ın lütuflarına bir nevi davetiye çıkarmış ve O’nu memnun edecek bir yola girmişler demektir. Şayet insanın, Cennet’e girme ve O’nun lütuf ve nimetlerinden istifade etme düşüncesi varsa, Allah’ın yarattığı ve sa’y u gayretle elde edilen nimetlerin güzellerini, gönül hoşnutluğu içinde ve gönülleri hoş etmek maksadıyla vermelidir ki, Allah da ona hem bu dünyada hem de ötelede bitmez tükenmez servetler nasip etsin.

Allah (celle celâluhu) güzeldir, ancak güzel ve temiz olanı kabul eder. Hazreti Ebû Hüreyre’nin (radiyallâhu anh) rivayet ettiği bir hadiste Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ تَمْرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا الطَّيِّبَ وَإِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُهَا بِمِثْلِهَا لِيُصَاحِبَهُ كَمَا يُرَبِّي أَحَدَكُمْ فَلَوْهُ حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ

“Kim temiz kazancından bir hurma bile tasadduk aderse –ki Allah sadece temiz olanı kabul eder– Allah, onu kabul

³²⁵ Buhârî, zekât 44, vekâle 15, vesâyâ 17, 26, tefsîr (3) 5, eşribe 13; Müslim, zekât 42, 43.

eder, alır ve sizden birinizin tayını terbiye ederek büyüttüğü gibi onu büyütür, dağ gibi yapar.”³²⁶

Yine Hazreti Ebû Hüreyre’nin (radiyallâhu anh) rivayet ettiği bir başka hadislerinde Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا وَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ

“Ey insanlar! Allah, güzeldir ve sadece güzel olanı kabul eder. Allah, mü’minlere de, peygamberlere emrettiğini emretmiştir.” Peygamberlere şunu emretmiştir:

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا، إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

“Ey Peygamberler! Temiz olan şeylerden yiyin ve güzel işler yapın. Ben sizin bütün yaptıklarınızı bilirim.”³²⁷ Mü’minlere de şunu emretmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

“Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin.”³²⁸

Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh) devamla şöyle demiştir: “Sonra da uzun yoldan gelmiş, saç-başı dağınık, elini açıp ‘Yâ Rabbi! Yâ Rabbi!’ diye dua eden bir adamdan bahsederek, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

وَمَطْعُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَغُذْيِي بِالْحَرَامِ فَأَنَّى يُسْتَجَابَ لِذَلِكَ

“Yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, haramla beslenmiş, bu durumda duası nasıl kabul edilecek ki!”³²⁹

³²⁶ Buhârî, zekât 8; Müslim, zekât 63.

³²⁷ Mü’minûn sûresi, 23/51.

³²⁸ Bakara sûresi, 2/172.

³²⁹ Müslim, zekât 65; Tirmizî, tefsir (2) 37.

Ayrıca insan, vermiş olduğu sadakanın, aynı durumda olup kendisine verildiğini düşünerek hareket etmeli, kendisinin kabul etmeyeceği bir şeyi başkasına vermemelidir. Kur'ân, bu noktada bize şöyle tembihte bulunmaktadır:

وَلَا تَيَمَّمُوا الْحَبِثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

“Size verilse, yüzünüzü ekşitmeden alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O'nun hazineleri geniştir, bütün kemal sıfatlarıyla muttasıftır.”³³⁰

Demek ki Müslümanın, çalışıp kazanırken dikkatli olması, malının içine haram karıştırmaması gerektiği gibi, verirken de malının temizinden, iyisinden ve helâlinden vermelidir.

Asr-ı Saadet'te insanlar Mescid-i Nebevi'ye hurma salkımı getirip bırakırlar, fakirler ondan alır, ihtiyaçlarını giderirlerdi. Bir gün Allah Resûlü mescide girdi ve hurmanın kötü kısmından salkımlar gördü. Elindeki asa ile işaret ederek şöyle buyurdu:

لَوْ شَاءَ رَبُّ هَذِهِ الصَّدَقَةِ تَصَدَّقَ بِأَطْيَبِ مِنْهَا إِنَّ رَبَّ هَذِهِ الصَّدَقَةِ يَأْكُلُ
الْحَشَفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Şu sadakanın sahibi isteseydi, daha iyisini tasadduk ederdi. Bu sadakanın sahibi, kıyamet gününde de böyle kalitesiyle mukabele görecektir.”³³¹

G. Zamanlama İle İlgili Meseleler

1. Zekâtın Ramazan'da Verilmesi

Daha önce üzerinde durduğumuz gibi, para, hayvan ve ticari malların zekâtları, bu malların nisap miktarına ulaş-

³³⁰ Bakara sûresi, 2/267.

³³¹ Ebû Dâvûd, zekât 16; Nesâî, zekât 27.

masının üzerinden bir yıl geçince farz olur. Bu da tabii olarak, kişinin, senenin herhangi bir diliminde zekâtla mükellef hâle gelebilmesi anlamına gelir. Ancak memleketimizde teamül hâline gelen uygulama, zekâtın, genellikle Ramazan ayında verilmesidir. Bu âdet iki ana fikre dayanmaktadır: Ramazan'ın bereketinden istifade etme ve ihtiyaç sahiplerinin bayrama sevinçli girmelerini temin etme düşüncesi. Evet, ibadetlerin zamanında ve kendi şartları dâhilinde yapılması bir esas iken, mübarek bir mekân veya zamanda eda edilmesinin kişiye daha fazla sevap kazandıracağı muhakkaktır. Mesela günlük beş vakit namazın Kâbe veya Mescid-i Nebevi'de kılınması, başka yerlerde kılınmasına nazaran daha faziletlidir.

Ramazan ayının fazileti malumdur. O, on bir ayın sultanıdır ve içinde bin aydan daha hayırlı bir gece bulunmaktadır. Dolayısıyla zekât gibi önemli bir farzı eda ederken, aynı zamanda onu Ramazan ayının bereketiyle süsleme, daha fazla sevap kazanmaya vesile olur. Enes İbn Malik Hazretleri'nin rivayet ettiği bir hadiste Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), buna işaret etmektedir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), "*Hangi sadaka daha efdaldir?*" şeklindeki soruya, "*Ramazan'da verilen sadaka*"³³² şeklinde cevap vermiştir.

Bu durumda zekâtla mükellef bir mü'min, Ramazan ayını, zekât yükümlülüğünü ifa noktasında kendisi için mali yılbaşı edinmiş olur. Zekât hesabını her senenin Ramazan ayında yapar ve çıkarması gerekli olan zekâtını bu mübarek ayda çıkarıp yerine ulaştırır.

2. Vaktinden Önce Zekât Verme

Zekâtın kişiye farz olmasından önce eda edilmesinde mahzur yoktur. Hazreti Abbas'ın, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem), zamanı gelmeden önce zekât vermenin doğru olup olmayacağını sorduğunda, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi

³³² Tirmizî, zekât 28; el-Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, 4/305.

ve sellem) buna ruhsat verdiği bilinmektedir. Hatta daha sonra O (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hazreti Ömer'e (radiyallâhu anh), "Biz, Abbas'ın bu yılki zekâtını, önceki yıl almıştık."³³³ buyurmuşlardır.

3. Zekâtı Vermede Acele Etme

Kendisine zekât farz olan kimse, bu borcunu geciktirmekten eda etmelidir. Allah (celle celâluhu), Kur'ân-ı Hakîm'de müteaddit defa ikazlarda bulunarak, üzerinde borç olanın, başına ölüm gelip çökmeden borçlarını eda etmelerini istemiş, aksi hâlde başına geleceklerden haber vermiştir. Ezcümle:

وَأَنْفِقُوا مِنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ

"Ölüm gelip çatmadan size verdiğimiz nimetlerden infakta bulunun. Ta ki ölüm gelip çatığında, 'Yâ Rabbi! Bana azıcık mühlet versen de sadaka verip iyi biri olsam.' demeyesiniz!"³³⁴

Buna benzer diğer bir âyet-i kerime ise şu şekildedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ

"Ey iman edenler! Alışverişin, dostluğun ve adam kayırmamanın bulunmadığı gün (kıyamet) gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın. Kâfirler, işte asıl zalim onlardır..³³⁵

Ayrıca ulema, Kur'ân'ın, كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ (Allah'ın size ihsan ettiği bağıın bahçenin) meyvesinden yiye. Hasat günü de hakkını verin."³³⁶ ifadesinden

³³³ Tirmizî, zekât 37.

³³⁴ Münâfikûn sûresi, 63/10.

³³⁵ Bakara sûresi, 2/254.

³³⁶ En'âm sûresi, 6/141.

hareketle zirai ürünlerin zekâtının, üzerinden sene geçmeksizin hemen farz olduğunu söylemişlerdir. Âyetteki, “hemen hasat günü hakkını verin” ifadesi dikkat çekicidir.

Evet, ecel gizlidir ve onun vaktini tayin, insan için müyesser değildir. Öyleyse insanın, her zaman ölüme hazır hâlde bulunması önemlidir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), borçlu iken ölenin cenaze namazını kıldırılmamış, ancak bir başka sahabinin o borcu üstlenmesi neticesinde kıldırabilmiştir.³³⁷ Aslında bu hâdisedeki borç, kul hakkına terettüp eden bir borçtu. Zekâtta ise, hem kul hem de Allah hakkı vardır.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), hangi sadakanın sevabının daha büyük olduğunu soran bir sahabeyle şöyle cevap vermiştir:

أَنْ تَصَدَّقَ وَأَنْتَ صَاحِبُ شَيْءٍ نَخْشَى الْفَقْرَ وَتَأْمُلُ الْغِنَى وَلَا تُنْهَلُ حَتَّى إِذَا بَلَغْتَ الْحُلُقُومَ قُلْتَ لِفُلَانٍ كَذَا وَلِفُلَانٍ كَذَا وَقَدْ كَانَ لِفُلَانٍ

“Sihhatin yerinde, mala karşı çok hırslı olup fakirlik endişesiyle yaşadığın ve zenginliği ümit ettiğin zaman verdiğin sadakadır. Sakın can boğaza geleceği âna kadar onu geciktirme. O zaman ‘Bu şunun, bu da şunun olsun.’ dersin (ama bunun herhangi bir faydası yoktur. Zira) zaten o, artık (senin değil) onlarındır.”³³⁸

Bir kudsi hadiste de Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah’ın (celle celâluhu), insana hitaben şöyle dediğini nakletmektedir:

جَمَعْتُ وَمَنْعْتُ، حَتَّى إِذَا بَلَغْتَ التَّرَاقِي قُلْتَ: أَتَصَدَّقُ، وَأَنْتَى أَوَّانُ الصَّدَقَةِ

“Şimdiye kadar mal topladın, biriktirdin de kimseye bir şey vermedin. Tam can boğaza geldiğinde veriyorum diyorsun. Sadaka için iş işten geçmiş değil mi?”³³⁹

³³⁷ Bkz.: Buhârî, kefare 5; nafakat 15; Müslim, ferâiz 14; Tirmizî, cenâiz 69.

³³⁸ Buhârî, zekât 11, vasâyâ 7, Müslim, zekât 92-93.

³³⁹ Ahmed İbn Hanbel, el-Müsned, 4/210; el-Hâkim, el-Müstedrek, 2/545, 4/359.

H. Alacakların Zekâtı

Bir kişinin birinde alacağı varsa, yani kendine ait malı var ama kendi elinde değil de başkasının elindeyse, iki durumdan biri karşımıza çıkar:

Kuvvetli Alacak: Bu durumda, alınacak mal, sağlam bir şekilde kayda alınmış ve ödenmesine garanti nazarıyla bakılmaktadır. Eğer durum böyleyse, mal âdeta sahibinin elindeymiş gibi değerlendirilir ve zekâtı geciktirilmeden verilir.

Zayıf Alacak: Bu durumda ise alınacak miktar, -iflas etmiş birinde bulunan alacak gibi- tahsili umulmayan batık alacaktır. Bu tür alacaklar, tahsil edilinceye kadar zekâttan muaftırlar. Fakat bunlar bir şekilde tahsil edildiğinde ne yapılacağıyla ilgili karşımıza iki farklı görüş çıkmaktadır: Bir kısım fukahaya göre bu mal yeni elde edilmiş bir mal gibidir. Dolayısıyla geçmiş senelerin zekâtı verilmez. Fakirin hakkı açısından meseleye yaklaşan diğer bir kısım fukaha ise, geçmiş senelerin zekâtının verilmesini gerekli görürler. Elbette bu alacak tahsil edildiğinde, geçmiş senelerin zekâtını verme, ihtiyata en muvafık olanıdır. Böylece hem daha fazla sevap kazanılmış hem de fakirlerin hakkı zayi edilmemiş olur.

I. Zekât Vermeyenlerin Durumu

Zekât, malî bir ibadettir. Onun, toplumda içtimaî, iktisadî, ahlâkî açıdan oynadığı rol, herkesin malumudur. Bu açıdan zekât vermeme, sosyal hayatı menfi yönde etkileyen bir durumdur. Bundan dolayı İslâm, zekât vermeyenlere karşı, içtimaî hayatta bazı caydırıcı tedbirler öngörmüştür. Hazreti Ebû Bekir'in (radiyallâhu anh), zekât vermeyeceklerini söyleyen kabileleri, savaş ilanıyla tehdit etmesi ve bazı fukahanın, zekâtını vermeye fertlerin malının yarısının ceza olarak alınacağı hükmünü vermesi, bunun açık misalleridir. Bu tür dünyevi cezaların yanında, böyle bir davranışa uhrevi olarak

da ceza terettüp edeceğini Kur'ân ve Sünnet'in beyanlarından öğreniyoruz.

Meseleyi biraz detaylandırarak ele alacak olursak, zekât vermeyenlere karşı dünya ve ukbada alınacak tavırla onların maruz kalacakları durumları, dünyevi ceza ve uhrevi ceza başlıkları altında ele alabiliriz.

1. Dünyevi Ceza

İbadetler, imana bina edilen hususlardandır. Dolayısıyla gerçekten inanan bir kimsenin kullukta kaçamak yapması düşünülemez. Ancak içtimaî hayatta boşluğa meydan vermeyen İslâm, en kötü şartları düşünerek, henüz iman, bünyesinde yerleşmemiş bir kısım kimselerin farklı tavırlarına cevap verecek hükümler ortaya koymuştur. Bu hükümlerde ibadet külfetinden kaçmayı, dinin sınırlarını zorlama kabul etmiş ve bunu yapanlar için değişik cezalar tayin etmiştir. Bu konudaki hükümlerin çoğu doğrudan şer'î bir nassa dayanmasa bile, mezhep imamlarının takındıkları tavır oldukça dikkat çekicidir.

Bilindiği gibi zekât, İslâm'ın temeli mesabesinde olan beş esastan biridir. Onunla, içtimaî hayattaki bir kısım kopukluklar giderilir ve topluma huzur hâkim olur. Dolayısıyla zekât, içtimaî yaraları saran bir ibadettir. Kur'ân'ın, üzerinde hassasiyetle durduğu bir ibadeti ihmal, geçiştirilebilecek türden bir eksiklik değildir. Abdullah İbn Mesud (radiyallâhu anh) gibi bir kısım ulema, zekâtı terk eden kimsenin, İslâm'ın hâkimiyetini kabul etmeyen gayrimüslimler mesabesinde olduğunu söylemektedir.³⁴⁰ Çünkü zekât, fertleri mü'minlerden oluşan Müslüman bir cemiyette yaşayıp sosyal haklardan istifade etmenin önde gelen şartlarından biridir.

Bunun içindir ki İslâmî bir idare, zekât vermeyenlere karşı lakayt kalamaz. Hazreti Ebû Bekir (radiyallâhu anh) dö-

³⁴⁰ Bkz.: Serahsi, el-Mebsût, 2/169 vd.

neminde olduğu gibi bu konuda bazı tedbirler almalıdır. Bilindiği gibi Ebû Bekir (radiyallâhu anh), “Namaz kılarız ama zekât vermeyiz.” diyenleri, savaş ilanıyla tehdit etmiş, Hazreti Ömer’in (radiyallâhu anh) itirazına karşılık, “Vallahi, namazla zekâtın arasını ayıranlarla mutlaka savaşırım. Çünkü zekât, malın hakkıdır. Şayet Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde verdikleri bir keçi yavrusunu bile bana vermezlerse, onları yola getirmek için mutlaka savaşırım.” cevabını vermiştir. Buna karşılık Hazreti Ömer (radiyallâhu anh), “Vallahi bu, Allah’ın Ebû Bekir’in kalbine gösterdiği bir hakikatten başka bir şey değildir. Anladık ki, o hak üzeredir.” diyerek onun hakkını teslim etmiştir.³⁴¹

Ayrıca uygulanacak cezanın yapılan amel cinsinden olması prensibince ulemadan bazıları, mal hırsına mağlup olup zekât vermeyen kimselerin ceza olarak malının yarısının alınacağı hükmüne varmışlardır. Fukahanın bu hükümdeki dayanak noktası, Muaz İbn Cebel’in (radiyallâhu anh) rivayet ettiği bir hadistir. Bu hadiste Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), مَنْ أَعْطَاهَا مُؤْتَجِرًا فَلَهُ أَجْرُهَا وَمَنْ مَنَعَهَا فَإِنَّا آخِذُوهَا وَشَطْرُ مَالِهِ عَزْمَةٌ “Kim, malının zekâtını, sevabını umarak verirse o, sevabına nail olur. Kim de zekâtını vermezse biz, zekâtı ve malın yarısını (ceza olarak zorla) alınız. Bu, Rabbimizin kesin hükümlerinden biridir.”³⁴² buyurmaktadır.³⁴³

Zekât, günümüz hukuk sistemleri içinde bir yönüyle vergiye benzermektedir. Dolayısıyla meseleye, bir de günümüz vergi hukuku açısından bakacak olursak, benzer uygulamaların bugünkü hukuk sistemlerinde de uygulandığına şahit oluruz. Mükellef olduğu hâlde vergi kaçıran kimselere, hiçbir beşerî sistem lakayt kalamaz ve mutlaka alacağını tahsil yoluna gider.

³⁴¹ Buhârî, zekât 1, istitâbe 3; Müslim, imân 32.

³⁴² Ebû Dâvûd, zekât 4; Nesâî, zekât 4, 7.

³⁴³ Başta Hanefiler olmak üzere fakihlerin çoğunluğunun, daha başka delillere dayanarak, bu hadisin hükmüyle amel etmediklerini hatırlatmakta fayda var.

Vergisini zamanında vermeyen veya kaçırma yollarına tevessül edenleri de cezalandırmayı ihmal etmez. Bu, bazen para cezası olarak tezahür ederken, bazen de hapis olarak kendini gösterir. Çünkü devletlerin ayakta kalabilmeleri ve kendilerinden beklenen yatırımları yapıp halklarına sosyal güvence verebilmelerinin oldukça önemli bir kaynağı, mükelleflerden alınan bu vergilerdir.

Günümüz sistemlerinde, vatandaşlık borcu olarak değerlendirilen ve eda edilmediğinde değişik cezaların gündeme geldiği vergilerin, İslâm'da ayrı ve birçok yönüyle kendine mahsus özellikler kazanıp, dinin üzerine bina edildiği bir esas ve vazgeçilmez bir ibadet olarak zekât şeklinde zuhur ettiğini görmekteyiz. Dolayısıyla zekât vermeyenlere karşı alınan tavırlar, yalnızca İslâm'ın ortaya koyduğu müeyyideler değil, her sistemin, geleceği için uygulaması zaruri olan bir şeydir. Aradaki fark, işin mânevî cephesi ve ahiretteki durumdur.

2. Uhrevî Ceza

Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır ve insanın ona muttali olması mümkün değildir. Ahiret, bizim açımızdan gayb hükmündedir. Ancak Allâmu'l-Guyûb olan Yüce Mevlâ, o âlemle ilgili bize malumat vermiştir. Bunlar arasında, zekât vermeyenlerin durumuyla ilgili olanlar da vardır. Mesela bir âyette şöyle buyrulmaktadır:

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ
بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcama-
yanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!”³⁴⁴

Şu âyet-i kerime de zekât vermeyenlerin ahirette dûçar kalacakları durumu tasvir etmektedir:

³⁴⁴ Tevbe sûresi, 9/34.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَتَّخِلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

"Allah'ın, kereminden kendilerine verdiklerini infak etmemek suretiyle cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki o, kendileri için hayırlıdır; tersine bu onlar için pek fenadır. Cimrilik edip de vermedikleri şey, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır (kimse bir mala ebedî olarak sahip olamaz, neticede her şey Allah'a kalır). Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."³⁴⁵

Aynı mevzu hadis-i şeriflerde de dile getirilmiş ve böylelikle ümmetin, kendilerine zulmetmeden başka bir şey ifade etmeyen böyle bir yola tevessül edip akıbetlerini tehlikeye sokmalarına karşı tembihte bulunulmuştur. Bununla ilgili Ebû Hüreyre'nin (radiyallâhu anh) rivayet etmiş olduğu bir hadis-i şerife göre Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Sahibinin, zekâtını vermediği deve, kıyamet günü en kuvvetli hâliyle sahibinin yanına gelir ve tabanlarıyla onu çiğner. Koyun da kendisindeki zekât hakkını vermediği zaman en kuvvetli ve besili hâliyle sahibi üzerine gelir ve tırnaklarıyla onu çiğner, boynuzlarıyla süser..³⁴⁶

Yine Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: "Sakin hiçbiriniz kıyamet günü, zekâtını vermediği davarını, omuzunda bağırır hâlde taşıyıp gelmesin ve yardım isteyerek, 'Ya Muhammed!' demesin. O zaman ben ona, 'Ben senin için hiçbir şey yapmaya malik değilim. Ben ilâhî emirleri sana tebliğ etmiştim.' derim. Yine sizden hiçbiriniz zekâtını vermediği devesini böğürür hâlde omuzlarında taşıyarak bana gelip de, 'Ya Muhammed!' diyerek yardım dilemesin. Ben ona, 'Ben

³⁴⁵ Âl-i İmrân sûresi, 3/180.

³⁴⁶ Buhârî, zekât 3; Müslim, zekât 26.

bugün senin için hiçbir şey yapamam. Ben Allah'ın emir ve nehiyelerini sana tebliğ etmiştim.' derim."³⁴⁷

Ebû Hüreyre'den (radiyallâhu anh) rivayet edilen başka bir hadiste Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "Kim ki Allah kendisine mal verir de o malın zekâtını vermezse, kıyamet gününde zekâtı verilmeyen o mal, sahibi için büyük, zehirli bir yılan suretine konulur. Bu azgın yılan o gün mal sahibinin boynuna dolanır da, ağzı ile onun çenesini iki tarafından yakalarve 'Ben senin (dünyada çok sevdiğin) malınım; ben senin hazinenim' der."³⁴⁸ Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh) daha sonra Allah Resûlü'nün şu âyeti okuduğunu ifade etmiştir: "Allah'ın, kereminden kendilerine verdiklerini (infakta) cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki o kendileri için hayırlıdır; tersine bu onlar için pek fenadır. Cimrilik edip vermedikleri şey, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."³⁴⁹

Zekâtını vermeyenlerin ahirette görecekları azapla ilgili başka hadisler de vardır ama biz bu kadarlıkla iktifa ediyoruz.

2. ZEKÂTIN DAĞITIMI

A. Zekât Verilecek Sınıflar

Zekâtın kimlere verileceğini bizzat Kur'ân söylemekte, bunları sekiz sınıf olarak tespit etmektedir:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ
وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ

³⁴⁷ Buhârî, zekât 3.

³⁴⁸ Buhârî, zekât 3, tefsir (3) 14; Nesâî, zekât 20.

³⁴⁹ Âl-i İmrân sûresi, 3/180.

“Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak yoksullara, düşkünlere, zekât toplayan memurlara, gönülleri (İslâm’a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere ve yolcuya mahsustur. Allah her şeyi bilendir, her yaptığını hikmetle yapandır.”³⁵⁰

Kur’ân’ın; fakirler, miskinler, zekât memurları, müellefe-i kulûb, köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolcular şeklinde zikrettiği bu sekiz sınıfın açıklaması şu şekildedir:

1. Fakirler

Öteden beri ulema, âyetin ilk iki sırada zikrettiği fakirle miskin arasında, hatları kesinleşmiş net bir farklılık ortaya koymada zorlanmışlardır. Kimileri, fakiri, mü’minlerin içindeki ihtiyaç sahipleri, miskini de İslâm hâkimiyetini kabul etmiş gayrimüslim teb’anın fakirleri olarak tarif ederken; kimileri, fakiri, ihtiyacı olduğu hâlde bunu kimseye açmayan, miskini de ihtiyaçlarını söyleme ve başkalarına bildirme konumuna gelmiş insan olarak değerlendirmişlerdir. Başka bir bakış açısıyla fakiri, malı olan ama nisap miktarına ulaşacak seviyede olmayan, miskini ise o kadar da malı olmayan, iyice düşkün durumda olan olarak anlayan bir kısım ulemanın yanında, aynı tarifi ters istikamette yapan, yani miskini öyle fakiri böyle değerlendirenler de olmuştur. Bunun yanında bazı âlimler, âyette yer alan fakir ve miskin ifadelerinin aynı mânâyâ geldiğini ifade etmiş, muhtaçların iki ayrı kelimeyle sekiz sınıf içinde iki ayrı grup olarak zikredilmesinin, Allah’ın bir rahmeti olarak ihtiyaç sahiplerini nazara verdiğini ve onlara 2/8 oranında pay verilmesini ima ettiğini ifade etmişlerdir. Bu anlayışa göre muhtaçlar, sekiz sınıf içinde iki kez zikredilmek suretiyle, diğerlerine nazaran iki kat pay alabilmektedir.

³⁵⁰ Tevbe sûresi, 9/60.

Fakir-miskin farkıyla alakalı başka şeyler de söylenmiştir. Aradaki fark her ne olursa olsun, ikisine de zekât verilmesi hasebiyle hüküm açısından bir fark yoktur. Dolayısıyla biz bir görüşü esas alıp ona göre mevzuu anlatmaya gayret edeceğiz.

Fakir; sosyal hayatta hâline muttali olunamayacak kadar kendisini gizleyen, kıt kanaat geçinen kimsedir. Kur'ân'ın ifadesiyle, *يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ* "Kimseye el avuç açmadıklarından dolayı, bilmeyen onları zengin zanneder."³⁵¹ Yani bunlar, dişlerini sıkmakta ve hâllerinden hiç kimseye en ufak bir şey hissettirmemektedirler. Ancak bir şekilde bunların hâline muttali olunması ve kendilerine zekât verilmesi gerekmektedir. Bir yolu bulunacak, evine gidilecek, hâli araştırılacak ve böylelikle kendi kendine ızdırap çekmekten kurtulmasına vesile olunacaktır.

Elinden tutulup cemiyete kazandırılmamış nice fakirler vardır ki, gün gelmiş başkaları onları karanlık emellerine alet ederek yalancı Cennet vaatleriyle uyutmuş ve insanlığın başına belâ haline getirmişlerdir. Dünyanın değişik yerlerinde, belli bir hayat standardının altında yaşayan ve çoğu zaman da ağır işlerde çalışan işçi kesimi, zamanında madde ve mânâ yönüyle zenginleştirilip elinden tutulmadığı için, cemiyetlerin altını üstüne getirmiş ve dünya çapında unutulmaz hâdiselere sebebiyet vermişlerdir. Mesele bu kerteye geldikten sonra yapılan mualeceler hep ters etki göstermiş, tedavi yerine hastalığın daha da azdığına şahit olunmuştur.

Kur'ân ise potansiyel bir tehlike alanına çekilebilecek durumdaki kimselerin, daha başta farkına varılarak ihtiyaçlarını gidermeyi ve içtimâî hayatı bu türlü arızalardan korumayı hedef almış, "Allah'tan bir farz olarak" fakirlere zekât verilmesini emretmiştir.

Âyette kullanılan ifadeleri ayrı ayrı değerlendirdiğimizde, zikredilen sekiz sınıfın, bu vasıfları haiz oldukları sürece, âdeti

³⁵¹ Bakara sûresi, 2/273.

bir işyerine ortak olan kimseler gibi zekâtta hisse alacaklarını anlıyoruz. Mesela fakir, fakir kaldığı müddetçe payı hep ayrılacak ve kendisine zekât verilecektir. Bir zengin vermezse bir başkası verecek, o da vermezse devlet elinden tutacak ve Allah'ın "ver" dediği bu sınıfa mutlaka bir yolla para aktarılacaktır. Aksi hâlde birileri fakr u zarureti içinde kıvranırken toplumun başka kesimleri bundan habersiz bir şekilde hayatlarını sürdürecektir. Ama zamanla bu sıkıntı, yalnız fakirin sıkıntısı olarak da kalmayacak, yılların ihmalıyla biriken kin ve gayz yüklü bulutlar, bir gün o cemiyetin üzerine boşalacak, dolayısıyla ne zengin, elindeki imkânı kullanırken rahat nefes alabilecek ne de devlet aradığı huzura kavuşabilecektir.

2. Miskinler

Kendilerine zekât verilmesi gereken ikinci grup kimseleri Kur'ân, miskinler olarak bildirmektedir. Yukarıda değindiğimiz üzere ulemanın bir kısmına göre miskin, fakr u zaruret itibarıyla hâlini gizleme sınırlarını aşmış ve durumunu etrafındakilere hissettirerek ihtiyaçlarını giderme durumundaki insanlardır. Yalnız bir yanlış anlamının önüne geçme adına, âyetle kullanılan "miskin" kelimesinin, Türkçemizde aldığı mânâ itibarıyla "tembel, uyuşuk" anlamına gelmediğini de hatırlatıp geçelim.

Bu tip insanların, çoğu zaman hâli, evlerindeki feryatlardan, kapı önlerinde tekeffüf ve el açmalarından, evlad üiyalinin perişanîyetinden dışarıya sızar ve böylelikle, toplum içinde bir düşkün olduğunu etrafa hissettirir. Zaten Kur'ân'ın, *مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ* "Yatağı toprak olan miskin"³⁵² tabirini kullanmak suretiyle aynı zamanda miskin'in içinde bulunduğu durumu da ifade ettiğini görmekteyiz.

Bir tarafta en olmadık yerlere hesapsız para harcayanlar, diğer tarafta yatağı-yorganı toprak olmuş miskinlerin olduğu

³⁵² Beled sûresi, 90/16.

bir cemiyette huzurun olabileceğine ihtimal vermek, sosyal adaletten dem vurmak mümkün değildir. Karnı aç, sırtı açık ve karla-yağmurla her defasında doğrudan görüşüp, hep ızdırıp yudumlayan biri, sıcacık yuvasında lüks bir hayatın sefasını çeken zengin kimselerin vicdanını sızlattmalı, onlar orada o hâllerile dururken bu rahat edememelidir. Aksi takdirde insan fitratı, kinlere, nefretlere, düşmanlıklara gebedir.

Bununla bir kısım bâtil sistemlerde olduğu gibi, fakirlik edebiyatı yapıp ayrı bir dengesizliğe sebebiyet vermek istemiyorum. Ancak İslâm, her işimizde olduğu gibi bizlere bu noktada da dengeli hareketi tavsiye etmektedir. Rahmaniyetini ilanla başlayan bir sûrenin başında dört defa denge ve dengeli hayatı bize tavsiye eden Allah (celle celâluhu), insanlar arasındaki muvazeneyi, ancak yarattığı denge istikametinde bir hayat sergilemekle devam ettireceğini ima etmektedir. İşte zekât, fakir ve miskin dâhil zekât verilecek gruplarla zengin arasındaki dengeyi tesis eden önemli bir ibadettir.

3. Zekât Memurları

Gerek âyette geçen *وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا* ifadesinden, gerekse Allah Resûlû'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu alandaki uygulamalarından anlaşıldığı kadarıyla, zekât adına çıkarılan para ve emtianın yerlerine ulaştırılması, bir merkez tarafından toplanıp dağıtılmak suretiyle iyi bir organizasyonla yapıldığı takdirde en güzel şekliyle icra edilmiş olur. Ferdin bizzat kendisi de, zekâtını âyette zikredilen yerlere vermek suretiyle üzerindeki mükellefiyeti eda edebilir. Ancak İslâm, bir nizam dinidir. Dolayısıyla toplum fertleri arasında sağlam köprüler kurup kapılar açacak olan böyle önemli bir işi, kendi hâline bırakmamış, belirli bir sisteme bağlamıştır.

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu noktada ilk akla gelen uygulaması, Muaz İbn Cebel'i (radiyallâhu anh) Yemen'e gönderirken diğer vazifeleri yanında, ondan zekât

toplama işlerini de deruhte etmesini istemesidir.³⁵³ Zekâtlarını toplamak üzere kabilelere memurlar gönderip geri geldiklerinde onlardan hesap istemesi, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), zekâtın devlet eliyle toplandığını gösteren uygulamaları olarak gösterilebilir.³⁵⁴

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir yandan vazifelendirdiği memurlara ikazlarda bulunarak onları haksızlık ve zulüm gibi davranışlardan menederken, diğer tarafta da zekât verme konumundaki mükelleflere hatırlatmalar yaparak, zekât memurlarına iyi davranmalarını emretmiştir. Mesela Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) zekât memuru olarak vazifelendirdiği kimseye, *إِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ* "İnsanların mallarının en iyilerini almaktan sakın."³⁵⁵ derken; zekât mükelleflerine de, *أَرْضُوا مُصَدِّقَكُمْ* "Zekât memurlarınızı razı ederek gönderiniz."³⁵⁶ (başka bir lafızla) *إِذَا أَتَاكُمُ الْمُصَدِّقُ* "Size zekât memuru geldiğinde, sizden razı bir şekilde yanınızdan ayrılınsın."³⁵⁷ ikazını yaptığını görmekteyiz. Dolayısıyla her alanda olduğu gibi bu mevzuda da, İslâm'ın ortaya koyduğu denge ve itidale şahit olmaktadır.

Evet, zekât memuru, kendi işlerini bir kenara bırakıp devlet adına belde belde dolaşarak, vaktinin neredeyse tamamını bu işe hasreden kişidir. Dolayısıyla maişetini temin adına onun da bir maaşa ihtiyacı vardır. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) ifadeleriyle, *الْعَامِلُ عَلَى الصَّدَقَةِ* "Adaletli bir

³⁵³ Buhârî, *zekât* 62, 40; Müslim, *imân* 29, 31.

³⁵⁴ Bkz.: Buhârî, *zekât* 67, *hibet* 17, *imân* 3, *ahkam* 24, 41; Müslim, *imâre* 27.

³⁵⁵ Buhârî, *zekât* 62, 40; Müslim, *imân* 29, 31.

³⁵⁶ Müslim, *zekât* 29; Ebû Dâvûd, *zekât* 5.

³⁵⁷ Müslim, *zekât* 177; Ebû Dâvûd, *zekât* 5.

şekilde zekât toplayan kimse, evine döneceği âna kadar Allah yolundaki gazi gibidir.”³⁵⁸

Meseleye bir de günümüz düzenlemeleri açısından bakacak olursak, zekât toplamakla görevli âmilin durumunun, bugünkü vergi dairelerinde çalışan memurlar gibi olduğunu görürüz. Hatta biraz daha genelleme yapılacak olursa, devlet kademelerinde, eğitim-öğretim, ulaştırma ve güvenlik gibi meseleleri deruhte eden müesseselerinde çalışan memurlar nasıl devletten maaş alıyorlarsa, devlet adına hareket eden ve zamanını bu işe hasretmiş zekât memurunun durumu da aynıdır.

Bazı âlimler, zekât memurlarıyla ilgili ifadelerden hareketle zekâtın devletin bütün memurlarına verileceği mânâsını çıkarmışlardır.

Evet, zekât memurları, iyi bir organizeyle zekât mallarını tahsilde muvaffak olduğunda, devlet hazinesine her yerden sağanak sağanak gelir yağdığı görülecektir. Arpasından buğdayına, hayvanlardan ticaret mallarına, altın-gümüşten nakit paraya kadar her şeyden zekât alınacak ve böyle bir verginin yaygınlaşmasıyla devlet hazinesi dolup taşacaktır. Memurlar gerektiğinde petrol kuyularına uğrayacak, maden ocaklarını dolaşacak, dağ bayır yayılan koyun ve sığırları kontrol edecek ve hazineye girmesi gerekirken girmeyen bir kuruşluk servetin bile yerine ulaşmasını temin edeceklerdir.

Hazreti Ömer’le (radıyallâhu anh) ilgili olarak nakledilen bir olay manidardır: Hazreti Ömer Efendimiz, bir memurunun kendisine verilen maaşı kabul etmediğini duyar, o zatı çağırır ve sebebini sorar. Memur da, yaptığı işi Allah rızası için, mü’minlere yapacağı bir hizmet olsun diye yaptığını, ihtiyacı da olmadığını, maddî durumunun yerinde olduğunu dile getirir. Hazreti Ömer şöyle der: Böyle yapma! Ben de bir gün

³⁵⁸ Tirmizî, zekât 18; Ebû Dâvûd, harac 7; İbn Mâce, zekât 14.

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) verdiği bir şeyi kabul etmeyecek oldum da Allah Resûlü bana şöyle dedi:

خُذْهُ، فَتَمَوِّلْهُ، وَتَصَدَّقْ بِهِ، فَمَا جَاءَكَ مِنْ هَذَا الْمَالِ وَأَنْتَ غَيْرُ مُشْرِفٍ
وَلَا سَائِلٍ فَخُذْهُ، وَإِلَّا فَلَا تَتَّبِعْهُ نَفْسَكَ

*"Al bunu, sahiplen, sonra (istersen) tasadduk et. Sen iste-
mediğin, beklentiye girmediğin hâlde sana gelen bir şey olursa
al. Eğer böyle değilse onun arkasına düşme!"*³⁵⁹

Allah Resûlü'nden aldığı bu bakış açısını icraatlarına yan-
sıtan Hazreti Ömer (radiyallâhu anh), servet sahibi olan amil-
lere de -ücret almak istememelerine rağmen- zekâtı pay
vermiştir.

İşte devlet hazinesine oluk oluk servet akımında, bir sebep
olarak kendini ortaya koyan âmillere zekâtı fon ayıracak ve
onu başkalarına muhtaç duruma düşürmeyeceksiniz. Kur'ân
ve Sünnet'in bu mevzudaki emrine uyarak, zengin dahi olsa
zekâtı memuruna vereceksiniz. Amiller, vali de olsa, zengin de
olsa topladığı zekâtı hisse alacaktır.

Meselenin farklı bir yönü de, bilhassa önemli yatırımlar-
da istihdam edilen kimselerin, madde itibarıyla ihtiyaçlarının
karşıllanması, onların hem iş verimlerini artıracak hem de bazı
zayıf karakterlerin, gayrimeşru yollara girmelerinin önüne
geçilmiş olacaktır. Ecdadımızın, başta eğitim ordusu olmak
üzere, bu konuda ortaya koymuş oldukları performans tak-
dire şayandır ve bana göre bu, Devlet-i Âliye'yi uzun zaman
dimdik ayakta tutan en önemli amillerden biridir. Siz, bu tür
memurlara bir gelir bağlamak suretiyle onların ihtiyaçlarını
karşılacak ve böylece onların bütün himmetini, yüklediğiniz
vazifeye yoğunlaştırmasını sağlamış olacaksınız. Aynı zaman-
da bu hareketiniz, onlarda istiğna prensibinin gelişmesine de
yardımcı olacak ve böylelikle devlet malının sızabileceği delik-
leri kapatmış olacaksınız.

³⁵⁹ Buhârî, zekât 55, ahkâm 16; Müslim, zekât 110-11.

Bir kısım ülkelerde olduğu gibi şayet memurlara yeterli ücret verilmez ve muhtaç bir hâlde bırakılırlarsa, onlar da gay-rimeşru yollara başvuracak ve normal şartlarda kendilerine verilmesi gerekeni, hatta bazen onun çok üstünde bir miktarı almanın yolunu bir şekilde bulacaklardır.

İşte İslâm ve işte onun, insanı değerlendirirken ortaya koyduğu prensipler! Bir tarafta madde ile ihtiyacını karşılayıp memurunu istîğna ufkuna yükseltmiş, diğer taraftan onun ruhuna girip, Rabbin huzurundaki hesap gününe ayarlı bir ömür geçirmesini hatırlatmıştır. Böylece insan, maddî ve mânevî yönleriyle bir bütün olarak ele alınmıştır ki bunlar, sosyal hayatın kusursuz tanziminde akılları hayrette bırakacak baş döndürücü icraatlardır.

4. Müellefe-i Kulub

Toplanılan zekâtтан hak kazanan kesimler arasında yerini alanlardan biri de, müellefe-i kulub olarak zikredilen ve İslâm'a karşı yumuşamaları ve kalblerinin kazanılması beklenen şahıslardır. Bu sınıf insanları, durumlarına ve kendilerine yaklaşımdaki niyete göre üç ana gruba ayırarak mütalâa edebiliriz:

1. Müslüman olması umulanlar.
2. Müslüman olduğu hâlde henüz iman gönüllerinde oturaklaşmamış olanlar.
3. Müslüman olmadığı hâlde şerlerinden emin olunmak istenenler.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), her üç gruba da zekâtтан hisse veriyordu. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebû Süfyan gibi inanmış ama henüz imanı gönlünde oturaklaşmamış kimselere bol bol vererek, âdeta onların madde ile gönüllerini fethetmişti. Onlar da Müslümanlıkta, cehalet hayatından daha çok avantajlar olduğunu gördüler ve zamanla

gerçek mânâda imana ulaşarak, ileri seviyede bir Müslümanlık sergilediler. İşte böyle bir vesileyle Müslüman olan yaşlı Ebû Süfyan, İslâm saflarındaki gerçek yerini aldıktan sonra, günün birinde Hazreti Ömer'e (radiyallâhu anh) gelerek, "Yermük'te ciddi muharebe oluyor. Müsaade ederseniz, malımla mülkümle oraya gitmek istiyorum. Belki Müslümanların kuvve-i mâneviyesine bir katkımız dokunur." diyecekti. Hazreti Ömer'in müsaade etmesiyle oraya gidecek, savaşın en kritik anlarında insanlara moral vererek İslâm saflarını ayakta tutanlardan biri olacaktı.³⁶⁰ Belli ki artık yürekten inanmıştı. Ama o bu badireyi aşincaya kadar, kalbine girmek için dünya kullanılmıştı.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Süheyl İbn Amr'a 100 tane deve verince o, 10.000 deve getirecek bir güçle İslâm'a sarılmıştı. İman, içinde oturaklaşıp taht kurunca da, servetle Müslüman olma durumundan kurtularak, terakki üstüne terakki etmiş ve istenilen zirveyi yakalamıştı. Bir gün Mekke'nin ileri gelenlerinden bazılarıyla birlikte Hazreti Ömer'in kapısı önünde bir meseleyi görüşmek için beklerlerken, kendilerine yapılan muamele hakkındaki konuşmaları bunu ele vermektedir. O gün Hazreti Ömer halifedir. Kapısında kendisiyle meselelerini görüşmek için bekleyen insanlar vardır. O, önceliği sahabenin fakirlerine verir ve Süheyl'i, Bilal'i, Ammar'ı çağırır. Bu durumda içlerinden biri, "Görüyor musun? Kapımızda çalıştırdığımız insanları çağırıyor da bizi ihmal ediyor." deyince, Süheyl İbn Amr müdahale eder ve "Elbette öyle yapacak. Kızacaksak kendimize kızalım. Sen ve ben, kılıçlarımızı kin ve gayz ile bileyerek Peygamber'in karşısına çıkıp O'na hücum ederken, onlar Resûlullah'ın yanında yerlerini almışlardı. Tabi ki onları çağırarak. Madem durum böyle, öyleyse biz aradaki boşluğu doldurmanın yollarını bulalım. Bizi Allah yolunda cihad temizler ancak." diyerek yapmaları gereken şeyin, o gün için, Şam önlerinde

³⁶⁰ el-Kilâî, el-İktifâ, 2/58.

savaşıan orduya katılıp savaşmak olduğunu söyler ve aile-
siyle beraber kalkar Şam'a gider ve orada nice yararlılıklar
sergiler.³⁶¹

Yine müellefe-i kulûbdan biri, Amvas'ta oğlunun veba-
dan şehadetine de şahit olmuş ve şehadet öncesi oğluna,
"Oğlum! Sen Kureys'in eşrafındansın. Sen Resûlullah'ın or-
dusunda kumandansın. Dışını sıkmalı ve kimseden geri kal-
mamalısın." demiştir.

Evet, bu insanlar, günün birinde koyunla-deveyle Müs-
lüman olmuştur; ama sonra kalbleri yumuşamış ve böylece
insanlığa örnek birer muallim olma ufkuna ulaşmışlardır. Zira
Safvan, bu değişime, "Resûlullah bana Huneyn günü gani-
metten pay verene kadar insanlar arasında en çok kızdığım
kimseydi. Bana o kadar çok verdi ki benim için insanların en
sevimlişi oldu."³⁶² ifadeleriyle baştan işaret etmişti.

Diğer bir grup da, Müslümanlığa teslim olup henüz tam
iman etmiş sayılamayacak bir kısım bedevilerdi. Kur'ân'ın
ifadeleriyle "inandık" diyorlardı ama aslında sadece "teslim"
olmuşlardı. Kur'ân onların durumunu şu ifadeleriyle resmet-
mişti:

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ
الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا
إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Bedeviler, 'İnadık' dediler. Deki, Siz iman etmediniz,
ama 'Boyun eğdik' deyin. Henüz iman kalblerinize yerleşme-
di. Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah yaptığınız
güzel işlerin karşılığını eksiksiz verir. Allah, günahları bağışla-
yandır, merhameti bol olandır."³⁶³

³⁶¹ İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gâbe, 2/585.

³⁶² Müslim, fezâil 59; Timizî, zekât 30.

³⁶³ Hucurât sûresi, 49/14.

Bunun mânâsı, “İman, bir mevhibe-i ilâhiyedir. Siz araştırır, delillerini bulur, hayatınıza tatbik edersiniz ve Allah da o sönmeyen چراغی içinizde tutuşturur. Şu an siz sadece İslâm’ın ihtışamı karşısında teslim oldunuz. Duruşunuz henüz imanı omuzlayacak seviyede değil.” demekti. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu durumda olanlara da zekâtтан pay veriyor ve imana olan mesafelerini daraltmayı hedefliyordu.

Mesela onlardan birine bolca verince adam kavmine gelip, *“Ey kaumim gidip hemen Müslüman olun! Muhammed öyle ihsanda bulunuyor ki, fakirlikten korkmayan birinin verdiği gibi veriyor.”* demişti.³⁶⁴ Bununla o, Resûlullah’ın, hazineleri bitmeyen bir Zat’a dayandığını kastediyordu. Demek ki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), böyle küfürle iman arasında, sınırdaki bulunan kimselere zekâtтан hisse vermek suretiyle, iman cihetinin ağır basmasına vesile olmaya çalışıyor, iman adına onların kalblerini kazanıyordu.

Bir diğer sınıf da, kâfirlerin ileri gelenlerinden oluşan gruptu. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bunlara da zekâtтан pay vermek suretiyle, hem onların şerlerinden emin oluyor hem de bir gün içlerinde iman nurunun parıldaması için zemin hazırlıyordu. “Şerrinden çekindiğin kimseye iyilikte bulun.” şeklindeki veciz ifadede de anlatıldığı gibi, zarar gelebilecek noktaları önceden sezip, ihsanla onların önünü kesme, önemli bir tabya hareketidir. Zira insan, ihsanın kuludur. Çoğu zaman böyle bir hareket, size karşı oluşturulabilecek menfi şerarelerin önünü alır ve siz yolunuzda daha rahat yürüme imkânı bulursunuz.

Görüldüğü gibi İslâm, üç çeşidiyle beraber müellefe-i kulûba zekâtтан fon ayırmakla çok yönlü bir hayra davetiye çıkarıyordu. Onunla insanlar, imanda oturluğa ulaşıyor; ina-

³⁶⁴ Müslim, *fezâil* 57; İbn Huzeyme, *es-Sahih*, 4/70.

nıp-inanmama arasında gidip gelenler, tercihlerini iman istikametinde kullanıyor ve küfrün liderliğini yapanların şerrinden de emin olunuyordu. Sadece emin olmakla da kalınmıyor, onların himayesinde bulunan Müslümanlar da böylelikle eza ve cefadan kurtarılmış oluyordu.

Meselenin bir de maddî tarafı vardı: Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) kâfirlerin ileri gelenlerine pay vermesine veriyordu ama bu giderin fazlasıyla getirisi oluyordu. Maddenin kulu-kölesi olan cahiliye zihniyeti, bir taraftan kendisi zekâtтан istifade ederken, diğer yandan da tebası arasındaki inanan Müslüman güruhun zekât vermelerine göz yumuyordu. Dolayısıyla başlarındakilere verilen üç-beş kuruş, pek çokları için manevî kapıların açılmasına vesile olmasının yanında hazineye gelecek zekât menfezlerinin açılmasına da sebep oluyor ve kabilelerinde mazlum durumda bulunan Müslümanlar, hem rahat nefes alma imkânı buluyor hem de üzerlerindeki bir farzı eda etme fırsatı yakalıyorlardı.

Bu durum, Allah Resûlü'nün hayat-ı seniyeleri boyunca devam etti. Hazreti Ebû Bekir'in (radiyallâhu anh) hilafet döneminde bir gün, Efendimiz döneminde zekâtтан pay alan bazı kimseler, Hazreti Ebû Bekir'e de gelerek mal istediler. Ellerindeki belgeyi Hazreti Ebû Bekir (radiyallâhu anh) imzaladı. O gün için hazineye nezaret görevini Hazreti Ömer (radiyallâhu anh) deruhte ediyordu. Hazreti Ebû Bekir'in imzaladığı kağıdı aldılar ve Hazreti Ömer'e getirdiler.

Kim bilir, belki de Hazreti Ebû Bekir (radiyallâhu anh), şefkat ve re'fetiyle dolu fıtratıyla geri çeviremeyeceği bu kimseleri, Hazreti Ömer gibi bir dirayetin engelleyeceğini sezmiş ve meseleyi, hilafet makamının azametina zerre kadar toz kondurmadan halletmeyi plânlamıştı. Yoksa o gün için Hazreti Ömer'in kavradığı bu meseleyi, Hazreti Ebû Bekir (radiyallâhu anh) gibi bir fetanetin de kavramış olması kuvvetle muhtemeldir.

Hazreti Ömer kâğıdı aldı, bir kâğıda bir de gelenlere baktı. Bu esnada aklından geçenlerin mahiyetini tam tasvir etmek mümkün değildir. Sonradan gelişen olaylara bakılırsa, büyük ihtimalle, artık İslâm'ın izzet kazandığını ve küfrün burnunun kırıldığını düşünüyordu. Zira artık mesele o kerteye gelmişti ki, bu noktadan sonra zamana İslâm imzasını basacak ve müh-rünü vuracaktı. Binaenaleyh artık, filana falana mümaşaat et-meye ihtiyaç kalmamıştı. İslâm, artık kendi ayakları üzerinde payandasız duruyordu.

Zaten âyetteki ifade de, bunlara zekât verme işini, bir il-lete³⁶⁵ bağlayarak anlatıyordu. Yani cemiyette kalbi ısınacak kimseler varsa ve buna da maslahat açısından ihtiyaç duyuyorsa onlara zekâtтан pay, bu maslahatı gerçekleştirmeye matuf olarak verilecekti.

O gün için genel güvenliğin temin edildiğini düşünen Hazreti Ömer (radiyallâhu anh) onlardan aldığı kâğıdı yırtıverdi. Ardından da, *“Öyle şey olmaz, gidin çalışın, ihtiyacınız olmayan, hakkınız da olmayan bir parayı size vermem. Size verildiği dönemde İslâm, kendi ayakları üstünde değildi, onun için veriliyordu. Bugün için artık o azizdir.”* dedi.

Beklemedikleri bir muamele ile karşılaşan bu kimseler, hemen Ebû Bekir'in (radiyallâhu anh) kapısına geldiler ve *“Halife sen misin, Ömer mi? Sen imzalıyorsun Ömer yırtıyor.”* dediler. Hazreti Ebû Bekir (radiyallâhu anh), *“Eğer isteseydi, halife o olurdu.”* cevabını verdi ve o büyük insan, kâmetini aksettiren o büyük sözlerinden birini daha serdederek, hazır yemeye alışan gürhün cevabını, hem de veciz bir şekilde vermiş oldu.³⁶⁶

³⁶⁵ Usul-i fıkhta “illet”; hükmün üzerine bina edildiği, hükmün varlığının, varlığına bağlı olduğu vasfa denir. Dolayısıyla illetin mevcut olduğu durumda hükmün varlığından söz edilebilirken, illet yoksa hüküm de yoktur

³⁶⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 9/196-197; el-Kilâî, *el-İktifâ*, 2/153.

Hazreti Ömer'in (radıyallâhu anh) bu feraset ve kiyasetiyle, o gün için son verilen müellefe-i kulûba zekât verme meselesi, farklı mütalâalara kaynaklık etmiş ve etmeye de devam etmektedir. O gün için sahabe, müellefe-i kuluba zekâtтан fon verilmesine gerek olmadığı hükmünü verdiler. Neden? Hazreti Ömer'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere artık İslâm, tehlikeleri bertaraf etmiş, kendi ayakları üzerinde durur hâle gelmişti. Zarar gelebilecek delikler tıkanıp şerrin önü alındığı hâlde hâlâ oraya tahşidat yapmanın bir mânâsı kalmamıştı.

Öyleyse müellefe-i kulûbun zekât alan zümrelere dâhil edilmesindeki illet, kalblerin telifi düşüncesidir. Dolayısıyla kalblerin telif edilmesi durumu yoksa, zekât vermeye de gerek yoktur.

O gün için meseleye bir nokta konmuş oldu. Ancak bu, o zamanki içtimaî yapının hükme yansıma şekliydi. Çünkü o gün için illet ortadan kalkmış ve ona bina edilen hüküm de askıya alınmıştı.

Bazıları bundan, "Sahabenin icmaı, âyetin hükmünü neshetmiştir." gibi bir mânâ çıkarmışlardır ki bu isabetli bir yorum değildir. Zira Kur'an'ın Kur'an'ı, hadisin de hadisi neshetmesi vaki iken, hadisin veya icmanın Kur'an'ı neshi ihtilaflı bir konudur. Büyük çoğunluğu itibarıyla ulema, Sünnet'in bile Kur'an'ı neshedemeyeceğini ifade ederken, icmanın Kur'an'ı neshedebileceğini kabul etmek mümkün değildir. Hükmün icma veya rey ile neshedildiği veya mücerret maslahat için nassın terk edildiği düşüncesi, fıkıh bilgisine sahip kimselerin kabul edemeyeceği bir vehimden ibarettir ve meseleye vâkıf olamamanın ifadesidir.

Dolayısıyla burada durumun tam anlaşılmadığı ortaya çıkmaktadır. O gün için sahabe de, onların başındaki halife Hazreti Ebû Bekir de, zekât evrakını yırtıp atan Hazreti Ömer de bu karara varırken Kur'an'ı neshetme zehabına kapılmışlardır. Mesele şundan ibarettir: Zekât bu sekiz sınıfa veri-

lir. Ancak zekâtın verilebilmesi için, kendisine zekât verilecek ferdin/zümrenin mevcut olması gerekir. Sahabenin aldığı bu karar, o gün için müellefe-i kulûbun kalmamış olduğuna ya da en azından, zikrettiğimiz hususi hâdisede bahis mevzuu olan şahısların artık bu zümreye dahil olarak kabul edilemeyeceklerine hükmetmekten başka bir şey değildir.

Bu durum, diğer zümreler için de geçerlidir. Mesela kendilerine zekât verilecek fakir ve miskin olmadığı zaman da aynı durum geçerlidir. Fakir yoksa fakire zekât verme ameliyesi nasıl gerçekleşebilir? Nitekim Ömer İbn Abdülaziz döneminde yaşanan durum bundan farklı değildi. Toplumda fakir kalmamıştı ve zekât vermek için mal sahipleri fakir arıyorlardı da bulamıyorlardı. Ama o gün kimse kalkıp, “Ömer İbn Abdülaziz âyetin hükmünü neshetti.” dememiştir. Çünkü hâdise, kendi tabîi seyri içinde değerlendiriliyordu. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *تَصَدَّقُوا، فَإِنَّهُ يَأْتِي عَلَيْكُمْ زَمَانٌ يَمْشِي الرَّجُلُ بِصَدَقَتِهِ، فَلَا يَجِدُ مَنْ يَقْبَلُهَا، يَقُولُ الرَّجُلُ: لَوْ إِشْ إِشْتَنَ جِئْتُ بِهَا بِالْأَمْسِ لَقَبِلْتُهَا، فَأَمَّا الْيَوْمَ، فَلَا حَاجَةَ لِي بِهَا* *“İş işten geçmeden sadaka vermeye bakın! Zira öyle bir gün gelecek, kişi elinde sadaka parasıyla dolaşp duracak da onu kabul edecek kimseyi bulamayacak. Birine rast gelse, ‘Dün gelsen kabul edebilirdim ama bugün artık ihtiyacım kalmadı.’ diyecek.”*³⁶⁷ sözleriyle yıllar öncesinden müjdesini vermişti ve o gün bu müjdenin realitesi yaşanıyordu.

Aslında müellefe-i kulûb meselesi de gayet tabîi bir şekilde ve kendi seyrinde cereyan etmişti. Ama bugün olduğu gibi geçmişte de bazı kimseler meseleyi yanlış anlamışlardı. Ömer İbn Abdülaziz dönemi bitip cemiyette tekrar fakir u zaret yaşanmaya başlayınca nasıl fakir ve miskin sınıfı zekâtta pay almaya devam ettiler; –çünkü illet yine zuhur etmiş, illetle

³⁶⁷ Buhârî, zekât 9, 16, fiten 23; Müslim, zekât 58.

beraber hüküm de geri gelmişti- müellefe-i kulûbdaki mesele de bundan farklı değildir. İlet ortadan kalktığında hüküm de ortadan kalkacak, illet geri geldiğinde hüküm de onunla beraber yeniden işlerlik kazanacaktır. Örnekleri çoğaltıp diğer sınıfları da, mesela yolda kalmışlar ve borçluları da aynı çizgide mütalâa edebiliriz. Bunlar varsa, kendilerine zekât verilecektir. Olmadıkları zaman ise, kendiliğinden, o an mevcut olmayan bu alan açığa ve askıya alınmış olacaktır.

Meseleyi bu denli uzatmamın sebebi, bugün için illetin tekrar zuhuruyla hükmün uygulanmasının imkânını vurgulamak içindir. Zira toplum itibarıyla bünyemizde, elinden tutulacak birçok insan barındırmaktayız. Üç neviyle birlikte, zekâtın müellefe-i kulûb fonuna işlerlik kazandırabilirsek, hem kendi içimizdeki mütehayyir fitratları bünyemize kazandırmış hem de ağırlığını bizden tarafa koyacak durumdaki insanları, dünyayı vesile ederek, dinle tanıştırma imkânı bulmuş oluruz. Bunun yanında İslâm'ı yeryüzünün bütün köşelerine ulaştırmayı hedeflerken, gerek şahıs gerekse devlet bazında, önümüze çıkması muhtemel engelleri de bu yolla bertaraf etme imkânı bulabilir ve Muhammedî ruhu, muhtaç gönüllere ulaştırmada daha ciddi hamleler yapabiliriz.

Bugün için, gerek eğitim gerekse daha geniş ifadesiyle kültürel alanda, başkalarının ağına düşmekle karşı karşıya olan nice değerli insan vardır. Şayet günümüz Müslümanları, benzer imkânlarla, onların ellerinden tutamazlarsa, elbette bunların kalbi, bizim dünyamız tarafından değil, imkânlarını seferber eden başkaları tarafından telif edilir. Neticede bunlar, bizim içimizdeki yabancılar olurlar da hep başkalarının ses ve soluğunu mırıldanırlar.

Bugünkü içtimaî yapının gereği budur. Zira cemiyette inanan-inanmayan, âbid-facir iç içe yaşamaktadır. Artık dünya küçülmüş, âdeta devletlerin yerinde, insanlık çapında cemaatler teşekkül etmiştir. Her türlü inanç ve ideolojiye mensup in-

sanlar her yerde rahatlıkla dolaşabilmekte ve kendi duygu-düşüncesini dillendirebilmektedir. Öyleyse Muhammedî düşüncüyü muhtaç gönüllere ulaştırma, insanların kalbini ona açma yolunda “te’lif-i kulûb” konusu tekrar gündeme getirilmelidir.

Böyle bir düşünce, aynı zamanda Hazreti Ebû Bekir’i de, Hazreti Ömer’i de, o gün buna evet diyen sahabeyi de, Kur’ân’ı da doğru tanıma ve doğru anlamının ifadesidir. Yani bu zümre için yeniden zekâttan pay ayırma, kesinlikle sahabe-yi tahfif ve onlara muhalefet anlamı taşımaz. Meseleyi kendi yerinde ele alıp olması gereken konumda değerlendirmek gereklidir ki yanlış anlamalara kayılmasın.

5. Köleler

Kendilerine zekâttan hisse verilecek sekiz sınıftan birisi de kölelerdir. Temel prensip itibarıyla İslâm, kölelik düşüncesinin karşısındadır. O, insanların Allah’a kul olmakla diğer bütün kayıtlardan kurtulmasını hedeflemiştir. Ortaya koyduğu prensiplerle de hep hürriyete giden yolları göstermiş, kölelik düşüncesine karşı âdeta bayrak açmıştır. Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) beyanlarına göre kölelere, “*yenilenden yedirilecek, giyilenden giydirilecek, güçlerinin üstündeki işlerde çalıştırılmayacak ve onlara insanca muamele edilecektir.*”³⁶⁸

Ancak dünya, sadece Müslümanların yaşadığı bir yer değildir. Tarihin değişik dönemlerinde başka ülkelerle savaşlar yapılmış ve elbette ki bu savaşlarda esirler de elde edilmiştir. Müslümanların arasından da karşı tarafa esir düşenler olmuştur. Öyleyse esir alınan kimselere öyle muamele edilmelidir ki, böylelikle hem gönülleri alınıp kalbleri telif edilmiş olsun hem de karşı tarafta bulunan esir Müslümanları kurtarma adına pazarlık unsuru olarak kullanılabilecek kozlara sahip olunmuş olsun. Burada yapılması gerekenler, genelde günün şartlarına

³⁶⁸ Buhârî, İman 20; Müslim, eyvân 38-40.

ve biraz da devlet idaresinin plânlamasına bırakılmıştır. Netice itibarıyla, İslâm köleliği hiç istemese bile o dönemin şartları gereği belli maslahatlara binaen Müslüman tebaa içinde köle konumunda bulunan insanlar vardı. Bunlara zekâtтан pay ayrılacak, hürriyetlerinin önünü açmak için onlara bu fondan yardım edilecek ve böylelikle onların da elinden tutulmuş olacaktı.

Burada istidradî olarak şunu belirtmekte fayda görüyorum: Kölelik, İslâm'la başlamış bir müessese değildir; aksine İslâm'ın bidayeti, insanların köle olarak pazarlandığı, hatta hür insanların, bir gece baskınıyla köleleştirildiği bir döneme rastlamaktadır. Ancak bünyesinde kölelik düşüncesine yer ayırmayan İslâm, bu meselede de tedricilik esasını işletmiş ve her fırsatta köleleri hürriyete kavuşturacak prensipler vaz etmiştir. Zira İslâm'a göre herkes, bir tarağın dişleri gibi eşittir. Şayet bir üstünlük söz konusu ise bu, ancak takvada aranmalıdır.

Bunun yanında İslâm, ortaya koyduğu bir kısım prensipler ile köle konumundaki insanlara hürriyete yürüme yollarını açmıştır. Yemin bozma, oruç bozma, zihar, hataen insan öldürme gibi durumlarda kefarete köle azadı vaz edilmiştir. Normal zamanlarda da köle azadı teşvik edilmiş, ahirette mükâfatı büyük bir amel olarak nazara verilmiştir. Bunun yanında, “kitabe”, “tedbir” gibi akitlerle de kölelerin hürriyetinin önü açılmıştır.

Bugün artık dünyada kölelik neredeyse kalmamıştır. Onun için de müellefe-i kulûb örneğinde olduğu gibi bu fona gerek kalmamıştır. Ama yarın bir gün –Allah korusun– kölelik tekrar gelecek olsa, İslâm'ın o meseleyi çözme veya en azından hafifletme için koyduğu hükümleri hazırdr.

Biraz da mesele, günümüzde alan değiştirmiş gibidir. Artık insanlar, bedenleriyle değil de duygu, düşünce ve beyinleriyle böyle bir esaret hayatı yaşamaktadırlar. Kalb ve beyinlerine baş-

kaları tarafından atılan kayıtları çözme ve onları yeniden Allah'a kul olmaya yönlendirme istikametinde bu insanlara da zekâtın fon ayrılması, bazı modern yorumcular tarafından bugün dillendirilen meselelerdendir. Bu suretle onları da kula kul olmaktan kurtarıp hürriyet atmosferine sokma bahis mevzuu olabilecektir.

6. Borçlular

Nassın tespit ettiği, zekât verilecek zümrelerden bir diğeri de borçlulardır. Bilindiği üzere borçlu, normal şartlarda zengin olsa bile, yaşadığı bir inkıta ile durumu bozulan ve yardıma muhtaç duruma gelen kimsedir.

Aslında bir yönüyle borçlu, fakir ve miskin gibidir. Farklı olan yanı, içinde bulunduğu durumun kalıcı değil, ârizî bir mahiyet arz etmesidir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِلْغَنِيِّ إِلَّا لِخَمْسَةِ لِغَاظٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ لِغَامِلٍ عَلَيْهَا, أَوْ لِغَارِمٍ أَوْ لِرَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مِسْكِينٌ فَتُضَيَّقُ “Zengine sadaka helâl değildir. Ancak şu beş kimse bundan müstesnadır: Allah yolundaki gazi, zekât memuru, borçlu, onu parasıyla satın alan ve fakir olan komşusunun, kendisine tasadduk edilen şeyi hediye olarak verdiği kimse.”³⁶⁹ buyurmak suretiyle, borçlu olan kimsenin, zengin dahi olsa zekâtın hisse alabileceğini bildirmiştir.

Kur’ân’ın وَالْغَارِمِينَ şeklinde emri de bunu ifade etmektedir. Ebû Said el-Hudrî’nin (radiyallâhu anh) anlattığına göre Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde bir sahabî, satın aldığı meyveleri âfet vurması neticesinde zarara uğramış, durumu öğrenen Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Ona tasaddukta bulunun.” buyurmuştur. Bunun üzerine insanlar tasaddukta bulunmuş, ancak toplanan

³⁶⁹ Ebû Dâvûd, zekât 24; Muvatta, sadaka 17.

miktar, borcu ödemeye kafi gelmeyince Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) alacaklılara, “*Burada bulduğunuzu alın.*” demekle, alacaklılardan da fedakârlık yapıp alacaklarını hafifletmelerini istemiştir³⁷⁰

Burada ilave etmekte fayda gördüğüm bir mesele de, borçlanmanın, zekâtтан kaçma veya zekât alma düşüncesi ile yapılmaması gerektiğidir. Zira böyle bir hareket, bir nevi –hâşâ– Allah’ı ve Müslümanları aldatmaya çalışmadır ve buğz-u ilâhîye sebebiyet vermesinden korkulur. Bu noktada dinin zekât verilmesini emrettiği borçlular, hırslarının altında kalıp hüsrana uğrayanlar değil, hesabı-kitabıyla yoluna devam ederken, işleri plânladığı gibi gitmeyen mağdur insanlardır.

7. *Fî Sebilillâh*

Kelimenin çağrışımlarının da hatırlattığı gibi *fî sebilillâh*, yeri gelince kendi şahsî işlerini bir kenara bırakıp Allah yolunda koşturmaya azmetme mânâsını ifade eden bir tabirdir. Zekât verilecek sınıflardan birini anlatan bu ifadede, İslam uleması, öteden beri ilk plânda, Allah yolunda cihad, ikinci olarak da hac farızasını yerine getirmek isteyip de bunlara gücü yetmeyenlere maddî destek olma mânâsını öncelikli olarak değerlendirmişlerdir. Bunun içindir ki kendilerine zekâtтан hisse verilecek bu zümre öteden beri âdeta mücahitlerle özdeşleşmiştir.

Meselenin Asr-ı Saadet’teki yansımasına bakacak olursak; sayıları dört yüze ulaşan ve metlûv ve gayr-ı metlûvüyle vahyin adım adım takipçisi olan Suffe ashabının, eda ettikleri fonksiyonları itibarıyla konumuza güzel bir misal olarak ışıktutuklarını görürüz. Onlar, her türlü sıkıntıyı göğüsleyerek Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına gelmiş, dizlerini dizine vermiş ve her zaman O’nun vereceği vazifeyi yerine ge-

³⁷⁰ Müslim, *müsâkât* 18; Ebû Dâvûd, *büyû* 60; Tirmizî, *zekât* 24.

tirmek için can atmışlardır. Çoğunluğunu, her şeyi göze alarak Allah ve Resûlü'ne hicret etmiş, Medine'de evi barkı, yakını olmayan fakir muhacirlerin oluşturduğu bu topluluk, kann tokluğuna Efendiler Efendisi'ne mülâzemet ediyor, O'nun mübarek atmosferinden ayrılmıyorlardı. Bir fikir vermesi bakımından burada sadece en çok tanınan birini zikredeceğiz.

Hepimizin yakından bildiği Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh), o dönemde kendisine uzatılan tenkit oklarından bunalmış ve şu tarihî açıklamalarda bulunarak Suffe ashabının hâlini anlatma durumunda kalmıştır: “Mü'min kardeşlerim benim çok hadis rivayet etmemden şikayet ediyorlar. Hâlbuki ensar kardeşlerim tarlalarını ekip biçerken, muhacir kardeşlerim de çarşı-pazarda ticaretle uğraşırken ben ve emsalim, açıktan bayılma pahasına Resûlullah'ın yanından ayrılmaz ve onun hadislerini ezberlerdik.”³⁷¹

Bu hâdise, onların, o günün şartlarında hangi tür sıkıntılara katlanarak Kur'ân ve Sünnet'e hizmet ettiklerini anlatmaktadır. Onlar, bu denli fedakârlık yapar da Kur'ân'ın senasına mazhar olmazlar mı? İşte Kur'ân onları şu beyanıyla bayraklaştırmıştır:

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَاقًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“(Yapacağınız hayırlar), kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Durumlarını bilmeyenler, tok gözlülüklerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırırsın. Çünkü onlar, yüz suyu döküp insanlardan bir şey istemezler. Allah, hayır namına yaptığınız her şeyi bilir.”³⁷²

³⁷¹ Buhârî, ilim 42; hars 21; i'tisâm 22; Müslim, fezâilü's-sahabe 159.

³⁷² Bakara sûresi, 2/273.

Evet onlar, müstağniliklerinden dolayı, içinde bulundukları sıkıntıyı izhar edemezlerdi ve başkaları da çoğu zaman onların hâlini anlamazdı. Anlayanlar yok değildi ama genelde neler çektiklerine muttali olunamazdı. Uzun lafa ne hacet? Gelin yine Hazreti Ebû Hüreyre'nin anlattıklarına kulak verelim:

"Allah'a yemin ederim ki açlıktan yüzüstü yatıyor ve karnımın üstüne taş bağlıyordum. Bir gün, ashabın gidip geldiği yolun kenarında oturdum. Ebû Bekir oradan geçti. Belki beni alıp götürür diye ona, Allah'ın kitabından bir âyet sordum. Fakat Ebû Bekir beni götürmedi. Ondan sonra Ömer geçti. Ona da aynı maksatla bir âyet sordum. O da beni götürmedi. Sonra Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) geçti. Benim simamdan içimde sakladığımı anlayarak, 'Yâ Ebâ Hüreyre!' diye seslendi. 'Buyur yâ Resûlallah!' dedim. 'Beni takip et.' buyurdu ve beni alıp evine götürdü. İçeri girdiğimiz zaman büyükçe bir kap dolusu süt gördüm. Peygamber Efendimiz ailesine, 'Bu sütü nereden getirdiniz?' diye sordu. 'Falanclar gönderdi.' dediler. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), 'Ey Ebâ Hirr!' dedi. 'Buyur yâ Resûlallah!' dedim. 'Git, Suffe'dekileri çağır.' dedi. Suffe'dekiler, İslâm'ın misâfirleri idiler. Ev, mal, mülk gibi dünyalık edinmemişlerdi. Peygamber Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) herhangi bir kimse tarafından bir şey hediye edildiği zaman, kendisi ihtiyacı kadar aldıktan sonra gerisini onlara gönderirdi. Kendisine bir yerden zekât geldiği zaman da, onun hepsini onlara gönderirdi. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana, 'Git onları çağır.' deyince üzüldüm. Çünkü sütü gördüğüm zaman, bana bir gün bir gece yeteceğini ummuştum. Gidip onları çağırırsam, geldiklerinde -elçi olduğum için- sütün hepsini onlara içirmem gerekirdi. Neyse Allah'ın ve O'nun Peygamberinin emirlerini yerine getirmek gerekir, diyerek gidip onları çağırdım. Gelip yerlerini aldıklarında Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bana, 'Ey Ebâ

Hirr! Al kabı onlara ver.' dedi. Ben de bardağı alıp baştaki sahabiden başladım. Baştaki doyuncaya kadar içtikten sonra yanındakine verdi; o da içip doyduktan sonra öteki sahabiye sundu; o da içince yanındaki sahabiye verdi; hepsi içebildikleri kadar içtiler. En son olarak kabı Peygamber Efendimiz'e sundum ki, içinde bir miktar süt daha kalmıştı. Peygamber Efendimiz, kabı elimden alınca başını kaldırıp bana baktı ve gülümseyerek, 'Ey Ebâ Hirr! İkimiz kaldık.' dedi. 'Evet yâ Resûlallah ikimiz kaldık.' dedim. Bana, 'Otur sen de iç.' dedi. Onun emri üzerine kabı elinden alıp içmeye başladım ve içtikçe bana, 'İç' dedi. Nihâyet kendisine, 'Yâ Resûlallah, Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, bende daha yer kalmadı.' dedim. Bunun üzerine kabı elimden alarak içinde kalan sütü kendisi içti."³⁷³

Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh), başka bir gün yaşadığı sıkıntıyı şu şekilde anlatmıştır: "Üç gündür bir şey yememişim. Suffe'ye gidiyordum. Zaman zaman gözlerim kapanıp yere düşüyordum. Beni gören çocuklar, Ebû Hüreyre delirmiş diye etrafıma toplanıyorlardı."³⁷⁴

Tâbiinin büyük imamlarından ve aynı zamanda Hazreti Ebû Hüreyre'nin çıraklarından Muhammed İbn Sîrîn, onun ketenden bir entari sırtına takıp, yasemenlikte reftare gezer gibi şöyle bir dolaştıktan sonra mübarek dudaklarından dökülen sözleri şöyle ifade etmiştir: "Sonra kendine döndü, âdeta derinlere dalmıştı ve şöyle mırıldandı: "Şu hâle bak Ebû Hüreyre! Bu ne çalım böyle! Açlıktan kıvrandığın, baygın düştüğün günleri unutmuşa benziyorsun. Kimse bu hâlini anlamazdı da sar'aya tutulmuşsun zannederlerdi!"³⁷⁵

³⁷³ Buhârî, *istî'zân* 14; *rikâk* 17; *humus* 6; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1/79, 106; 2/515.

³⁷⁴ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 14/468.

³⁷⁵ Buhârî, *i'tisam* 16; Tirmizî, *zühd* 39.

Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh) başka türlü olamazdı. Zira din ve dünyanın ihyasını bunda görüyordu. O, bir taraftan Kur'ân ve Sünnet adına varid olan her şeyi hıfzedip ezberleyerek Allah ve Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) muradı istikametinde olağanüstü bir hassasiyet ve gayret ortaya koyarken, diğer yandan cihada iştirak meselesi gündeme gelince de hemen ona koşar ve askerin önündeki yerini alırdı.

İşte bunlar için, sema dile geliyor ve yaptıklarından dolayı onları tebci ediyordu. Bunlar arasında çokları vardı ki, yalnızca bir peştemalleri vardı da namazda secdeye giderken elleriyle peştemallerini tutar ve avret mahallerinin açılmasına engel olurlardı. Zira yurt-yuva, evlad ü iyâl, mal u menal her şey, Allah ve Resûlü için terk edilerek Medine'ye hicret edilmişti. Fahr-i Kâinat Efendimiz'in eline geçen her şey, âdeta rüzgâra maruz kalmış gibi onlara giderdi de, yine ihtiyaçlarını karşılamaya yetmezdi. Kendisi günlerce aç-susuz kalır, karnına taş bağlar ve dayanırdı; ama onların açlığına dayanamazdı. Onların dûnunda bir hayat yaşardı; ama onların açlığı karşısında dizlerinin bağı çözülürdü.

Yine Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh) bir gün Resûlullah'ın yanına girdiğinde, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) oturarak namaz kıldığını gördü. Selam verince, Ebû Hüreyre oturarak namaz kılmasının sebebini sordu. "Açlık ya Ebâ Hüreyre!" dedi. Bu manzara karşısında, Ebû Hüreyre'nin dizlerinin bağı çözülürdü, gözyaşlarını tutamadı, hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladı. Teselli etme yine Resûlullah'a düşmüştü: "Ağlama ya Ebâ Hüreyre! Burada çekilen açlık, insanı ahiret azabından kurtarır."³⁷⁶ buyurdu. Bu söz, "Dünyada irade ve ihtiyarıyla kendisini bu hâle getirenler, azab-ı elimden masun ve mahfuz kalacaktır." anlamına geliyordu.

³⁷⁶ el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 7/314; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 7/109; 8/42.

İşte İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve işte dört yüz arkadaşıyla birlikte Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh)! Resûlullah bu hâldeyken onların debdebe ve ihtişam içinde yaşamaları söz konusu olamazdı ve olmadı. Zira bir kere “İnandım” demek, onları öyle bilemişti ki, hep Din-i Mübin-i İslâm için hizmet imkân ve fırsatlarını kollar olmuşlardı. Başkaları gibi cihada gitmek istiyorlardı fakat ne elde avuçta bir şeyleri vardı ne de binecekleri atın üzerine koyabilecekleri bir eyere sahiplerdi. İçinde sularını taşıyacakları bir mataraya bile sahip olmadıkları gibi, atlarının terkisine koyacakları bir somun ekmekleri de yoktu. Resûlullah’a (sallallâhu aleyhi ve sellem) geliyorlar ve “Bir imkân ya Resûlallah!” diyorlardı. Efendimiz de elinde varsa veriyor, yoksa verememenin, bir mü’minin ihtiyacını giderememenin ızdırabını yaşıyordu.

Kur’ân, Tebük seferiyle ilgili seferberlik zamanında yaşananları şu şekilde anlatmaktadır:

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أُحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا
وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ

“Kendilerine binek sağlaman için sana geldiklerinde, ‘Sizi bindirecek bir bineğim yok.’ dediğinde, Allah yolundaki ihtiyaçlarına harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözyaşlarını ceyhun ederek dönen kimselere bir sorumluluk yoktur.”³⁷⁷

İşte zekât verilecek yerlerden biri de, Allah yolunda mücahedeye gidecek imkânları olmayan mücahitler zümresidir. Öyleyse “İştirak edemedik.” diye dönüp bir kenarda hazin hazine beklerken içi kan ağlayan bu kimselere de zekâtlarınızdan pay verecek ve servetinizin önündeki duvarları bu istikamette yıkmak suretiyle, ömürlerini *fî sebilillah*’a adanmış bu fedakâr

³⁷⁷ Tevbe sûresi, 9/92.

ruhların şahlanmalarına fırsat ve imkân vereceksiniz. Böylelikle, Allah yolunda cehd ü gayret edenlerin imdadına koşmak suretiyle siz de *fi sebilillâh* hizmet etmiş olacaksınız.

Üzerinde durulması gerekli bir nokta daha var ki o da şudur: *Fî sebilillâh* kavramının ihtiva ettiği genişlik nispetinde, kötü niyetli kişilerin eline ve tuzağına düşme durumundaki genç neslin elinden tutulup onların da Allah yolunda sa'y etmesine imkân hazırlanabilir. Böylelikle vatan evladının, kendi memleketine ve kendi değerlerine sahip çıkması temin edilmiş olur.

Öyleyse bugün biz, bütün boyutlarıyla cihad kavramını yerli yerine oturtup, günün şartlarına göre yeniden yorumlamak zorundayız. Madem cihad, Allah'ın rızası istikametinde yapılan her türlü cehd ü gayretin adıdır. Öyleyse günün şartları içinde, O'nun rızasını celp edecek amellerin iyi tespit edilmesi elzemdir. Bugün için, maddî kılıç kınına girmiştir. Kıtâl ve mukatele şeklindeki cihad anlayışının yerine, daha etkili ve kalıcı olan ilim ve kültür faaliyetlerinin önemi kendiliğinden ve birinci plânda önem arz etmektedir. Karşımızda cehalet denilen korkunç bir düşman vardır ve bunun üstesinden gelmek, ancak ilim ve irfan hayatını canlandırmakla mümkündür. Dindeki adıyla bir çeşit emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker olan bu vazife, aynı zamanda günümüz Müslümanlarının üzerinde bir vecibe olarak eda edilmeyi beklemektedir. Zira bugün, dünya İslâm'a muhtaçtır ve yine dünya, bu ihtiyacını giderebilecek bir tebliğ hareketinden yoksundur. Bediüzzaman'ın ifadeleriyle şayet biz, Müslümanlığa ait esasatı hakkıyla temsilde muvaffak olabilseydik, diğer dinlerin salikleri fevç fevç İslâm'a dehalet edeceklerdi.³⁷⁸ Anlaşılan o ki ne biz böyle bir tebliğ ve temsil noktasına gelebildik, ne de çöken sistemler içinde yeni arayışların hummasını yaşayan dünya, kendini saadet ufkuna taşıyacak hakikatler yumağına ulaşabildi.

³⁷⁸ Blk.: Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.87 (İlk Hayatı)

8. Yolcular

Kur'ân'ın ifadelerine göre kendilerine zekâtтан hisse verilecek olan son sınıf, zengin olsalar bile, yolculuk hâlinde imkânları zayıflayarak zor durumda kalan kimselerdir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir hadislerinde, kendilerine zekâtтан hisse verilebilecek zenginleri sayarken yolcuyu da saymıştır.³⁷⁹ Demek ki insan, normal şartlarda zekât verecek durumda olsa bile, yolculuk hâlinde ve ihtiyaç hissettiğinde zekâtтан hisse alabilmektedir.

B. Zekât Verilemeyecek Sınıflar

Zekât, hem onu vermesi gereken kimseler hem de almaya hak kazananlar itibarıyla hükümleri naslarla tespit edilen malî bir ibadettir. Âyetin ifadesiyle zikredilen sekiz sınıf ve vasıfları itibarıyla aynı özellikleri haiz kuruluşlar, kendilerine zekât verilmesi gereken müesseseler olarak tespit edilirken aynı zamanda zekâtтан pay alamayacak kimseler de yine naslarla belirlenmektedir.

Kendilerine zekât verilemeyecek olan sınıfları ana başlıklar hâlinde ifade etmemiz gerekirse bunlar; zenginler, çalışma gücü olan kimseler, gayrimüslimler, yakın akrabalar ve Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) akrabaları olarak sayılabilir. Şimdi bunları kısaca ele alalım.

1. Zenginler

Kendilerine zekât verilmesi gerekli olan fakir ve miskinlerin durumu izah edilirken de bahsedildiği gibi, zenginlerin zekât almaları bir yana, onlar zekât vermekle yükümlüdürler. Hazreti Muaz'ı Yemen'e gönderen Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), ona şöyle demiştir: "*Oranın fakirlerine verilmek üzere onların zenginlerinden zekât al.*"³⁸⁰

³⁷⁹ Ebû Davud, zekât 25.

³⁸⁰ Buhârî, zekât 62, 40; Müslim, imân 29, 31..

Zenginlere zekât verilmesi, onun farz oluşundaki hedeflere ters düşmektedir. Zira zekâtın gayesi, maddeye ihtiyacı olanların ihtiyaçlarını gidermektir. Onun zenginlere verilmesi, başka bir münasebetle zikredilen ve malı, “*zenginler arasında dolaşan bir meta*”³⁸¹ haline getirmekten meneden âyetin gereğine de zıttır.

Bir hadislerinde Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), “*Sadaka, zengin ve çalış- ma gücü olana helâl olmaz.*”³⁸² buyurmuşlardır.

Genelde zengine zekât verilemezken, istisna olarak, zengin olduğu hâlde zekâtтан hisse alacağı bildirilen kimseler de vardır. Kendilerine zekât verilecek sekiz sınıfın arasında da zikredilen bu kimseleri, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), daha önce de zikri geçen bir hadislerinde şöyle ifade etmektedir: “*Beş kişi dışında sadaka, zengine helâl olmaz: Bunlar, Allah yolunda cihad eden mücahit, zekât toplamakla görevli memur, borçlu, malı ile onu satın alan kimse ve fakir komşusuna verdiği sadakayı, komşusunun tekrardan kendisine hediye ettiği kimse.*”³⁸³

Kendisi zengin olmadığı hâlde velisinin zenginliğiyle hükmen zengin sayılan bülûğa ermemiş küçük çocuklar da zekâtтан hisse alamaz. Zira çocuğun babasının zengin olması, aynı zamanda çocuk için de bir zenginliktir. Çünkü onun nafakasının temini, bizzat naslarla babaya yüklenmektedir.

2. Çalışma Gücü Olanlar

Zengin zekâtтан pay alamayacağı gibi, çalışma gücüne sahip olduğu hâlde bunu kullanmayarak cemiyette asalak yaşamayı âdet hâline getirenlerin de zekâtтан hissesi yoktur. Zira

³⁸¹ Haşır sûresi, 59/7.

³⁸² Ebû Dâvûd, zekât 23-24; Tirmizî, zekât 23; Nesâî, zekât 91.

³⁸³ Ebû Dâvûd, zekât 25; İbn Mâce, zekât 27.

çalışıp kazanarak el emeğiyle hayatı idame ettirme, Kur'ân'ın emri ve herkesten istenen mukaddes bir görevdir. “İnsan için, kazandığından başkası yoktur.”³⁸⁴ mealindeki âyetle, Hazreti Davud'u (aleyhisselâm) misal vererek el emeğiyle elde edilen kazancın kutsallığını³⁸⁵ anlatan hadis de bize bunu anlatır.

Kazanma gücüne sahip kimselerin, zekâtтан hisse alamayacağını bildiren, az yukarıda da zikrettiğimiz hadislerinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Sadaka, zengin ve çalışma gücü olana helâl olmaz.”³⁸⁶ buyurmaktadır.

Gücü olduğu hâlde kendisinden zekât malı isteyen iki kişiye Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Şunu belirteyim ki zekâtта sizin hakkınız yoktur. Ama yine de isterseniz size vereyim.”³⁸⁷ demiş, çalışmasına engel herhangi bir özürlü bulunmayan kimselere zekâtтан pay verilmesinin uygun olmadığını anlatmak istemiştir. Bu hadisten hareketle bir kısım fukaha, çalışma gücü olanların zekâtтан pay almalarının haram olduğunu ifade etmiştir.

Bazı fakihler, bu tür kimselerin gerçek hâllerine muttali olunamayacağını belirterek zahirdeki görünümüne göre onlara zekât verilmesine müsamaha ile baksalar da; bazıları da birden çok kişinin kanaatine göre çalışıp kazanabilecekken bunu yapmadığına hükmedilen, hazır yemeye alışmış kimselere zekât verilmesini doğru bulmamışlardır. Dolayısıyla bu tür insanlara verilecek zekât ile birkaç defa onların elinden tutulsa ve onlara iş yapma imkânları verilerek kendi ayakları üzerinde durmaları temin edilmeye çalışılsa da; önünde çalışma ve kazanma imkânı olduğu hâlde bunu değerlendirmeyen insanlara zekât vermeye devam edilmemelidir. Yani gerçek mânâda iş bulamayan, üretim yapmaya gayret ettiği hâlde kazanama-

³⁸⁴ Necm sûresi, 53/39.

³⁸⁵ Bkz.: Buhârî, büyük 15.

³⁸⁶ Ebû Dâvûd, zekât 23-24; Tirmizî, zekât 23; Nesâî, zekât 91.

³⁸⁷ Ebû Dâvûd, zekât 23; Ahmed İbn Hanbel, el-Müsned, 4/224.

yanlarla, önünde imkânlar olsa bile bunları kullanmakta tembellik edenler birbirlerinden ayrılmalıdır.

3. Gayrimüslimler

Müslümanlarla savaş halindeki kâfirlere zekâtтан pay verilmemesi, hem nasların ifadesi hem de salim aklın vereceği bir hükümdür. Aynı zamanda bu hüküm, ümmetin icmaı ile sabittir. Yüce Mevlâ, *إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوْهُمْ وَمَن يَتَوَلَّهُمْ* *فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ* “Allah, ancak, sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost ve taraftar edinmenizi yasak eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerdir.”³⁸⁸ buyurmak suretiyle, her fırsatta dinî duygu ve düşüncenin aleyhinde gayret sarf eden kimselere karşı alınması gereken tavrı beyan etmektedir.

Âyetin ifadelerinden de anlaşıldığı gibi burada hedef, Müslümanlara zarar vermeyi âdet hâline getiren gayrimüslimlerdir. Ulemanın pek çoğu, bu durumda olmayan gayrimüslimlere en azından nafile sadaka verilebileceğini söylemişlerdir. Hazreti Ömer’in (radiyallâhu anh) böyle bir yaşlıya, beytûlmalden aylık bağlattığı rivayet edilir.³⁸⁹ Aynı zamanda bu, İslâm’ın, insaniyet adına ortaya koyduğu prensiplerin de bir gereğidir. Müellefe-i kulûb hükmünün de bir yönüyle bunu temin ettiği, insanların dine ısınmalarına vesile olduğu malumdur. Bu sebeptendir ki Allah (celle celâluhu), farz olan zekâtтан müellefe-i kulub’a hisse ayırmış, bununla, İslâm’ın güzelliğini tanıyıp dünya ve ukbalarının kurtuluşuna vesile olunması hedeflenmiştir.

³⁸⁸ Mümtahine sûresi, 60/9.

³⁸⁹ Ebû Yusuf, *Kitabu'l-harac*, s.139.

4. Yakın Akrabalar

Zekâtın verilmeyeceği yerlerden birisi de, kişinin bakmakla yükümlü olduğu yakın akrabalarıdır. Usûl³⁹⁰ ve fûrû³⁹¹ ve eş şeklinde özetlenebilecek bu akrabalar, anne-baba, eş ve çocukları içine alırken, kardeşler de dâhil diğer akrabalar bu hükmün dışında kalmaktadır.

Zekâtın, bakmakla yükümlü olunan kimselere verilmesi, ondan beklenen neticeyi vermeyecek ve mal, sadece belli kimselerin elinde dolaşan meta olma hüviyetinden kurtulamayacaktır. Bu ise Kur'ân'ın, malın, zenginler arasında dolaşan bir servet olmaması şeklinde ifade etmiş olduğu genel prensibine aykırıdır.³⁹² Ayrıca insanın anne-baba ve çocuklar gibi bakmakla yükümlü olduğu yakın akrabalarına zekât vermesinin, insanın kendi borcunu zekât diye ödemesinden bir farkı yoktur.

Bakmakla yükümlü olunmayan diğer akrabalara zekât vermek ise Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) beyanlarından da anladığımıza göre yabancılara zekât vermekten daha faziletli bir ameldir. Çünkü akrabalarına zekât veren bir kimse, zekât sevabının yanı sıra sıla-i rahim sevabı da elde etmektedir. Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem), *الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ صَدَقَةٌ وَصَلَةٌ* "Fakire verilen sadaka, sadece bir sadakadır, bir sevabı vardır. Akrabaya verilen sadakanın ise iki sevabı vardır, hem sadaka hem de sıla-i rahim sevabı."³⁹³ şeklindeki ifadesi de bu hakikate işaret etmektedir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebû Talha ve Sa'd İbn Ebi Vakkas'a (radiyallâhu anh) olan tavsiyeleri de

³⁹⁰ Usûl: Kişinin annesi-babası, dedesi-ninesi... şeklinde daha önceki nesilleri de içine alacak şekilde "ataları"dır.

³⁹¹ Fûrû: Kişinin çocukları, torunları, torunlarının çocukları... şeklinde sonraki nesilleri de içine alacak şekilde zürriyetidir.

³⁹² Bkz.: Haşır sûresi, 59/7.

³⁹³ Tirmizî, zekât 26; Nesâî, zekât 28.

bu istikamettedir.³⁹⁴ Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu sahabilerin şahsında bütün ümmetine, ailesini başkalarına muhtaç bırakmaktansa, malın onlara bırakılmasının daha hayırlı olacağını bildirmektedir.

5. Haşim Oğulları

Zekât ve sadakanın kendilerine haram olduğu bir diğer grup da, Allah Resûlü'nün akrabası olan Haşimoğulları'dır. İmam Şafîî, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) aile efradı olarak, Benî Hâşim yanında Muttaliboğulları'nı da sayarak çerçeveyi daha geniş tutmaktadır. Ebû Hanife, İmam Malik ve Ahmed İbn Hanbel gibi imamlar ise, bunu sadece Haşimoğulları'yla sınırlandırmaktadırlar. Buna göre Efendimiz'in yakınları, kendi ailesi, Ebû Talib'in oğulları Hazreti Ali, Akîl, Cafer ile, amcaları Abbas ve Hâris'in soyundan gelenlerdir.

Bunlara sadaka ve zekât malları haram iken hediye kabul etmeleri helal kılınmıştır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisine veya ailesine gelen bir şey olduğu zaman onun mahiyetini sorar, hediye ise kendisi ve ailesi için kullanır, çoğu zaman onları da ihtiyaç sahiplerine verirdi. Ancak sadaka veya zekât adı altında gelmişse, doğrudan ihtiyaç sahiplerine ya da devlet hazinesine gönderirdi.

O gün için henüz bir çocuk olan Hazreti Hasan Efendimiz, sadakaya ait bir hurmadan aldığıında Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu ikaz etmiş ve *أَمَّا عَلِمْتُ أَنَا لَا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ* "Bilmiyor musun, biz zekât/sadaka yemeyiz."³⁹⁵ buyurmuştur.

Aynı şekilde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *إِنِّي لَا نَقْلِبُ إِلَى أَهْلِي فَأَجِدُ الثَّمَرَ سَاقِطَةً عَلَى فِرَاشِي ثُمَّ أَرْفَعُهَا لِأَكْلِهَا ثُمَّ* *Bazen eve gidiyorum, yatağımın*

³⁹⁴ Bkz.: Buhârî, *uesâyâ* 2-3; *menâkıbü'l-ensâr* 49; Müslim, *vasiyyet* 5-7; *zekât* 42-43.

³⁹⁵ Buhârî, *zekât* 60; Müslim, *zekât* 161.

üzerine düşmüş bir hurma buluyorum. Yemek için elime aldığımda, sadaka mallarından olmasından korkuyor ve geri bırakıyorum.”³⁹⁶ demektedir. Başka bir zaman, bulduğu bir hurma karşısında, لَوْلَا أَن تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ لَأَكَلْتُهَا “Sadaka olmasından korkmasaydım yerdim.”³⁹⁷ buyurmuştur.

Bu ailelerin mevâlîleri³⁹⁸ de aynı hükme dâhildirler. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Benî Mahzûm’dan bir adamı sadaka için görevlendirmişti. Bu şahıs, Efendimiz’in mevlâsı Ebû Râfi’e, “Sen de bana arkadaş ol, ondan payını alırsın.” teklifinde bulundu. Meseleyi Resûlullah’a (sallallâhu aleyhi ve sellem) götürdüklerinde O’nun (sallallâhu aleyhi ve sellem), “*Kavmin mevlâsı kendilerinden sayılır. Şüphesiz ki bize sadaka helâl değildir.*” diyerek Ebû Râfi’i, toplanan mallardan herhangi bir şey almaması hususunda uyardı.³⁹⁹

Bu hükmün hikmetlerinden biri şudur: Sadaka ve zekât, malı temizler; bunlar maldan çıkarılmak suretiyle mal temizlenmiş olur. Dolayısıyla sadakalar bir yönüyle malın kiridirler. Aynı zamanda “almak”, insan onurunu hırpalayan bir şeydir. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ve yakınları, bu hükmle aziz tutulmuş oldukları gibi, sadaka mallarıyla ilgili bir töhmetten de beri kalmış olmaktadır.

Başka ihtiyaç-sahiplerine verilen zekât hisselerinden almayacakları için uğramaları muhtemel mahrumiyetlerini önleme adına İslâm onlara devletin başka gelirlerinden pay ayırmıştır. Hatta İmam Ebû Hanife’den de rivayet edildiğine göre bazı fukaha, bugün o gelirler olmadığından dolayı Benî

³⁹⁶ Buhârî, *lukata* 6; Müslim, *zekât* 162-163.

³⁹⁷ Buhârî, *büyû’* 4, *lukata* 6; Müslim, *zekât* 164-165.

³⁹⁸ Mevlâ (çoğulu mevâlî): Bir kimse kölesini azad ettiğinde, bu azatlı köleye, eski efendisinin “mevlâ”sı denir. Aralarında bazı hukuk cari olur. Âdeti bir yönüyle aileden biri gibi olur.

³⁹⁹ Ebû Dâvûd, *zekât* 30; Tirmizî, *zekât* 25.

Hâşim'in fakirlerinin artık sadaka almalarının caiz olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir.⁴⁰⁰

C. Vermenin Keyfiyeti

Fiillerde efdaliyet, zaman, zemin ve şahıslara göre değişiklik arz eder; herhangi bir fiil, zamanın bir diliminde en efdal olup öne geçirilmesi gerekirken, başka zaman ve şartlar altında aynı önceliğini koruyamayabilir. Mesela bir dönemde en önemli amel, Allah ve Resûlü için vatanını terk etme ve başka bir beldeye hicret etmektir. Nitekim Allah Resûlü de (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir seferinde kendisine en faziletli amel sorulduğunda "*Hicret*" cevabını vermiştir.⁴⁰¹ Zira o gün için hicret, mü'minin fedakârlığını başkalarına gösterme ve aynı zamanda Müslümana güç kazandırmanın adıdır. Başka bir zaman aynı soruya muhatap olan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), "*Vaktinde kılınan namaz*"⁴⁰²; bir başka zaman "*Allah yolunda cihad*"⁴⁰³ şeklinde cevap vermiş; başka bir zaman da Allah katındaki en faziletli amelin "*Güzel ahlâk*"⁴⁰⁴ olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla O, zaman, zemin, şahıslar ve durumun hassasiyetine göre bazı işlerin, diğerlerine nazaran öncelik ifa-
de ettiğini bildirmiştir.

Öteden beri zekâtın verilme keyfiyeti üzerinde durulmuş, bir kısım ulema, şahısların, zekâtlarını bizzat ulaştıracakları durumlarda, sekiz sınıfın hepsine birden verilmesi gerektiğine kail olurken, diğer bir kısmı da sekiz sınıf arasında bazılarını ön plâna çıkarmışlardır. Az önce söylediğimiz gibi işin temeline, efdaliyet durumunun zaman, zemin ve kişilerin içinde bulundukları şartlara göre değişiklik arz etmesi yatmaktadır.

⁴⁰⁰ Ali el-Kari, *Fethu babi'l-inaye*, 1/539.

⁴⁰¹ Tirmizî, *zekât* 27; Dârimî, *zekât* 17.

⁴⁰² Buhârî, *mevâkît* 5, *cihâd* 1, *edeb* 1, *tevhid* 48; Müslim, *imân* 138-140.

⁴⁰³ Buhârî, *edeb* 1; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 2/32.

⁴⁰⁴ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 4/385; Tirmizî, *birr* 61, 62.

Ulemanın bu noktadaki farklı anlayışlarına tesir eden şey de, bulundukları dönemde en faziletli olanı tespit etme gayretleridir.

Kısa kısa da olsa, bu hususta üzerinde durulmuş bazı konuları ele almakta fayda var.

1. Hepsine Birden Vermek

Burada evvelâ şunu belirtmek gereklidir: Zekât organizasyonunu devlet ya da bu işin altından kalkabilecek herhangi başka bir kurumun ifa etmesi, böylelikle zekât için toplanan malların, âyetle geçen ve bizim yukarıda açıklamaya çalıştığımız bütün zümrelere adaletli bir şekilde dağıtılmak suretiyle zekât müessesesinden umulan ferdî ve içtimâî faydaların hepsinin temin edilmeye çalışılması asıldır. Ancak bu bahis mevzuu olmadığında, yani fertler zekâtlarını bizzat kendileri yerine ulaştırma durumunda olduğu ya da fertler namına bazı küçük çaplı müesseseler bu işi deruhte ettiği durumda ne yapılacaktır?

İmam Şafîî'ye göre toplanılan zekâtlar, âyetle zikri geçen sekiz sınıfın her birine ulaştırılmalı, her bir sınıftan en az üç kişiye verilmelidir. Zira âyet, bu sınıfları çoğul siğası ile ifade etmektedir ve bu yönüyle de kullanılan lafızlar umum bildir-mektedir.⁴⁰⁵

Diğer üç mezhep ise, detaylarda bazı farklılıklar olmakla birlikte genel olarak zekâtın tek bir sınıfa verilebileceğini ifade etmişlerdir. Buna göre insan, zekâtının tamamını bir sınıfa verebilirken, bu miktarın, tek şahıs veya bir kuruma tahsisinde de bir sınırlama bulunmamaktadır. Zira âyet, zekâtın verilebileceği sınıfları açıklamakta ve herhangi birini diğerine tercih noktasına açıklık getirmemektedir. Bilakis onlar arasında yapılacak tercihi şahıslara bırakmaktadır.

⁴⁰⁵ Bkz.: eş-Şafîî, *el-Ümm*, 2/87; Mâverîdî, *el-Hâvi el-Kebîr*, 3/387.

Böyle düşünülmeyp de âyetteki zümreler zikredilirken kullanılan harf-i tarifi istiğrak mânâsı ifade ettiği farz edilecek olsaydı, zekât olarak çıkarılan her malın, sekiz sınıf kapsamına giren mevcut her ferde verilmesi gerekirdi ki bu, realitede uygulama imkânı olmayan bir teklif-i mâ lâ yutak (güç yetirilemez bir şeyin emredilmesi) olurdu. Öyleyse zekâtın, masarifi zekâtтан herhangi birine verilmesi, farzı yerine getirme adına yeterlidir ve değişik zorlamalara girme, işi yokuşa sürmekten başka bir şey ifade etmez.

Bununla beraber, gerek daha önce gerekse bu bölümün başında söylediğimiz gibi aslolan, zekât organizasyonunu devletin ya da o çapta bir müessesenin deruhte etmesidir ki hem zekât malları bütün o sınıflar arasında adaletli bir şekilde tevzi edilebilsin hem de zekâtтан umulan tüm faydalar gerçekleşsin.

2. Yakınlara Vermek

İslâm, gerek emr-i bi'l ma'ruf nehy-i ani'l münker gibi sosyal mükellefiyetlerde, gerekse iktisadî hayatla ilgili meselelerde, öncelik hakkının yakınlara ait olduğunu bildirmektedir. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), umuma yapacağı ilk tebliğde Yüce Mevlâ O'na, وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ "Öncelikle yakın akrabalarını uyar."⁴⁰⁶ ifadesiyle, en yakınlarından başlaması gerektiğini emretmektedir. Ahlâk olarak kendisinde Kur'ân'ın temessül ettiği Allah Resûlü de (sallallâhu aleyhi ve sellem), âyetin emrine imtisalle tebliğ en yakınlarından başlamış ve onları, Rabbin rızası istikametinde bir hayat yaşamadıkları zaman, kurtuluşlarında rolünün olamayacağını bildirmek suretiyle uyarmış ve tebliğ vazifesini deruhte etmiştir.

Daha önce de zikrettiğimiz üzere, Ebû Talha (radiyallâhu anhu), "Sevdiğiniz şeyleri infak etmedikçe iyilik ufkuna

⁴⁰⁶ Şuarâ sûresi, 26/214.

ulaşamazsınız.”⁴⁰⁷ mealindeki âyet gelince, Beyruha isimli bahçesini bütünüyle infak etmek istediğinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu kabul etmemiş ve onu yakınlarına vermesini tavsiye etmiştir.⁴⁰⁸

Aynı şekilde kadın-erkek bütün Müslümanların cömertlik hislerine müracaat edildiği umumi bir himmette, kendisine gelerek kocasıyla oğlunun kanaatlerini aktaran kadına da Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Kocan İbn Mesud ve oğlun doğru söylemiş. Senin en hayırlı tasaddukun, onlara yaptığın’dır.”⁴⁰⁹ demek suretiyle, yakınları muhtaç durumdayısa, vereceği sadakayı yakınlarından başlayarak vermesi gerektiğini bildirmiştir.

Elinde olan tek mülkünü tasadduk etmek isteyen fakir bir sahabinin o mülkünü paraya çevirerek kendisine veren Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), sonra şöyle buyurmuştur: “Bu parayla önce kendi ihtiyaçlarını gör, şayet artarsa ehline, daha da artarsa yakın akrabalarına infakta bulun. Hâlâ bir şeyler kalıyorsa onları da şöyle şöyle tasadduk et.” Böylelikle infakta olması gereken sıralamayı açıklamıştır.⁴¹⁰

Bir başka hadislerinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), sadakanın fakire verilmesinde bir, yakınlara verildiğinde ise iki kat sevap alınacağını bildirmektedir.⁴¹¹

Fert olarak tasaddukta yakınlar öncelik kazandığı gibi, Allah’ın adını cihanın dört bir yanında bayraklaştırmayı hedeflemiş müesseseler için de buna benzer bir durum söz konusudur. Dolayısıyla insanımız, fertlerde olduğu gibi kurumlarda da aynı hassasiyeti gösterecek ve öncelikle kendi yakınındaki müesseselerin elinden tutacak, hâlâ gücü varsa uzaktaki, daha

⁴⁰⁷ Âl-i İmrân sûresi, 3/92.

⁴⁰⁸ Buhârî, zekât 44, vekâle 15, vesâyâ 17, 26, tefsîr (3) 5, eşribe 13; Müslim, zekât 42-43.

⁴⁰⁹ Buhârî, zekât 44.

⁴¹⁰ Müslim, zekât 41.

⁴¹¹ Tirmizi, zekât 26.

uzaktaki müesseselere el uzatacak ve bir araya getirilen himmetlerle Muhammedî ruhun kesintisiz bir şekilde devam ettirilmesine katkıda bulunacaktır.

Bununla beraber bir kimse zekâtını, bakmakla yükümlü olduğu en yakınlarına veremez. Bunlar, fikhî ifadesiyle “usul” (anne-babası ve yukarıya doğru ataları), “füru” (çocukları ve torunları) ve eşlerdir. Zira insan zaten bunlara bakmakla yükümlüdür. Onlara yapacağı harcamaları zekât borcundan düşemez.

3. Günümüzde Öne Çıkan Bir Vazife

Malî bir ibadet olması yönüyle zekât, içtimaî hayattaki boşlukları kapatması bakımından ayrı bir ehemmiyeti haizdir ve onunla, toplumun eksik ve gedikleri giderilir. Bu yönüyle zekâtın, çöle düşen damlalar gibi eriyip gitmesine müsaade edilmemeli ve mutlaka himmetler birleştirilerek, cemiyetin yaralarına çare hâline getirilmelidir. Özellikle genç dimağların kalb ve kafaları aydın hâle getirilmeli, din adına dudakları çatlamış insanların imdadına koşularak susuzlukları giderilmelidir.

Evet, zekâtı fakir ve miskine vermek güzeldir; bunun yanında, elinden tutulmadığı takdirde yabancı ve yabanî düşüncelerin ağına düşme tehlikesiyle karşı karşıya olan insanların elinden tutarak, kendileri için hazırlanacak nezih ortamlarda, millî ve dinî duygularla mücehhez olarak yetişmelerini temin etmek de bir o kadar hatta belki daha da önemlidir. Duygu ve düşüncede fakirleşme tehlikesiyle karşı karşıya olan neslin elinden tutarak, onları gelecek adına birer düşünce mimarı olarak yetiştirme, üzerimizdeki en büyük vazifelerdendir. Bunun yolu da her köşe ve bucağı eğitim yuvalarıyla şenlendirerek, istikbal vaat eden neslimizi, akıllı gibi ruhu da aydın muallimlere teslim etmekten geçmektedir. Böylelikle zekâtlarımız,

toplumdaki mühim bir gediği kapatma istikametinde mühim bir rol oynamış olur.

Aslında fakirlikle mücadelenin de yolu eğitime verilen destekten geçer. Zira toplum ve şahısların fakir düşmesinin en büyük sebeplerinden biri cehalettir, dünyayı-ukbayı bilmemek, tanımamaktır. Dolayısıyla uzun vadede fakirlikle savaşmanın en etkili yolu da eğitime yapılan yatırımdır.

Unutmamak gerekir ki her devrin, kendi şartları içinde ehemmiyet kesbeden önemli meseleleri vardır. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) beyanlarında olduğu gibi, bazen mal ve bedenle cihad birinci derecede ehemmiyet arz ederken, bazen hacc-ı mebrur, bazen anne-babaya ih-san, bazen vaktinde kılınan namaz, bazı durumlarda da güzel ahlâk ayrı bir önem kazanmaktadır. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) beyanlarına akseden şekliyle değişik zaman ve zemine göre, bazı amellerin diğerlerine nazaran öncelik kazandığı bilinen bir gerçektir.

Şayet biz, bugün cihanın bizden beklediklerine kulak vermeyi ve üzerimizdeki vazifeyi ifa etmeyi düşünüyorsak, bunun yolu, her köşe başında açacağımız müesseselerle neslimize sahip çıkmaktan geçmektedir. Himmetlerimizi bir noktada teksif ettirecek, en az güçle en verimli olmanın yollarını bulacak ve akıl almaz mahiyette seri iletişimin yaşandığı dünyada, aynı serilikle, yapılması gerekenleri yaparak neslimize, içinde her daim Muhammedî havanın yaşandığı canlı ve dinamik müesseseler takdim edeceğiz.

D. Günümüzde Zekât Organizasyonunu Deruhte Eden Kurumlar

Bilindiği gibi zekâtın hedefi, bilhassa maddenin dengesiz dağılımından kaynaklanan içtimaî hastalıkları sona erdirmek, fertleri, birbirini perçinleyen tuğlaların binayı sağlam tuttuğu

gibi, cemiyet binasını sağlam tutan yapı taşlarına dönüştürmek, bu suretle toplumu kuvvetli temellere oturtmaktır. Toplum içinde bu istikamette oluşturulmuş müesseseler vardır. Talebe fonları, vakıf, yardım derneği gibi müesseseler, nasla anlatılan sekiz sınıftan biriyle, hatta bazen birkaçıyla birden irtibatlıdır. İcra ettikleri vazife itibarıyla, âyetle zikredilen bazı zümrelerle aynı çizgide değerlendirilebileceği veya o zümrelere zekâtın hak ettikleri para ve emtiayı ulaştırmada rolleri olabileceği için bu müesseselere de öteden beri zekât verilegelmiştir. Genelde vücuh-u hayriyye tabiriyle ifade etme imkânı bulduğumuz bu müesseselerle, içtimaî hayattaki ölü noktalara ulaşılabilme- te ve böylelikle ortaya çıkabilecek bir takım mahrumiyetlerin, mağduriyetlerin, hastalıkların önü alınmış olmaktadır.

Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) ifadelerinde Müslüman bir toplum, tek bir uzuv gibidir. O vücutta bir aza rahatsız olduğunda, bütünüyle beden ızdırap çeker.⁴¹² Me-seleye bu zaviyeden bakıldığında, içtimaî hayatta âtil kalmış bir uzvu ihya etmenin, vücudu ihya anlamı taşıdığı görülecektir. Dermansızlara derman, ümitsizlere ümit, muzdariple-re de merhem olunmak suretiyle içtimaî hayatta her fert aktif hâle getirilebilir. Cemiyeti oluşturan tüm birimlerde/alanlarda Allah'ın istekleri doğrultusunda bir hayat yaşanır, işte o za-man çalıp-çırpmalara şahit olunmaz, yol kesiciliğin yolu ke-silir, eşkıyalığın temeline dinamit konulmuş olur ve toplum topyekûn huzur soluklamaya başlar.

E. Temlik

Temlik; bir malı, bir kimseye, mülkiyetine geçecek şekilde vermek demektir.

Kendilerine zekât verilecek sekiz sınıfı Kur'ân bizzat zik-retmekle birlikte âyetle, temlik meselesini ifade eden açık bir

⁴¹² Buhârî, edeb 27; Müslim, birr 66.

beyan bulunmamaktadır. Ancak pek çok ulema tarafından konu sistemleştirilerek, bunun üzerinde hassasiyetle durulmuş ve zekât malının, zekâtı alan şahsın mülkiyetine geçmesinin lüzumu üzerinde durulmuştur.

Zekât almaya hak kazanan kişilerin, alacakları miktar üzerinde istedikleri gibi tasarruf edebilmeleri için, o mala tam mülkiyetlerinin olması elbette ki şarttır. Yani zekât, istihkak kesp eden şahıslara temlik suretiyle verilmelidir ki, ihtiyaçlarını, hür iradeleriyle ve bir başkasının sınırlaması olmadan giderebilsinler. Aksi hâlde esas maksadın gerçekleşmesi mümkün olmadığından dolayı, zekâtla hedeflenen ferdi ve içtimâî faydaların gerçekleşmesi mümkün değildir. Onun içindir ki bir kısım ulema, zekâtta temlik şart koşmuştur.

Zekâtın verileceği yerler sıralanırken âyette kullanılan malzeme, bu noktada önem arz etmektedir. Âyette fakir, miskin, zekât memurları ve müellefe-i kulubdan oluşan ilk dört kesim ifade edilirken “lam” harf-i cerri kullanılmış; köleler, borçlular, Allah yolu ve yolda kalmışların anlatıldığı ikinci kısımda ise “fi” harf-i cerri tercih edilmiştir. Temlik şart gören ulema, bütün sınıflar için başta zikredilen “lam” harf-i cerrinin mukadder olduğunu düşünmüş, bu harf-i cerdeki temlik mânâsının bütün bu sınıflar için geçerli olduğunu söylemiş, dolayısıyla zekâtın yalnızca fertlere verilebileceği, herhangi bir müessese-ye verilemeyeceği sonucuna varmışlardır.

Ne var ki zekât verilmesi gereken sekiz sınıftan dördünün “fi” harfiyle zikredilmesi, “lam” harfinin sadece temlik mânâsına değil, tebyin mânâsına da gelebileceğini göstermektedir. Aksi hâlde âyet aynı minval üzere gider ve hep “lam” harfi kullanılırdı. Demek ki burada, algılamamız gereken başka nükteler vardır.

Öte yandan “fi” harfinin kullanıldığı sınıflar, genel itibarıyla ferdin takatini zorlayan ve kollektif çalışmayı gerektiren hususlardır. Bilhassa “fi sebilillah/Allah yolunda” kavramının

eksantriği olabildiğince vüs'atlı ve uygulama alanı o ölçüde geniştir. Büyük çoğunluk itibarıyla mücahitler olarak algılanan *fi seb'ilillah*'ın tatbik sahasının, bazı ulema tarafından hac ibadetini yerine getirenlerle ilim tahsil edenleri de kapsayacak şekilde genişletildiğini görmekteyiz.⁴¹³ Bilhassa Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) Suffe ashabının ihtiyaçlarını görmede zekât mallarını kullandığı hatırlanacak olursa, i'lâ-yı kelimetullah için hazırlık yapan mücahidin zümresine zekât verileceği ve onların yetişmelerinde gerekli ortamı hazırlamak için kendilerinden istifade edilecek müesseselerin ihya edilip ihtiyaçların bu fonla da karşılanabileceği ortaya çıkmaktadır.

Temlikli mutlak bir şart görüp, zekât bizatihi fakirin eline verilmediği sürece mükellefiyetin yerine gelmiş olmayacağını iddia eden bir yaklaşım, zekât fonuyla ihya edilebilecek hayır yuvalarının buradan hisse almasına mâni olacak, başka gelirlerin de olmadığı yerde bu kurumların faaliyetlerini destekten mahrum bırakacaktır. Bu da zekât fonunun işlerlik sahasını oldukça daraltacaktır. Zira bugün için cihad, mahiyet değiştirmiştir. Bir zamanlar düşmanla meydanda mukatele şeklinde cereyan ederken, bugün kılıç yerine kalemin hâkim olduğu bir alana kaymıştır. Bediüzzaman'ın deyimiyle bugün, "*mukabele-i bi's-suyuf*" (kılıçla mücadele) yerine "*mukabele-i bi'l-huruf*" (harfle, sözle, kalemle mücadele) vardır. Dolayısıyla aynen cephede düşmanla yaka-paça olan mücahitlerin durumunda olduğu gibi, fikir mücahedesinde küfür dalgalarına göğüs gererek Allah'ın adını cihanın dört bir yanına ulaştırmayı hedefleyen kalem ve fikir mücahitlerine de zekât verilmelidir. Zekât bizzat onların kendilerine verilebileceği gibi, onların barınmaları ve yetişmeleri için açılan müesseselere de verilebilir ve zekât mükellefiyeti yerine getirilmiş olur. Hatta böyle davranan bir insan, günümüz şartları açısından belki de en isabetli yere zekâtını ulaştırmış olur.

⁴¹³ Bkz.: Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, 10/431.

Bugün itibarıyla pek çok âlim, Müslümanların içtimaî alanda karşılaştıkları problemlerin üzerine giden birçok müessesenin, zekât fonuyla inşa ve ihyasının mümkün olabileceğini dillendirmektedirler. Hatta *fi sebilillâh* kullanılması düşünülen bir kısım muhabere ve muvasala organlarından finans kaynaklarına, hastane ve laboratuvarlardan, yeni nesli İslâm'ın değerleriyle tanıştıracak eğitim yuvalarına kadar birçok müessesenin bu fonla tesis edilebileceğini günümüzün bazı âlimleri ısrarla vurgulamaktadır. Aynı zamanda yapılacak böyle bir tercihle, zekât malı, sadaka-i cariye nevinden sahibine daima sevap getiren bir akar olma hüviyetini de kazanacaktır.

Meseleye bu açıdan bakınca, günümüz fikir işçilerinin maddî ve mânevî açıdan tam donanımlı yetişmeleri adına kurulan her müessesenin *fi sebilillâh* kavramı içine gireceğini söylemek mümkündür. Bu müesseseler, bugün, en isabetli ve kalıcı bir cihad şekli ifa edecektir. Dolayısıyla günümüzde zekât vermek isteyenlere, memleketimizin kültür hayatı adına canlanmasını ve bu canlılığın dalgalanarak cihanın her yanına yayılmasını netice verecek iman ve Kur'ân hizmetlerine sahip çıkmalarını; farklı bir tabirle zamanın şartlarını göz önünde bulundurarak zekâtları vasıtasıyla meydana gelecek maddî gücü iman ve kültür hayatımıza katkı sunacak ve böylece neslimizin beklediği hizmeti verecek müesseselerde birleştirmelerini tavsiye etmek isabetli bir davranıştır.

Öte yandan, bu durumda zekât paraları belki gerçek şahıslara temlik edilmiş olmuyor ama pek çok ihtiyaç sahibine sahip çıkacak müesseselere, bu hükmî şahıslara mülkiyet olarak verildiği için temlik şartından çok da uzak düşmüş olunmayacaktır.

Unutmamalıyız ki İslâm'ın, Müslümanlara emrettiği hususlardan biri de, hasımlarına karşı caydırıcı güç olmak üzere ellerinde daima potansiyel bir kuvvet bulundurmalarıdır.

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ “Gücünüz ölçüsünde onlara karşı kuvvet hazırlayın.”⁴¹⁴ mealindeki âyet-i kerime bunu emretmektedir. Nitekim Hazreti Ömer’in (radiyallâhu anh), cihadda aktif olarak kullanılan atların yanında, her belde, o beldenin büyüklüğüne göre binlerce atı da potansiyel güç olarak hazır tutması,⁴¹⁵ âyeti çok iyi yorumladığını göstermektedir.

Bunun içindir ki birçok ulema, mücahitlerin cihadda muhtaç oldukları her türlü levazım ve mühimmatın, bu âyetin ifadesinde yeri olduğu düşüncesiyle fi sebilillah kaydı içine gireceğini ve bu istikametteki ihtiyaçların tamamen zekât fonundan karşılanabileceğini ifade etmişlerdir.

Asıl maksat, ihtiyaçların karşılanması olduğundan, ihtiyacın cinsine göre bunları mücahitlerin bizzat kendilerine değil de ordunun emrine vermek daha makul olabilir. Böylece zekât malları, mücahitlerin cihaddaki ihtiyaçlarına, yerli yerinde ve en uygun şekilde harcanmış olacaktır. Mesela yiyecek ve giyecek gibi cüzi şeyler mücahitlerin bizzat kendilerine verilebilirken, ağır silahlar doğrudan birliğin emrine verilecek ve bu suretle, en verimli surette değerlendirilme şansını elde edecektir.

Günümüzün mücahede usulü olan kalemle mücahede de böyle değerlendirilebilir, bu alanda iş gören müesseselere zekât paralarından ayrılacak fonla çok büyük hayırlara vesile olunabilir.

⁴¹⁴ Enfâl sûresi, 8/60.

⁴¹⁵ et-Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/51.

BİTİRİRKEN

Tirmizî'nin rivayet ettiği bir hadisten anladığımıza göre, mü'min, yeri ve zamanı geldiğinde farz olan zekâtının dışında da bazı mükellefiyetlerle mesul tutulabilmektedir.⁴¹⁶ Bu, bazen inananların bir araya gelerek himmetlerini birleştirmeleri şeklinde tahakkuk edeceği gibi, bazen de ihtiyaç hâsıl olduğunda devletin, raiyyetinden infakta bulunmalarını talep etmesi suretiyle gerçekleşir. Bazı durumlarda vermeyenlerden zorla da alınabilecek bu vergiyle, toplumdaki yaraların sarılması, zaruri bir kısım maslahatların tahakkuku hedeflenir.

Öyle yer ve zaman olur ki orada siz, bırakın bütün mal-mülkünüzü, canınızı bile verseniz yapılması gerekenler açısından oluşan gediği dolduramazsınız. Mesela Uhud gününde sahabe, tüm imkânlarını seferber etmenin yanında, canını da pazara dökmeyi yeterli görmüyor, ölümlerini geciktirmeyi bile bir vefasızlık olarak değerlendiriyorlardı. Resûl-i Ekrem'in öldürüldüğü şayiası ortalığı sarınca, içlerinden bir çoğu, "O'nun öldüğü yerde siz niçin yaşıyorsunuz?" deyip düşman saflarına dalmış ve O'na olan bağlılıklarını bir kez daha göstermişlerdi.

Meseleyi günümüze getirecek olursak bugün, şayet bugün dünya İslâm'ın diriltten soluklarına muhtaçsa, Ruh-i Revân-ı Muhammedî'nin hayatbahş nefesine hasretse, insanlık fitnelerle, fesatlarla, harplerle boğuşuyorsa, Müslümanlar adına yapılacak çok şey var demektir. İnanan insanlar olarak her şeyimizle ortaya dökülmemiz ve bu uğurda bütün cehd ü gayretimizi ortaya koymamız gerekmektedir. Böylelikle yeryüzündeki zulümlerin, fitne ve fesadın önü alınacak ve Müslümanlar, "ümme-i vasat" (en hayırlı, dengeli, adaletli ümmet)⁴¹⁷ olmanın hakkını vermiş olacaklardır.

⁴¹⁶ Tirmizî, zekât 27; Dârîmî, zekât 17.

⁴¹⁷ Bkz.: Bakara sûresi, 2/143.

Evet siz, ümmet-i vasatsınız; ahirette diğer ümmetler için şahadet edeceksiniz. Allah da o gün sizin şahadetinize kıymet verecektir. Aynı zamanda bunun mânâsı, "Siz dünyaya muvazene unsuru olarak gönderildiniz." demektir. Bu dengede sizin ağırlığınız hissedilecek ve himmetlerinizle nice mazlumların iniltisi dinecek, nice mağdurlar mağduriyetten kurtulacak ve nice zalim, cebbar, hodefuruş ve firavun karakterli mütekebbirlerin tecavüzleri duracaktır. Bütün bunlar, yeryüzünün beklediği umumi sulhu ikame etme adına çok önemlidir.

Bir başka yaklaşımla siz, mahrutî bir bakışla cihanın dört bir yanına uzanacak ve birinci asrın insanının 25-30 sene gibi kısa bir sürede dünya muvazenesindeki muallâ mevkiine yükselmesi gibi, size ihtiyaç duyan bir dünyaya el uzatacaksınız. Bunun gerçekleşmesi, ihlâs ve samimiyetle bu davaya gönül vermenin yanında maddenin de seferber edilmesine dayanıyorsa, "cimri zekâtı" diyebileceğimiz ince hesaplarla ortaya konan miktarlarla tahakkuku mümkün olmayacaktır.

Ümmet-i vasat olmanın gereği içinde meseleye baktığımızda, hem Allah katındaki mesuliyetimiz hem de gelecek nesiller ve dünya sulhu adına yapmamız gereken vazifenin ağırlığı, bütün imkânlarımızı seferber edip yapacağımız hamle ile aydınlık ufuklara yelken açmayı zarurî kılmaktadır. Öyleyse dün-himmetlik yaparak asgari sınırdan zekât vermektense himmetimizi âli tutmalı, güç ve zamanımızı rantabl olarak değerlendirmeliyiz ki üzerimize düşen mükellefiyetleri bihakkın eda etmiş olalım. Dolayısıyla bugün Müslümanlar bu uğurda ne kadar çok verirlerse, Allah katında o kadar hora geçecek ve Resûlullah nazârında makbul olacak bir hareket sergilemiş olacaklardır. Canla başla, malla mülkle Allah yoluna baş koyarak, bir adanmışlık ruhuyla insanlığın problemlerini çözmeye namzet olduklarını hem kendilerine hem de âleme göstermiş olacaklardır.

Öyleyse mesele inanmaya bağlıdır ve herkes, inandığı ölçüde meseleye sahip çıkacaktır. Müşahhas ve mücesssem

olmaması yönüyle bunun ölçüsü de yoktur. Allah adının, cihanın dört bir yanında bayraklaşmasını, Resûlullah'ın yâd-ı cemilinin sinelerde derman olmasını ve topyekûn cihanın huzur soluklamasını arzu eden bir mü'min, canını dahi verse az görmeli ve "Keşke kırk canım olsaydı ve ben de kırkını birden bu uğurda verseydim." diyecek bir duyarlılık sergilemelidir. Tıpkı Bizanslıların bin bir çeşit işkenceleri karşısında başındaki saçları kadar canı olsa ve her gün birini koparsalar bile yine de Allah ve Resûlü'nün yolunda kendine düşeni yapmış olmaya-çağı inancını taşıyan Abdullah İbn Huzâfetü's-Sehmî ve *"Başındaki saçlarım adedince başlarım bulunsa ve her gün biri kesilse, zındıkaya ve dalâlete teslim-i silah edip vatan, millet ve İslâmiyet'e hıyanet etmem, hakikat-ı Kur'ân'a feda olan bu başımı zalimlere eğmem."*⁴¹⁸ diyen asrımızın fikir mimarı gibi.

Bu itibarla biz, bütün mâmelekimizi Allah yolunda infak etsek, yine de ikame etmeyi düşündüğümüz hakikat karşısında bunu az görecektir ve "Keşke yüz canımız olsaydı da hepsini feda etseydik." demeyi bir vazife bileceğiz. Böylelikle, asrın büyük çilekeşi, muzdarip ve dertlisinin rampaya yerleştirdiği bu hareketi, yine onun verdiği ölçülerle hedefine ulaştırma adına önemli mesafeler katedecek, ümmet-i vasat olduğumuzu Allah'ın ve Resûlullah'ın ve Mele-i A'lâ'nın sakinlerinin şehadetine arz etmiş olacağız.

Nisapların hesaplanmasındaki rakamlar, altına düşülmemesi gereken en düşük, minimum miktarlardır. Bunda, "Hiç olmazsa bu kadarını vererek nimetin şükrünü eda edin, malınızın hakkını ifa edin ve Allah davasına omuz verin, fedakârlıkta bulunun ki, O'na karşı vefa sözünüze muhalefet etmiş olmayasınız." mânâsı vardır. Sadece farzlarına riayetle kılınan namazın, mü'min üzerinden farz mükellefiyetini kaldırmasına rağmen, âyetin ifadesiyle *"fuhşiyat ve münkerattan*

⁴¹⁸ Bediüzzaman, *Şuâlar*, s.439 (On Dördüncü Şuâ, Üçüncüsü).

alikoyma"nın,⁴¹⁹ ancak kâmil mânâda eda edilen bir namazla gerçekleşmesi gibi; nisaplarına riayetle eda edilen zekât, mü'min için umumi mükellefiyet noktasında yeterli olurken, ferdî ve içtimâî tüm yaraları sarma ise, insanın kendi malına ait nisapların ötesinde, toplumda açılmış gediklerin gözetilmesine ve bunların onarılması için ne kadarına ihtiyaç varsa herkesin elinden geldiğince onu hedefleyerek bir "verme" seferberliğine girişmesine vabestedir.

Bugün Allah'a binlerce hamdolsun ki O (celle celâluhu), elindeki imkânları bütünüyle seferber eden civanmert insanların varlığını bize gösterdi. Tek mameleki olan evinin tapusunu, arabasının anahtarını Allah yolunda infak etmek isteyen insanların varlığına şahit olduk ve Sahabe ruhunun tekrar canlandığını gördük. Allah'tan temenni ve dileğim, başlattığı bu bezmi sonuna kadar devam ettirmesidir. Böyle bir civanmertlik, insanlık âleminde büyük yankılar uyandıracaktır. Yeter ki biz, başlatılan bu bezmi, önümüze çıkan basit engellerle, -dinamizmimizi koruyamayıp iç deformasyona maruz kalmakla- kendi ellerimizle bozmayalım.

Allah'ın vaadinden ve bugüne kadar insanlara olan muamelesinden biliyoruz ki O, "insanlar duruşlarını değiştirmedeği sürece, onlara verdiği nimeti ellerinden almaz."⁴²⁰

⁴¹⁹ Bkz.: Ankebût sûresi, 29/45.

⁴²⁰ Enfâl sûresi, 8/53; Ra'd sûresi, 13/11.

Karma İndeks

A

- Abbas İbn Abdülmuttalib (r.a.) 182,
241 ,281
Abdullah İbn Ebî Evfâ (r.a.) 153
Abdullah İbn Huzâfetü's-Sehmî (r.a.)
59 ,296
Abdullah İbn Mesud (r.a.) 245
Abdullah İbn Ömer (r.a.) 37 ,202,
211 ,213
Abdullah İbn Sa'di (r.a.) 111
Abdülkays topluluğu 107
Âdem (a.s.) 48 ,89
Âdemoğlu 17 ,85 ,144 ,146 ,151
Ahmed İbn Hanbel 281
Âişe (r.anhâ) 40 ,42 ,213
Akîl (r.a.) 281
Ali (r.a.) 281
Ammar (r.a.) 258
Amr İbn Şuayb 211
Amvas 259
Arap kabileleri 45
Arap/-lar 44 ,57
Attab İbn Esîd (r.a.) 184

B

- Bahreyn 107 ,202 ,206

Bedir 36 ,38

Bediüzzaman Said Nursî 23 ,39,
181 ,275 ,291 ,296

Benî Hâşim 281 ,282

Benî Mahzûm 282

Beyruha 73 ,237 ,238 ,286

Bilal (r.a.) 44 ,237 ,258

Buhârî 149

C

Cafer İbn Ebî Talib (r.a.) 104 ,281

Cahiliye 175 ,182

Cahiliye âdetleri 182

Cahiliye Arapları 175

Cebrail (a.s.) 58

Cerîr İbn Abdullah el-Becelî (r.a.) 44

Cevâd (c.c.) 31 ,134

Cevâd u Kerim (c.c.) 58

Cibrîl hadisi 107

Cibrîl-i Emin (a.s.) 55 ,60

D

Davud (a.s.) 100 ,278

Devlet-i Âliye 256

Dimâm İbn Sa'lebe 109

E

Ebû Akıl (r.a.) 5, 35, 36, 37, 38
 Ebû Bekir (r.a.) 42, 50, 64, 65, 66,
 69, 97, 110, 111, 112, 156, 202,
 206, 232, 244, 245, 246, 261,
 262, 263, 266, 271
 Ebû Dâvud 214
 Ebû Evfâ (r.a.) 154
 Ebû Eyyub el-Ensârî (Mihmandâr-ı
 Nebî) 168, 169
 Ebû Hanîfe 207, 211, 223, 281
 Ebû Hanîfe mektebi 223
 Ebû Hüreyre (r.a.) 61, 62, 68, 85,
 111, 238, 239, 248, 249, 270,
 271, 272, 273, 274
 Ebu'l-Heysem (r.a.) 64
 Ebû Râfî (r.a.) 110, 282
 Ebû Said el-Hudrî (r.a.) 213, 268
 Ebû Seyyare (r.a.) 211
 Ebû Süfyan (r.a.) 257, 258
 Ebû Talha (r.a.) 72, 73, 237, 238,
 280, 285
 Ebû Ubeyde (r.a.) 51, 111, 112
 Ebû Zerr (r.a.) 84
 Ehl-i Kitap 108
 Enes İbn Malik (r.a.) 70, 72, 111,
 202, 206, 230, 232, 237, 241
 Ensar 37, 168
 Esma (r.anhâ) 77
 Evs 46
 Ezvac-ı Tahîrat 51

F

Faruk (Hz. Ömer r.a.) 51
 Fatîma (r.anha) 216
 Ferisiler 97

H

Habeşistan 104, 156
 Hanbelî 223

Hanefî/-ler 197, 211, 223, 231, 246
 Hanefî mezhebi 196, 211, 216, 219,
 220, 223, 231
 Hanefî uleması 199, 211
 Hâris (r.a.) 281
 Hasan (Peygamberimizin torunu
 r.a.) 281
 Haşimoğulları 281
 Hatem-i Tâî 57
 Hatice Validemiz (r.anhâ) 42, 55,
 66, 99, 156
 Hendek 36
 Hira mağarası 55
 Hristiyanlar 90
 Hristiyanlık 33, 94
 Hulefa-i Raşîdin 7, 111, 112, 211
 Huneyn 37, 59, 63, 99, 259
 Huzeyfe (r.a.) 169
 Hücre-i Saadet 44

İ

İbn Abbas (r.a.) 58, 182
 İbn Abidin 123
 İbn Dağınne 156
 İbn Mesud (r.a.) 245, 286
 İbnü'l-Lütbiyye (r.a.) 110
 İbrahim (a.s.) 88
 İmam Âzam 199
 İmam Ebû Hanîfe 207, 211, 282
 İmam Eş'arî 181
 İmam Malik 281
 İmam Şafîî 281, 284
 İmran İbn Husayn (r.a.) 111
 İncil 90, 93, 94, 95, 97
 İsa (a.s.) 90, 94, 96, 97
 İshak (a.s.) 88
 İsmail (a.s.) 88
 İsrâfil (a.s.) 64
 İsrailoğulları 90, 91
 İstanbul 168, 169

K

- Kâbe 241
 Ka'b İbn Mâlik (r.a.) 49 ,201
 Kabil 48
 Kays İbn Sa'd İbn Ubade 110
 Komelius 95
 Kureyş 46 ,259

M

- Mahmiye İbn Cez' (r.a.) 110
 Malikî 211 ,223
 Ma'n İbn Adiy (r.a.) 37 ,220
 Medine 35 ,46 ,66 ,70 ,103 ,183 ,270,
 273
 Medine devri 99
 Medine dönemi 70 ,102 ,103 ,105
 Medyen halkı 89
 Mekke 36 ,41 ,46 ,62 ,66 ,103 ,104,
 156 ,184 ,258
 Mekke devri 99 ,127 ,173
 Mekke dönemi 103 ,104
 Mekke fethi 36 ,183
 Mekke hayatı 102
 Mekke müşrikleri 86
 Mekke valisi 183
 Mekki sûreler 173
 Mescid-i Nebevî 237 ,240 ,241
 Mevlâna 127
 Milletler 96
 Miraç 122
 Muayyib İbn Ebî Fatıma 112
 Muaz İbn Cebel (r.a.) 108 ,110 ,246,
 253 ,276
 Mudar 44 ,45 ,46 ,107
 Muhammed İbn Mesleme 111
 Muhammed İbn Sîrîn 272
 Musa (a.s.) 89
 Mute 36
 Muttaliboğulları 281
 Müseylime 37

Müslim 107

N

Necaşi 104

O

Osmanlı Devlet-i Aliyesi 223
 Osman (r.a.) 236

Ö

Ömer İbn Abdülaziz 112 ,113 ,162,
 264
 Ömer İbn Abdülaziz devri 112
 Ömer (r.a.) 42 ,50 ,51 ,59 ,62 ,63,
 64 ,65 ,66 ,69 ,110 ,111 ,112,
 113 ,186 ,187 ,242 ,246 ,255,
 256 ,258 ,261 ,262 ,263 ,266,
 271 ,279 ,293

P

Petrus 95

R

Raşid Halifeler 98
 Rezzâk (c.c.) 56
 Rum ordusu 168

S

Sa'd İbn Bekr kabilesi 109
 Sa'd İbn Ebî Vakkâs (r.a.) 49 ,87,
 280
 Safvan İbn Ümeyye 59 ,259
 Sahibü's-Sâ (Ebû Âkil) 36
 Sahih-i Buhârî 107 ,109
 Semure İbn Cündeb 225
 Siddık-ı Ekber (r.a.) 50 ,156
 Suffe 271 ,272
 Suffe ashâbı 269 ,270 ,291
 Sultan Süleyman 39
 Sûr 64

Suriye 51

Süheyb (r.a.) 258

Süheyl İbn Amr 258

Süleyman (a.s.) 96

Süleymaniye Camii 39

Ş

Şafii medresesi 223

Şafii uleması 211

Şam 51, 258, 259

Şuayb (a.s.) 89

T

Tebük seferi 87, 201, 274

Tevrat 90, 91, 93, 94, 97

Tirmizî 294

Tûbâ ağacı 60

Türkçe 160, 252

U

Ubade İbn Samit (r.a.) 111

Uhud 36, 38, 73, 144

Uhud günü 294

Ü

Übey İbn Ka'b (r.a.) 110

ümme-i Muhammed 34, 185

Ümmü Süleym (r.anhâ) 72

V

Veda Haccı 49, 182

Y

Yahudi/-ler 33, 90, 94, 174, 175

Yahudilik 90, 94

Yakup (a.s.) 88

Yazıcılar 97

Yemame 36, 38

Yemen 108, 110, 253, 276

Yuhanna 95

Yusuf (a.s.) 83

Z

Zât-ı Bârî (c.c.) 20

Zebur 20

Zeyd İbn Harise (r.a.) 110

Zeyd İbn Sabit (r.a.) 207

Zeyneb Bint Cahş (r.anhâ) 52

Kaynakların Tespitinde

Faydalanılan Eserler

el-Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed (1087-1162 h.); **Kesfû'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs**, I-II, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1405.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî (164-241 h.); **el-Müsned**, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

Bediüzzaman, Said Nursî; **Lem'alar**, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

_____; **Mektubat**, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

_____; **Mesnevi-i Nuriye**, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

_____; **Şuâlar**, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

_____; **Tarihçe-i Hayat**, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed İbnu'l-Hüseyn (384-458 h.); **es-Sünenü'l-kübrâ**, Mektebetü dâri'l-bâz, I-X, Mekke, 1414/1994.

_____; **Şuabü'l-îmân**, I-IX, [Tahkik: **Muhammed es-Saîd Besyûni ez-Zağlûl**], Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1410/1990.

el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik (215-292 h.); **el-Müsned**, I-IX, [Tahkik: **Mahfûzurrahman Zeynullah**], Müessesetü ulûmî'l-Kur'ân/Müessesetü'l-ulûmî ve'l-hikem, Beyrut/Medine, 1409 h.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh, Muhammed İbn İsmâil (v. 256 h.); **Sahihu'l-Buhârî**, I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.

el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf (v. 816 h.); **et-Ta'rifât**, [Tahkik: **İbrahim el-Ebyârî**], Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

ed-Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ömer (v. 385 h.); **Sünenü'd-Dârakutnî**, I-IV, [Tahkik: **es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî**], Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1386/1966.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şireveyh b. Şehredâr (445-509 h.); **el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb**, I-V, [Tahkik: **Muhammed es-Saîd Besyûni ez-Zağlûl**], Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1406/1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); **es-Sünen**, I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

- Ebû Hayyân**, Esîrüddin Muhammed b. Yusuf Ceyyanî el-Endelûsî (745/1344); **el-Bahru'l-muhît**, I-VIII, [Tahkik: Adil Ahmed, Ali Muhammed], Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1422/2001.
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî (v. 430 h.); **Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ**, I-X, Dâru'l-kitâbî'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.
- Ebû Ya'lâ**, Ahmed b. Ali b. Müsennâ el-Mevsilî et-Temîmî (v. 307 h.); **el-Müsned**, I-XIII, [Tahkik: Hüseyin Selim Esed], Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.
- Hatib el-Bağdâdî**, Ahmed b. Ali Ebû Bekr (393-463 h.); **Târîhu Bağdâd**, I-XIV, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.
- el-Hakim et-Tirmizî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Hasen, **Nevâdiru'l-usûl fî ehâdisi'r-Rasûl**, I-IV, [Tahkik: Abdurrahman Amîra], Dâru'l-cil, Beyrut, 1412/1992.
- el-Hâkim**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbüri (v. 405 h.); **el-Müstedrek ale's-Sahihayn**, I-IV, [Tahkik: Mustafa Abdülkadir Atâ], Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.
- İbn Âbidîn**, Muhammed Emîn (v. 1258/1842); **Hâşiyе Raddi'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1421/2000.
- İbn Asâkir**, Ebu'l-Kasım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetillâh (v. 571/1176); **Târîhu Dimaşk**, I-LXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1417/1996.
- İbn Ebi Şeybe**, Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed (v. 235 h.); **el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr**, I-VII, [Tahkik: Kemal Yusuf el-Hût], Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409 h.
- İbnü'l-Esir**, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (v. 630/1233); **Üsdü'l-gâbe fî marîfeti's-sahâbe**, I-VII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1414/1993.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (v. 354 h.); **Sahihu İbn Hibbân**, I-XVI, [Tahkik: Şuayb el-Arnaut], Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1414/1993.
- İbn Hişâm**, Abdülmelik İbn Hişâm İbn Eyyûb el-Himyerî (v. 213 h.); **es-Sîretü'n-nebevîyye**, I-IV, Dâru'l-Kalem, Beyrut, tsz.
- İbn Huzeyme**, Ebû Bekr Muhammed İbn İshak es-Sülemî en-Neysabûri (v. 311 h.); **es-Sahih**, [Tahkik: Muhammed Mustafa el-A'zâmî], I-IV, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1390/ 1970.

- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XIV, Mektebetü'l-meârif, Beyrut, tsz.
_____; *Tefsîru'l-Kur'ân'l-azîm*, I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1401 h.
- İbn Mâce**, Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (207-275 h.); *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- İbn Manzûr**, Muhammed b. Zekeriyâ (v. 711/1311); *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1414/1994.
- İbn Receb**, Ebu'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman İbn Ahmed el-Hanbelî (v. 795/1393); *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsine hadisen min cevâmi'l-kelim*, [Tahkik: Şuayb el-Arnaut], Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1417/1997.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd ez-Zühri (v. 230 h.), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Dâru sâdir, Beyrut, tsz.
- Kitab-ı Mukaddes** (Türkçe terceme) Eski ve Yeni Ahit, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988.
- el-Kudâî**, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer (v. 454 h.); *Müsnedü's-Şihâb*, I-II, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1407/1986.
- Ma'mer b. Râşid** (v. 151 h.); *el-Câmi'*, I-XI, [Tahkik: Habîb el-A'zamî], el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1403.
- Mâlik b. Enes**, Ebû Abdillâh el-Esbahî (93-179 h.); *el-Muvatta*, I-II, Dâru'l-hadis, Kahire, 1993.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc en-Neysâbûrî (206-261 h.); *Sahîhu Müslim*, I-V, [Tahkik: Muhammed Fuad Abdülbakî], Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- en-Nesâî**, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); *es-Sünen*, I-VIII, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul, 1413-1992.
- es-Serahsî**, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (v. 483/1090); *el-Mebsût*, I-XXX, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1406 h.
- eş-Şafîî**, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İdris (v. 204 h.); *el-Ümm*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1393 h.
- et-Taberânî**, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (260-360 h.); *el-Mu'cemü'l-evsat*, I-IX, [Tahkik: Tarık b. İvazullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî], Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1415.
_____; *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I-XXV, [Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî], Mektebetü'z-Zehra, Musul, 1404/1983.

et-Taberî, Muhammed İbn Cerir İbn Yezid İbn Halid (224-310 h.); **Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân**, I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

_____; **Târihu'l-ümem ve'l-mülûk** (Târihu't-Taberî), I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407 h.

et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd (v. 204 h.); **el-Müsned**, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

et-Tehânevî, Muhammed İbn A'lâ İbn Ali el-Farukî el-Haneffî (v. 1745); **Kitabu Keşşâf-i ıstılahatı'l-fünûn**, I-II, Kahraman Yay., İstanbul, 1984.

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (209-279 h.); **el-Câmiu's-Sahih**, I-V, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

_____; **eş-Şemâil**, [Tahkik: Seyyid Abbas], Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1412 h.

SOSYAL ADALETİN TEMEL UNSURU ZEKÂT

M. FETHULLAH GÜLEN

Bir cemiyette, sosyal dayanışmanın temin ve devamı, tabakalar arasında uçurumlar meydana getirilmemesine ve boşluk bırakılmamasına bağlıdır. Yani, havâs (üst) tabaka avamdan ayrı kalmamalı; zengin-fakir arasındaki irtibat kat'iyen koparılmamalıdır ki toplumda anarşi meydana gelmesin.

İslâm toplumunda sosyal tabakalar arasında bu irtibatı temin eden en önemli dinamiklerden biri, belki de en birincisi, hiç şüphesiz zekât ve diğer yardımlaşma yollarıdır. Çünkü zekât sebebiyle zenginden fakire doğru sınımsız bir şefkat ve mürüvvet inerken, fakirden zengine doğru da minnetsiz bir saygı ve hürmet yükselir.

İslâm'ın hayata hayat olduğu zaman ve mekânlarda, zekât köprüsüyle zengin-fakir birbiriyle bütünleşmiş ve bu iki sınıf arasında sevgi, yardımlaşma ve dostluk hâkim olmuştur.

ISBN 978-1-68236-845-9

9 781682 368459